

Tanulmányok a társadalomról

IV.

A Szegedi Tudományegyetem

JGYPK ATIKI Alkalmazott Társadalomtudományok Tanszék,

ETSZK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék,

és a BTK Szociológia Tanszék

tudományos diákköri munkái

2019

A kötet megjelenését támogatta
Belvedere Meridionale Alapítvány
Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítvány
Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ
MTA Szegedi Területi Bizottság Szociológiai Munkabizottság

A sorozat szerkesztőbizottsága

Jancsák Csaba, elnök

Balog Iván

Duró Annamária

Nagy Miklós

Vida Anikó

A kötetet szerkesztették

Kiss Mária Rita

Sánta Tamás

Balogh Péter

Laki Ildikó

Szabó Péter

Open Access = Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International
(CC By-SA 4.0)

A kötetet a 70 éves Pászka Imrének
a Szegedi Tudományegyetem
nyugalmazott szociológiai professzorának
ajánljuk

Tartalom

Előszó	7
Annus Szabolcs: Kattintásvadászat – a hitelesség kérdése az online hírek kapcsán	9
Banka Roxána: Családtervezés	49
Botos Dóra: Arab nők a társadalom szeme előtt	66
Dakó József: A családorvosok véleménye is fontos – kérdőíves felmérés a háziorvosok körében	91
Darvasi Erika: Szubjektív jóllét a mintaadó pedagógusok körében – coping stratégiák, egészségmagatartás és egészségi állapot vizsgálata	103
Dávid Benjámín: Veszteség és demográfia – az I. világháború gyomán és endrődön	139
Gábor-Szabó Vivien: 6-14 éves magyarországi látássérült fiatalok társadalmi integrációjának esélyei és lehetőségei az oktatási rendszerben (részlet)	168
Janó Evelin: Középiskolai osztályok csoportkohéziójának szerepe a személyes társadalmi tőke gyarapításában	189
Nagy Ilona: Városfejlesztési elképzelések társadalmi megítélésének vizsgálata	210
Szitás Péter: Paradigmaváltás a tömegmédiá manipulációban: a post-truth korszak eszközei és stratégiái	249
Abstracts	277
Professori Salutem! Pászka Imre köszöntése	289

Előszó

A *Tanulmányok a társadalomról IV.* tanulmánykötet egy 2011-ben útjára indított sorozat legfrissebb darabja. A kezdeményezők célja annak idején az volt, hogy publikálási lehetőséget biztosítsanak a legtehetségesebb társadalomtudományi érdeklődésű hallgatóik számára. Törekvésünk ma is hasonló. Támogatjuk diákjaikat abban, hogy – a mesterképzésére, a doktori iskolába történő felvételkor, vagy épp egy munkahelyi állásinterjún – dokumentálni tudják: az átlagos hallgatói teljesítménynél magasabb színvonalon állnak, kortársaiknál már jóval többel járultak hozzá saját szakmai életútjuk megalapozásához.

A kötet másrésről a hallgatói tehetséggondozás dokumentuma. A Szegedi Tudományegyetem különböző karain található társadalomtudományokat oktató tanszékek együttműködésének eredményeként született. A JGYPK *Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézetének*, az ETSZK *Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszékének*, valamint a BTK *Szociológia Tanszékének* hallgatói munkáit tartalmazza. Szerzői a diákkörök keretében végezték kutatásaikat, majd vállalták a megmérettetést az idei XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián. Témavezetőikkel közösen végigjártak egy utat, amit egyetemünk egykori rektora, Róna-Tas András akadémikus a következőképp jellemzett: *„A tudomány végül is abból áll, hogy van egy probléma, és van egy megoldás. És közte ott a nehéz út.”* Szerzőink ezen a nehéz úton haladva talán most értették meg igazán, mitől válik egy kezdeti ötlet tudománnyá, a kis gondolatokból miként születnek az igazán nagy felismerések, s azt is, hogy soha nincsenek magától értetődő igazságok.

A tematikai szempontból sokszínű tanulmánykötet nemcsak korunk társadalmi kérdéseinek egyféle tablója, de egyben azt is jelzi, hogy a következő nemzedék – a jövő reménybeli kutatói – milyen területeken látják a megoldandó, alaposabb feltárássra érdemes problémákat. Mert mindig van valami új, amit a tudomány feltárhat, s mindig van egy

újabb generáció, amely folytatva az elődök által megkezdett utat, egyúttal meg is újítja azt.

Ezúton mondunk köszönetet a céljaik eléréséért állhatatosan dolgozó szerzőknek. Köszönjük a háttérrel biztosító család együttműködését. Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozunk a témavezetőknek, akik mentorálták hallgatóikat a tudományos pálya felé vezető út első lépéseinek megtételekor, és a Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítványnak a megjelentetés támogatásáért.

Abban a reményben bocsátjuk útjára a *Tanulmányok a társadalomról* sorozat IV. kötetét, hogy a jövőben is lesz folytatása a kezdeményezésnek, és tovább fog gyarapodni azoknak a hallgatóknak a száma, akik a hivatalos tanulmányi kötelezettségeiken túl vállalkoznak az őket érdeklő jelenkori témák tudományos igényű feldolgozására.

Szeged, 2019. május 11.

A szerkesztők

Annus Szabolcs

Kattintásvadászat – a hitelesség kérdése az online hírek kapcsán

1. Bevezető

Kutatásom az online hozzáférhető hírek, információk hitelessége, illetve forrásaik megbízhatósága témájában készült. Tagadhatatlanul aktuális jelenségről van szó, s mivel magam is nap mint nap beleütközöm a problémakörbe, fontosnak éreztem ezzel foglalkozni. Mindemellett jelentős hatást gyakorolt rám Krajcsi Attila tézise, melyet egy 2001-es kerekasztal-beszélgetés során mondott el. Szerinte az internet, annak megjelenése nem szült újabb problémákat, hanem a régieket újította fel, adott nekik új platformot, ezért az a megállapítás, hogy mindaz a deviancia, ami manapság tapasztalható az „internet hibája”, téves. Kilenc ilyen tényezőt sorol fel, ezek közül az első kettő a hitelesség és a megbízhatóság¹².

A kutatás során először megpróbálkozom egy elméleti keretbe foglalni nemcsak a digitális újságírás helyzetét, de azt az utat is, melyet a sajtó megtett a Budapesti Hírlaptól egészen az online hírportálokig. Külön kitérek a kattintásvadászat weboldalakra³, és ebből adódóan a hitelesség és megbízhatóság mibenlétére, végül pedig az elvégzett online önkitöltős kérdőív adatait felhasználva térképezem fel a szegedi egyetemisták körében, hogy mennyire vannak tisztában a fenti fogalmakkal, legfőképpen mennyire tudják tudatosan felkeresni, értelmezni és felhasználni a digitális információkat. Hipotézisem szerint az egyetemisták, mivel tanulmányaikhoz elengedhetetlen, hogy tájékozódjanak az információk között, keressenek és szűrjenek, megtanulták a különböző technikákat és metódusokat ahhoz, hogy tanulmányaikhoz a lehető legpontosabb és leghitelesebb információkat megtalálják.

¹ Az írott tanulmány alapja a Szent Ignác Szakkollégium ‘A számítógépes kultúra küszöbén’ című szimpóziumának ‘Miként hat az Internet és a nem személyes kommunikáció a személyiségre?’ kerekasztalán elhangzottak.

² A kilenc tényező, melyet Krajcsi felsorol: megbízhatóság, hitelesség, valóságérzék elvesztése, elidegenedés, identitás elvesztése, agresszió, patológiák és szélsőségek, a kommunikáció elembertelenedése, információs tenger, negatív utópiák.

³ Az angol *Clickbait* szó fordítása, lásd: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/clickbait> (utoljára elérhető:2018.04.9.)

Ebből kifolyólag a mindennapi információ keresésben is hasonló tudatosság jellemezi őket. Kutatásom ezt a feltételezést próbálja megerősíteni, avagy megcáfolni.

2. Elméleti háttér

Az internet penetrációját követően a *digitális benmszülöttek* (Prensky, 2001) gyorsan ráébredtek arra, hogy a világháló számtalan lehetőséget nyújt számukra az önkifejezéshez. Főleg a fiatal generációk habituálódnak⁴, egyre kisebb erőfeszítésbe kerül információt keresni és szűrni, majd pedig előállítani. Megjelenik az *információs írástudás* képessége is, vagyis az interneten található információval való bánni tudás (Rab, 2007: 184).

Ahhoz, hogy információt gyűjtsünk és használjunk, ismernünk kell azokat a különböző digitális formátumokat, melyeket a világhálón találunk, ennek hiánya ugyanis megnehezíti az értelmezést. Rab erre a *digitális írástudás* kifejezést használja, amely képesség által használni, olvasni és megérteni tudjuk a különböző digitális, illetve multimédiás tartalmakat. Ezen képesség megléte segítette a digitális sajtó elterjedését, ugyanis az internethasználók egyre bővülő tábora megszokás szerűen használta és használja a digitális teret, a sajtóorgánumok pedig lehetőséget láttak a digitális technológiában. Mivel e kettő korábban sem különült el egymástól (nyomdagép), az új ökoszisztémától azt várták, hogy tovább segíti az újságírói munkát (Tófalvy, 2017). Ugyanakkor megjelentek a disztópikus kritikák is, melyek a nyomtatott sajtót a dinoszauruszhoz hasonlították, melynek sorsa a szükségszerű kihalás⁵. A digitális írástudás képességének megléte ugyanis globális lesz és feleslegessé teszi a nyomtatott sajtóterméket.

2.1. Az újságírás rövid története⁶

A következőkben áttekintem a nyomtatott sajtó alakulását hazánkban. Sem a kutatás témája, sem pedig annak kerete nem teszi szükségessé a mélyebb, diakrón áttekintést, így csak a legszükségesebb pontokat mutatom be.

⁴ Az a folyamat, melynek során minél többször ér egy inger minket, annál kevésbé fejt ki ránk nagyobb hatást, s válik megszokottá, mindennapossá.

⁵ Peresztégi Zoltán, a Google korábbi, magyarországi vezetője. Tófalvy, 2017.

⁶ A fejezet a következő források felhasználásával készült: Kókay-Buzinkay-Murányi, 2001; Magellán PR Sajtónapló, 2005; Bodoky, 2005.

A 19. század 60-as éveitől kezdve beszélünk tömegsajtóról, azaz arról a jelenségről, mely többé-kevésbé a mai sajtóhelyzetet tükrözi. Magyarországon egyre rohamosabb iramban jelentek meg újabb és újabb napilapok, valamint műfajok, úgy, mint a vicclapok, a bulvárlapok, a hirdetések és a politikailag független hetilapok. A tömegsajtó mint elnevezés két okból lett fontos: egyrészt a hírszolgálat átfogta az egész világot, így addig nem látott rekord gyorsasággal juttatta el az információt egyik helyről a másikra, másrészt megjelentek olyan interkontinentális kiadványok és folyóiratok, melyek a nyelvi határokat átlépve több országban váltak olvashatóvá.

A 19. század végén és a 20. század elején a szerkesztők nem a hitelességhez vagy irodalmi műfajokhoz kötötték egy újság presztízsét, sokkal inkább saját elképzeléseikhez, ideológiájukhoz, illetve szerkesztői igényeikhez. Később azonban, talán épp az interkontinentális jellegből adódóan a sajtótermékek legnagyobb attrakciója a hír lett. A hír társadalmi értéket hordozott, s mint ilyen, két kíváncsnak kellett eleget tennie: legyen érdekes (olvasható) és igaz (üzleti értéket kielégítő). Ez utóbbi azonban a hír objektivitásra törekvésével ellentmond, melyet a kritikusok sok esetben meg is jegyeznek. Megjelenik a szenzációhajhászás, aminek hatására előtérbe kerül a hírérték és háttérbe a hitelesség.

A tömegsajtó első nagy törése az első világháború után történik, okozója Trianon. Az ország veszített területéből, aminek két jelentős következménye lett. Egyrészt csökkent az olvasóközönség, mert nemcsak az ország lakónépessége csappant meg, de nagy számban nőtt a nem magyar ajkú lakosok száma is. Másrészt elismert orgánmok Kolozsvárról, Szabadkáról, Temesvárról és Aradról az országhatárokon kívül rekedtek.

1925-ben megjelent a rádió, s bár médiumként működött, a kezdeti években nem nevezhetjük az újság vetélytársának. Elsődleges céljaként a szórakoztatást és a kultúrának az ország elszigetelt szegleteibe való eljuttatását tűzte ki. Ugyanakkor, mivel nagy távolságokat hidalt át viszonylag könnyen, a rádió, mint az újság is, a politika elsődleges eszközévé vált. A rádióban ugyanis kezdetektől fogva fegyvert láttak, s ez leginkább a Nyilas-korszak alatt mutatkozott meg. Mind a nyomtatott sajtóban, mind pedig a rádióban új strukturális elveket kezdtek alkalmazni, mely elv alapja a cenzúra volt.

Miközben politikai és társadalmi viszonylatban az ország átalakulásokon ment keresztül, a közéletbe bevonult egy újabb médium,

amely később nagyobb hatást gyakorol a hírközlésre és az információ továbbítására. A televízió sokáig valóban mint „csodadoz” létezett, és egész addig, míg a vele való rendelkezés nem vált általánossá, megélete nem kötődött további gazdasági követelményekhez, csupán kulturális igényhez. A nyomtatott sajtó nem látott benne különösebb veszélyt, jóllehet sokan már ekkor is megjósolták az újság halálát. Az első negatív hullám az esti újságok ingyenessé válása, majd pedig lassú eltűnése a piacról. A napilapok még mindig küzdöttek a média-piacon, még akkor is, mikor a televízió, majd pedig az internetes és mobilkommunikáció egyre dominánsabbá vált a kulturális élet szinte minden területén. Ezen újabb hírközlő források mellett az újság, kihasználva a fogyasztói társadalom új értékrendjét, nem indított harcot ellenük, hanem inkább integrálódott azáltal, hogy digitális úton is elérhetővé tette híreit, cikkeit, így a fogyasztó könnyebben, gyorsabban és nagyobb mennyiségben juthatott hozzá az információkhoz. Megjelenik a hírportál, amely digitális orgánumnaként, a nap 24 órájában, a hét minden napján friss híreket közöl, és nem csak a nyomtatott sajtó közvetítőjeként, de web alapú értesülések megosztójaként is működik.

2.2. A hír, a hírérték és a hitelesség

A médiatudomány értelmezése szerint egy írást akkor tekinthetünk hírnek, ha az *ellenőrzött és megbízható információt közöl*, érdeklődésre tart számot és hírértékkel rendelkezik, bővebben pedig választ ad a hír strukturális és tartalmi kívánalmaira, tudniillik az 5W-re⁷. A hírérték általánosságban nem globális tényező, ugyanis az olvasó értékrendjéhez kötődik⁸. Ebből kiindulva a hírértéket hat tényező befolyásolhatja: az aktualitás, a közelség, az exkluzivitás, az előzmények, a szereplők és a szórakoztató faktor (Nagy, 2013).

A hír értékéhez még inkább hozzájárul az, hogy választ ad-e az 5W-re. Ugyanakkor ebben az esetben tisztáznunk kell azt, hogy egy

⁷ 5W: when, who, what, where, how (mikor, ki, mit, hol, hogyan). Nagy, 2013: http://www.partium.eu/_data/dl/ReporterPackageHU_textbook.pdf (utolsó letöltés: 2017.12.11.)

⁸ Egy faluban történt baleset híre értéket hordoz a falu lakosai számára, akik akár személyesen is érintve lehetnek a baleset körülményeinek vonatkozásában, ugyanakkor ötven kilométerrel arrébb egy nagyváros lakóinak szinte semmilyen hírértéket nem hordoz.

cikk nem rendelkezik kevesebb hírértékkel, ha nem válaszol minden kérdésre⁹.

A hír hitelességénél már problémába ütközünk, hiszen maga a definíció, a jelenség is tisztázatlan. Nem azért, mert egy új keletű téma, amivel még nem foglalkoztak eleget. Ellenkezőleg, több tanulmány, könyv készült a témában, írja körül precízen, avagy épp nagyvonalakban, hogyan ismerhetjük fel a hiteles híreket. Amiről szó van, azt Kitta Gergely foglalta össze a 2012-es Magyar Ifjúság kutatásban Nielsen és Tofler nyomán: *„A televízió és az interneten keresztül begyűjtött komplex (képi, audió, audiovizuális és verbális) információk hatalmas (sok esetben kéretlen vagy ellenőrizetlen) mennyisége ugyanis kedvezőtlen hatást gyakorolhat a médium hitelességére. Napjainkban leginkább a televízió és az internet járulnak hozzá az információs túlterheltség és –szennyezés problémájának fokozódó jelenlétéhez.”*¹⁰

Megjegyzendő, hogy a kérdéskörrel foglalkozó irodalom a hír hitelességét egy oldal megbízhatóságának mércéje alá állítja, vagyis egy hír akkor hiteles, ha megbízható forrás osztja meg. A kérdés adja magát: mit tekintünk megbízható hírforrásnak?

Elfogadható válasz lenne az is, hogy az a hír minősül hitelesnek, melyet megbízható forrás közöl, és fordítva, az a forrás megbízható, amely hiteles híreket publikál. Így pedig megkapjuk a választ két kérdésünkre is. Azonban a helyzet nem ilyen egyszerű; a két fogalom konceptualizálásához több mércére van szükség, melyek szükségszerű együtt járása fogja a weboldalt és a megosztott híreket kvalifikálni. Dr. Nagy Teréziának egy 2013-ban megjelent online tananyaga a következő tényezőkre hívja fel a figyelmet:

- Forrásmegjelölés, hivatkozások és kapcsolódó linkek
- Az újságíró cikkeinek hosszútávú helytállósága, és maga az újságíró megítélése
- A cikkben feltüntetett elemzéseket egy hozzáértő személy végzi
- A vélemények elkülönülten jelennek meg, mértéktartásról tesznek tanúbizonyságot és nem sértik sem a cikk alanyának, sem az olvasónak a személyi jogait
- A cikk szerkezete, felépítése, terjedelme

⁹ Vannak olyan aktuális események, melyek a híradás során is folyamatban vannak és a végkifejletig nem tudhat a riporter minden kérdésre választ adni.

¹⁰ Kitta, 2012. p. 262.

- Pontosság és precizitás
- Stilisztikai és nyelvtani helytállóság stb.¹¹

A 2010-es évek után az olvasottság mérésére újabb statisztikák jelentek meg. Mértékadóvá vált a cikke kapott lájkok száma, illetve a hozzászólások kvalitása, ezen kívül pedig szerkezeti szinten lényeges hatást gyakorol az olvasottságra a kép kiválasztása és a *lead*¹², melyek kattintásra ösztönzik az olvasót.

2.3. Kattintásvadászat

A Web 2.0 megjelenésével mi magunk is képesek vagyunk tartalmat előállítani és megosztani (Balázs-Szayly-Szilágyi, 2010), ez azonban felveti annak a kérdését, hogy „*meg lehet vonni világosan a határokat újságírók és nem újságírók között*”¹³? (Tófalvy, 2017) Ennek előnye, hogy az információs kor (Dessewffy, 2004) feltörekvő írói, szerkesztői, költői (egy szóval tartalomelőállítói) könnyebben reprezentálhatják önmagukat, hátránya viszont, hogy azok, akik saját terméket nem tudnak előállítani, mások által hasznosított információt közölnek. Ez a maga nemében azért is hátrány, mert a szakmában kevésbé jártasok nem, vagy csak minimális mértékben fektetnek hangsúlyt az újságírás bizonyos szabályaira, köztük a forrásmegjelölésre, a hivatkozásokra. Ezért az információk hiteltelenségét tükrözik a nem paradigmaticus megosztások, melyek a már említett *információs tengerhez* vezetnek.

A civil tartalomelőállítók (Tófalvy, 2017: 168) első megtestesítői a bloggerek, akiknek tevékenységét Levenson a kocsmai pletyka elektronikus változatához hasonlította¹⁴. Az alaposág és a megbízhatóság bármiféle formája nélkül, ellenőrizetlenül osztanak meg tartal-

¹¹ Nagy, 2013: http://www.partium.eu/_data/dl/ReporterPackageHU_textbook.pdf [utolsó letöltés: 2017.12.11.]

¹² A lead (angolul vezetni, irányítani) a nyomtatott vagy az online sajtóban megjelent híranyag egy vagy több mondatból álló bevezetője, melynek célja, hogy felkeltse az olvasó figyelmét a cikk tartalmával kapcsolatban. A lead formailag is elkülönül a cikktől, általában más betűmérettel és/vagy betű stílusban írják.

¹³ Tófalvy, 2017: 174

¹⁴ „[...] a közösségi média tartalom-előállító és –megosztó platformjait használók (bloggerek és twitterezők) alapértelmezetten megbízhatatlan tartalmat (pletykákat) gyártanak és továbbítanak, és mindezt egy teljesen ellenőrizetlen, továbbá a józan gondolkodást eleve megnehezítő vagy ellehetetlenítő, esetleg erőszakos közegben (a blogoszférában, illetve a közösségi médiában) teszik.” Tófalvy, 2017. 166

makat. A *kátyú*¹⁵ ott van, ahol a hivatalos orgánumok online felülete és a blogok találkoznak. Ha belehajtunk a kátyúba (tehát egy ellenőrizetlen hírforrásba), maradandó károsodást szenvedhetünk, mert a hír hiteltelensége könnyen tükröződik a félreértelmezett, hiányos vagy teljesen megalapozatlan információban. Kikerülve a kátyút eljuthatunk a megbízható, lehivatkozott cikkig, de annak elérése talán hosszabb időbe telik.

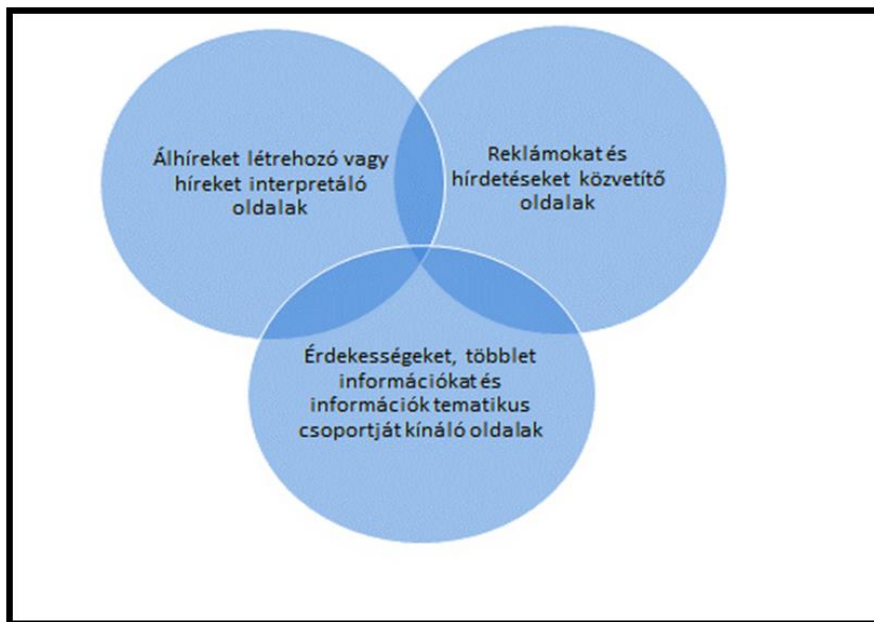
A blogokból kinőve, azokat forradalmasítva, és kihasználva a lehetőséget, hogy bárki, aki internetfelhasználással rendelkezik, alanyi jogot kap arra, hogy weboldalt hozzon létre, megjelenik a *kattintásvadász portál*, mely által egyre inkább elszaporodtak azok a kéretlen, ellenőrizetlen álhírek, melyeket nap mint nap a Facebook görgetése során látunk.

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy ezeket a kattintásvadász oldalakat valamilyen formában rendszerezem, s megnyilvánulásait, funkciójukat és céljukat a rendszerezéshez mértén csoportosítsam.

Feltételezhető, hogy azok, akik online olvasnak híreket, találkoztak kattintásvadász weboldallal. Legegyszerűbb formájában ezek olyan webhelyek, melyek információt közölnek, amely információk vagy rendszerezetten jelennek meg, vagy aktualitásokat interpretálnak külföldi vagy hazai hivatalos hírportáloktól. Ha ebből a megállapításból indulok ki, akkor a következőképpen csoportosíthatom a kattintásvadász oldalakat:

¹⁵ Saját hasonlat, mely a megbízhatatlan és hiteltelen hírforrások felhasználásának kockázatait igyekszik tükrözni.

Ábra 1- A kattintásvadász oldalak csoportosítása. Forrás: saját készítés.

Érdeemes hangsúlyozni, hogy e sajátosságok nem elkülönülten, egymástól függetlenül működnek, és egy szerkesztő akár több, eltérő témájú, de hasonló struktúrájú oldalt is működtethet, így ezek a jellemzők keveredhetnek is egy szájon belül.

A tematika után vegyük szemügyre a kattintásvadász oldalak szerkezeti felépítését. Első ránézésre semmiben sem különböznek a hírportáloktól. Fejléc, címkék, tematikus elrendezés, legfrissebb cikkek, kereső modul, alul Facebook hivatkozás, egyes esetekben archívum, kapcsolat és jogi nyilatkozatok¹⁶. A cikkekre szabadon rákereshetünk, vagy áttekinthetjük a tematikus adatbázist. Ami viszont feltűnően más, mint egy megbízható(bb) hírforrás, az az, hogy nagy számban vannak jelen hirdetések az oldalon. Ez még önmagában nem meglepő, hiszen nem egy portál tartja fenn magát reklámokból. Ahhoz, hogy miért olyan fontosak a hirdetések, érdemes a portálokat egy másik irányból is megközelíteni, ugyanis olvasottságuk leginkább a megosztások általi megnyitásokkal növekszik, melynek termékeny táptalaja a

¹⁶ Számos oldal az erre való kattintáskor egy üres lapot jelenít meg.

Facebook. Amennyiben innen nyitjuk meg az oldalt, két választ is megkapunk egyszerre. Egyrészt a jelenség nevét, tudniillik a „kattintás” mennyisége fontos tényezője az oldal minőségi besorolásának, másrészt lényeges elemként megjelennek a reklámok is, melyek további kattintásvadász oldalakra invitálnak minket.

Ezen weboldalak további jellegzetessége, hogy nem elégednek meg egy kattintással. A tartalom megtekintése további feltételekhez kötött, ami lehet:

- az adott tartalom megosztása még a megtekintés előtt,
- előzetes egyszerű vagy személyes adatok általi regisztráció,
- az oldal vagy maga a cikk lájkolása,
- illetve bizonyos időtartam kivárása, mely időtartam alatt a képernyő elsötétül.¹⁷

Tartalmi szempontból a legszembetűnőbb jellemzője a kattintásvadász oldalaknak a cikk címe. Ha egy újságban vagy folyóiratban megjelent írás címének megadásakor követelmény a figyelemfelkeltés, akkor ez esetben már-már szenzációhajhászásról beszélünk. Az egyszerű tényközlést nélkülözve a címek jellegzetessége, hogy megdöbrent, provokál, megrémít vagy akár szidalmazhat is. Sűrűn adnak olyan címet, mely egy félbehagyott mondat vagy költői kérdés, amely azt sugallja, hogy a választ a cikkből vagy a videóból tudjuk meg. Kiemelkedő szerepe van a meg- és felszólításnak. Hasonlóképpen a lead is úgy van szerkesztve, hogy a megosztott posztban a látható részletek ne áruljanak el sokat a cikk tartalmáról. Bevett sablonokként ilyeneket olvashatunk: *„Nem hiszed el mi történt, amikor...”, „Mindenki ledöbrent, mikor látták...”, „Ettől a videótól kiráz a hideg/elolvadsz/libabőrös leszel/sokkot kapsz, stb”, stb.*

A tartalmi jellemzőkhöz visszatérve, most reagálnék a korábbi, a hitelesség és megbízhatóság jelenségénél és fontosságánál taglalt részre a kattintásvadász oldalak vonatkozásában. Tekintsünk el azoktól a kattintásvadász oldalaktól, melyek elsősorban szórakozást és kéretlen plusz információkat közölnek (csoportosított gyűjtemények¹⁸, tematikus posztok¹⁹ vagy mémek); a dolgozat szempontjából a továbbiakban

¹⁷ Utóbbi főleg akkor jelentkezik, ha korábban még nem kedvelték az oldalt vagy osztottak meg tőle tartalmat.

¹⁸ Valamilyen téma vagy jelenség köré gyűjtött képek, információk, pl.: állatok, történelmi események, hírességek, sport, stb.

¹⁹ Olyan egy oldalon meghirdetett posztok, melyek ugyanazon téma köré épülnek, pl.: előtte/utána képek.

kattintásvadász weboldalak esetében azokat a portálokat értem, melyek fenti leírásnak megfelelnek, és csak híreket közölnek, figyelmen kívül hagyva, hogy aktualitásról vagy korábbi eseményről van szó. Kétségtelen, hogy bizonyos cikkek esetében mind a hitelesség, mind pedig a hírérték megkérdőjelezhető, de nem állíthatjuk teljes bizonyossággal, hogy a kattintásvadász oldalak csak hazugságokat, koholt híreket, vagy úgynevezett *kacsákat*²⁰ közölnek. Mindemellett le kell szögeznünk azt is, hogy az efféle oldalak nyíltan vállalják azon céljukat, hogy pusztán kattintásokért és lájkokért olyan tartalmat is közzé tegyenek, melyek elferdítik a valóságot, hogy felkeltsék az olvasó figyelmét.

Találkozhatunk olyan cikkekkel, melyek első ránézésre megcáfolhatók, de olyannal is, melyek nem teljes körűen írnak le egy-egy jelenséget. Ugyanakkor, mivel nem sorolhatók semmilyen zsurnalisztikai csoportba, így komolyabb szabályszerűségeket nem is kereshetünk bennük, hisz csakúgy, mint a blogot, ezt is civil tartalomelőállító hozza létre. A kulcs az egyszerűségben rejlik, abban, hogy míg egy komoly háttérrel rendelkező cikk hosszasan és részletesen leír egy jelenséget, addig a kattintásvadász kiadás rövid, tömör és csak a lényegre fókuszál, még akkor is, ha bizonyos részletek nélkülözhetetlenek lennének a plenáris információ-átadáshoz. Az efféle oldalak pedig meg sem próbálják fedni eme funkciójukat, ami abból is látszik, hogy nem, vagy csak ritkán jelölnek meg forrást, nem egyszer szintén kattintásvadász weboldalt adnak meg, és csak hosszas keresés után találhatunk rá az eredeti cikkekre, amelyet akár hónapokkal, évekkel ezelőtt publikáltak, mégis a kattintásvadász oldalon aktuálisként van meghirdetve. A szerkesztői nem vállalják nevüket, ami sokakban gyanakvásra adhat okot.

Ezen álhíreket közlő oldalak veszélye pedig nagyobb, mint az első látásra tűnik. A genti egyetem 2016-os kutatása arra kereste a választ, mennyire befolyásolja a véleményünket és attitűdünket az álhírek olvasása, illetve mennyire képes visszafordítani a hatást az, ha az álhírről kiderül, hogy nem igaz. A kísérlet azt bizonyította, hogy az alanyok többsége a bizonyítás után is ugyanolyan, vagy megközelítőleg hasonló érvényességet tulajdonítottak a hamis hírnek, mint a valósnak. Az attitűdöt a kutatók mentális és pszichikai faktorokhoz kö-

²⁰ Álhírek.

tötték, a legnagyobb előfordulást az idősebb korosztály esetében találtak.²¹

Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem tudják a megfelelő hatóságok ellenőrizni és büntetni a kattintásvadász oldalak adminisztrátorait, illetve beszüntetni az álhíreket gyártó oldalakat? Az alhivadasz.hu oldal erről a következőket írja: „A legtöbb magyar nyelvű híroldal címének végződése .hu. Ez azt jelenti, hogy az oldal Magyarországon van bejegyezve, és a magyar hatóságok eljárhatnak vele szemben, ha jogsértést követnek el. Amennyiben .info, .net, .org, .in vagy valami hasonló az oldal végződése, úgy az üzemeltető általában nem Magyarországon jegyezte be az oldalt és jogsértés, mondjuk álhírközlés esetén a magyar hatóságok sokkal nehezebben, vagy egyáltalán nem tudják őket felelősségre vonni.”²²

2.4. Új korszak, új fegyver

Napjainkban az interneten történő hírközlésnek és információ keresésnek komoly kockázatai vannak a tapasztalatlan olvasó számára. A „fake news”²³ korát éljük, és azt, hogy a felhasználóhoz milyen minőségű, tartalmú információk jutnak, befolyásolja nemcsak a média csatorna és a politika, hanem maga a felhasználó is, tudatosan vagy akár tudtán kívül. Az amerikai elnökválasztás, annak folyamánya²⁴, a Facebook algoritmusai, a különböző áltudományok hívői is egyre nagyobb teret nyernek a világhálón, amelyek kimondatlanul ugyan, de nyilvánvalóan a felhasználók elgépiesedéséhez, elbutításához vezetnek.

²¹ De keersmaecker, 2017. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160289617301617#> (utolsó letöltés: 2018.03.03.)

²² Forrás: Hogyan ismerjük fel az álhíreket? <http://alhivadasz.hu>, (utolsó letöltés: 2018.03.14)

²³ Forrás: <https://atlatszo.hu/2018/02/09/trump-es-a-brex-it-dobben-tette-ra-a-vilagot-hogy-az-ahireket-fegyverkent-is-lehet-hasznalni-interju-rebecca-mckinnonnal/> [utolsó letöltés: 2018.03.24.]

²⁴ A 2016-os amerikai elnökválasztás előtt rengeteg álhír keringett az interneten, melyek nagy része azt igyekezett elősegíteni, hogy Donald J. Trump kerüljön az elnöki székbe. A választások után a fake news gyártók ennek helyességét vagy éppen helytelenségét igyekeztek koholt cikkeikkel alátámasztani. Bővebben: <https://444.hu/2016/11/10/a-facebook-meg-akarta-allitani-trumpot-de-aztan-kifizetodobb-volt-segiteni-neki> (utolsó letöltés: 2018.04.09.)

A fent bemutatott sajátosságok inkább azokra a weboldalakra jellemzők, melyek a maguk egyszerűségében még értelmetlenek. Sylvester Stallone halálának híre, vagy a gyógyszer, melyet betiltottak, mert naponta másfél kilót lehet vele fogyni, ezek még a maguk nemében nem ártanak senkinek (tekintsünk el az olyan szélsőségektől, mint a hiperérzékeny és hipochonder olvasók). Ugyanakkor az álhírek globális terjedése és manipulatív jellege egyre nagyobb tömegeket ér el és befolyásolja őket hétköznapijaikban. Ez pedig a legélesebben a politikai propagandában jelenik meg, a különböző nemzetek vezetői, és nem mellékesen az ellenzék használja fegyverként, hogy elleneit változtatott álhírekkel, információk tudatos eltorzításával támadja, és keltessen közellenszenvet. Amerikában a 2016-os elnökválasztás során, és azóta számtalan példáját láthattuk, olvastuk, de a hazai 2018-as választások előtt is találkozhattunk szinte minden második Facebook posztban hasonlókkal²⁵.

Az álhírek létrehozása, azok terjesztése etikai vétség. A Magyar Újságírók Országos Szövetsége (MÚOSZ) etikai kódexének 4.1. bekezdése a következőket írja: „Az újságíró és szerkesztő írásban, online alkotásban, műsorban szándékosan vagy gondatlanságból valótlanságot nem állíthat, köteles a tényeket és adatokat az adott helyzetben elvárható gondossággal ellenőrizni.” Ugyanakkor a kódex a későbbiekben kitér arra is, hogy az újságíró sem saját neve, sem írói neve, sem semmiféle úgynevezett *nickname* által nem közölhet hamis vagy félrevezető információt²⁶. Ebből következik az a kiskapu, melyet a kattintásvadász oldalak ki is használnak, hogy nem csupán külföldön jegyzik be a weboldalt, de álnevet, becenevet használnak, ami felkutatásukat és akár jogi úton való felelősségre vonásukat még inkább megnehezíti.

Egy 2018-as felmérés²⁷ szerint Magyarország, még néhány dél-európai nemzettel egyetemben sokkal befogadóbb az álhírekkel kapcsolatban, melynek oka egyrészt az, hogy az alacsonyabb iskolai végzettség és politikai megosztottság miatt a hírolvasók már nem megítélés vagy mérlegelés alapján ítélik meg egy hír hitelességét, hanem érzelmeik és a

²⁵ A Tények.hu osztott meg egy videót, melyben azt láthattuk, hogy migránsok randalíroznak az utcán. A szalagcím a következő: Németország Napjainkban. A videó valójában Spanyolországban készült 2017 nyarán, a felvételen helyiek láthatóak. A videót az orgánum törölte.

²⁶ Lásd bővebben: MÚOSZ Etikai Kódex. <https://muosz.hu/kodexek/ujsgairoi-etikai-kodex/> (Utolsó letöltés: 2018.04.09.)

²⁷ Lessenski, 2018.

média által irányított hitviláguk szerint. Ezt az új szakirodalom *post-truth*-nak nevezi.

A kitekintés után le kell szögezmem, hogy ugyan a fent elmondottak szorosan kapcsolódnak a témához és a kutatás tárgyához, az elemzés során csupán a kattintásvadász oldalak ismeretére, beazonosítására fókuszálok. Ugyanakkor fontosnak tartom felhívni a figyelmet a jelenség komplex és egy bizonyos szempontból veszélyes mivoltára.

3. Kutatás

A kutatást a szegedi egyetemisták körében végeztem, online önkitöltős kérdőív felhasználásával, melyet különböző online közösségi platformokon és csoportokon osztottam meg. A kérdőív 2017 november közepétől három héten keresztül volt aktív, mely intervallum alatt összesen 102 teljesen kitöltött kérdőív gyűlt össze. 66 nő és 36 férfi válaszolt a kérdésekre (*Melléklet, Táblázat 1.*). Többségben (40%) bölcsészhallgatók segítettek a kutatást, több mint ötöde volt a természettudományi és informatikai karról, csaknem 16% pedig a pedagógusképző karról. A közgazdasági, a tanárképző és az egészségügyi és szociális karról is érkeztek kitöltések. (*Melléklet, Táblázat 2*) A kérdéssorra közel 70% alapképzésű, 25% mesterszakos, és 5% doktori képzésben tanuló hallgató válaszolt²⁸ (*Melléklet, Táblázat 3*).

3.1. Hírolvasási szokások

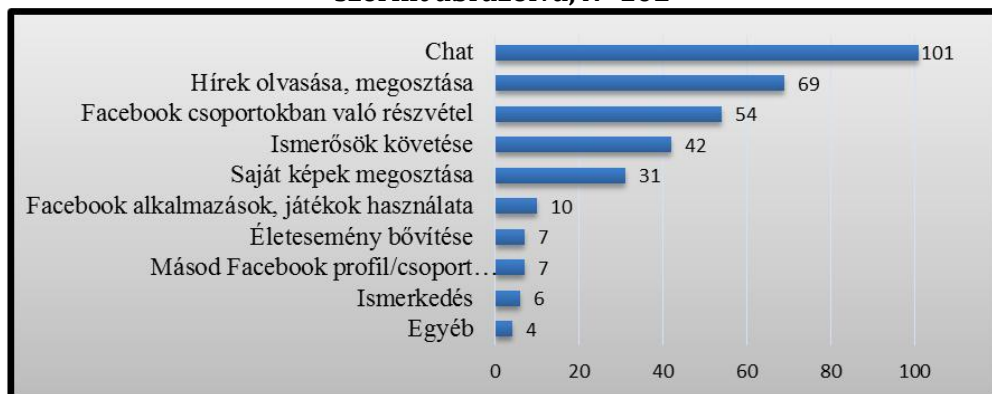
Elsőként az egyetemi hallgatók hírolvasási szokásait térképeztem fel. Ha nem közvetlenül a hírt megosztó oldalt keresik fel, a felhasználók leggyorsabban a Facebook segítségével értesülnek a legfrissebb hírekről. A közösségi portálon legsűrűbben folytatható tevékenységek között a hírolvasást csak a beszélgetés (chat) előzte meg (*Ábra 2.*), a válaszolók több mint 70%-a állította, hogy legalább naponta egyszer olvas híreket. Ezek az adatok reflektálnak arra a Pew Research által közzétett felmérés eredményeire, amely két évvel ezelőtt készült²⁹, és láthatóan még ma is érvényes a felhasználókra nézve. A kutatás szerint a felhasználók több mint háromnegyede nem pusztán a Facebookot görgetve informálódik, hanem magát a közösségi portált tartja megbízható hírforrásnak. Ezzel összhangban van a filterbuborék-

²⁸ A kutatás nem reprezentatív a szegedi egyetemisták populációjára.

²⁹ Gottfried-Shearer, 2016. <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/> (utolsó letöltés: 2018.03.31.)

elméletet is³⁰, amely nem egy felhasználó esetében bevált módszer a hírek szűrésére. Ez egy afféle algoritmus, amely során a buborék a profil alá gyűjti a felhasználó által kedvelt, véleményével, attitűdjével megegyező vagy közel azonos híreket, posztokat, és kizárja az ezzel ellentéteseket. Ezt a pszichológia megerősítési torzításnak nevezi³¹.

Ábra 2 - Facebook tevékenységek megoszlása mintaelemszám szerint ábrázolva, N=102

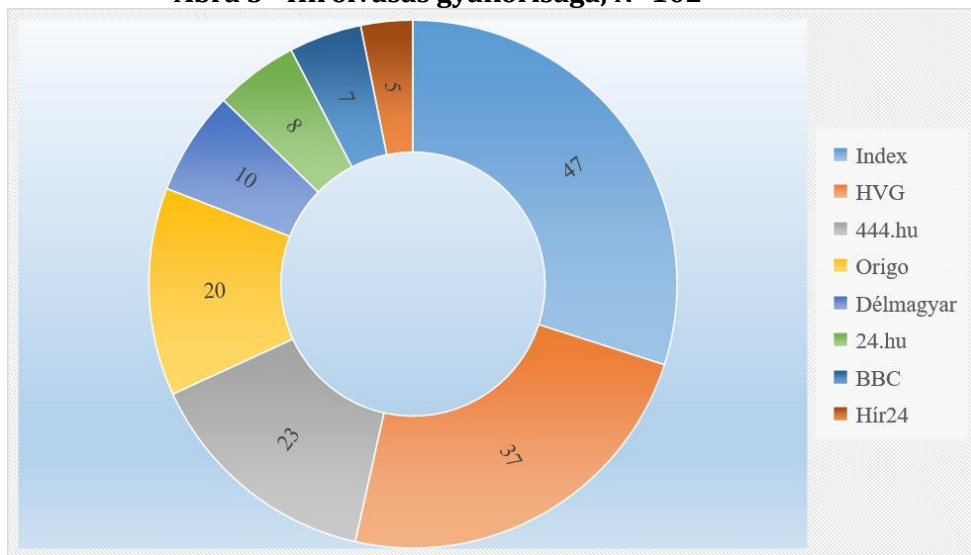

Ezután a válaszadó megadhatta, melyek azok az oldalak, ahonnan informálódni szokott a mindennapjaiban. A kitöltés során a kérdezett nyitott kérdést kapott, bármiféle besorolás nélkül ő adhatott meg maximum három hírportált. A legtöbben ugyanazokat a hírportálokat nevezték meg, ugyanakkor egy kattintásvadász portál is feltűnt a listán: a budapest1873.net-t. Mindhárom válaszmegjelölésnél nagy arányban jelentkezett az index.hu, a hvg.hu, a 444.hu és az Origo, valamivel kisebb gyakorisággal a hir24.hu, a bbc.com, a delmagyar.hu és a 24.hu (Ábra 3.).

³⁰ Forrás: https://index.hu/tech/2016/06/01/a_facebook_elhulyiti_az_emberiseget/ (utolsó letöltés: 2018.03.24)

³¹ Bővebben: https://hu.wikipedia.org/wiki/Meger%C5%91s%C3%ADt%C3%A9si_torz%C3%ADt%C3%A1s (utolsó letöltés: 2018.03.24)

Ábra 3 - Hírolvasás gyakorisága, N=102³²

A nemek között nincs összefüggés az online hírolvasási szokásokban, 36 nő (55%), míg 22 férfi (61%) állította, hogy naponta többször is olvas híreket. A T-próba nem állapított meg szignifikáns különbséget az átlagok között, tehát nincs számottevő különbség a férfiak és a nők hírolvasási szokásaiban³³.

Mint korábban már rámutattam, a különböző hírportálok ma nagy jelentőséget tulajdonítanak a lájkok és megosztások számának, hiszen ezek potenciális statisztikai az orgánium olvasottságának. Ugyanezt tapasztalhatjuk felhasználói oldalon is, az egyén online közösségi életében a lájk értelmezhető mint a sikeresség, az elfogadottság, a népszerűség és a közösségi presztízs egyfajta mércéje. Egyszerűen fogalmazva, minél több lájkja van egy egyénnek vagy csoportnak, annál többen követik, elfogadják, illetve kedvelik. Ezért is (és a kattintásvadászok kiszűréséért) kérdeztem rá a hírmegosztási szokásokra. Ugyanakkor az is látható, hogy a kérdezettek háromnegyede

³² A három válaszlehetőségre kapott válaszokat összesítve jelenítettem meg, a legtöbbször említettek kerültek az ábrára.

³³ A tesztek eredménye ellenére látható nagyobb százalékos különbség oka a kis mintaelemszám. Chi-négyzet szignifikancia szintje $p=0.899$, Levene teszt szignifikancia szintje $p=0.089$.

soha nem osztja meg az olvasott híreket, s egynegyede is csak néha (Táblázat 1).

	Gyakoriság	%
Igen, gyakran	1	1
Igen, néha	25	24
Soha	76	75
Összes	102	100

Táblázat 1 - "Meg szokta-e osztani azokat a híreket, melyeket egy-egy hírportálon olvas?"

Mint az a fenti táblázatból leolvasható, összesen 26 válaszadó mondta, hogy akár gyakran, akár időközönként, de megosztja az olvasott híreket. A megosztás függvénye pedig a cikk érdekessége mint szubjektívan megítélt tényező, a kitöltők ezt választották indokként a legnagyobb arányban, ami azt jelzi, hogy a felhasználók előnyben részesítik azokat a cikkeket, melyek humorosak, valamilyen jelenségre hívják fel a figyelmet, esetleg egy izgalmas hírre, eseményre reflektálnak (Táblázat 2).

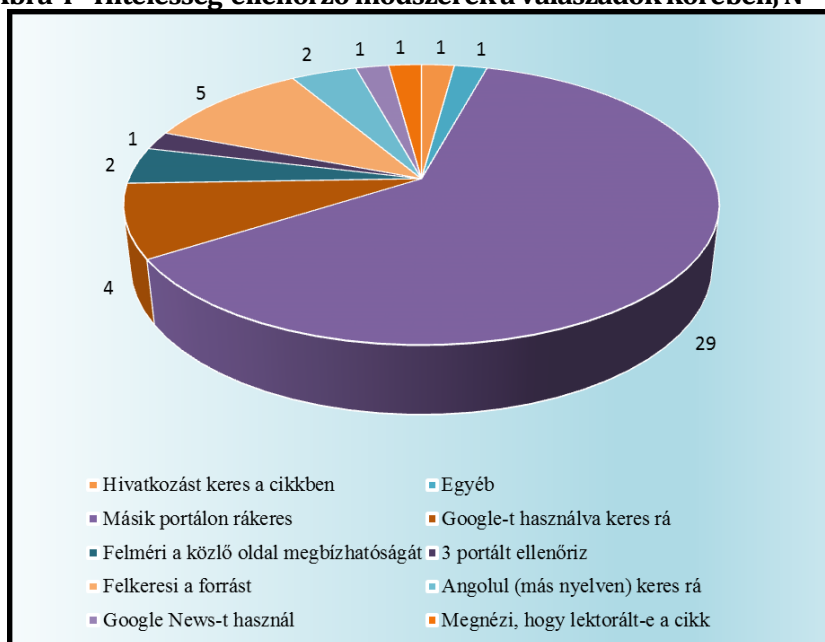
	Gyakoriság	%
Hasznosság	8	7.8
Érdekesség	17	16.7
Aktualitás	9	8.8

Táblázat 2 - A hír érdekessége, mint megosztást befolyásoló tényező

A kattintásvadász weboldalak kiszűréséhez elengedhetetlen, hogy az olvasó tájékozódni tudjon az egyre növekvő információs tengerben, és felismerje, mely forrás kínál megbízható, hiteles információkat. Ezért fontosnak tartottam felmérni, hogy a kérdezettek mennyire vannak tisztában a hitelesség fogalmával, valamint miképpen tudják egy értesülésről eldönteni, hogy hiteles-e vagy sem. Ugyanakkor a kutatás és elemzés során is igyekeztem szem előtt tartani, hogy egyikünk sem születik médiatudósna, és az egyszerű olvasónak nem feladata ismerni a különböző módszertani kulcsfogalmakat és tényezőket, melyek az információk közti eligazodást segítik. Ezen hipotézisből kiindulva ennél a makrostrukturális bloknál is többségében nyitott kérdésekkel próbáltam a kérdezettre bízni a problémamegoldást, illetve annak egyéni megfogalmazását.

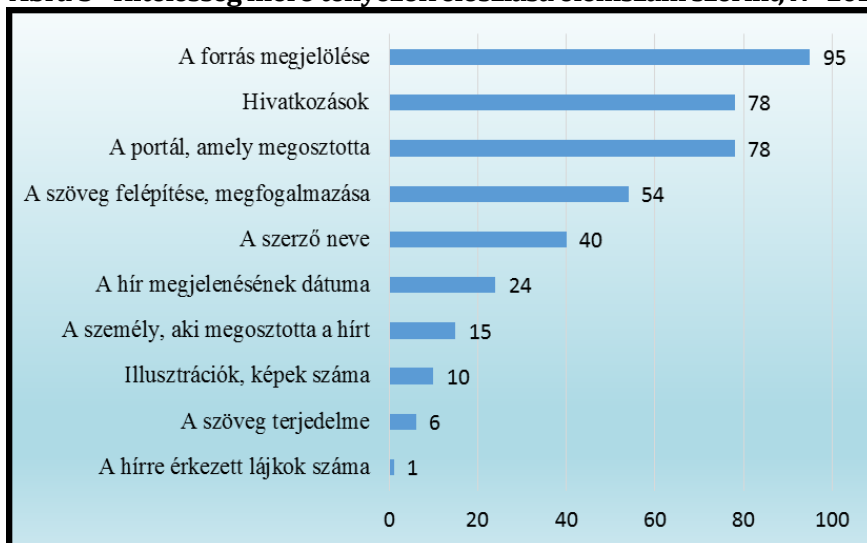
Amiként a 4-es számú ábrán láthatjuk, a kérdezettek fele szokta ellenőrizni az olvasott hírek hitelességét. A módszer megadásakor a túlnyomó többség azt írta, hogy más hírportálon böngészi a témát, felkeresi a forrást vagy Google keresőt használva kutatja fel az olvasottakat. Felmerülhet a kérdés, hogy a „Más hírportál” mennyiben lehet megbízható. A korábbi, 3. sz. ábra mutatja, hogy válaszadók döntően már régóta a világhálón szereplő, presztízs értékű hírportálokat követnek, így az olvasottak ellenőrzése is valószínűsíthetően ezeken a hírportálokon történik. A 4. sz. ábráról megállapítható, hogy a válaszadók tisztában vannak a különböző hitelesség-ellenőrző módszerekkel.

Ábra 4 - Hitelesség-ellenőrző módszerek a válaszadók körében, N=47

A válaszadók többsége a forrásmegjelölést választotta mint a hitelesség lefontosabb tényezője, ugyanakkor szintén lényeges elemként jelölték a hivatkozásokat, és magát a portált, amely az adott cikket közölte (Ábra 5). Noha a lájkok korát éljük, és mind egy felhasználónak, mind pedig egy hírportálnak fontos statisztikai eszközévé vált a „hüvelykujj” az olvasottság méréséhez, itt mégis a legkisebb jelentőséggel bíró tényező volt a cikkekre érkezett lájkok száma.

Ábra 5 - Hitelesség mérő tényezők eloszlása elemszám szerint, N=102

Ezt a statisztikát egy korábbi kérdés is alátámasztja. Az oldalak megbízhatóságát illetően a kérdeztettek csaknem negyede teljes mértékig egyetértett abban, hogy egy hír akkor minősíthető hitelesnek, ha megbízható oldal osztja meg őket. Amikor név szerint kérdeztem rá ezen megbízható oldalakra, a legnagyobb arányban a már korábban is hivatkozott hvg.hu-t, index.hu-t, és 444.hu-t nevezték meg. Annak ellenére, hogy a forrásmegjelölés volt a legfontosabb mérvadója egy hír hitelességének, látható, hogy a portál mint orgánium is nagy hatással van arra, hogy a cikket hitelesként könyvelik-e el vagy sem. A legsűrűbben emlegetett oldalak mind az évek során afféle presztízst építettek ki maguknak, és eleget tesznek a korábban említett újságírói szabályoknak és kötelezettségeknek, betartva a hírek műfaji kritériumait, ezért lehetséges az, hogy ezeket sokkal gyakrabban említették a kitöltők.

A válaszadók többsége ismeri a kattintásvadász weboldal kifejezést (*Melléklet, Táblázat 4*), és legtöbbször úgy ítélte, hogy ezek az oldalak cseppet sem megbízhatóak. A kattintásvadászatot ismerők több mint fele szokott olvasni ilyen jellegű cikkeket, s a téma a döntő faktor abban, hogy rákattintanak-e a linkre vagy sem (*Melléklet, Táblázat 5*). További tényezőként említették még a humort és a véletlen kattintást. Előbbi mutatkozik meg leginkább a

hétköznapiakban, hiszen egy tréfás történettel, anekdotával lehet legkönnyebben kattintásra sarkallni a felhasználót.

3.2. Tudatosság és óvatosság

Továbbiakban az elemzést négy pillér köré építem. Ezek: *a hírolvasás gyakorisága, a hitelesség felmérése, a megosztások és a kattintásvadász oldalak felismerése.*

3.2.1. Tapasztalt hírolvasók

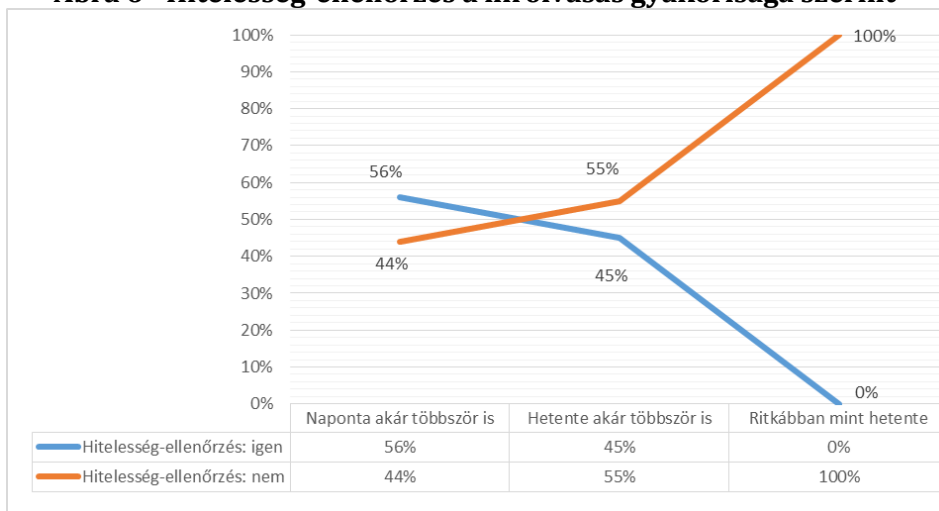
Az elemzés során először választ kerestem arra a kérdésre, hogy a hitelesség felmérését és a kattintásvadász oldalak besorolását befolyásolja-e az online hírolvasás gyakorisága³⁴, azaz hogy a kattintásvadász oldalak felismerése és elkerülése szignifikánsan összefügg az online hírolvasás gyakoriságával.

A hírolvasás gyakoriságát összehasonlítva a hitelesség ellenőrzésével a kinyíló olló jelenségét tapasztalhatjuk. A hírolvasás gyakorisága ugyanis összefüggést mutat a hitelesség felmérésével, minél ritkábban olvasnak a kérdezettek online hírportálokat, annál kevésbé hajlamosak felmérni azok hitelességét (Ábra 6)³⁵. A korreláció vizsgálat eredményével összehasonlítva ($r=0.214$, $p=0.031$) gyenge, pozitív irányú kapcsolatot állapíthatunk meg (Melléklet, Táblázat 6).

³⁴ A statisztikákat $\alpha=0,05$ döntési szint mellett elemeztem.

³⁵ A Chi-négyzet próba szignifikancia szintje $p=0.075$. (Melléklet, Táblázat 7).

Ábra 6 - Hitelesség-ellenőrzés a hírolvasás gyakorisága szerint³⁶

A hitelesség felmérése betudható egy kognitív folyamatnak, mely során az ismert és elfogadott módszerekkel kiszűrjük az értesülések közül azt, amely a már említett kritériumoknak megfelel. Az információs tenger azonban egy idő után képes lustává tenni a felhasználót, minek hatására az egyén a mélyebb kutatás helyett az elsőként autentikusnak elfogadott hírt fogja hitelesként elkönyvelni bármilyen ellenőrző mechanizmus nélkül. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a hitelesség megítélésében az egyén nagyban befolyásolható környezete által, így például, amennyiben egy barát, rokon vagy közeli ismerős fejti ki számára egy hír helytállóságát vagy annak hiányát, előbb fogja osztani annak véleményét.

Kíváncsi voltam arra is, hogy előfordult-e már a válaszadókkal, hogy felhívták figyelmüket az általuk megosztott hír hiteltelenségére, és fordítva, ők felhívták-e egy ismerősük, barátjuk, rokonok figyelmét, hogy az általuk megosztott hír nem hiteles? A kérdés önmagában azért is aktuális, mert a Facebook nemrégiben egy új funkciót léptetett érvénybe, melynek segítségével könnyebben tudjuk jelezni az álhírgyánús híreket a felhasználóknak és az adminisztrátoroknak. Az adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy nincs összefüggés a válaszok között, a válaszolók nem kaptak felszólítást ismerőseiktől a megosztott, esetle-

³⁶ Melléklet, Táblázat 8.

gesen hiteltelen hírekre vonatkozóan (Táblázat 3)³⁷, melynek oka lehet, hogy kevesen osztják meg az olvasott híreket.

		Előfordult-e, hogy felhívták a figyelmét arra, hogy egy Ön által megosztott hír nem hiteles?		Összes
		igen	nem	
Hírolvasás gyakoriság	Naponta akár többször is	4 19%	17 81%	21 100%
	Legalább hetente	2 67%	1 33%	3 100%
Összes		6 25%	18 75%	24 100%

Táblázat 3 - Hiteltelen cikk megosztása a hírolvasás gyakoriságának függvényében

A kattintásvadász oldalak besorolására a hírolvasás gyakorisága nincs hatással, de a gyakrabban olvasók nagyobb százalékban ismerik fel ezeket az oldalakat. Mindazonáltal *eddig azt láttuk, hogy a rendszerebben olvasók tudatosabban szűrnék az információk között, ők jellemzően tisztában vannak a hitelesség ellenőrzésének fontosságával és nagy arányban megtekintik az olvasott hír háttéradatait* (forrás, a hivatkozások, a szerző - Táblázat 4)³⁸.

		Ha elolvassa egy hírportál hírt/cikkét, megszokta-e tekinteni annak háttéradatait?		Összes
		Igen	Nem	
Naponta akár többször is		49	26	75

³⁷ p=0,075.

³⁸ p=0,822.

		65%	35%	100%
Hírolvasás Gyakorisága	Hetente akár többször is	13	7	20
		65%	35%	100%
	Ritkábban, mint hetente	2	2	4
		50%	50%	100%
Összes		64	35	99
		65%	35%	100%

Táblázat 4 - A hír háttéradatainak megtekintése a hírolvasás gyakoriságának viszonylatában

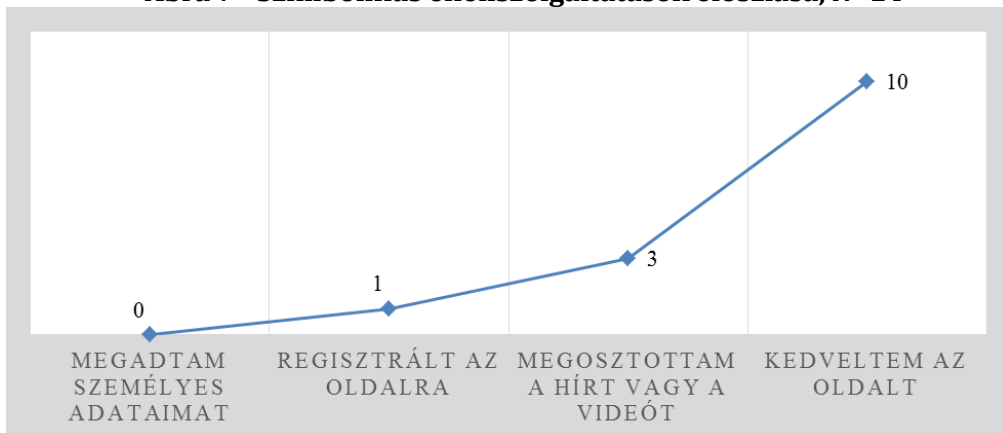
A hírolvasás gyakorisága, nem szignifikánsan ugyan, de láthatóan befolyásolja a hír hitelességének ellenőrzésére vonatkozó gyakorlatot. Akik ritkán olvasnak híreket, azok egyáltalán nem foglalkoznak a hitelesség kérdésével, szemben azokkal, akik gyakori hírolvasók. Akik naponta akár többször is tájékozódnak a világban történt eseményekről, ők a legaktívabb hitelesség vizsgálók (65,3%), melynek oka lehet a gyakori kereső modul használata, a tapasztalt vagy elsajátított keresési technikák rendszeres alkalmazása, s az, hogy ezek a személyek többször találkozhattak az álhírportálokkal, így megtanultak szűrni közöttük.

3.2.2. Kattintásvadászok

*A kattintásvadász oldalak már említett sajátossága, hogy tartalmukat **szimbolikus ellenszolgáltatásért** kínálják, amely lehet regisztráció, személyes adatok megadása, az oldal kedvelése, a tartalom előzetes lájkolása vagy megosztása, illetve, amennyiben ezeket a felhasználó nem teljesíti, egy időintervallum kivárása, mely alatt a képernyő elsötétül vagy a videó blokkolva van³⁹. Az ilyen portálok ismerői bizonyosan találkoztak ezek közül valamelyikkel, az viszont relevánsabb kérdés, hogy ezeket megtették-e? A kérdezettek 64-a találkozott már ilyen oldallal (Melléklet, Táblázat 9), de kevesen tettek eleget ezen ellenszolgáltatásoknak azért, hogy a portál tartalmát megtekinthessék. Legtöbben az oldal kedvelését tartották a „legolcsóbb” ellenszolgáltatásnak (Ábra 7).*

³⁹ Forrás: saját definíció. Hozzá kell tenni, hogy a ma ismeretes kattintásvadász oldalak nagyrészt a lájkokra és a megosztásokra koncentrálnak, így kevés olyan portál maradt, mely személyes adatokat vagy regisztrációt kérne tartalma megtekintéséért.

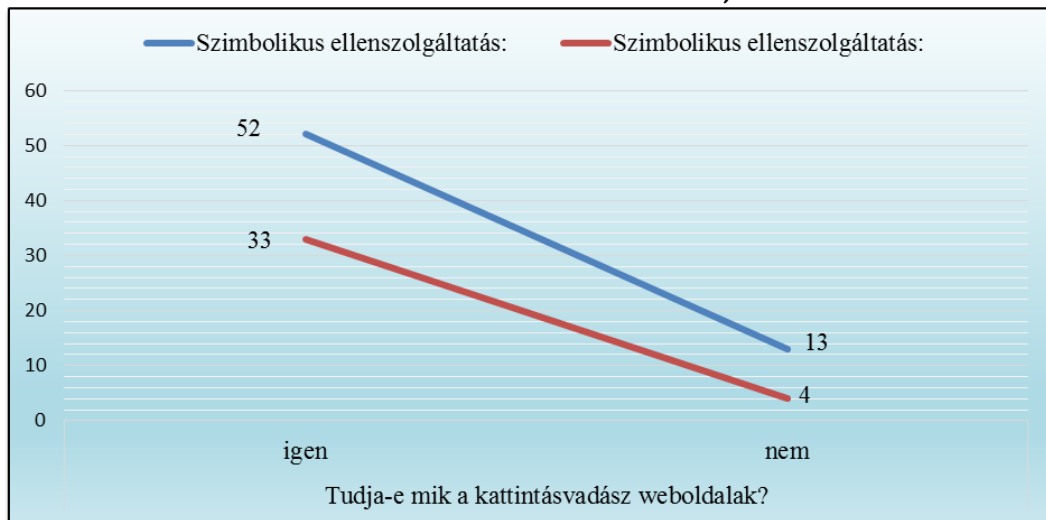
Ábra 7 - Szimbolikus ellenszolgáltatások eloszlása, N=14

Ezen szimbolikus ellenszolgáltatások alapértelmezetten a kattintásvadász weboldal részei, tehát aki találkozott ilyen cikkekkel, az kattintásvadász oldallal is találkozott. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a felhasználó tudja is, mit értünk ezen fogalom alatt, jellemzően azt láthatjuk, hogy a kérdezettek tisztában vannak a két jelenség együtt járásával⁴⁰. (Ábra 8.).

⁴⁰ Négyen állították, hogy nem tudják, mit jelent a kattintásvadász weboldal, és nem is találkoztak a szimbolikus ellenszolgáltatás jelenségével.

Ábra 8 - A szimbolikus ellenszolgáltatások és kattintásvadász oldalak összetevése elemszám szerint, N=102

Azok, akik tudják, mik a kattintásvadász weboldalak, és találkoztak és felismerték az oldalak ellenszolgáltatásait, és olvastak cikkeket *clickbait* portálokon. Mindkét nem tagjai jellemzően olvastak már ilyen bejegyzéseket, nincs szignifikáns különbség az átlagok között (*Melléklet, Táblázat 10*)⁴¹.

A kattintásvadász oldalak ismerői esetében sincs szignifikáns különbség a hírek megosztása kapcsán. Ezen kitöltők közül mindössze öten állították, hogy előfordult már, hogy nem ellenőrizték a hír hitelességét megosztás előtt (*Melléklet, Táblázat 11*). Ugyanakkor csaknem szignifikáns különbség van a *clickbait* oldalak ismerői és azok között, akik már figyelmeztették barátaikat arra, hogy az általuk megosztott hír nem hiteles⁴². Következésképpen kattintásvadász oldalak ismerete nem feltétele az álhírportálok felismerésének. Azoknak, akik ismerik az álhírportálokat, több mint fele jelezte a megosztott hír hiteltelenségét a barátai felé, ami nem csak tudatosságra, de az akkurátus információ átadás-csere felelősség vállalására is utal (*Táblázat 5*).

⁴¹ Pearson Chi-négyzet próba $p=0,363$, Levene Test $p=0,064$.

⁴² $p=0,01$.

		Előfordult-e, hogy felhívta egy ismerőse, barátja, rokona figyelmét arra, hogy az általa megosztott hír nem hiteles?		Összes
		igen	nem	
Tudja-e mik a kattintásvadász weboldalak?	igen	44	41	85
		52%	48%	100%
	nem	3	14	17
		18%	82%	100%
Összes		47	55	102
		46%	54%	100%

Táblázat 5 - A hiteltelenségre való figyelmeztetés hajlandósága attól függően, hogy a kérdezett ismeri-e a kattintásvadász weboldalakot

A kitöltők fele találkozott már kattintásvadász oldalakkal. Egyharmaduk tisztában van a fogalommal, de még nem találkozott olyan portálokkal, melyek szimbolikus ellenszolgáltatást kértek tartalmuk megtekintéséért⁴³.

Az eddig elmondottakból megállapítható, hogy a tudatos hírolvasók ismerik a kattintásvadász weboldalakot, tisztában vannak azok megbízhatatlanságával, és tapasztalatuk hozzásegítette őket a további, kritikusabb hírolvasáshoz.

3.2.3. Egyetemi környezet

Kiindulva abból a hipotézisből, hogy a környezet, melyben az egyén él, valamint a státusz hatással lehet világlátásunkra, tetteinkre és attitűdünkre, a fentebb elemzett változókat összevetettem a válaszolók aktuális tanulmányi státuszával. Ezt azért is tartom lényeges tényezőnek, mert a felsőoktatásban töltött idő feltételezésem szerint jelentősen javítja az egyén kognitív képességeit, és tapasztalatai útján könnyebben szűrhet a kínált információk között.

Azt látjuk, hogy a mesterszakos és doktori képzésű kitöltők nagyobb hányada olvas híreket a Facebookon, illetve ellenőrzik azok hitelessé-

⁴³ A mintában összesen négyen válaszoltak nemmel mindkét kérdésre.

gét, mint az alapszakosok (*Melléklet, Táblázat 12, 13*). A megosztási szokások évfolyam bontásban sem változtak. A hír hitelességének és az oldal megbízhatóságának összeilleszthetőségét a mesterszakosok magasabbra osztályozták (*Táblázat 6*), ugyanakkor a portál mint a hitelesség egyik mérvadója az alapképzés válaszadók körében fontosabb kritérium volt, mint a másik csoport esetében.

		Egyetért-e Ön azzal az állítással, hogy egy hír hitelessége azon múlik, hogy az oldal, amely megosztotta, megbízható-e?					Összes
		1	2	3	4	5	
Hányad éves?	1-3/alapképzés	4	1	16	34	16	71
		6%	1%	22%	48%	23%	100%
	4-5/mesterképzés	0	4	1	14	7	26
		0%	15%	4%	54%	27%	100%
	Doktori képzés/phd	0	0	0	4	1	5
		0%	0%	0%	80%	20%	100%
Összes		4	5	17	52	24	102
		4%	5%	17%	51%	23%	100%

Táblázat 6 - A hír hitelessége és az oldal megbízhatósága együttjárásnak megítélése évfolyam szerinti bontásban

A mesterszakosok nagyobb arányban nézik meg egy-egy cikk háttéradatait, legjelentősebb sajátosságként a legtöbben a forrást, a hivatkozásokat és a szerző nevét emelték ki. Ugyanakkor az alapszakosok a forrás és hivatkozások mellett a portálra és a szöveg felépítésére, megfogalmazására hivatkoztak (*Melléklet, Ábra 1.*)⁴⁴.

Mindhárom csoport döntő többségben ismeri a kattintásvadász oldalakat (*Táblázat 9*)⁴⁵. A BA csoport több mint kétharmada, az MA csoport több mint fele olvasott már olyan cikkeket, melyek *clickbait* oldalon jelentek meg (*Táblázat 7*), s valamennyien a témát jelölték meg

⁴⁴ Az alacsony elemszám miatt az ábra nem tartalmazza a doktori képzésben résztvevőket, de ők is hasonló válaszokat adtak.

⁴⁵ A korábban már említett két személy közül akik azt vallották, hogy ezek az oldalak megbízható forrásnak minősülnek, egyik alap, míg a másik mesterszakos hallgató.

mint domináns tényezőt abban, hogy a cikkekre kattintanak-e vagy sem (Melléklet, Táblázat 14).

		Olvasott-e már olyan cikket, melyek kattintásvadász weboldalon jelentek meg?		Összes
		igen	nem	
Hányad éves?	1-3/alapképzés	36 67%	18 33%	54 100%
	4-5/mesterképzés	14 58%	10 42%	24 100%
	Doktori képzés/phd	2 40%	3 60%	5 100%
Összes		52 63%	31 37%	83 100%

Táblázat 7 - Kattintásvadász oldalak látogatása évfolyam szerint

A kar tekintetében nincsenek kiugró eltérések a válaszokat tekintve⁴⁶. A hírek követése esetében a válaszok többé-kevésbé megegyeznek, tehát a kar nincs hatással arra, ki milyen módon szerez tudomást az aktuális hírekről. A hírolvasás gyakoriságára is ugyanez vonatkozik, a mintában szereplő karok hallgatói nagy arányban naponta akár többször is olvasnak híreket (Táblázat 8)⁴⁷. Az ÁJK hat hallgatója emelkedik ki a hírolvasás gyakoriságát tekintve. Az alacsony elemszám miatt nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, hogy a jogászok miért lehetnek ilyen aktív hírolvasók, de mint élő tudomány, szükségük lehet a friss politikai és jogi események, információk ismeretére, elemzésére.

	Hírolvasás gyakorisága			Összes
	Naponta akár többször is	Hetente akár többször is	Ritkábban, mint hetente	
ÁJK	6 100%	0 0%	0 0%	6 100%

⁴⁶ Az alacsony elemszám miatt a GTK (n=3), az ÁOK (n=1), az ETSZK (n=3), MK (n=1) és a tanárképző kar (n=2) hallgatóit kihagytam az elemzésből

⁴⁷ p=0.359.

Kar	BTK	31	6	3	40
		78%	15%	7%	100%
	JGYPK	11	3	1	15
		73%	20%	7%	100%
	TTIK	13	8	0	21
		62%	38%	0%	100%
Összes		67	18	4	89
		75%	20%	5%	100%

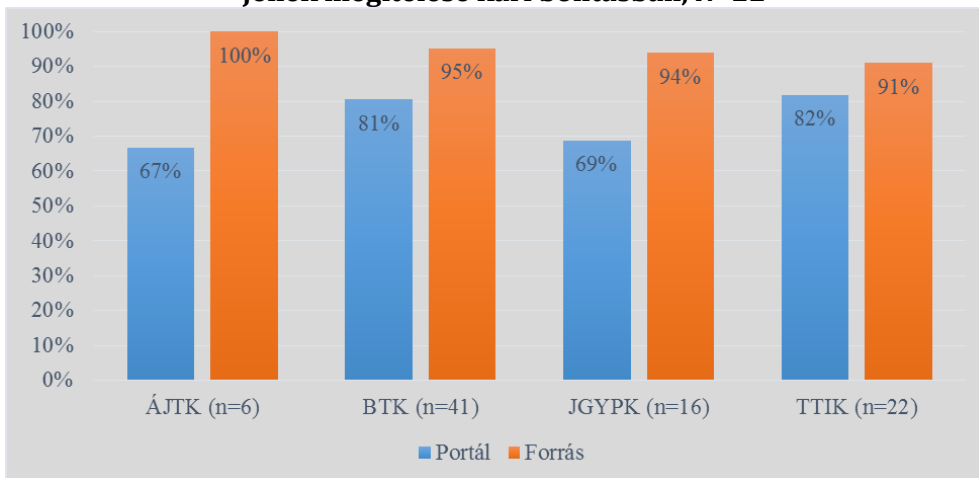
Táblázat 8 - A hírolvasás gyakorisága kari eloszlás szerint

Az olvasott hírek megosztása kari eloszlásban sem mutatott különösebb relevanciát, egy-két válaszadótól eltekintve a hallgatók nem osztják meg a híreket, ebből kifolyólag nem gyakori az sem, hogy felhívták volna a figyelmüket a megosztott tartalom hiteltelenségére.

A hitelesség kérdése során azonban már megfigyelhetünk lényeges eltéréseket és összefüggéseket a válaszok között. A hitelességet többségben a társadalomtudományi kar hallgatói, valamint a bölcsészhallgatók fele ellenőrzi (*Melléklet, Táblázat 15*). A jogtudományi kar kitöltői közül csupán ketten állították ugyanezt, ami bizonyíthatja a fenti gyakori hírolvasás véletlenszerűségét, kiindulva a hipotézisből, hogy a tudatos hírolvasás hitelesség-ellenőrzést feltételez.

A négy kar kitöltői az oldal megbízhatóságának és a hír hitelességének összefüggésével nagy arányban egyetértettek. Összességében nézve a válaszok kisebb-nagyobb mértékben szóródtak az 1-es (egyáltalán nem ért egyet az állítással) és az 5-ös (teljes mértékig egyet ért az állítással) osztályzat között, a társadalomtudományi, valamint a pedagógusképző kar hallgatói adtak legrosszabb 'jegyként' hármast a kérdésre (*Melléklet, Táblázat 16*). Nem meglepő tehát, hogy a hitelesség mérvadóinak közül hasonlóképpen emelkedik ki a portál, amely a hírt megosztotta, mindemellett pedig, a korábbiaknak megfelelően, a forrás, melyet a négy kar csaknem mindegyik kitöltője megjelölt (*Ábra 9*).

Ábra 9 - A portál és a forrás, mint a hitelesség mérvadó tényezőjének megítélése kari bontásban, N=22

A kattintásvadász weboldalakat döntően mindegyik elemzett kar hallgatója ismeri, ugyanakkor a TTIK hallgatói nagyobb arányban olvastak már cikket ilyen portálokon (*Melléklet, Táblázat 17.*). A joghallgatókat leszámítva, akik inkább a címet jelölték, a kitöltők többsége a témát adta meg mint meghatározó tényező abban, hogy rákattintanak-e a posztra vagy sem.

4. Összegzés

Az utóbbi években megjelent kattintásvadász weboldalak hitelességükben igencsak megkérdőjelezhető híreket, információkat kínálnak a felhasználóknak. A civil tartalomelőállítók, akik a Web 2.0 megjelenésével többé-kevésbé korlátlan hatalmat kaptak a világhálón, ellenőrizetlenül hoznak létre és osztanak meg híreket, melynek következményeként egy információs tenger jött létre az interneten; egyre több információ kering, a legtöbb különböző szerzőtől, más-más portál megosztásában, ezért sokkal nehezebb szűrni közöttük, és még nehezebb megtalálni a megbízható forrásból származó információkat. Az álhíreket pedig napjainkban már nem csupán a kattintásvadász oldalak osztják meg, hanem ismert média-orgánumok is, ami sok esetben nagyban befolyásolja a tömegek kulturális, szociális és politikai véleményét, ideológiáját és cselekedeteit.

A kutatás során az volt a hipotézisem, hogy a szegedi egyetemisták tudnak szűrni az interneten olvasható hírek között, ismerik a különböző hitelesség-ellenőrző technikákat, tisztában vannak a kattintásvadász

weboldalak veszélyével és megfelelő módon tudják értelmezni, illetve szűrni az ilyen portálok tartalmát. A kutatás lezárásaként kijelenthetem, hogy hipotézisem igazolást nyert. A válaszadók többsége gyakori hírolvasó, aminek köszönhetően tapasztaltabbak az online információk szűrésében, ismerik a különböző hitelesség-ellenőrző módszereket, valamint jellemzően tudják, mit jelent a kattintásvadász weboldal és tisztában vannak azok kockázataival. Minél gyakrabban olvasnak híreket, annál fontosabbnak tartják leellenőrizni a hír hitelességét, viszont a kutatás nem adott és nem is adhat választ arra, hogy a különböző, a kérdőív során megjelölt ellenőrző módszereket a hétköznapokban rendszeresen alkalmazzák-e?

Ugyanakkor a mintára nem jellemző a megosztás, a válaszadók mindössze egynegyede osztja meg az olvasott híreket, viszont ők nagy arányban le is ellenőrzik a hír hitelességét megosztás előtt. A megosztás pedig a hír érdekességének függvénye mint szubjektíven megítélt tényező.

A hitelesség ellenőrzésével kapcsolatban a kitöltők leginkább más portálon, különböző hírportálon és a Google segítségével keresnek rá a hírre, hogy hitelességéről meggyőződjenek. Ők azok, akik a kattintásvadász oldalak sajátosságaival a leginkább tisztában vannak, és ezeket az oldalakat elsődlegesen inkább szórakozásként, semmint információ forrásként látogatják. A szimbolikus ellenszolgáltatásokat (a hír előzetes lájkolása, megosztása, személyes adatok megadása, regisztráció) a válaszadók jellemzően elutasítják, a hír előzetes lájkolását tartják a „legolcsóbb” ellenszolgáltatásnak a tartalom megtekintéséért. Megfigyelhető ugyanakkor az is, hogy a kattintásvadász oldalak jelenléte az online térben fontosabbá teszi a hitelesség ellenőrzést, ugyanis azok, akik tisztában vannak a fogalommal és/vagy találkoztak már ilyen oldalakkal, nagyobb arányban mutatnak hajlandóságot a hír ellenőrzésére.

Összességében tehát a mintába került egyetemisták döntő többségét tudatosság és felelősségtudat jellemezi, ennek ellenkezője inkább azokra igaz, akik ritkábban olvasnak online híreket, és kevésbé informáltak a kattintásvadász oldalakkal kapcsolatban. A jelenség komplexitása és egyre nagyobb jelentősége nem csak a médiatudományban, de a mediaszociológiában is lehetőséget kínál további kutatásokhoz. Ezen kutatás és elméletalkotás első fázisaként azt a célt tűzte ki maga elé, hogy a jelenséget a maga komplexitásában el tudja helyezni egy konceptuális térben, ezáltal lehetőséget adva további, mélyebb elemzéseknek, adatgyűjtésnek.

5. Irodalomjegyzék

- Balázs Géza – Szayly József – Szilágyi Árpád (2010): Újságírói alapismeretek kezdő és civil újságíróknak: sajtó, rádió, televízió, online média. Budapest: Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete.
- Dessewffy Tibor (2004): *Bevezetés a jelenbe*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kitta Gergely (2012): *Médiahasználat a magyar ifjúság körében*. In SZÉKELY Levente (szerk.): *Magyar ifjúság 2012*. Budapest: Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó. pp 250-281.
- Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor (2001): *A magyar sajtó története*. Budapest: Sajtóház Lap- és Könyvkiadó.
- Tófalvy Tamás (2001): Pizsomás bloggerek, hiteles újságírók: az újságírás határ-munkálatainak fogalmi alapjairól. *Szociológiai Szemle* 26 (1): pp 4-17.
- Tófalvy Tamás (2017): *A digitális jó és rossz születése*. Budapest: L'Harmattan Kft.
- Rab Árpád (2007): *Digitális kultúra – A digitalizált és a digitális platformon létrejött kultúra*. In PINTÉR Róbert (szerk.): *Az információs társadalom – az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Budapest: Gondolat Kiadó. pp 182-200.

6. Felhasznált online források

- Az írott sajtó helyzete (2005). Magellán PR és Hírügynökség, 26. kiadás
<http://www.magellanpr.hu/index.php?inc=inc.hajonaplo.anyag.php&title=Haj%F3napl%F3+-+Az+%EDrott+sajt%F3+helyzete&azon=395> (utolsó letöltés: 2017. 12. 11.)
- Bodoky Tamás (2005): A hírportál, mint tömegmédiium.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2005_02_nyar/05_hirportal (utolsó letöltés: 2017. 12. 13.)
- De keersmaecker, Jonas (2017): 'Fake News': *Incorrect, but hard to correct. The role of cognitive ability ont he impact of false information on social impressions*
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0160289617301617#!> (utolsó letöltés: 2018.03.03.)
- Dr. Nagy Terézia (2013): *Hogyan írjunk újságot?*
http://www.partium.eu/_data/dl/ReporterPackageHU_textbook.pdf (utolsó letöltés: 2017. 12. 11.)
- Erdelyip: *A Facebook meg akarta állítani Trumpot, de aztán kifizetődőbb volt segíteni neki*. (utolsó letöltés: 2018.04.09.)

- Gottfried, Jeffrey – Shearer, Elisa (2016): *News Use Across Social Media Platforms*. <http://www.journalism.org/2016/05/26/news-use-across-social-media-platforms-2016/> (utolsó letöltés: 2018.03.31.)
- Hanula Zsolt (2016): *A Facebook elhülyíti az emberiséget* https://index.hu/tech/2016/06/01/a_facebook_elhulyiti_az_emberiseget/ (utolsó letöltés: 2018. 03. 24.)
- Kőműves Anita (2018): *Trump és a Brexit döböntette rá a világot, hogy az álhíreket fegyverként is lehet használni – intrjú Rebecca MacKinonnal*. <https://atlatzso.hu/2018/02/09/trump-es-a-brexite-dobontette-ra-a-vilagot-hogy-az-alhireket-fegyverkent-is-lehet-hasznalni-interju-rebecca-mckinnonnal/> (utolsó letöltés: 2018.03.24.)
- Krajcsi Attila (2001): *Az internettel kapcsolatos régi problémák*. http://www.artefaktum.hu/ipis/krajcsi_inthatas.htm (utolsó letöltés: 2017. 12. 11.)
- Lessenski, Martin (2018): *Common Sense Wanted – Resilience to Post-truth and it's predictors in the new media literacy index 2018*. In: Open Society Institute Sofia: *Report, March*. http://osi.bg/downloads/File/2018/MediaLiteracyIndex2018_publicshENG.pdf (utolsó letöltés: 2018.04.10.)
- Magyar Újságírók Országos Szövetsége: *Újságírók Etikai Kódexe*. <https://muosz.hu/kodexek/ujsgairoi-etikai-kodex/> (utolsó letöltés: 2018.04.09.)
- Oxford Dictionary. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/clickbait> (utolsó letöltés: 2018.04.09.)
- Prensky, Marc (2001): *Digital Natives, Digital Immigrants*. <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (utolsó letöltés: 2018. 02. 28.)

Melléklet

M1 Táblázat - Nem eloszlása

	Elemszám	%	
Nem	nő	66	65
	férfi	36	35
	Összes	102	100

M2 Táblázat - Kari eloszlás

	Elemzszám	%
ÁJTK	6	6
ÁOK	1	1
BTK	41	40
ETSZK	3	3
GTK	3	3
JGYPK	16	16
MK	1	1
TTIK	22	21
SZTE tanárképző központ	2	2
nem választott	7	7
Összesen	102	100

M3 Táblázat - Évfolyam eloszlás

	Elemzszám	%
1-3/alapképzés	71	70
4-5/mesterképzés	26	25
Doktori képzés/phd	5	5
Összesen	102	100

M4 Táblázat - A kattintásvadász weboldalak ismerete

	Gyakoriság	%
igen	85	83
nem	17	17
Összes	102	100

M5 Táblázat - Tényezők, melyek befolyásolják, hogy elolvassák-e a kattintásvadász cikkeket

	Gyakoriság	%
A cím	11	11
A téma	29	28
A webhely, amely megosztotta	9	9
Összes	49	48

M6 Táblázat - Korreláció

		Milyen sűrűn olvas híreket az interneten?	Szokta-e ellenőrizni egy hír hitelességét?
Milyen sűrűn olvas híreket az interneten?	Pearson Korreláció	1	.214
	Szig.		.031
	N	102	102
Szokta-e ellenőrizni egy hír hitelességét?	Pearson Korreláció	.214	1
	Szig.	.031	
	N	102	102

M7 Táblázat - Chí-négyzet próba

	Érték	Szabadságfok	Szig.
Pearson Chi-Square	5.194	2	.075
Likelihood Ratio	6.737	2	.034
Linear-by-Linear Association	4.153	1	.042
N of Valid Cases	99		

M8 Táblázat - Megosztások rendszeressége a hírolvasás gyakoriságának tükrében

		Meg szokta-e osztani azokat a híreket, melyeket egy-egy hírportálon olvas?			Összes
		Igen, gyakran	igen, néha	soha	
Hírolvasás gyakorisága	Naponta akár többször is	1	20	54	75
		1%	27%	72%	100%
	Hetente akár többször is	0	3	17	20
		0%	15%	85%	100%
	Ritkábban, mint hetente	0	0	4	4
		0%	0%	100%	100%
Összes		1	23	75	99
		1%	23%	76%	100%

M9 Táblázat - "Előfordult-e már Önnel, hogy olyan oldal hírt/cikkét akarta elolvasni, vagy videóját megtekinteni, amely portál regisztrációt, személyes adatokat vagy előzetes megosztást, kedvelést kért tartalmának megtekintéséért?"

	Gyakoriság	%
igen	65	64
nem	37	36
Összes	102	100

M10 Táblázat - Kattintásvadász cikkek olvasása nemi eloszlásban

		Olvasott-e már olyan cikket, melyek kattintásvadász weboldalon jelentek meg?		Összes
		igen	nem	
Az Ön neme:	nő	30	21	51
		59%	41%	100.0%
	férfi	22	10	32
		69%	31%	100.0%
Összes		52	31	83
		63%	37%	100.0%

M11 Táblázat - Hírmegosztási szokások és a kattintásvadász oldalak ismeretének összefüggése

		Osztott-e már meg olyan hírt vagy cikket, melynek hitelességéről nem győződött meg?		Összes
		Igen, előfordult már	Nem	
Tudja-e mik a kattintásvadász weboldalak?	igen	5	17	22
		22%	78%	100%
	nem	2	2	4
		50%	50%	100%
Összes		7	19	26
		27%	73%	100%

M12 Táblázat - Hírolvasási szokások a Facebookon évfolyam bontásban

	A Facebookon milyen tevékenységet folytat legszűbben: Hírek olvasása, megosztása		Összes	
	nem	igen		
Hányad éves?	1-3/alapképzés	25	46	71
		35%	65%	100%
	4-5/mesterképzés	7	19	26
		27%	73%	100%
	Doktori képzés/phd	1	4	5
		20%	80%	100%
Összes	33	69	102	
	32%	68%	100%	

M13 Táblázat - Hitelesség-ellenőrzés évfolyam szerint

	Szokta-e ellenőrizni egy hír hitelességét?		Összes	
	igen	nem		
Hányad éves?	1-3/alapképzés	32	39	71
		45%	55%	100%
	4-5/mesterképzés	17	9	26
		65%	35%	100%
	Doktori képzés/phd	3	2	5
		60%	40%	100%
Összes	52	50	102	
	51%	49%	100%	

M14 Táblázat - Kattintás domináns tényezője évfolyam szerint

		A kattintásvadász weboldalak esetében a következők közül mely tényező határozza meg leginkább, hogy elolvassa-e az adott cikket vagy nem?			Összes
		A cím	A téma	A webhely, amely megosztotta	
Hányad éves?	1-3/alapképzés	7 21%	20 59%	7 20%	34 100%
	4-5/mesterképzés	2 16%	9 69%	2 15%	13 100%
	Doktori képzés/phd	2 100%	0 0%	0 0%	2 100%
	Összes	11 22%	29 60%	9 18%	49 100%

M15 Táblázat - Hitelesség-ellenőrzés kari eloszlás szerint

		Szokta-e ellenőrizni egy hír hitelességét?		Összes
		igen	nem	
Kar	ÁJTK	2 33%	4 67%	6 100%
	BTK	20 49%	21 51%	41 100%
	JGYPK	6 38%	10 62%	16 100%
	TTIK	13 59%	9 41%	22 100%
Összes		47 51%	45 49%	92 100%

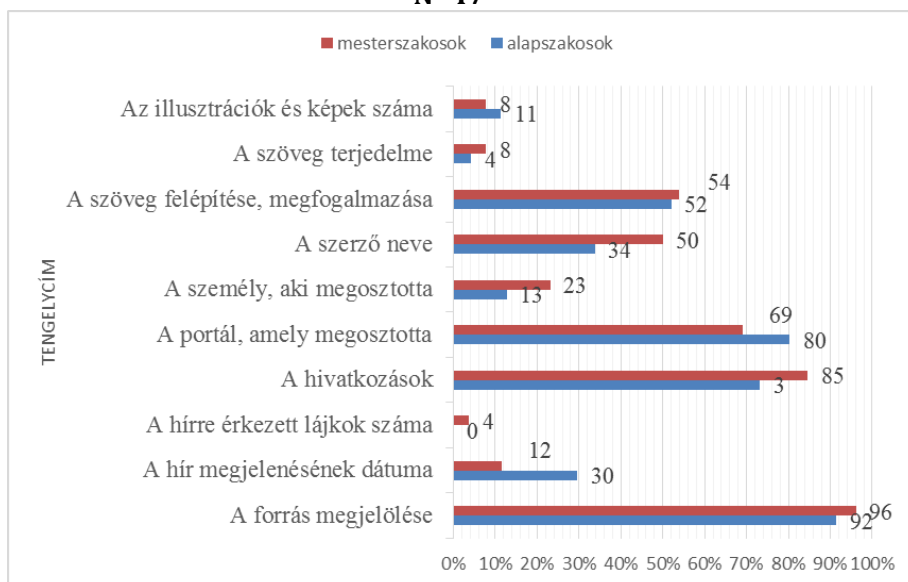
M16 Táblázat - A hitelesség és megbízhatóság összefüggésének megítélése kari bontásban

		Egyetért-e Ön azzal az állítással, hogy egy hír hitelessége azon múlik, hogy az oldal, amely megosztotta, megbízható-e?					Összes
		1	2	3	4	5	
Kar	ÁJTK	1	0	0	2	3	6
		17%	0%	0%	33%	50%	100%
	BTK	2	3	8	18	10	41
		5%	7%	20%	44%	24%	100%
	JGYPK	0	0	4	10	2	16
		0%	0%	25%	62%	13%	100%
	TTIK	0	0	3	14	5	22
		0%	0%	14%	63%	23%	100%
	Összes	3	5	15	47	22	92
		3%	5%	17%	51%	24%	100%

M17 Táblázat - Kattintásvadász cikkek olvasása egyetemi karok szerint

		Olvasott-e már olyan cikket, melyek kattintásvadász weboldalon jelentek meg?		Összes
		igen	nem	
Kar	ÁJTK	3	1	4
		75%	25%	100%
	BTK	20	11	31
		65%	35%	100.0%
	JGYPK	7	6	13
		54%	46%	100%
	TTIK	17	3	20
		85%	15%	100%
Összes	47	21	68	
	69%	31%	100%	

M1 Ábra - A hír hitelességének kritériumai évfolyamok szerint, N=47

Banka Roxána

Családtervezés

„A családtervezés a XX. század egyik legnagyobb vívmánya, amelylyel már nem csupán a saját életünk védelmét, de az utánunk jövő generációk egészségét is előmozdítjuk.”

Dr. Czeizel Endre

Bevezetés

Tanulmányom célja, hogy betekintést nyerjek a fiatal felnőttek családtervezéssel kapcsolatos elképzeléseibe.

A társadalom folyamatos formálódásának köszönhetően újabb, és újabb tendenciák alakulnak ki, amelyek hatással vannak a fiatal felnőttek családtervezési szokásaira. Egyik ilyen jelenség az oktatási rendszerben eltöltött évek számának növekedése, mely miatt az iskolázottság igaz pozitív irányba halad, azonban a családalapításra nézve negatív hatása van. A következő probléma pont az előző folyamat elmentéje, ugyanis a mai napig beszélhetünk olyan halmozottan hátrányos helyzetű családokról, ahol nincs meg az esély a taníttatásra, amely súlyos társadalmi elmaradottsághoz, illetve kirekesztéshez vezethet. Az ilyen családokban a nőtagokra jellemző lehet a „főállású anyaság”, amely nem feltétlenül rossz dolog, ellenben az is tény, hogy szegényes ismeretei miatt az anya nem minden esetben tud segíteni gyermekeinek, például iskolai feladataikban, illetve a gyermek hozzá szokik az egyszerűséghez, és a megfelelő minta hiányában nem lesz képes kiszakadni ebből az élethelyzetből.

A család azért fontos színtér, mert itt történik a gyermekek elsődleges szocializációja, a hagyományok, a vallás, a nézetek átadása (Somlai, 2013; Vö: Bangó 2012; Jancsák, 2013). Igaz, manapság tapasztalhatjuk, hogy az egyes intézmények, mint a bölcsőde, az óvoda, az iskola igyekszik levenni a terhet a szülők válláról a szocializációval kapcsolatban, azonban a gyermek számára az elsődleges mindig az lesz, amit otthon lát, hall, tapasztal.

Ez azokra az évekre is vonatkozik, amikor fiatal felnőttként az egyetemen, vagy főiskolán tanulva néhány kurzuson szó esik a családról. Ezt természetesen definiálni is tudni kell, méghozzá minden kurzusra más-más szavakkal, más megközelítésből. Az tény, hogy a főiskola, az egyetem egy új nézőpontot, egy új gondolkodást ad a fiataloknak, azonban a definíciókon keresztül nem átadható, amit a családjuk körében tapasztalnak. Ez a valamihez/valakihez való tartozás élménye, és ez lételeme az emberiségnek. Egy nagy egésznek a része lenni, helyet találni a világban.

A család az a hely, ahol ilyen szempontból meghatározott szerepünk van, mindig önmagunk lehetünk, és biztonságban érezhetjük magunkat, ezért is tartom fontosnak, hogy megismerjük a családtervezés pozitív hatásait, mind a születendő gyermekre, mind a leendő szülőkre nézve.

A mai rohanó, fejlett világunk megköveteli tőlünk, hogy megfelelően beösszük az időnket és megtervezzük a jövőnket. Ez a tudatosság egyre inkább megjelenik az egészséges életmód mellett a családtervezést illetően is. Egy olyan társadalmi változás indult el, amelyre a tudomány különböző eljárások, és programok kifejlesztésével reflektált, így biztosítva a tudatos gyermekvállalást.

Egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az oktatási rendszerben tanulók tájékoztatására is mind a családtervezéssel, mind a születésszabályozással kapcsolatban az egészségnevelés keretein belül. Támogatásokkal, kedvezményekkel, tanácsadással, valamint gondozással segítik azokat a párokat, akik úgy döntenek, hogy gyermeket vállalnak. A családtervezés pedig a gyermekvállalás legfontosabb pontja, hiszen a célja az, hogy megfelelő társadalmi és családi feltételek biztosítása mellett, egészséges, szeretettel várt gyermekek jöjjenek világra.

A családtervezést meghatározhatjuk szűkebb és tágabb értelemben is. Tágabb értelemben a gyermekvállaláshoz négy feltétel szükséges. Az első a társadalmi/szociális háttér, azaz a megfelelő lakáskörülmények és anyagi feltételek kialakítása. A második a családi háttér, a házassági, élettársi feltételek biztosítása. A harmadik a megfelelő tájékozottság a gyermekvállalást illetően, a negyedik pedig az ezzel kapcsolatos vizsgálatok elvégzése. Szűkebb értelemben véve a gyermekek számának és születési idejének meghatározásáról beszélünk. Amennyiben az összes feltétel teljesült, megkezdődik a pár felkészítése.

A folyamat a praeconceptionalis, azaz a fogamzás előtti tanácsadással, gondozással kezdődik, melyre a Család- és Nővédelmi Tanács-

adókban kerül sor, valamint a Családvédelmi Szolgálat családtervezési tanácsadása is igénybe vehető. A családtervezési tanácsadáson érdemes részt venni a leendő szülőknek, hiszen a szolgáltatás feladata az, hogy a megfelelő tájékoztatás mellett, szakemberek bevonásával, és a szülők egészségének védelmével minimálisra csökkentsék a várandósággal kapcsolatos általános veszélyeztető tényezőket, mely minden gyermeket vállalni kívánó pár érdeke. A családtervezés a sikeres megtermékenyülést követően lezárul és megkezdődik a várandósgondozás, mely egészen a születés pillanatáig segíti a várandós és a magzat egészségének megőrzését.

A családtervezés folyamata

Első lépés, a párválasztás. „A párválasztás, a szexualitást is magában foglaló partnerkapcsolat az emberi élet egyik alapjelensége, amit a magánélet körébe sorolunk. Jelentőségét nehéz lenne túlbecsülni, hiszen az emberek túlnyomó többsége számára az élet legfontosabb dolgai közé tartozik. Sokaknál legalább annyira a figyelem és érdeklődés középpontjában áll, mint a közélet vagy a munka - esetleg még annál is jobban.” (Buda – Szilágyi, 1988)

A párkapcsolat egy összetett egyezség- és ígéretsorozat, mely elköteleződéssel jár. A magyar fiatalok az elmúlt években látszólag egyre idősebben kezdenek komoly párkapcsolatot, az oktatási rendszerben eltöltött idő kitolódásának köszönhetően. Ez rányomja bélyegét a további családi életútjukra is, melynek a legszembetűnőbb jele az, hogy sokkal később és kisebb intenzitással létesítenek komoly párkapcsolatot, illetve a közös lakásba való költözéssel megvárják a tanulmányaik befejezését. Általános tapasztalat az, hogy a fiatalok prioritásokat állítanak fel jövőjükkel kapcsolatban, ahol a magánéleti és a szakmai tervek nem egymással párhuzamosan, hanem egymást követően jelennek meg. „A párválasztás útjai és módjai is változtak a posztmodern világban. Elterjedt például az internetes párkeresés. Hasonlóbb lett a két nem tagjainak viselkedése, meggyengült „a férfinak kell kezdeményeznie” norma érvényessége. A párkapcsolatok formája is többféle lett, illetve egyre többféle párkapcsolatot fogad el a társadalmi környezet: együtt járók és együtt élők (utóbbiak a közös fedél alatt vagy különálló háztartásokban, házások vagy házasság nélküli élettársak) gyermekek nélkül vagy gyermekekkel együtt, illetve különélők, hetero-

és homoszexuális párok stb.” (Somlai, 2013) A házasság előfeltétele a megfontolt párválasztás, viszont napjainkban „nem divat” a házasodás. Az elmúlt néhány évben a házasodási kedv a fiatalok körében jelentősen csökkent, azonban annál gyakoribbak az egyéb együttélési formák. Érdeemes tudni, hogy a házasság sok területen jelent védőfaktort. A házások sokkal kiegyensúlyozottabbak pszichésen, és a házasságban nevelkedő gyermekek intelligenciája, iskolai teljesítménye, érdeklődése, aktivitása is jóval kedvezőbb, mint társaiké, ezen felül egészségügyileg is kedvező az újonnan létrejött család minden tagjának, hiszen egy állandó, biztonságos környezetet biztosít. Azonban az a tapasztalat, hogy az átlagos életkor a házasságkötéshez évről-évre emelkedik és meghaladja a 30 éves korhatárt mindkét nem esetében, hiszen a szellemi igények növekedésével kitolódik az oktatásban eltöltött idő, majd a megszerzett tudást a fiatalok karrierjük építésével szeretnék kamatoztatni, amely a családtervezéssel, családalapítással párhuzamosan nehezen kivitelezhető. „A család lehet valamilyen szempontból negatív hatással a karrierre, főleg ha a nőket vizsgáljuk. Ha egy fiatal, pályakezdő gyermeket vállal, az elvesz három évet a karrierjétől. Ha két gyermeket vállal rövid idővel egymás után, akkor az évek száma megsokszorozódhat. Ennyi idő, sőt sokkal kevesebb is, tökéletesen elég arra, hogy ügyfélkörünket elveszítsük, hogy kiessünk a mindennapi aktivitás rutinjából, és hogy arra kényszerüljünk, hogy mindent előlről kezdjünk. Arról nem is beszélve, hogy ha később gyermekünk megbetegszik, kevés anya van, aki ha teheti, akkor a gyermeke ápolása helyett inkább az irodában marad. Fontos tehát, hogy egy egészséges egyensúlyt tudjunk találni a kettő között.” (Educatio 2013)

A munka és a magánélet terén még mindig aránytalanul nagy terheket cipelnek a nők, a gyermekvállalás pedig sokszor intenzív stresszel jár, a munkapiaci hátrányok már a várandósság ideje alatt megjelennek.

Ma ugyanis a várandósság, mint érték, hiányzik a cégek normáiból, a várandós inkább mint problémaforrás jelenik meg a munkáltatók szemében. „Egyre nehezebb helytállni egy várandós nőnek a munkahelyén” - állapítja meg a Jól Lét Alapítvány "Biztonságos várandósság - biztonságos munkahely" című kutatása. Az alapítvány azt vizsgálta, hogy multinacionális és hazai vállalatoknál dolgozó várandósok milyen pszichoszociális kockázatokkal szembesülnek a munka - magánélet összehangolása terén. Mint kiderült, a vállalatok ötven százalékánál működnek várandósokra, illetve kisgyermekesekre fókuszáló

programok, de ezek csak részben tudják csökkenteni a munkavállalókat érő stresszorokat.

Hiába dolgoznak, építenek karriert a nők, továbbra is a gyermeknevelés színe-java rájuk marad. Magyarországon jellemző, hogy az anya marad otthon a gyermekével, annak három éves koráig. Ez hatalmas kiesést jelent a munkából. Már évek óta kutatják azt, hogy hogyan lehetne azt a bizonytalanságot csökkenteni, melyet a nők éreznek munkájukkal kapcsolatban, amikor teherbe esnek. Ez azért fontos, mert éppen ez a bizonytalanság ad okot arra, hogy a legtöbb újdonsült anya már a gyermek egy és két éves kora között szeretne visszatérni a munkába, sőt, ha van kismama-program, folyamatos kapcsolattartás, bevonás, hamarabb is elképzeltetők tartják ezt. Ebben kiemelten az anyagi szempontok vagy a karrierfejlődés igénye játszik nagy szerepet, de tudjuk, hogy néhány év kihagyás után a munkavállaló a pályakezdeket érintő kihívásokkal néz szembe, sokan ennek elkerülése végett álnak újra munkába. Tehát női dolgozók előmenetelét leginkább a gyermekvállalás miatti karrierszünet gátolja meg, mivel ekkor hosszabb időre elszakad a munkahelyétől, leépül az információs és kapcsolati tőkéje, így lemarad a férfi kollégáktól, ez pedig azt a következtetést engedi levonni, hogy szívesebben alkalmaznak férfiakat néhány cégnél, vállalkozásnál, és sajnos gyakori, hogy ezeken a helyeken a fiatal nők, akik a jövőben gyermeket szeretnének, nyílt elutasítással szembesülnek. Ez pedig egy fiatal munkavállalót nagymértékben demotivál. Mivel a profitorientáltság ilyen magas fokon jelenik meg napjainkban, megjelent az „anyasági bírság”, vagy „gyermekvállalási bírság” fogalma is, mellyel a karriertervezés és megvalósítás során azt lehet kimutatni, hogy mekkora bevétel-, és énidő-kiesést jelent egy, kettő, vagy több gyermek vállalása. Az anyabírság kiszámítása során figyelembe vehető többek között a lecsökkent jövedelem, a gyermek egyéni szükségleteinek kielégítésére, gyógyítására, taníttatására fordított összeg, a pihenéssel, regenerálódással eltöltött idő lecsökkenése, illetve a foglalkoztatóknál észlelhető hátrányos megkülönböztetés a kisgyermekes nőkkel szemben. Ezt sokan negatívumként sorolják fel, amikor a karriertervezés során el kell dönteniük, hogy a szakmai előmenetel, vagy a családalapítás a jövedelmezőbb számukra. Valószínűleg ez lehet az egyik alapja annak, hogy napjainkban a nők, egyre nagyobb része ellenáll a családalapítással kapcsolatos vágyainak, és háttérbe szorítja, későbbre tolja azokat. Természetesen még mindig vannak olyan nők, akik munkájuknál, vagy személyes indíttatásuknál

fogva kiemelt fontosságúnak tartják a családalapítást, illetve olyan dolgozó, vagy tanuló anyák, akik – megpróbálva a lehetetlent – igyekeznek egyensúlyt találni a munka, a továbbképzés és a család teljeskörű kiszolgálása között.

A karrier és a család összehangolása mindig nagyon bonyolult, és rengeteg tervezést igénylő feladat a fiatal felnőttek körében, mivel sok kompromisszumot és lemondást követel a megszervezése. Azonban erre is van megoldás, hiszen a XXI. században a tudomány fejlődése következtében és a korszerű fogamzásgátló eszközök segítségével az emberek képessé váltak a tudatos, felelősségteljes családtervezésre. „A tudatosság e vonatkozásban is jelentős fejlődést hoz, mert a születő gyermek többé nem a véletlen, hanem az önkéntes akaraton alapuló felelősségteljes emberi magatartás következménye. Az önként vállalt anyaság és apaság előmozdítja az emberek boldogságát és összehasonlíthatatlanul mássá teszi az akart, a várt gyermek helyzetét a családban, mint amilyen a véletlenül érkezett, a nem várt gyermeké volt.” (Lukács 1968) A gyermeket nem tervező párok a szükséges ismeretek birtokában kiválaszthatják a számukra legmegfelelőbb születésszabályozási módszert, és a metódus helyes alkalmazásával elkerülhetik a nem kívánt terhesség létrejöttét. Ezt nevezhetjük negatív családtervezésnek is, azonban célszerűbb kifejezés erre a születésszabályozás, mely az emberi élet létrehozásának tudatos befolyásolása. Ennek eszközei lehetnek természetes és mesterséges módszerek.

A természetes módszerek az ovuláció időpontjának meghatározásán alapulnak. Ilyen módszer például a naptármódszer, mellyel az ovulációs ciklus megismerésén keresztül meghatározható az ovuláció időpontja, amikor a teherbeesés esélye a legnagyobb. Fontos azonban, hogy a módszert azoknak a nőknek érdemes használni, akiknek szabályos ciklusuk van. A következő természetes módszer a hőmérőmódszer, mely a testhőmérséklet nyomon követésével segíti az ovuláció időpontjának meghatározását. A módszer alkalmazásakor minden reggel maghőmérsékletet kell mérni valamely üreges szervben, például a szájban. Az ovuláció előtt az ébredési alaphőmérséklet kissé lecsökken, majd az ovulációt követően néhány tized fokos emelkedés tapasztalható. Természetes módszer még az úgynevezett Billings-módszer is, mely a méhnyak nyák sűrűségének vizsgálatával képes meghatározni az ovuláció idejét. A természetes módszerek mellett szól, hogy nem kerülnek pénzbe, illetve semmilyen gyógyszer, vagy vegyszer nem kerül használatuk által a szervezetbe, erősítik az önfe-

gyelmet, nagyobb testöntudatot eredményeznek, illetve korlátlan ideig használhatóak. Azonban van néhány érv a módszer használata ellen is, hiszen az egyes módszerek önmagukban nem adnak száz százalékos biztonságot, megtanulásukhoz gyakorlás, idő szükséges, nehéz olyan tanácsadót találni, aki ezekkel foglalkozik, a megfigyeléseknek és a feljegyzéseknek rendszereseknek kell lenniük, rengeteg fegyelmet igényelnek.

A mesterséges születésszabályozó módszerek a mechanikus és hormonális fogamzásgátló eljárások. A mechanikus, vagy úgynevezett barrier módszerek közé a condom a diafragma és a cervixsapka tartozik. Utóbbi kettő Magyarországon nem kifejezetten elterjedt módszer, azonban az óvszerhasználat annál inkább. A nem kívánt terhesség megakadályozása mellett véd a nemi úton terjedő betegségektől, illetve könnyen hozzáférhető, és megfizethető védekezési módszer. A barrier módszerek a közepesen hatékony fogamzásgátlók közé tartoznak, ezért érdemes hormonális módszerekkel szinkronban használni. A hormonális fogamzásgátló módszerek legelterjedtebb formája az orális fogamzásgátló tabletta. Találkozhatunk egy-, két-, három-, és négyfázisú készítményekkel is, melyeket vagy folyamatosan, vagy az előírtaknak megfelelően néhány nap kihagyással kell naponta, azonos időben bevenni. Ezek a készítmények a peteérés gátlásával akadályozzák meg a teherbeesést. Számos jótékony hatása – mint a hormonális akne csökkenése, a hirsutismus megszüntetése, és a megbízhatósága – mellett sok negatív mellékhatása is van. Ilyen például a trombólízisra való hajlam növekedése, az elhízás, a máj- és vesekárosodás, illetve a hormonrendszer felborulásának veszélye. Így nőgyógyász szakorvos segítségével, az előírt vizsgálatok elvégzése után érdemes egyénre szabottan a megfelelő hormontartalmú tablettát kiválasztani.

Az orális fogamzásgátló tablettáknak van egy speciális formája, mely a sürgősségi fogamzásgátló tabletta. Ennek a védekezés nélküli szexuális tevékenységet követően van nagy szerepe, hiszen az együttléte követő 72 órán belüli bevétele esetén megakadályozza a terhesség létrejöttét.

Hormonális módszerek közül egyre népszerűbbé válik a hormontartalmú hüvelygyűrű is, mivel kikerüli a gasztrointesztinális utat. Ez azért fontos, mert a gyomor-bélrendszer megbetegedéseivel olyan tünetek járhatnak együtt, mint a hányás, hasmenés, melyek esetén az orális fogamzásgátló tabletta hatóanyaga kiürülhet a szervezetből. A hüvelygyűrű hormontartalma közvetlenül a hüvelyfal nyálkahártyáján

keresztül folyamatosan szívódik fel, így nem kell naponta időt szánni rá, nem lehet elfelejteni. Használata egyszerű, az első hüvelygyűrű feltétele a menstruáció első napján történik, majd az előírtak szerint, a felhelyezést követő huszonegyedik napon el kell távolítani, és ezután megtörténik a menstruáció. Az egyik legkényelmesebb és legújszerűbb módszerként tartják számon.

A hormonális készítmények között beszélhetünk még az implantátumokról és a bőrön keresztül felszívódó, úgynevezett tapaszos fogamzásgátlókról, azonban ezek vagy nem túl elterjedt, vagy Magyarországon még nem használható módszerek. Ezeken a módszereken kívül említést kell tenni az injekciós készítményekről. Ezek lehetnek kombináltak, melyeket havonta adnak be, illetve csak progeszteront tartalmazók, melyeket háromhavonta kell az izomba fecskendezni.

Az előző módszereken kívül meg kell említeni még az úgynevezett intrauterin fogamzásgátló eszközt, mely a méh ürén belül, réz-, vagy hormontartalmának köszönhetően nyújt védelmet a teherbeesés ellen (Rézgyöngy, IUS, IUD).

A fent említett születésszabályozó eszközök használata azért előnyös, mert a pár, amennyiben úgy dönt, hogy gyermeket szeretne az eszköz használatának felfüggesztését követően rövid időn belül megteheti az első lépéseket, és megkezdődhet a praeconceptionalis tanácsadás és gondozás.

Családtervezéssel kapcsolatos vizsgálatok

A fogamzás előtti felkészülés elengedhetetlen részét képezi az egészséges életkezdetnek. Elsődleges feladata a szülők egészségi állapotának vizsgálata és fejlesztése annak érdekében, hogy a megfelelő szakemberek bevonásával minimálisra csökkentsék mind az édesanyára, mind az utódra vonatkozó, várandósság alatt előforduló veszélyeket.

Ennek egyik eszköze a CSAV, azaz a családtervezési alkalmassági vizsgálat, amely szűrővizsgálatok sorozata. Célja, hogy felderítse azokat a betegségeket, amelyek a teherbeesést akadályozzák, késleltetik, illetve amelyek bármi nemű veszélyt okozhatnak a várandósság ideje alatt. Ez azért is fontos, mivel a sikertelen próbálkozások, vetélések elkerülésével, de legalábbis lecsökkentésével megóvják a pár pszichés egészségét is.

Első lépésként megvizsgálják a leendő anya és apa genetikai alkalmasságát. Kiemelten nagy szerepe van ennek a vizsgálatnak, ha a leendő szülők krónikus betegségben szenvednek, a közeli rokonságban öröklődő betegségek fordulnak elő, illetve ha a születendő gyermeknek beteg testvérei vannak, a leendő anya betöltötte a harmincötödik életévét, vagy ha vetéléssel, halva születéssel végződő sikertelen terhessége/ terhességei voltak. Ekkor a családfa feltérképezésének segítségével ki tudják kalkulálni, hogy mekkora eséllyel fog beteg gyermeke születni a párnak. Ennek tudatában mérlegelhetik, hogy továbbra is szeretnék-e gyermeket vállalni, vagy elvetik a saját gyermek nemzését. Ilyen esetben felajánlják nekik az örökbefogadás lehetőségét.

Amennyiben a genetikai vizsgálat nem mutat semmilyen kontraindikációt, úgy a következő vizsgálatnál folytatódik a folyamat. Ez a vizsgálat pedig a leendő édesanya terhességi alkalmasságával kapcsolatos. Ekkor történik a nőgyógyászati vizsgálat, melynek során a szakember megbizonyosodik a női nemi szervek épségéről, kiszűri a fertőzéseket, gyulladásokat, és amennyiben eltérést észlel, megkezdi a kezelést. Néhány betegség esetében, mint az epilepszia, a pajzsmirigy betegségek, szív-érrendszeri betegségek vagy a cukorbetegség további szakorvosok bevonásával készítik fel a leendő édesanyát a fogamzásra.

Ezt követően megtörténik a szexuális úton terjedő betegségek szűrése a leendő anyában. Az SZTB-k fogamzás előtti kiküszöbölése nagyon fontos, hiszen egy részük meddőséget, mások pedig a méhbe, magzatburokba terjedve magzati fertőzést, tüdőgyulladást okozhatnak, így nagy figyelmet fordítanak a Trichomonas, a Chlamydia, a gombás- és más jellegű fertőzések felismerésére és kezelésére.

Ezután történik a családtervező férfi biológiai alkalmassági kivizsgálása, melynek keretein belül a nemzőképességet ellenőrzik. A vizsgálat előtt tájékoztatni kell a leendő apát, hogy ne fürödjön forró vízben, inkább zuhanyozzon, illetve lázas betegség után tíz hétig ne vegyen részt ilyen jellegű vizsgálaton. Ehhez legalább 2-6 ml ondó leadására van szükség, melyet ezután a leadástól számított három órán belül több szempontból is megvizsgálunk a laboratóriumban. Megnézik a sejtszámot, színét, állagát, és ha eltérést tapasztalnak az andrológiai szakrendelésre irányítják tovább a férfit.

A következő lépés a pszichoszexuális alkalmasság vizsgálata, mely a nemi élet zavarainak feltárására, majd probléma esetén annak megoldására szolgál.

Az utolsó, egyik legfontosabb része a családtervezési alkalmassági vizsgálatnak a lehetséges veszélyállapotok feltárása. Ez lehet a vérszegénység is, de főként a fertőző betegségekre vonatkozik, mint a Rubeola, a Varicella, a Toxoplasma, Lysteriosis, Citomegalia, az AIDS, illetve a genitális herpes, ugyanis ezen betegségek nagy része magzatkárosító hatású. Illetve ekkor vizsgálják az életmóddal kapcsolatos veszélyeztető tényezőket is. Ezek lehetnek a munkahelyi ártalmak, mint például a vegyszerekkel való érintkezés, vibrációs ártalom vagy a sugárzás, valamint beszélhetünk otthoni ártalmakról is, mint a mozgásszegény életmód, a helytelen táplálkozás, a dohányzás, az alkoholfogyasztás, a jó minőségű ivóvíz hiánya, illetve bármilyen gyógyszer, vagy kábítószer fogyasztása mely teratogén ártalmat okoz. Amennyiben a gyermeket tervező pár ezen a hat lépcsős vizsgálaton sikeresen átesett, úgy megkezdhetik a felkészülést a fogamzásra. Erre három hónap az ideális időtartam, azért is, mert tudjuk, hogy a férfiak részéről ennyi idő szükséges ahhoz, hogy az újonnan képződött spermiumok megérjenek, így ennyi idő elteltével már nagyobb eséllyel fogja egészséges spermium megtermékenyíteni a petesejtet. Ebben az időszakban érdemes lemondaniuk a dohányzásról, az alkoholfogyasztásról, a gyógyszereszedésről, kávézásról, kerüljék a stresszt és a kedvezőtlen munkahelyi, környezeti ártalmakat. Fektessenek nagy hangsúlyt az egészséges életmódra, táplálkozzanak egészségesen és változatosan, csökkentsék a bevitt só mennyiségét, célszerű a jódot tartalmazó ásványvizek fogyasztása. Mozogjanak, töltsenek együtt minél több időt, legyenek a szabad levegőn, a leendő anya szedjen magzatvédő vitamint, látogassa meg fogorvosát, mérje ébredési hőmérsékletét, ismerje meg teste működését, és hagyjanak fel a hormonális, illetve intrauterin fogamzásgátló módszerekkel. A legutolsó lépcső a fogamzás optimalizálása, melyet az ébredési hőmérséklet mérésével, és a Billings-módszer használatával segíthet a leendő édesanya, azonban a ciklusa alapján, a szakemberek is kiszámolják melyik napra várható az ovuláció. Erre, és az ez előtti napra érdemes időzíteni az együttléteket, előtte 2-3 napos kihagyás után, így sokkal nagyobb eséllyel történik meg a fogantatás, és lecsökken a magzati rendellenességek kialakulásának kockázata is. A sikeres megtermékenyítés legkorábbi mutatója a menstruáció elmaradása. Ekkor az a teendő, hogy a nő felkeresi nőgyógyász orvosát, aki koraterhes vérvételre fogja küldeni, illetve ma már léteznek olyan érzékenységgű terhességi tesztek, melyek már ebben a korai időszakban is kimutatják a várandósságot.

Miután bebizonyosodott, hogy ténylegesen várandósságról van szó, a védőnő gondozásba veszi a leendő anyát, és lezárul a családtervezés időszaka, megkezdődik a várandósgondozás.

A fiatal felnőttekben van egyfajta tudatosság, azonban feltűnően sokszor felmerülnek a nehézségek a család és a karrier összehangolásával kapcsolatban. A fiatalok ugyan tervezik a családalapítást, azonban a mostani társadalmi közeg miatt a karrier építését helyezik előre, hogy jövőbeni családjuknak ne kelljen hiányt szenvednie semmilyen téren. Ez azzal jár, hogy egyre idősebb életkorban vállalnak gyermeket a párok, így megnövekszik a kockázat a rendellenességekre, tehát a fentebb említett vizsgálatokra nagy szükség van. Sokan hihetik azt, hogy a CSAV csak a harmincöt év feletti párokat érinti, azonban ez nem így van, bárki igénybe veheti önkéntes alapon, aki egészséges családot szeretne.

Fiatal felnőttek gyermekvállalása

Az elmúlt években a legtöbb családtervezéssel kapcsolatos kutatás szerint Magyarországon „trend” lett a családbarátság. A kutatások célcsoportja főként a fiatal felnőttek voltak, azaz a tizenöt-huszonkilenc éves korosztály, illetve kiemelten a főiskolások, egyetemisták.

A 2012-ben megindult házassági, illetve gyermekvállalási szokások pozitív irányba változnak tovább.

„A gyermekvállalás nagymértékben növeli a boldogságérzetet a fiatalok szerint, de valamelyest előnyösen érinti a szexuális életet, a családi-baráti kapcsolatokat, és kismértékben még a szabadidő eltöltésének lehetőségeit is. A munkahelyi karrierre és az anyagi helyzetre gyakorolt hatás megítélése megosztja a fiatalokat, de összességében a negatív és pozitív hatásokra vonatkozó vélemények kiegyenlítik egymást, így ezen attribútumok mentén a gyermekvállalást inkább semlegesnek látják a válaszadók. A tanulási lehetőségek az egyetlen olyan vizsgált jellemző, amelyre a gyermekvállalás inkább negatív hatással van a 15-29 éves fiatalok szerint.” (Székely et al. 2013)

A tanulásban való akadályozottság pedig jól látható abból, hogy az 1970-es években sokkal gyakoribb volt, hogy már az egyetem alatt születtek a nők, azonban akkoriban még nem voltak annyira túlterheltek a hallgatók, mint jelenleg.

„Az egyetemisták családcentrikusak és házasságpártiak, valamint legalább két gyereket szeretnének. A legtöbben az első gyereket 25-30 éves koruk között vállalnák. A családalapítás legfontosabb feltételének a megfelelő partner megtalálását tartják, ezután következik a biztos munkahely, a harmadik helyen pedig a szülői szerepre való felkészültség szerepel. A megkérdezettek a negyedik helyre sorolták a saját lakást, majd a karrier és a kedvező szociális ellátások következnek, míg a saját autó az utolsó a rangsorban” - derült ki a Három Királyfi, Három Királynő Mozgalom Család és karrier kutatásának gyorsjelentéséből. A mozgalmat azért érdemes ismerni, mert ők támogatják a családbarát egyetemek kialakítását, és foglalkoznak a fiatal felnőttek, kiemelten a főiskolások, és egyetemisták családtervezéssel kapcsolatos attitűdjeivel, illetve arra hivatottak, hogy csökkentsék a bizonytalanságot és az elszigetelődést, melyet az egyetemi élet és a fokozott túlterheltség válthat ki. Munkásságuknak köszönhetően egyre több a családbarát hely, és a baba-mama szoba a mozgalmat támogató intézményekben.

A kérdőíves kutatás bemutatása

A kutatás célkitűzése:

Kutatásom célja az volt, hogy megismerjem a fiatal felnőttek elképzeléseit a családtervezéssel kapcsolatban. A vizsgálatom arra irányult, hogy választ kapjak az alábbi kérdésekre:

Hogyan képzelik a fiatal felnőttek a jövőjüket – karriert, vagy családot szeretnének előbb?

Mennyire egészségtudatosak a fiatal felnőttek?

Milyen idősen tervezik a házasságkötést, gyermekvállalást?

Hány gyermeket szeretnének a fiatal felnőttek?

Hipotéziseim:

Feltételezem, hogy a fiatal felnőttek egészségtudatosak és családcentrikusak.

Alapvető feltevésük ugyanakkor az is, hogy a fiatal felnőttek az egyetem/főiskola/szakképzés elvégzése után szeretnének házasságot kötni, majd gyermeket vállalni.

Meggyőződésem, hogy a fiatal felnőttek egynél több gyermeket szeretnének vállalni.

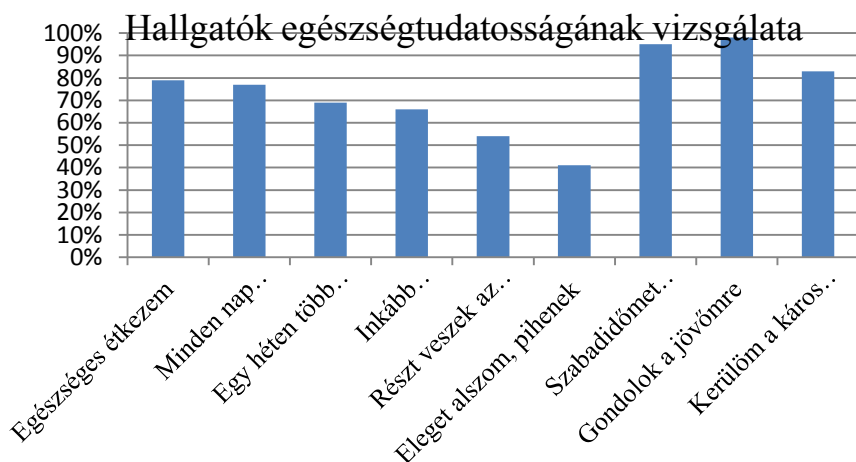
Feltételezem, hogy a megfelelő körülmények megteremtése a családtervezés alapját képezi a fiatal felnőttek szerint.

A kutatás módszerei:

Hipotéziseim igazolására saját kérdőívet állítottam össze, melyet eddig több mint száz, a Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Karán tanuló fiatal felnőtt töltött ki.

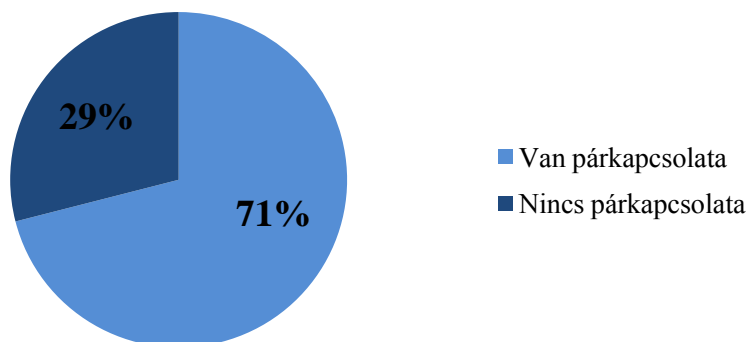
Az adatok elemzése és bemutatása:

A kérdőívben szereplő lényegi kérdéseket kiemelve az alábbi megállapításokra jutottam:

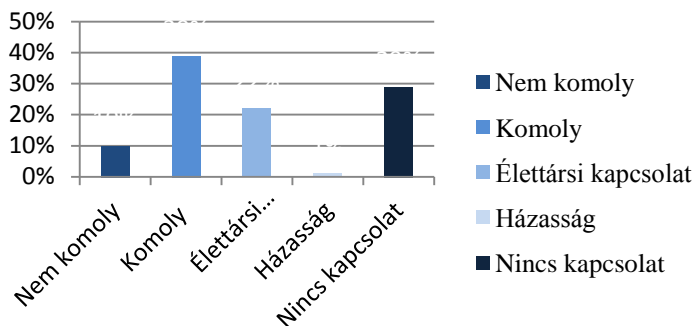

A hallgatók válasza alapján megállapítható, hogy a vizsgált korosztály nagy hangsúlyt fektet az egészséges életmódra, a megfelelő táplálkozásra, mozgásra, és a minőségi kikapcsolódásra.

Párkapcsolati mutatók

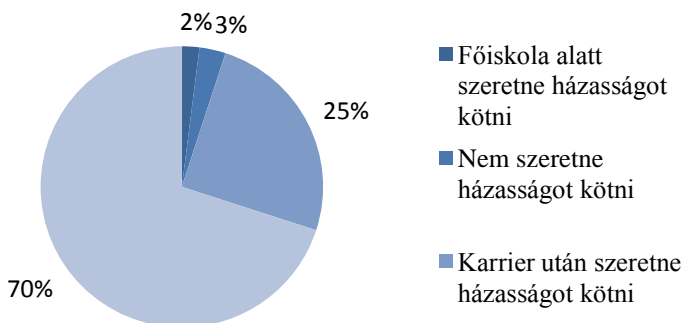

Párkapcsolatok típusai

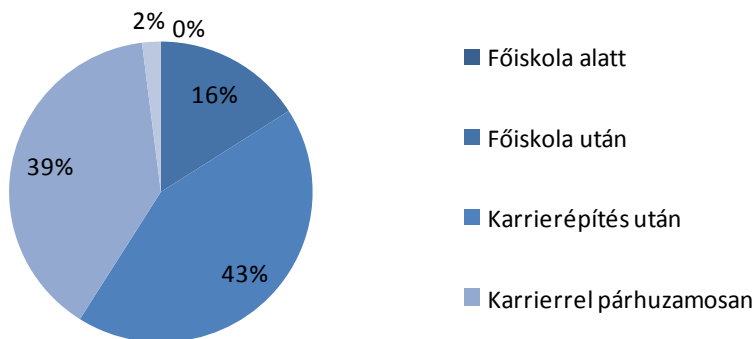
A vizsgálat kimutatta, hogy a karon tanuló fiatal felnőttek többsége komoly kapcsolatban él, törekednek a stabil párkapcsolat kialakítására, azonban a házasságkötést többnyire a tanulmányaik befejezését követően tervezik.

Házasságkötés tervezett ideje

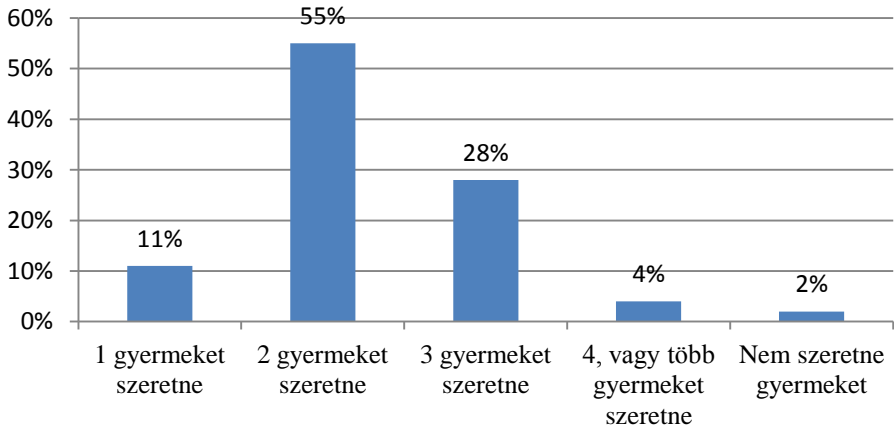

A válaszadók 77%-a házasságkötés után tervezi a gyermekvállalást. A hallgatók közel fele azzal a feltétellel vállalna gyermeket, hogy a felsőoktatásban megszerzett tudásuk kamatoztatásával először karriert építenek.

Gyermekvállalás tervezett ideje

Tervezett gyermekszám

Összegzés

A kérdőívet kitöltő hallgatók többsége kettő, vagy annál több gyermeket tervez, amely azt a következtetést engedi levonni, hogy a fiatal felnőttek családbarátok. Már az egyetemi/főiskolai évek alatt sokan komoly párkapcsolatban élnek, mely az alapját képezi a jövőbeli házasságkötésnek, és gyermekvállalásnak. Alapvető tény azonban az is, hogy az oktatásban eltöltött évek után szeretnék a megszerzett tudásukat hasznosítani, azaz karriert építeni. Nem a gyermekvállalásról akarnak lemondani, hanem a karrier kialakításával szeretnék megalapozni azt az anyagi biztonságot, amely elengedhetetlen ahhoz, hogy a születendő gyermekük megfelelő körülmények között nőhessen fel és ne szenvedjen hiányt semmiben.

Irodalom

- <http://www.pocaklako.hu/felkeszules-a-terhessegre/felkeszules-a-fogamzasra/> - Dr. Czeizel Endre
- https://www.academia.edu/35124325/Csal%C3%A1d_%C3%A9s_karrier_Egyetemi_hallgat%C3%B3k_j%C3%B6v%C5%91tervei_Gyorsjelent%C3%A9s
- <http://folyoiratok.ofi.hu/educatio/a-karrier-es-a-csalad-osszehangolasanak-elkezelese-i-nappalis-hallgatok-koreben> (Educatio 2013/3)
- Andorka Rudolf – Bevezetés a szociológiába (2016)
- Bangó Jenő – Szociológiai alapfogalmak pedagógushallgatók számára (2012)
- Buda Béla – Szilágyi Vilmos – Párválasztás (1988)
- Bukodi Erzsébet – Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? (2004)
- Dr. Kovács Lajos – Szerelem, házasság, gyermek (1965)
- Dr. Lukács Tibor – Szerelem, házasság, család (1968)
- Jancsák Csaba – Ifjúsági korosztályok korszakváltásban (2013)
- Novák Éva – A családról mindenkinek (2009)
- Somlai Péter – Család 2.0 (2013)
- www.ujnemzedek.hu/sites/default/files/atoms/files/magyar_ifjusag_2016_a4_web_0.pdf
- http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/2013-3-Kutkozben1.pdf
- http://kutatopont.hu/files/2013/09/Magyar>Ifjusag_2012_tanulmanykotet.pdf
- https://www.citatum.hu/cimke/csaladi_osszetartas
- <http://www.haromkiralyfi.hu/upload/files/Engler-Dilemmak-Kapocs.pdf>
(<https://acmwallet.co/2015/06/29/egyre-nehezebb-az-egyetemi-parvalasztas/> 2015-06-29)

Botos Dóra

Arab nők a társadalom szeme előtt

Bevezetés

A jelen munka a 21. századi Európában élő muszlim nőkről, élethelyzetükről, társadalmi státuszukról, megbecsültségükről szól. Az Európában élő arab nők még mindig számos problémával néznek szembe, melyek kihatnak egyéni és közösségi életükre egyaránt. A munka elkészítésében egyfelől elméleti szakirodalmat, másfelől már meglévő kutatási eredményeket és vizsgálati anyagokat vettem alapul, amelyek mindegyike igazolta a téma társadalmi relevanciáját és aktualitását.

A muszlimokról és a muszlim nőkről kialakított kép napjainkban nagyon eltérő és szélsőséges, s ez nagy mértékben a médiának és az előítéleteknek köszönhető. Az iszlám világ sok ellentmondást hordoz, hisz folyamatosan hallunk a terrortámadásokról, és olyan eseményekről, mint például a muszlim nők tüntetése a burka tilalom ellen Franciaországban vagy Olaszországban. Bizonyos előrelépések történtek a nők helyzetével kapcsolatban, mint például 2018 júniusától a nők vezethetnek Szaúd-Arábiában, és 2011-ben engedélyezték számukra választójog gyakorlását is. A társadalom többsége a negatív hírek hallatán elzárkózik az iszlám világtól és attól, hogy megismerjék az arab embereket. Az arab nőket a mai napig érik atrocitások Európa több pontján. Európai szemmel nézve az iszlám világ nőkre vonatkozó szabályai viszont vitathatóak. Számos könyvet találhatunk olyan témában, melyek a nők helyzetét kívánja bemutatni. Az egyik legismertebb, a *Fátyol mögött* című könyv, melyet Jean Sasson írt. A könyv elmeséli egy Szaúd-Arábiai királyi család egyik női tagjának az életét, hogy hogyan is él a fátyol mögött, milyen az élet elnyomottként egy szaúdi férj mellett. Aki ezeket a könyveket olvassa, szintén csak az arab nők megaláztatásával szembesül, és könnyen alkot előítéletet, oda-vissza. Vajon, egy erős előítéletekkel rendelkező és iszlamofóbiában szenvedő ország lakói képesek-e az iszlám normákat és elveket befogadni?

Dolgozatomban nagy hangsúlyt fektetek a fátyol, mint szimbólum szerepének a bemutatására, mind az iszlám világban és a Koránban,

hisz a fátyol fontos meghatározója a muszlim nőknek az európai társadalmakban. Munkámban kitérek arra is, hogy a muszlim nők milyen arányban vannak jelen a munkaerőpiacon. Szeretném, hogy az olvasó egy újabb szemszögből képet kapjon azokról a muszlim nőkről, akik a médiában szerepelnek. Az arab nők médiareprezentációja részről olvashatunk számos figyelemkeltő eseményről, melyek az arab nőkről látnak napvilágot a médiában. A 21. században egyre több feminista arab női mozgalom tör előre. Munkámban megemlítem a híresebb feminista arab nőket, akik nem mindennapi tetteikkel lettek közismertek.

„Fordított globalizáció”

A globalizáció egyik fő következménye a különböző kultúrákkal, erkölcsökkel és értékekkel rendelkező egyének és csoportok ugyanazon a környezetben, rövidebb, vagy hosszabb ideig történő együttélése. Mindenki számára köztudott, hogy általában a többségi társadalom nehezen tudja elfogadni a másik népcsoport kultúráját. Itt elsősorban a muszlim régiókból betelepült emberekre gondolok, amit majd a lentiekben szemléltetni is fogok a „kendővita” kapcsán.

A globalizáció a népek, javak, információk, divat és hírek hihetetlen gyors áramlását hozta magával. A globalizáció nem csak multinacionális, hanem létezik egy úgynevezett „fordított globalizáció” is, mely fogalom Seyla Benhabid nevéhez fűződik. A fogalom azt jelenti, hogy a Közel-Keletről, Afrikából és Délkelet-Ázsia szegényebb térségeiből népek vándorolnak világvárosokba. Ezeknek a csoportnak a száma az utóbbi időben megnövekedett. Az egyik legmeghatározóbb multikulturális konfliktus a fejkendő vita volt Franciaországban. 2004-ben a Francia Nemzetgyűlés megszavazta a vallási jelképek viselésének tiltását az iskolákban. Az új törvény minden vallási jelképre vonatkozott (keresztény keresztek, zsidó kipa), de a törvényhozók szándéka leginkább a muszlim jelképekre összpontosult.⁴⁸

A vita még 1989-ben vette kezdetét, amikor egy iskola igazgatója megtiltotta három muszlim lánynak a fejkendő viselését. Ők mindezek ellenére, valamint a Muszlim Országos Szövetség buzdítására mégis fejkendőben jelentek meg az iskolában. Többen úgy vélték, hogy a fejkendő viselése részükről tudatos politikai gesztus volt, azt akarták megmutatni, hogy mint állampolgárok joguk van élni a vallásszabadság-

⁴⁸ Benhabib 2008

gal. Ezzel példát mutattak muszlim társaiknak is. Az ezt követő években a lányok és társaik kiharcolták a muszlim ruhadarabok nyilvános térben való használatát, amit a politika a személyes térbe szeretett volna visszaszorítani. Ezzel a lányok megkérdőjelezték a magán és a nyilvános szféra közötti határokat, nemcsak az iskola, hanem az otthon kérdését is problematizálták: többé már nem úgy néztek az iskolára, mint a francia akkulturáció terére, hanem azt a kulturális és vallási szimbólumok nyílt kifejezésének színhelyévé tették. Az otthon szimbólumát oly módon használták fel, hogy bebocsátást nyerjenek a nyilvános terekbe, megőrizve azokat a dolgokat, amit a vallás követel tőlük, azaz a kendőviselést. Végül a francia tanács az iskolák vezetőségére bízta a vallási szimbólumok és ruhadarabok interpretációját. Nem a diákok hite számított, hogy mit jelent számukra a kendő viselete.⁴⁹

A fejkendő-vita végül a francia nemzeti identitás jelképévé vált a globalizáció és a multikulturalizmus korában. Az egyértelműen látszik, hogy ennek a vitának még nincs vége, mivel a multikulturalizmus nyomása egyre csak növekszik.

Mi pontosan a lányok tetteinek a jelentése? Egy vallási szokás megtartása vagy esetleg megszegése? Kulturális ellenszegülés? Egy kísérlet arra, hogy kamaszként felhívják magukra a figyelmet? Félelemből vagy nárcizmusból cselekedtek így? Ezek a motivációk mind könnyen elképzelhetők, azonban nagyon sokáig az ő álláspontjaikat nem vették figyelembe. De azt ki lehet jelteni – bár kissé ironikusan hangozhat – hogy a francia oktatási rendszer kényszerítette őket arra, hogy lépjenek ki otthonuk megszokott struktúrájából a francia közszférába, és ez önbizalmat adott nekik, hogy új jelentést adjanak a kendőviselésnek. Ebből az esetből egyértelművé válik, hogy nem csak Franciaországnak, de a többi országnak is meg kell, vagy meg kellene tanulnia, hogy ne elmaradott és elnyomott teremtényként bélyegezze meg mindazokat, akik, elfogadják az olyan ruhadarabokat, melyek vallási eredetűek. Másfelől pedig a muszlim nőknek kellene azt megtanulniuk, hogy jó indokon alapuló magyarázatot kell adni tetteikre.⁵⁰

Egy külön eset Karima Debza esete. Ő azért nem talál munkát, mert kendőt visel. Azt mondta, hogy meg kell tanítani az országot, hogy miért fontos a kendő és nem kell félni tőle. „*Meg kell tanítanunk az államot arra, hogy ne féljen tőlünk*”. Ez egy szép gondolat egy iszlám nőtől a francia republikánus hagyományokkal szemben.

⁴⁹ Uo. 21-30.

⁵⁰ Uo.

Globalizáció és iszlám civilizáció

Napjainkban egyre többen felvetik, hogy a muszlim térségekből érkező menekültek, nem csak segítségre szorulnak, hanem a muszlim hódítás megvalósítására is törekednek. Akad néhány példa arra, hogy egyes helyeken sikerült békés együttélést kialakítaniuk keresztény hívőkkel, de ugyanakkor aggasztó az a tény, hogy alapvetően a muszlimok és keresztények eleve nem lehetnek egyenjogúak. Gondoljunk csak arra, hogy egy keresztény nő hozzá mehet egy muszlim férfihoz, hisz a születendő gyermek úgyszintén muszlim lesz, de egy muszlim nő nem mehet hozzá egy keresztény férfihoz, ha mégis megteszi, akkor a legtöbb esetben saját családtagja öli meg.⁵¹

„Amíg a muzulmán többségű országokban a muszlim hívőket ilyen elvakult fanatikuskokká nevelik addig a muzulmánok európai megjelenését nem csupán a hiányzó munkaerő pótlásának, hanem az iszlám hódításának kell tekinteni. Mert ők itt is a hazájukban megszokott elvek szerint akarnak élni. A reményt keltőnek látszó kivételekkel kapcsolatban pedig ne feledjük, Mohamed életében is megkülönböztetik a mekkai és medinai időszakot. Mekkában kezdte tanítását, tehát kisebbségben volt, azaz békés, megértő és engedékeny. Medinában viszont többséget szerzett magának, s ekkor lett tanításának alapja a türelmetlen erőszak. Tehát amit Európában látunk, az a kisebbségben lévők viszonylagos türelme. Máris elképzelhetjük, milyenek lesznek majd többségben. Különösen annak tudatában, hogy az iszlám tanítás kétarcú, azaz megtalálható benne mind a békére, mind a háborúra való buzdítás.”⁵²

Egy szakértő, és egyben történész, a kommunistákhoz hasonlítja őket. Úgy érvel, hogy a kommunisták is békés és rokonszenves embereknek tündek, de a hatalomban „gonosz” emberekké váltak. Ugyanez várható a muzulmánoktól is. A kommunistákhoz hasonlóan szilárd meggyőződésük, hogy csak nekik lehet igazuk. Abban is hasonlíthatnak a kommunistákhoz, hogy a tanításuk és hitük alapelveit az iskolázatlan emberek számára is könnyen és érthetően magyarázzák el.⁵³

A történész egy nagyon fontos és alapvető különbséget fogalmaz meg. Az európai civilizáció társadalmi tudomásul veszik más

⁵¹ Salamon é.n.

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

vallású emberek létét és nekik teljes egyenjogúságot biztosítanak. A muzulmánok erre képtelenek. *„Ha tehát az európai országok nem szabnak határt az ide özönlő muzulmán migrációnak, és abban csak a hiányzó európai munkaerő pótlásának lehetőségét látják, akkor a keresztény alapú európai civilizáció, amely minden hibája ellenére a legemberségesebb társadalmi, gazdasági és politikai körülményeket teremtette meg, belátható időn belül elpusztul, és Európa az iszlám uralma alá kerül. Ennek megakadályozása érdekében fel kell lépni azzal az eltorzult globalizációval szemben, amely a tőke profithajszolása következtében saját öngyilkosságának eszköze lett.”*⁵⁴

Arab nők az iszlám világban

A nők szerepe az iszlámban már évezredek óta kiemelt kérdés. A nyugati országokban a muszlim nőkkel kapcsolatban már berögzült sztereotípiák vannak. Elsősorban olyan embertelen szokásokkal hozzák kapcsolatba őket, mint például a kényszerházasság vagy becsületgyilkosság. Ezeket a közhelyes dolgokat a média csak még jobban erősíti.⁵⁵ *A kívülállók az iszlámot manapság sokkal inkább a társadalmi nemiséggel és a szexualitással kapcsolatos álláspontja alapján, mintsem a vallási tanait tekintve ítélik meg.*⁵⁶

A muszlim nőkről kialakított kép csak jobban erősíti a nyugati társadalmakban a sztereotípiákat. A nyugati sztereotípiák úgy tartják, hogy a nők a mindig is alsóbbrendű pozíciót foglalnak el a muszlim társadalom hierarchikus rendszerében. A valóság azonban ennél sokkal összetettebb. Nem szabad elfelejtkezni azokról a dolgokról, amik a nők jogainak terén változtak. 2011-ben a nők megkapták a szavazati jogot, valamint 2018 júniusától vezethetnek autót.⁵⁷

Az iszlám társadalmak nemi szerepekkel kapcsolatos szabályait a nyugati média úgy jeleníti meg, melyek ütköznek az emberi jogokkal és a női szexuális szabadság alapértékeivel. A 19. században az európai gyarmatosító országok fontosnak tartották a muszlim nők felszabadítását, és ez ma is fontos eleme a nyugati hatalmak közel-

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Hillenbrand 2016

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo.

keleti politikájának.⁵⁸ Manapság muszlim feminista csoportok is alakulnak, melyeket sok férfi is támogat. Ezek a mozgalmak megpróbálnak egyenlő jogokat kivívni a nők számára. (A feminista mozgalmakra részletesebben kitérek egy külön fejezetben.)

A muszlim világ nagyon sokrétű, ezért kizár minden leszűkítő és globális általánosítást. Azonban bizonyos dolgok fókuszba kerülnek Nyugaton, mint például a fátyol viselés, a poligámia és a házasságon kívüli szexuális viselkedés büntetése. A nyugati média nagyon könnyen felnagyítja és eltúlozza az evidenciákat ezeken a területeken. Amikor a média a muszlim nőket említi, akkor fontos meghatározni, hogy melyik arab országról van pontosan szó, hiszen a durvább muszlim szokásokat csak az iszlám világ elszegényedett régióiban alkalmazzák. A nem muszlimoknak figyelembe kell vennie azt, hogy a durvább bánásmód nem általánosan jellemző az iszlámra.⁵⁹A média azonban ezt a helyzetet megnehezíti, hisz nem mindig említi, hogy az adott eset, melyik iszlám régióban történt.

Nők helyzete az iszlám előtt

Az iszlám előtt a nőknek még kedvezőtlenebb volt a helyzetük, mint napjainkban. Nem voltak jogaik, tárgyként bántak velük, meg lehetett őket vásárolni. Akkoriban az iszlámok törzsekben éltek és folyamatos harcokban álltak egymással, a nők pedig a gyenge erejük miatt nem voltak értékesek. Éhínség idején megölték a lány csecsemőket, hogy bátyjuknak minél több élelem jusson. Szégyenként élték meg, amikor lány gyermek született. Ekkor még a feleségek számát illetően nem volt korlát. A válásokat sem szabályozták. Az éhínség miatt a lány csecsemőket a sivatagi homokba temették.⁶⁰ A harcok idején a nők voltak a betegápolók. Egyes kutatók szerint elvétve olyan klánok is léteztek, melyek nőtagjai egyszerre több férfihez is férjhez mehettek; gyermekszületés esetén az apaságot illetően ezeknél a klánoknál az anya szava döntött: egyszerűen kijelentette, hogy melyik férjét gondolja apának.⁶¹ *„És ha valamelyiküknek leánygyermek születését hozzák hírül, orcája elsötétedik és haragvás tölti el; elrejtetik az emberek elől a rossz miatt,*

⁵⁸ Hillenbrand 2016:250

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Prieger 2011.

⁶¹ Kéri é.n.

amit hírül hoztak néki: vajon megtartsa-e őt a szégyenre, vagy rejtse el őt a homokba? Bizony, rosszul ítélkeznek! „⁶² A korán is elítéli a leánygyermek meggyilkolását. Allah dönti el, hogy az iszlám nőnek fia vagy lánya születik. Allah ajándékának örülni kell.

Fátyol az iszlámban

A mai napig sok vitára okot adó fátyolviselés szokása a nők körében a kalifátus időszakában terjedt el. A Koránban az áll, hogy Mohamed feleségeinek el kell rejtőzni a kíváncsi férfi szemek elől a fátyol, más néven *hádzsisz* mögé. A történelem során a muszlimok eltérő módon ítélték meg a fátyolviselési szokásokat. Az ókori keleten, Mohamed előtt, a nők előszeretettel viselték a fátyolt. Ezzel hangsúlyozták nemesi származásukat, erkölcsi feddhetetlenségüket, vallásosságukat. A keresztényeknél is előírás volt a kendő viselése nők részére, amikor gyülekezetbe érkeztek. Az iszlám első évszázadaiban leginkább az előkelő hölgyek viselték a fátyolt, ami státusszimbólumot jelentett számukra.⁶³

Szádi egyik költeménye is jól mutatja, hogyan szolgált a fátyol a nők erkölcsének megóvására. A "Vagy-vagy" című rubáiban ezt írta:⁶⁴

*"Vagy rejtsd el az arcod, legalább bajt se kavar,
Vagy vágyra tüzelj, s gyűjtsd fel a házat, de hamar!
Nem fér meg a szűzi élet és a nagy szerelem:
Nyílj meg, vagy a függőnyt szemedben varrd be hamar!"*

Ez a vers egyértelműen a fátyolt a szemérem és a tisztesség megóvásának eszközeként írja le.

Andalúziában nem vették annyira komolyan és szigorúan a fátyol viselését. Az andalúz nők és lányok gyakran nem takarták el arcukat, valamint idegen férfiakkal is szóba álltak az utcán.

⁶² Korán 16:58-59

⁶³ Kéri i.m.

⁶⁴ Kéri i.m.

Fátyol a Koránban

Mohamed próféta életútja két fő szakaszra osztható, a mekkai és medinai korszakra. Mindkét időszakban születtek versek, melyek használják a higab (fátyol) szót. A mekkai korszakban a versekben fellelhető fátyol szavak, nem jelentik a nők részére a 'fátylat'. Mint 'függöny', lepel, védőfal' értelmezendők. A medinai időszakban már sokkal konkrétabb versek születtek. Mohamed próféta egyik társa elmondása szerint, egy férfi megérintette a próféta feleségét. Ez után a próféta egy fátyolról szóló verset írt: XXXIII/59: *"Próféta, mondd a feleségeidnek, hogy borítsák magukra köntösük egy részét, így érhető el leginkább az, hogy felismerjék, és ne zaklassák őket. Allah megbocsájtó és könyörültes."* Azok versek, melyek Mohamed feleségeihez kapcsolódnak, nem vonatkoznak az összes muszlim nőre. Tehát a Korán nem írja elő a nőknek az arc eltakarását, csupán csak a kebel és a kebel alatti részek elfedését írja elő.⁶⁵

A muszlim nő aki, kendőt visel, vallomást tesz önmagáról a társadalom tagjai előtt. Bárki, aki látja őt, tudni fogja, hogy muszlim.

A korán nem rögzítette, hogy a nőknek milyen jellegű ruhát kell hordania, de bizonyos követelményeket megszabott:⁶⁶

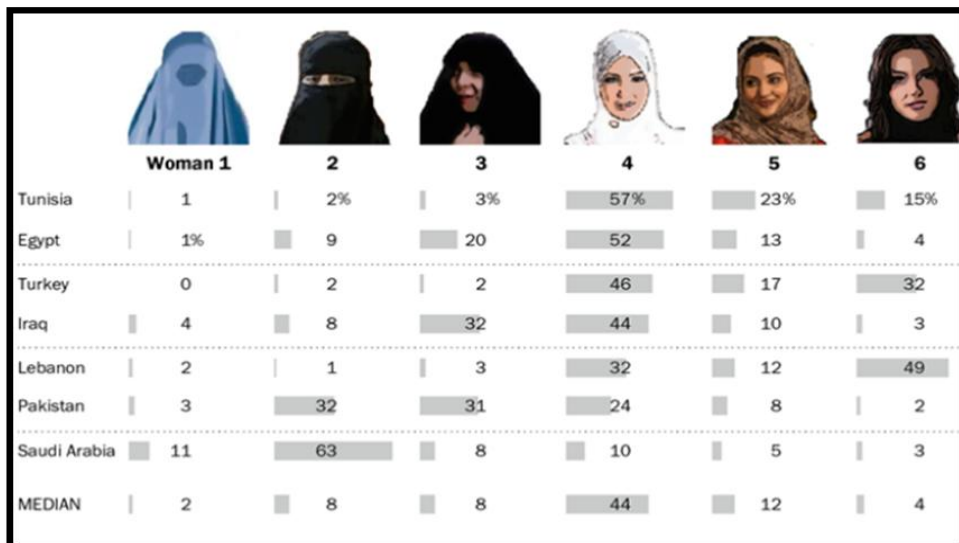
1. A muszlim nőnek az egész testét el kell fednie.
2. A ruhának annyira lazának, bőnek kell lennie, hogy a nő alakját, formáját ne lehessen kivenni.
3. A ruha anyagának, olyan vastagnak kell lennie, hogy a fényben ne legyen áttetsző.
4. A ruha nem lehet színes, díszes.
5. A ruha legyen szerény, ne tükrözzön szélsőséges ízlést, ne legyen rongyos, elhanyagolt, hogy mások csodálkozása vagy szimpátiája erősödjön.

⁶⁵ Prieger 2011: 18

⁶⁶ Forrás: <http://iszlami.com/hittan/tisztasag-az-iszlamban/item/1589-a-muszlim-oltozkodese> megtekintés ideje: 2018-08-16 14:23.

1. diagram: Arab női öltözet nyilvános helyen az arab országokban

Forrás: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/01/08/what-is-appropriate-attire-for-women-in-muslim-countries/>

A fenti diagram azt illusztrálja, hogy a különböző országok muzulmán lakói, miként vélekednek az arab női öltözetről nyilvános helyen. Ez a felmérés 2014-ben készült. A táblázatból egyértelműen látszik, hogy a legnehezebb helyzetben a szaúdi nők vannak. A megkérdezettek 63% gondolja úgy, hogy a nőknek arcot elfedő kendőt, azaz burkát kell viselniük. Még mindig ott a legnehezebb a nők számára az élet, az idén bekövetkezett enyhítő körülmények ellenére is.

Öltözködés

Az iszlám az egyetlen vallás, ami nagy hangsúlyt fektet az öltözködésre, leginkább a nőknél, az illem, a szerénység és a tisztaság jegyében. Allah parancsolata szerint: „Ó Próféta! Mondd a feleségeidnek, a lányaidnak és a hívők feleségeinek, hogy vonják magukra lepleiket! Így érhető el leginkább az, hogy elismertessenek, és ne legyenek zaklatva. Allah megbocsátó és könyörületes.” (Korán 33:59).

„És mondd a hívő nőknek, hogy süssék le tekintetüket s ügyeljenek a szemérmükre, és ne mutassák díszüket, csupán azt, ami látható és kendőzzék el ruha-kivágásaikat és ne mutassák díszüket kivéve férjüknek, atyjuknak, apósuknak, fiaiknak, fivéreiknek, fivérek és leánytestvéreik fiainak, asszonyaiknak, a rabszolganőknek, akiket jobbjuk birtokol, férfiszolgáinak, akikben már nincs nemi vágy, és a gyermekeknek, akik nem tudnak még semmit a nők szemérméről. És nem szabad a lábukkal dobogni, nehogy kitudódjék az elrejtett díszük. Ti hívők! Forduljatok mindannyian megbánóan Allahhoz! Talán boldogultok.” (Korán 24:30-31)⁶⁷ A korán előírja a férfiak erkölcsiességét is: „Mondd a hívő férfiaknak, hogy süssék le a tekintetüket (21) és ügyeljenek a szemérmükre! Ez illendőbb nekik (22)! Allahnak tudomása van arról, amit cselekszetek. (Korán 24:30-31)⁶⁸

Egyszerűbbre lefordítva az idézetek két fő utasítást tartalmaznak:

1. A nőnek tilos a díszeit és szépségeit mutatni idegeneknek.
2. A muszlim nőnek a fejét úgy kell eltakarnia, hogy a váll, a nyak, a mell és a haja is fedve legyen. Erre szolgál az úgynevezett khimár. Ezzel a ruhadarabbal fedik le mellkasukat és fejüket.

A muszlim férfiak számára muszlim nő viselete a tiszta erkölcsiességet jelenti. A muszlim nő viselhet ékszert, csinos ruhákat stb., de csak szigorúan otthon a férje előtt. A muszlim öltözködésének mutatnia kell a vallási identitását. „Mindazonáltal figyelembe kell vennünk, hogy az Iszlám nem korlátozza az ártalmatlan vagy helyénvaló öltözködést, ruhákat, díszeket, ékszereket. Férfi és nő számára az öltözködési követelmények nem egyfajta korlátozást jelentenek, inkább egy utat egy olyan társadalom felé, amely az iszlám elvei szerint működik.” (www.iszlam.com:

A muszlim öltözködés). Az arc eltakarását nem említi az Iszlám.

A világon számos kifejezés utal a muszlim nők viseletére. Ezeket a szavakat nem használják mindenhol ugyanabban az értelemben. Az azonos nevű ruhadarabok eltérő formában jelenhetnek meg a különböző helyeken. A *hidzsáb* az a fejkendő, ami lazán fedi a fejet. Sok színben fordul elő. A *burka* az egész testet elfedő ruhadarab, beleértve az arcot is. A szemek előtt laza szövésű háló található, amely a látást teszi lehetővé. A *nikáb* az orrot takarja.⁶⁹

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Hillenbrand 2016

Az európai társadalom számára ez az egész úgy tűnhet, hogy a mai társadalomban a muszlim nők csakis kényszerből hordják ezeket az öltözékeket. A muszlim nők mind ezt megcáfolják. Legtöbb esetben azzal érvelnek, hogy joguk van eldönteni, hogy mit vesznek fel, nem tiltásként élük meg. Néhány nő azért visel például fátylat, mert az a konzervatív környezet, melyben felnőtt megköveteli. Mások elakarják kerülni, hogy a férfiak nyilvános helyeken megbámulják őket. Mások viszont az öltözékükkel szeretnék kifejezni, hogy ők a muszlim vallás képviselői. Azonban vannak olyan nők is, akik teljes mértékben elutasítják a fátyol viselését.⁷⁰Az alábbiakban összegyűjtöttem néhány mondatot, melyek arab nők szájából hangzottak el:

- „Utálok magamon a hidzsábot, de félek levenni, attól tartok, ezzel elveszíteném a családom.”
- „Azért hordok hidzsábot, mert szeretem a vallásom, de személy szerint nehezemre esik viselni, mert jobban tetszek magamnak nélküle. Amikor hordom, akkor tisztának érzem magam. Egy dologra tudok koncentrálni, az isten és közötttem kialakult kötelékre a külsőm helyett.”
- „Ugyanolyan ruhadarab, mint a többi. Nem érzek tőle semmi különlegeset. Olyan mintha farmert viselnél. Persze vannak farmerek, amiket jobban vagy kevésbé szeret az ember, de csak farmerek.”
- „A családi tradíció miatt viselnem kell. De nem gond, ha olyan nőt látok vagy olyan nővel állok szóba, aki nem visel hidzsábot.”⁷¹

A mai modern társadalmakban egyre többet lehet hallani a muszlim ruha- és divatbemutatókról. Az első kezdeményező a német származású muszlim ruhatervező Melih Kremen. Elhatározása az volt, hogy megpróbálja összekapcsolni a hitet és a divatot. A bemutatott ruhái között szerepelt egy kapucnis kabát is, melyen a következő felirat található: „a hidzsáb az én jogom, az én választásom az én életem.” A ruhatervező ezzel a mondatával is azt próbálja sugallni, hogy az arab nőknek joguk van eldönteni, hogy szeretnék-e viselni az arcot elfedő kendőt, hisz mint már többször is említésére került, a Korán nem említ egyetlen egy passzust sem a fátyol viseléséről.⁷² 2016-ban Jakartában is szerveztek divatbemutatót. A divatbemutató az első volt azok sorában, melyben az indonéz tervezők bemutatják, hogy a külvilág által

⁷⁰ Uo.

⁷¹ Tóth é.n.

⁷² Hillenbrand 2016

egysíkúnak vélt muszlim divat valójában mennyire változatos tud lenni. Fontos megemlíteni, hogy családi körben a fátyol viselés már nem szokásos.

A muszlim ruhatervezők gondosodtak arról is, hogy a muszlim nők a strandokon meg tudjanak jelenni számukra megfelelő, nem túl kihívó viseletben, melynek a neve burkini. Viselése hatalmas vitákat váltott ki. Franciaországban történt a súlyos eset. 2017 nyarán egy francia hotelben burkiniben fürdött egy arab nő. Kizavarták a medencéből, majd teljesen leengedték a medencét és kitisztították. 440 eurós pénzbírságot ítélt meg neki. Teljesen betiltották a burkini viselését is, mert szerintük az jogokat sért. A burkini egy iszlám női fürdőruha, amely az egész testet elfedi. Több kutatás szerint a viselete egyáltalán nem higiénikus, ezért már sok uszodában betiltották azt. Ez egy nagy vitát kiváltó kérdés volt, hogy jogos volt-e a burkini betiltása. Mindenkinek saját joga azt eldönteni, hogy mennyire fedi fel testét más emberek előtt.⁷³ Magyarországon is tilos a burkini viselete. 2016-ban történt egy eset a Széchenyi fürdőben. Két arab hölgy burkiniben tartózkodott a vízben. Az alkalmazottak kitessékelték őket a vízből, majd felszólították őket arra, hogy hagyják el a fürdő területét, mert megsértették a házirendet.⁷⁴ Mióta megnőtt a bevándorlók száma Európában egyre több olyan muszlim nőt látni, aki hétköznapi viseletet hord. Magukkal hozzák a fejkendő viselési szokásaikat, hiszen a hagyományos öltözet mellett, látható rajtuk egy színes fejkendő, amivel a vallási hovatartozásukat jelképezik. Mindezek ellenére több ország tiltja a fejkendő viselését az iszlamofóbia jegyében. Többek között Franciaország, Dánia, Olaszország, Hollandia és Belgium. Mindenkinek, így a muszlim nőknek is el kell fogadni az adott ország törvényeit. Azonban fontos megemlíteni, hogy a modern idők előtt a nyugati országokban is viseltek a nők fátylat, különösen hivatalos események alkalmából.⁷⁵

⁷³ Forrás: <https://hir.ma/kulfold/szines-hirek/burkiniben-furdes-miatt-dobtak-ki-a-muszlim-not-egy-francia-hotelbol/721378> (megtekintés ideje: 2018.06.27. 19:43)

⁷⁴ Forrás: <https://444.hu/2016/10/14/magyarorszagon-tilos-burkiniben-furdozni-a-szechenyiben-ket-no-megsertette-a-szabalyt> (megtekintés ideje: 2018.06.27. 19:43)

⁷⁵ Hillenbrand 2016

Arab nők helyzete a munkaerő-piacon

Napjainkban több mint 2 millió ázsiai migráns nő dolgozik a sajátjukkal szomszédos országban és elvértve Európában. A legtöbb ázsiai nő cél állomása a Perzsa-öböl térsége. Egy kutatásból kiderül, hogy az ázsiai nő nagyobb arányban küldi haza a pénzt a családjának, mint a férfiak.

A női munkavállalók legmagasabb aránya a szakmai hierarchiák alacsonyabb szintjén található meg. A nők többségben vannak a legkevésbé biztonságos szektorokban, mint például a belföldi munka területén, vagy a nem hivatalos munkakörök betöltésében, ami még leginkább különösen hátrányos helyzetbe hozza őket a többségi társadalom szemében. A migráns nők különösen sebezhetőek a kizsákmányolás, a megkülönböztetés és a visszaélések miatt. Kutatások megállapították, hogy közülük sokan ki vannak téve erőszaknak és a bizonytalan munkakörülményeknek is. A munkaképes korú nők fele van jelen a munkaerőpiacon, szemben a férfiak háromnegyedével. Ez az arány kontinensenként változik. Az arab országokban a női munkaerőnek kevesebb, mint egynegyede áll munkába. Szaúd-Arábiában az év eleje óta intézkedések születtek, hogy a nők helyzetén könnyítsenek. Ennek érdekében 140 állást hirdettek meg, melyre 107 000 jelentkezés érkezett be. Nők számára hirdettek meg útlevel kezelési állásokat. A túljelentkezés miatt visszavonták az állás hirdetést. Szaúd-Arábiában és a térségében a nők körülbelül 33%-a munkanélküli, ez a nemi szegregációnak köszönhető, azonban a túljelentkezésből az is kiderül, hogy az országban társadalmi átalakulások mennek végbe, hiszen erre még nem volt precedens, hogy állásokat hirdessenek meg külön nők számára.⁷⁶ Könnyen felvetődik az a kérdés, hogy egy iszlamofób eszmékkel rendelkező Európában a jelenlévő értékek és normák miatt egy arab származású nőnek nehéz beilleszkednie a munka világába. Talán azonban sok esetben erről nem is az iszlamofób munkaadó tehet. Angliában végeztek egy kutatást, melyben az arab származású nők munkához való hozzáállását és annak okait mérték. Meglepő eredmények születtek. Fontos megemlíteni, hogy a brit munkáltatók azok közé tartoznak, akiket nem zavarna, ha az alkalmazottjuk muszlim lenne. A felmérést egyébként a parlament alsóháza rendelte el, mert a brit szigetországot sok támadás érte az miatt, hogy az arab nők hátrányos

⁷⁶ Hegyeshalmi é.n.

megkülönböztetésben részesülnek. E felindulásból indították el ezt a felmérést, mely azt az eredményt hozta, hogy a muzulmán nők több, mint a fele nem hajlandó munkába állni. Ezt azzal indokolják, hogy nekik a háztartására és a gyermeknevelésre kell ügyelniük. Ez részben igaz lehet, de sok esetben maga a férj sem engedi a feleségének, hogy munkát vállaljon.⁷⁷ Az Európában munkát vállalni akaró arab nők számos problémával találják szemben magukat. Ezeknek csak egyike az öltözködés. Már maga a liberálisnak számító fejkendő is egyértelmű utalást hordoz magában, amely nagyon sok munkahely etikai kódexével ütközik. Nem beszélve a burkáról, amely szinte lehetetlenné teszi számos munkakör betöltését, mint például az óvodapedagógus, bankfiókos munkatárs vagy nővér stb. Németországban és Franciaországban éppen ezért tiltották be az arcot elfedő ruhadarab viselését. Tehát az arab nőknek az egyik legfontosabb értéküktől kellene megválni ahhoz, hogy munkába állhassanak.

Németországban is történt egy olyan felmérés, mint Angliában. 2014-ben körülbelül 5-600 ezer nő érkezett ide. Ezek 88,5%-a nem vállal munkát, mert sokkal fontosabbnak tartja a házimunkát és a gyermeknevelést. 11,5 százalékuk, tehát körülbelül 50-60 ezer nő helyezkedett el valamilyen pozícióban, valamint kb. 120 ezer nő vallotta azt, hogy szeretne elhelyezkedni valamilyen állásban. Azonban a felmérésből az is kiderül, hogy a nők kevésbé sajátítják el a német nyelvet, mint a férfiak, miközben a német nyelv alapszintű használata fontos kritérium lenne egy adott munkakör betöltésében.⁷⁸ Az arab világban a nők továbbra is vezető szerepet játszanak a háztartásban. Az egyik legnagyobb akadály, amely megakadályozza a nőket a munkaerő-piaci beilleszkedésében, a kultúra, a vallás és az ipar szükségleteinek ellentmondásai.⁷⁹ Egy másik brit kutatás, azt az eredményt hozta, hogy a vallásosság nehezíti a munkába való beilleszkedést. A munkáltatók nem tolerálnák a kötelező imádkozások időpontjait sem. Magyarországra az 1950-es évektől érkeztek bevándorlók, akiknek többsége diák volt. Az 1980-as évektől kezdtek el Magyarországra áramlani

⁷⁷ Forrás: <https://888.hu/article-az-europai-muszlim-nok-majdnem-fele-nem-hajlando-dolgozni> (megtekintés ideje: 2018. 10. 11. 16:00)

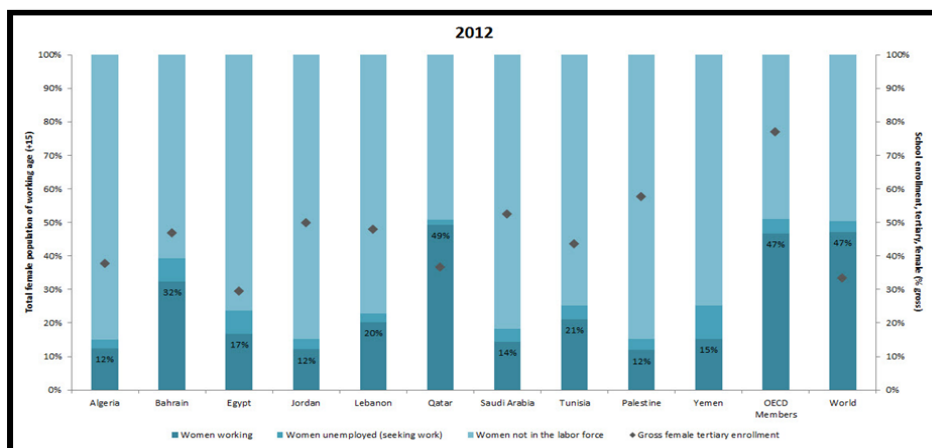
⁷⁸ Forrás: <https://ripost.hu/cikk-88-5-a-muszlim-n-k-gyakorlatilag-nem-dolgoznak-nemetorszagban> (megtekintés ideje: 2018. 10. 11.16:15)

⁷⁹ Forrás: <http://english.alarabiya.net/en/special-reports/international-womens-day/perspective/2015/03/11/Arab-Women-in-the-workforce-An-ongoing-struggle.html> (megtekintés ideje: 2018. 10. 11. 21:30)

a gazdasági bevándorlók, és a menekültek is. A diákoknak van a legnagyobb esélye a sikeres integrációra, hiszen 20-as éveik elején állnak, ezért sokkal befogadóbbak az új dolgokra. Könnyebben elsajátítják a magyar nyelvet. A gazdasági bevándorlóknak két alcsoportja van. Az egyik a konkrét céllal és elhatározással érkező üzletemberek, a többségük diplomával és egy alap tőkével rendelkezik. Ők is könnyen megküzdnek az integrációval, azonban hátráltató tényező lehet, hogy ők már nem a húszas éveik elején járnak, ezáltal kevésbé fogékonyak az új dolgokra. A magyar nyelv elsajátítása is nagyobb problémát okoz számukra. A másik csoportja a gazdasági bevándorlóknak a képzetlen munkaerő. Ők már nem tagjai az értelmiségi rétegnek. A magyar nyelvvel, hamar kapcsolatba kerülnek, az „utcáról”, barátoktól és könnyen elsajátítják azt. Ennek a fajta gazdasági csoportnak számos problémája van a társadalomba való beilleszkedéssel. A harmadik nagy csoport a menekültek. Számukra a legnehezebb az integrációhoz vezető út. Magyarország az egyik legnagyobb bevándorlás ellenes országok közé tartozik. A muzulmán nők is sok sztereotípiákkal és előítéletekkel találják szemben magukat.⁸⁰

Vannak olyan arab nők, akik történelmet írtak. Kitértek a saját árnyékukból és ma már a politikai életben töltenek be igazán fontos szerepet. Khadija Arif 15 éves korában vándorolt Hollandiába, ahol az egyetem után tanított majd szociális munkás volt. 1988-ban lett parlamenti képviselő a Holland munkáspárt élén. Főként a rasszizmus, a diszkrimináció, a nők elleni és a családon belüli erőszak ügyeivel, ifjúságpolitikával foglalkozik. Najat Vallaud-Belkacem 5 éves volt, amikor édesanyjával Franciaországba költözött. Politikatudományból diplomázott. 35 évesen miniszter lett, a női ügyekkel foglalkozott. 2014-ben oktatási miniszterré választották.

⁸⁰ Forrás:<https://www.magyardiplo.hu/mitiokitthon/565-magyarorszagis-zunnita-muszlim-koezoesegek-az-ideologia-integracios-politika-es-a-radikalizacio-megelzesenek-tuekreben> (megtekintés ideje: 2018. 10. 11. 21:09)

Forrás: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/03/arab-women-2000_full-image.jpg

A fenti ábrán az arab nők munkaerő-piacon való részvételét láthatjuk, arab országokra lebontva. A grafikonon csak 2 ország emelkedik ki: Qatar és Bahrain. Ebben a két országban vannak leginkább jelen a nők a munkaerő-piacon, ami a társadalmi fejlettségnek is nagyban köszönhető. Bár összességében a fiatal nők nagyobb arányban sikeresebbek a felsőoktatásban, mint a fiatal férfiak, sokkal kevésbé valószínű, hogy belépnek a munkaerő-piacra és ott is maradnak. Tehát a nők számára még mindig nehéz elhelyezkedni a társadalmi megkülönböztetés miatt.

A fiatal nők különösen hátrányos helyzetben vannak férfiakkal szemben. A munkát kereső női fiatalok 43,9 %-a munkanélküli a Közel-Keleten, ez kétszerese a férfiak 22,9 százalékos munkanélküliségi arányának. Figyelembe véve mind az alacsony női munkaerő-részvételi arányt, mind a magas munkanélküliséget, a munkaképes arab nők mindössze 18 százaléka dolgozik. Ilyen ütemben a régióknak 150 évre van szükség ahhoz, hogy elérje a mai világ női munkaerő-részvételi átlagát.⁸¹

Arab nőként nehéz a beilleszkedés és az elhelyezkedés a munka világában, Európában. A vallásosság nehezítő tényező számukra.

⁸¹ Forrás: <https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2015/03/12/unlocking-the-potential-of-educated-arab-women/> (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 17:00)

Arab nők médiareprezentációja

Manapság egyre több arab származású nővel találkozhatunk a médiában. Ez részben a migrációnak és a feminista mozgalmaknak köszönhető. Találkozhatunk pozitív és negatív hírekkel egyaránt. Számos reklámkampány készült, melyeknek pozitív kicsengése van. A következőkben ezeket a híreket és videókat szeretném ismertetni.

1. A H&M reklámfilmje:

A H&M elkészítette az első olyan reklámfilmjét, melyben feltűnik egy hidzsábot viselő arab nő. A fiatal muszlim nők egyre nagyobb piacot jelentenek a ruhatervező cégnek. Ezzel a videóval pedig könnyebben eléri a muszlim ügyfeleket. Úgy gondolom, hogy a reklám elősegíti az előítélet és a diszkrimináció legyűrését a divat világában is. Sokan úgy gondolják, hogy ez tilos, a modellikedés nem fér össze azzal, amit iszlám világ képvisel. Mariha Idrissi a videóban szereplő modell így nyilatkozott erről: *„Valójában nem tiltja semmi. A vallásunk szerint, ami nem esik kimondottan tiltás alá, azt szabad. Az iszlám szerint, amíg megfelelően vagyok felöltözve, nincsen semmi probléma. Bizonyos értelemben ez a hidzsáb támogatása, szóval, ha valahogy jellemezni kell, akkor ez jó”*⁸² Idrissi egyébként Londonban született. Édesanyja pakisztáni, édesapja marokkói.

2. A Coca-Cola reklám videója:

Idén tavasszal a Coca-Cola elkészített egy reklámfilmet, melyben az arab nők autóvezetéshez való jogát ünneplik. A videóban egy családapa tanítja a lányát autót vezetni. A reklám nagyon megosztó. Vannak, akik erős kritikákkal illették a céget, mert úgy érzik, hogy a reklám még jobban lejáratja a nőket. Az én személyes véleményem a reklámról, hogy abszolút pozitív kicsengése van. Az arab nők a videóból erőt gyűjthetnek. Azt azért fontos megemlíteni, hogy a Coca-Cola 2019-ben terjeszkedni fog a szaúdi királyságban, egy palackozó üzemet fognak átadni. Valószínűleg ezért sem véletlen, hogy miért pont ilyen reklámfilmet forgattak le.

⁸² Idézte: Origo: <http://www.origo.hu/gazdasag/20151005-h-m-reklamfilm-muszlim-hidzsab-divat.html> (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 11:36)

3. A Nike reklámfilmje:

2017 év elején a Nike olyan reklámfilmet készített, melyben arab származású hölgyek bokszolnak, gördeszkáznak, vívnak, korcsolyáznak és futnak. A reklámfilm úgy kezdődik, hogy egy arab hölgy igazgatja a fején a fejkendőt, majd a háttérben megszólal egy nő, hogy „mit fog-nak majd mondani rólad?”, pár másodperccel később így folytatja: *Lehet, hogy azt, hogy felülmúltad mindenki várakozását!*⁸³ Ez a videó is a sztereotípiák körül fog. A videó próbálja szétzúzni az arab nők körül lévő sztereotípiákat. A reklám a női bizonytalanságra tapint rá, erőt ad a nőknek, hogy ők is képesek a sikerért küzdeni. Sokakban felháborodást keltett a film. A sportszergyártó cég honlapján egy arab nő ezt a kritikát fogalmazta meg: *„Ez hamis megjelenítése az arab, muszlim nőknek. Mi nem kötünk kendőt és nem rohángászunk az utcákon. Szégyellje magát a Nike”*⁸⁴. Köztudott, hogy Szaúd-Arábiában nem megszokott látvány az utcákon sportoló nők. Külön edzőtermek vannak kialakítva nők részére igen kevés számban.

4. Fejkendőben futottak az arab nők az olimpián:

A 2016-os riói olimpián a nézők sporttörténeti eseménynek lehetettek szemtanúi: A női 100 méteres síkfutás versenyében először indult szaúd-arábiai és afgán versenyző. A médiában ez is gyorsan terjedt. Sok arab nő szimpátiáját elnyerték a cselekedetükkel, ezzel is erőt adva nekik.

5. Bikinis arab nő a címlapon

Az arab Lilac magazin vette a bátorságot és egy bikinis arab hölgyet tett ki az újságuk címlapjára 2011-ben. Az újság körülbelül 2011 óta jelenik meg Jordániában és Izraelben. A magazin fontos céljai közé tartozik a társadalmi tabuk megtörése, a nők jogainak védelme és a női egyenjogúság. Az újság és maga a képen szereplő modell erőt nyújt más arab hölgyeknek is a modell világába való betörésre.⁸⁵

⁸³ Karakai é.n.

⁸⁴ Idézi: Karakai

⁸⁵ Forrás

https://www.nlcafe.hu/ezvan/20110920/bikinis_cimlappal_donti_meg_a_tabukat_egy_arab_magazin/ (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 14:10)

6. Az első arab rapper nő

2013-ban az „Arabs got talents” televízió műsorában tűnt fel egy arab rapper hölgy. Burkában, a nők egyenjogúságáért rappelt. Az akkor 18 éves rapper hölgy nagyon sok biztató üzenet kapott a világ minden tájáról arab nő társaitól.

7. Muzulmán nők tüntetése Bécsben a fátyol viselésének tilalma ellen:

Körülbelül 3000 nő vonult fel a városban. Tüntetésük célja, hogy saját maguk dönthessék el, hogy mit viselnek. A felvonulásuk nagy visszhangot keltett a nemzetközi médiában.

8. A világ első arab női football edzője:

A 27 éves Szalma el Madzsidi lett az első arab női edző Szudánban 2018-ban. Saját bevallása szerint, azért lett edző, mert Szudánban még nem lehet női foci válogatott. Madzsidi már nemzetközi hírnévre tett szert a médiában, a BBC felvette a száz leginkább inspiráló nő listájára.⁸⁶

9. Szaúdi nők a sportstadionokban:

2017 szeptember 23.-án a királyság alapításának évfordulóján szerveződő ünnepségen a nőknek és családoknak külön szektorokat hoztak létre. Nagy előrelépésnek számít, hisz még az államalapítás ünnepén sem léphettek be a stadionokba a nők.⁸⁷

10. Szavazhattak a választásokon a szaúdi nők:

2015-ben részt vehettek a választásokon és szavazhattak a szaúdi nők. Szaúd-Arábia volt az utolsó ország a világon, ahol nők nem jelölthették magukat és nem szavazhattak választáson. megjegyzendő, hogy most is csak férfi kísérő segítségével vehettek részt a szavazáson.⁸⁸

⁸⁶ Forrás:

https://hvg.hu/vilag/20180403_Tovabb_dolnek_a_tabuk_az_arab_vilagban_it_t_az_elso_noi_edzo (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 15:16)

⁸⁷ Forrás: <https://womenintheworld.com/2017/09/25/saudi-arabia-allows-women-to-enter-national-stadium-for-1st-time/> (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 15:25)

⁸⁸Forrás:

https://hvg.hu/vilag/20151212_Most_eloszor_a_nok_is_elmehettek_szavazni (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 15:41)

A migrációs események hatására rengeteg olyan hír lát napvilágot a médiában, melyek az arab nők ruha viselési szokásait korlátozzák. A legszigorúbb a helyzet Franciaországban és Olaszországban. 2010-ben burka viselési tilalom lépett életbe Franciaországban. Akit a hatóságok azon kapnak, hogy az arcát elfedő kendőt visel, 150 eurós pénzbíráásra ítélik és egy állampolgári tanfolyamon is részt kell vennie. Azok, akik a nőknek előírják vagy rájuk kényszerítik a burkát, illetve a nikábot, egyéves szabadságvesztésre és 15 ezer eurós pénzbüntetésre számíthatnak. A törvény egy fontos üzenet hordoz a bevándorlók számára: mindenkinek alkalmazkodnia kell a befogadó ország törvényéhez és kultúrájához.⁸⁹

Feminista arab nők

A 21. században egyre több női muszlim mozgalommal találkozhatunk. A női jogokért való küzdelmével kapcsolatos mozgalmak már a 20. században megjelentek. *„A törekvésük célja, hogy a modernitás szellemében tudják újra definiálni a nők kulturális és vallási identitását, ezáltal elősegítve a társadalmi igazságosságot, a nemi egyenlőséget, a női tudatosságot, és az intellektuális szabadság kifejlődését és térnyerését.”* (Fodor, 2016, online).⁹⁰

Az arab nők feminista mozgalmi országhatárokat átívelően jelennek meg, ez részben a migrációnak is köszönhető, beleértve Észak-Amerikát, Ázsiát, Afrikát, Arábiát és Európa egyes országait is. Minden egyes csoportnak a tagjai különböző egzisztenciális értékekkel rendelkeznek. Vannak olyan muszlim feminista nők, akiknek segítségére van az anyagi tőke. Fontos még megemlíteni, hogy egyes csoportok tagjai között nyelvi és kulturális különbségek is megtalálhatóak, valamint etnikai és képzettségbeli-foglalkozásbeli különbségek is, amit sokszor nem könnyű kezelni.⁹¹

⁸⁹ Forrás: <http://nepszava.hu/cikk/291142-a-burka-teljes-betiltasa-mellett-franciaorszag> (megtekintés ideje: 2018.10.16. 15:19)

⁹⁰ Forrás: https://barankovics.hu/cikk/jatekon-kivul/nok-az-islamvilagban#_ftn13 (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 11:45)

⁹¹ Forrás: https://barankovics.hu/cikk/jatekon-kivul/nok-az-islamvilagban#_ftn13 (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 13:00)

Ebben a témában nem elhagyható, hogy ismertessük, mit is értünk muszlim/iszlám női mozgalmak alatt. Mivel a muszlim nők társadalmi tere rendkívül sokrétű, a muszlim nők sokféle arculattal bírnak. Az iszlám feminista kifejezés sok emberben ellentmondást kelthet. Ezzel kapcsolatban az egyiptomi feminizmus egyik legnagyobb alakja, Umaima Abu Bakr, így nyilatkozott: *„Amennyiben a feminizmus vonatkozásában annak csak a liberális arculatáról beszélünk, akkor alapvetően felszínesen közelítjük meg a témát, hiszen a valóságban számos formája van a feminizmusnak, így például baloldali, vagy éppen keresztény, de persze zsidó feminizmusról is egyaránt beszélhetünk.”* (Umaima Abu Bakr, 2017).⁹² Egyes kritikusok párhuzamot húznak az iszlám feminizmus és a muszlim testvériség ideológiája között. Abu Bakr elutasítja ezt a tényt. Azt mondja: *„hogy az iszlám feminizmus kétoldalú támadásoknak van kitéve. Az egyik oldalon voltak a liberálisok, akik a feminizmust saját céljaikra monopolizálják. Másrészt konzervatívok és tradicionisták, akik az iszlám feministákat túlságosan liberálisnak vallják, és azzal vádolják őket, hogy megkérdőjelezzék az iszlám sérthetetlen elveit.”*⁹³ (Abu Bakr, 2017)

Egyes társadalomkutatók úgy vélik, hogy az arab társadalmakban eleve nem beszélhetünk feminizmusról, hisz a muszlim társadalmak sajátos kulturális és társadalmi értékekkel és alapelvekkel rendelkeznek. A következőkben kettő olyan állítás kerül ismertetésre, melyek nagyban közrejátszottak a muszlim feminizmus kialakulásában, valamint ezek megkönnyítik a megértésüket is.

1. *„Az iszlámra építő nőmozgalmak jellemzője, hogy visszautasítják azt az Európában különösen közkeletű (és egyféle felsőbbrendűségre utaló) elképzelést, mely szerint a „nőkérdés” megoldása, a „muszlim nők felszabadítása” nyugati minták alapján kell, hogy történjen. E prekonceptió kiindulási pontja az a feltételezés, hogy a nők társadalmi elnyomása az iszlámból eredeztethető. „* (Fodor, 2016, online). Sherin Khankan-t Dániában választották meg az első női imámnak (vezetőnek), aki megalapította Dániában az első női mecsetet. Aktivistaként részt vesz minden egyes női mozgalmakban, szem előtt tartja a női integráció kérdését is. Számos könyvelt publikált. Ezt nyilatkozta a

⁹² Forrás: <https://de.qantara.de/inhalt/auf-der-suche-nach-frauenrechten-im-islam-kann-feminismus-islamisch-sein> (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 13:15)

⁹³ Khattab é.n.

mozgalmakról: „Az a célunk, hogy a vallási intézményeken belül tudjuk megváltoztatni a fennálló patriarchális berendezkedést, ami által meg tudjuk mutatni azt a világnak, hogy az iszlámon belül ugyanolyan létjogosultsága van a női imámoknak is, mint férfi társaiknak.” (Sherin Khankan, 2017) ⁹⁴

2. „Számos muszlim országra jellemző a nők társadalmi aktivitásának hiánya, amit jelez a nem kormányzati szervezetekben való részvételük alacsony száma is. Az anyagi források megteremtésének nehézségei mellett tipikus probléma az ezektől való távoltartás szándéka, és az, hogy a közéleti szereplésük társadalmi támogatottsága is igen alacsony. Az állami szervek a női szervezetek működését erőteljes kontroll alatt igyekeznek tartani és azzal vádolják őket, hogy tevékenységük a westernizációt szolgálja. Ugyanakkor üdítő kivételként lehet hivatkozni a 2014 márciusában megszületett Alexandriai Deklarációra (Alexandria Declaration). A dokumentumot a Bibliotheca Alexandrina adta közre, ami egyrésztől számos elementáris női jog biztosítását hirdeti, s morális iránymutatóként az iszlám értelmében vett arany középponton (wasatiyyah) való haladás szükségességére szólít fel, amivel párhuzamosan az extrémizmus teljes körű elutasítását is hirdeti. A deklaráció a nemek közötti egyenjogúságra hívja fel a figyelmet, így a közzszférában, a gazdasági és politikai ügyekben való fokozottabb női részvételt szorgalmazza. Kitér a nőkkel kapcsolatos szexuális visszaélésekre, bántalmazásokra, amelyeket büntetendőnek tekint.” (Fodor, 2016, online)

A következőkben szeretnék megemlíteni, olyan arab nőket, akik feminista törekvéseikkel váltak „híressé” a médiában.

1. **Raha Moharra** szaúdi születésű, aki első arab nőként megmászta a világ legmagasabb pontját, a Mount Everestet. Egy négytagú csapattal indult az útra, ahol rajta kívül kizárólag csak férfiak voltak. Az expedíció után így nyilatkozott: „Nem érdekel, hogy én vagyok az első. Az a fontos, hogy legyen valaki, aki a példámon felbuzdulva második lesz”. ⁹⁵

2. **Tawakkol Karman**, vagy, ahogy a hazájában szólítják a „forradalom édesanyja”. Azzal hívta fel magára a média figyelmét, hogy amikor az arab tavasz kirobbant, ő volt az aki, a jemeni ellenállást

⁹⁴ Idézi: Fodor 2016

⁹⁵ Forrás: https://hvg.hu/vilag/20130822_vagany_arab_no (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 15:04)

képviselte a nemzetközi médiában. Emiatt több merényletet is elkövettek ellene. Évekkel később Karmant Nobel-békedíjra jelölték. Ő volt az első arab és egyben a legfiatalabb nő is, aki megkapta ezt a neves díjat. Így nyilatkozott: „*Szeretném a világra tudtára hozni, hogy a jemeni nők erősek, és ha lehetőséget adnak nekik, akkor sikeresek tudnak lenni. (...) A világnak túl kell lépnie a sztereotípiákon és különféle dress code-okon. A szívünk mélyén mindannyian emberi lények vagyunk, akik méltóságteljes életet szeretnének*”. 2005-ben megalapította a *Women Journalists Without Chains (Újságíró nők láncok nélkül)* című mozgalmat.⁹⁶

3. A következő személy, akit fontos megemlíteni nem más, mint **Malala Juszufzai**, pakisztáni származású lány. Ő volt az, aki kiállt az arab lányok tanuláshoz való jogáért. A tálibok akkoriban kezdték el hatalmukat terjeszteni és a lányoknak megtiltották, hogy iskolákba járjanak. Juszufzai cselekedetére válaszolt a tálibok bezárták, azt az iskolát, ahová Juszufzai járt. Majd 2013-ban az akkor 16 éves pakisztáni lányt a tálibok fejbe lőtték, amit túlélte. Így vált az erőszakmentes tiltakozás példaképévé. A *The New York Times* című amerikai napilap még egy dokumentumfilmet is készített róla.⁹⁷

Az arab női feminista csoportok közös jellemzője, hogy kiszolgáltatottak az adott ország patriarchális dominanciájú kormányainak és vallási vezetőinek. Általában azzal stigmatizálják őket, hogy szembeszállnak a vallásukkal és hazájukkal.

Összegzés

A jelen munka az arab nők helyzetét kívánta bemutatni, különös tekintettel a médiában és a többségi társadalmakban betöltött szerepükre. Munkámat a fordított globalizáció bemutatásával kezdtem, mert ez egy lényeges meghatározója az arab nők fátyol viselési szokásainak az iskolákban, Franciaországban. Nagy hangsúlyt fektettem a fátyol, mint szimbólum szerepének a bemutatására, mind az iszlám világban és a *Koránban*, hisz a fátyol fontos meghatározója a muszlim nőknek az európai társadalmakban.

A dolgozat célja az volt, hogy az olvasó képet kapjon arról, milyen előítéletekkel és sztereotípiákkal kell, hogy megküzdjenek napja-

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Uo.

inkban, milyen a munkaerő-piaci helyzetük, médiareprezentációjuk, mi jellemzi politikai szereplésüket. Munkámban megemlítettem a leginkább közismert feminista arab nőket, akik nem mindennapi tetteikkel lettek híresek világszerte. Kutatásom során arra jutottam, hogy nem lehet felállítani egy egyértelmű modellt az arab nők munkavállalását illetően. Azok az arab nők, akik az elmúlt 8-10 évben érkeztek Európába nem szeretnék munkába állni, hisz számukra fontosabb a család és gyerekek nevelése. Az arab nők munkavállalása Európában csak bizonyos területekre (oktatás, szociális terület stb.) korlátozódik, annak ellenére, hogy más területeken (orvostudomány, műszaki terület stb.) is szívesen vállalnának munkát.

A szakirodalmak tanulmányozása, illetve a kutatásom eredményeként úgy vélem, az európai és arab kultúra találkozása korántsem problémamentes. Az arab nők sem tesznek meg mindent azért, hogy a normáik és elvek be tudjanak illeszkedni egy adott európai országban. Ha mégis esély lenne a beilleszkedésre, akkor viszont nagy eséllyel a befogadó ország állampolgárai elutasítóan viselkednek velük szemben. Magyarország is ezen országok közé tartozik. Továbbá, a 21. században Európában az arab nőknek a munkába állás nem könnyű. Az európai munkáltatók nem szívesen alkalmazzák őket. Ennek egyik legfőbb okozója a fátyol. Az egyik legfontosabb jellemvonásuktól kellene, hogy megváljanak, ahhoz, hogy munkába állhassanak. Az arab nők több, mint a fele nem hajlandó dolgozni Európában. Az a kis százalék, aki el szeretne helyezkedni, a szociális területeken próbálkozik. Ahhoz, hogy sikert érjen el, fontos lenne, hogy ne viseljen burkát, hisz például egy nővér nem viselhet arcot elfedő kendőt. Azonban vannak olyan muszlim nők, akik kiléptek saját árnyékukból és ma már a politikai életben vállalnak fontos szerepet Európában.

Egy valami viszont biztos: nem könnyű arab nőnek lenni Európában és Magyarországon sem. Az arab nők mindennapjait képezi, hogy megküzdjenek az őket elítélő emberekkel. Az emberek iszlám vallással kapcsolatos tudatlansága tovább nehezíti helyzetüket.

Irodalom

Carole Hillenbrand: Az iszlám. Új történeti bevezető. Budapest, 2016, Kossuth Kiadó.

Kiss Zsuzsanna: Muszlim nők Magyarországon. 2006, Hanif Iszlám Kulturális Alapítvány.

Seyla Benhabid: *A kendővita*. In Kellék. Kolozsvár-Nagyvárad-Szeged. 35. sz. 2008. p.21-30.

Salamon Konrád: *A globalizáció és az iszlám*.
http://magyarhirlap.hu/cikk/105802/A_globalizacio_es_az_iszlam (megtekintés ideje: 2018.05.11. 12:13)

Karakai Ildikó: 5 arab nő az európai politikában:
<http://www.globoport.hu/149522/5-arab-no-az-europai-politikaban/>
(megtekintés ideje: 2018. 10. 11. 22:44)

Maysa Jalbout: Unlocking the potential of educated Arab women:
<https://www.brookings.edu/blog/education-plus-development/2015/03/12/unlocking-the-potential-of-educated-arab-women/> (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 17:00)

Karakai Ildikó: *Sportoló arab nők és döbönt tekintetek a sportszeróriás új reklámjában* <http://www.globoport.hu/183656/sportolo-arab-nok-es-dobont-tekitetek-a-sportszerorias-uj-reklamjaban/> (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 12:12)

SAUDI ARABIA ALLOWS WOMEN TO ENTER NATIONAL STADIUM FOR 1ST TIME: <https://womenintheworld.com/2017/09/25/saudi-arabia-allows-women-to-enter-national-stadium-for-1st-time/> (megtekintés ideje: 2018. 10. 16. 15:25)

Fodor István: Nők az iszlám világban: https://barankovics.hu/cikk/jatekonkivul/nok-az-iszlam-vilagban#_ftn13 (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 11:45)

KANN FEMINISMUS ISLAMISCH SEIN?: <https://de.qantara.de/inhalt/auf-der-suche-nach-frauenrechten-im-islam-kann-feminismus-islamisch-sein> (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 13:15)

Salma Khattab: *Kann Feminismus islamisch sein?*:
<https://de.qantara.de/inhalt/auf-der-suche-nach-frauenrechten-im-islam-kann-feminismus-islamisch-sein> (megtekintés ideje: 2018. 10. 15. 13:25)

Csorba Eszter: *Az identitásunk „színterei” Muszlim vagyok és nő Magyarországon*. Grotius E-könyvtár. 2011.
http://www.grotius.hu/doc/pub/OYDDPS/2011_162_csorba_eszter_grotius-e_konyvtar.pdf (megtekintés ideje: 2018. 11. 27. 22:55)

Kéri Katalin: A nők megítélése és mindennapjai:
<http://mek.oszk.hu/01600/01665/html/28-islam.htm> (megtekintés ideje: 2018.06.03. 20:00)

A MUSZLIM ÖLTÖZKÖDÉS: <http://iszlam.com/hittan/tisztasag-az-iszlamban/item/1589-a-muszlim-oltozkodese> megtekintés ideje: 2018-08-16 14:23.

Dakó József

A családorvosok véleménye is fontos – kérdőíves felmérés a házi orvosok körében

Bevezetés

A következőkben szeretném ismertetni saját kutatásomat, amelyet ebben a félévben, az Új Nemzeti Kiválósági Program keretein belül végezhettem. Házi orvosokkal kvantitatív adatfelvétel folytattam, kérdőívet töltöttem ki velük, majd elemeztem a beérkező válaszokat. Ebben a dolgozatban ezt a kutatást, majd az eredményeket szeretném ismertetni, abban reménykedve, hogy sikerül rávilágítanom az egészségügyi alapellátás mindennapos problémáira. Miután a családorvosok helyzetéről általánosságban írok néhány bekezdés erejéig, ismertetni szeretném az általam alkalmazott módszertan részleteit. Ezek után a házi orvosi alapsokaság, és a mintám válaszadóinak demográfiai jellemzőit mutatnám be. Ezt követően, a kérdőív válaszai alapján megvilágítom a házi orvosi rendszer aktuális problémáit, majd nem kevésbé kényes kérdéssről szeretnék beszélni, mint a finanszírozás és a hálapénz az alapellátásban. A publikáció végén szintetizálni szeretném a leírtakat, és esetleges megoldási javaslatokra, beavatkozási lehetőségekre is kitérek.

A kutatás eredménye egyértelművé teszi azt, hogy az egészségügyi alapellátás nem csak a betegek, hanem a házi orvosok megítélése szerint is minél előbbi beavatkozást sürgető problémákkal küzd. Ezen túl rávilágít arra, hogy a hálapénz intézménye a családorvoslás rendszerén belül is mélyen beágyazott gyakorlat.

A családorvosokról röviden

A Medián közvélemény-kutató néhány hete publikált jelentéséből kiderül, hogy a magyar társadalom szerint az ország legsúlyosabb meg-

oldandó problémája az egészségügy jelenlegi helyzete, megelőzve többek között a korrupciót, az elvándorlást vagy a bevándorlást. Ez egyébként azzal is magyarázható (azon túl, hogy az egészségügyi rendszer nagyon komoly kihívásokkal néz szembe), hogy az egészségüggyel mindannyian találkozunk valamilyen módon.

Jelen tanulmányban azonban kizárólag az alapellátást érintem, sőt azon belül is csak a házi orvosok helyzetét, így tehát a fogorvosi alapellátás, az alapellátáshoz kapcsolódó ügyeleti ellátás, a védőnői ellátás, az iskola-egészségügyi ellátás nem tartozik vizsgálatom tárgya alá. Az, hogy miért fontos a családorvosokról beszélni, világossá válik akkor, ha megértjük, hogy a házi orvosoknak van egy ún. „kapuőr-szerep”-ük: *„a házi orvos olyan informált tanácsadó lehet, aki csökkentheti a szakorvosi, illetve a kórházi ellátásra nehezedő nyomást, és amennyiben ez indokolt, útbaigazíthatja a beteget az alapellátáson túli szolgáltatások között”* (Csaba és társa 1997).

Ebből az következik, hogy az egész egészségügyi ellátórendszer szempontjából releváns kérdés az, hogy az alapellátás egyik legfontosabb szereplői, a házi orvosok milyen véleménnyel rendelkeznek munkájuk keretfeltételeinek megítélésével kapcsolatban.

2018-ban végeztek nagy mintán egy felmérést, amelynek keretében arra voltak kíváncsiak, hogy a **betegek** mennyire elégedettek az egészségügy egy-egy alrendszerével kapcsolatban. Íme az eredmény:

9. táblázat: A betegek elégedettsége az állami egészségügy egyes területeivel

(5 fokozatú skálán)

Házi orvosos ellátás	3,58
Állami kórházi ellátás	2,80
Állami járóbeteg szakrendelés	3,07

Forrás: saját szerkesztés a Szinapszis (2018) eredményei alapján

Jól látható, hogy az egészségügy keresleti oldalán elhelyezkedő betegek messze az állami házi orvosos ellátás minőségével a leginkább elégedettek. Azonban – mint ahogyan a kereslet sem értelmezhető kínálat nélkül – úgy alapellátásról sem beszélhetünk akkor, ha figyelmen kívül hagyjuk az abban dolgozó szakembereket. Emiatt is döntöttem úgy, hogy ezúttal a **házi orvosok** véleményét szeretném részletesebben

megismerni, ők hogyan élik meg a betegellátás mindennapjait és a felmerülő akadályokról, nehézségekről milyen megítélésük van.

A módszertan ismertetése

A szakirodalom áttekintése és egy szakmai konferencia tapasztalatai alapján megfogalmaztam azokat a kérdéseket, melyek véleményem szerint a legfontosabbak a hazai alapellátás vonatkozásában. Miután kaptam egy általános képet az alapellátás helyzetéről, igyekeztem kiemelni a neuralgikus pontjait. A kérdőívet Google Űrlap segítségével készítettem el. A standardításra és a strukturáltságra ügyeltem, minden válaszadótól ugyanazokat a kérdéseket, ugyanabban a sorrendben kérdeztem meg. A kérdések – kettő kivételével – saját szerkesztésűek voltak, a kérdőív módszerének követelményeiből fakadóan túlnyomó többségében zárt kérdéseket tettem fel. A kérdőívet, amely négy nagyobb tartalmi egységből épült fel, a válaszadók maguk töltötték ki.

A Semmelweis Egyetem egy kutatócsoportja a Magyar Tisztiorvosi Hivatallal együttműködésben 2018-ban szintén végzett egy survey felmérést a házi orvosok körében, azonban az 5060 e-mail címre kétszer is kiküldött kérdőívből mindössze 145 válasz érkezett be két hónap alatt (Széman és társa 2018). Emiatt úgy gondoltam, más elérési csatornát kell keresnem, ha értékelhető nagyságú mintát szeretnék. Ezért úgy döntöttem, hogy házi orvosok önként szerveződő csoportjait keresem meg, így esett a választásom egyrészt a Magyar Házi orvosok Országos Csoportjára és a Házi orvosok Online Szervezetére. Míg az előbbi csoport közösségi felületére töltöttem fel a kérdőív linkét, addig az utóbbi szervezet vezetője, viszonylag hosszas egyeztetések után köre-mail formájában juttatta el a HaOSz-tagoknak a kérdéssort. Nagyságrendileg ezer-ezerötszáz főhöz juthatott el kérdőívem, amelyet két hét alatt 120-an töltöttek ki, mindannyian házi orvosok.

A mintám természetesen nem reprezentatív az alapsokaságra nézve, de ismerve az orvosok alacsony válaszadási hajlandóságát, irreális is lett volna erre törekedni. Miután a kérdőívemet a próbakérdés során több házi orvos is kitöltötte, és az általuk visszajelzett tanácsokat, megjegyzéseket figyelembe vettem, úgy gondolom, a kérdés-sor érvényesnek mondható. A megbízhatóságról kizárólag abban az esetben tudnék nyilatkozni, ha bizonyos idő elteltével újra lekérdezném a kérdőívet.

Demográfiai sajátosságok

Az alábbi táblázatban foglaltam össze a magyar háziiorvosi populáció, illetve a mintámba került háziiorvosokra vonatkozó demográfiai jellemzőket. Ezen a ponton kettő dologra szeretném felhívni a figyelmet.

Egyrészt arra, hogy a háziiorvosi szakma alapvetően elnőiesedő tendenciát mutat, míg egy évtizeddel ezelőtt nagyjából ugyanakkora arányban képviseltette magát a két nem, addig mára a nők aránya jelentősen felülreprezentált a családorvosok körében. A másik tendencia pedig – az egész magyar társadalmat érintő problémához hasonlóan – a háziiorvosok elöregedése. Láthatjuk, 2018-ban az alapellátásban dolgozó orvosok átlagéletkora 60 év volt. Ráadásul, ami még súlyosabb probléma, hogy 44%-uk elmúlt 60 esztendő. A mintába került orvosok átlagéletkora 9 évvel alacsonyabb, mint az alapsokaságé, azonban ezt azzal magyarázom, hogy az idősebb családorvosok kevésbé használják az internetet, mint fiatalabb kollégáik, így kisebb eséllyel jutott el hozzájuk megkeresésem.

2. táblázat: Demográfiai jellemzők a háziiorvosi alapsokaság és a kutatás válaszadói körében (%)

		A háziiorvosi alapsokaság	A válaszadók
		6173 fő	120 fő
2017	Férfiak	43,4% (2676 fő)	35,0% (41 fő)
2017	Nők	56,6% (3497 fő)	65,0% (76 fő)
2018	Átlagéletkor	60 év	51 év
	Főváros	20% (1255 fő)	19,7% (23 fő)
2015	Többi város	54% (3461 fő)	50,4% (59 fő)
	Község	26% (1627 fő)	29,9% (35 fő)
	Felnőtt praxis	55,9% (3452 fő)	62,2% (74 fő)
2017	Vegyés praxis	21,0% (1295 fő)	24,4% (29 fő)
	Gyermek praxis	23,1% (1426 fő)	13,4% (16 fő)

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai és a kérdőívet kitöltők válaszai alapján

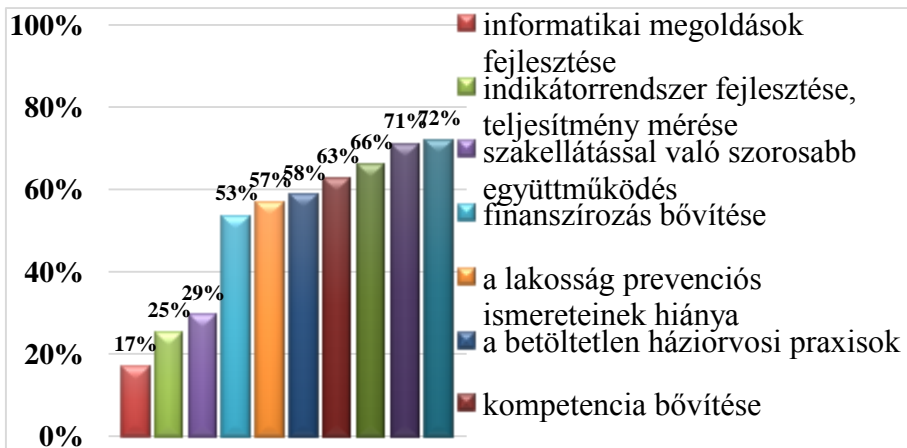
Megállapítható, hogy településtípus és praxisszervezés szempontjából kisebb eltérés tapasztalható a minta és az alapsokaság megoszlásait tekintve: a legtöbben városban (de nem Budapesten) és felnőtt praxisban tevékenykednek.

Aktuális problémák

Ettől a ponttól kezdve szeretnék rátérni a kérdéssorom konkrét eredményeire. A mintából származó válaszokat alapul véve, először is szeretném megvilágítani az alapellátást érintő aktuális problémákat, kihívásokat.

Az „Ön szerint melyek ma a legégetőbb problémák/kérdések az alábbiak közül? (Több válasz is lehetséges.)” formában feltett kérdésre az alábbi megoszlásban érkeztek a válaszok:

1. ábra: Az egyes válaszlehetőségeket az alábbi arányban jelölték meg problémaként (%)

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív válaszai alapján

A válaszlehetőségeket a Háziorvosok Online Szakszervezete által rendezett konferenciabeszámolóból emeltem át. Egy háziorvos átlagosan 5,2 problémát jelölt meg. Most szeretnék néhány mondatban írni arról, hogy egy-egy megjelölt probléma/kérdés alatt mit is értsünk:

Informatikai megoldások fejlesztése: A legalacsonyabb arányban ezt az előre megadott opciót jelölték a válaszadók. Ennek okát én egy aktuális fejleményben látom. 2018 év elejétől ugyanis bevezették az ún. „EESZT”-t, az Elektronikus Egészségügyi Szolgáltatási Teret. Betegként ezzel leginkább az e-recept kapcsán találkozhatunk. Úgy vélem, a háziorvosi praxisokban ezen rendszer bevezetése miatt nincs túlzottan nagy igény az informatikai rendszerek további fejlesztésére.

Indikátorrendszer fejlesztése, teljesítmény mérése: A háziorvosok gyakran számolnak be arról, hogy a finanszírozásban nagyon alacsony arányt képvisel azon kifizetések aránya, ami a munkateljesítményükhöz lenne köthető. Az elvégzett munka minőségéhez kapcsolódóan kevés visszajelzést kapnak.

Szakellátással való szorosabb együttműködés: A családorvosok egyfajta lenézést tapasztalnak a szakorvosok részéről, akikről úgy vélekednek, hogy a lobbijük is sokkal nagyobb. Gyakran panaszkodnak a két ellátási szint közötti kommunikáció hiányosságaira, illetve azt is nehezményezik a háziorvosok, hogy a szakorvosok alig használják az újonnan bevezetett „EESZT”-t.

Az ezen a ponton túl ismertetett problémák mindegyikére elmondható, hogy több mint a válaszadók fele megjelölte azokat.

Finanszírozás bővítése: Ehhez nem fűznék jelen dolgozatban különösebb megjegyzést, szakirodalmak sora érvel emellett, hogy az egészségügyben forráshiány van, ami alól az alapellátás sem képez kivételt.

A lakosság prevenciók ismereteinek hiánya: Magyarországon kevésbé elterjedt az a megközelítés, amelyet „prekurabilitációs” szemléletnek (Vályi 2015) hívnak. Ez a kifejezés a „prevenció”, a „kuráció” és a „rehabilitáció” szavak összevonásából jött létre, utalva arra a Nyugat-Európában és az USA-ban már elterjedt felfogásra, amikor a beteg a megelőzésre és a betegség utáni felépülésre is kellő figyelmet fordít. Hazánkban még ma is az a közkeletű vélekedés, hogy orvoshoz csak betegség esetén kell fordulni.

A betöltetlen háziorvosi praxisok: Ma hazánkban 331 a betöltetlen háziorvosi praxisok száma, Csongrád megyében viszont mindössze 9

ilyen van, a régióink másik két megyéjével összevetve Csongrád megye helyzete a legkedvezőbb. Ami viszont országos és általános tendencia az az, hogy a betöltetlen praxisok száma évről évre növekedést mutat.

Kompetencia bővítése: Nem értik a házi orvosok, miért nem érvényesíthetik szakmai tudásukat a betegek érdekében. Például hiába van egy házi orvosnak egyébként kardiológus szakvizsgája, nem írhat fel betegének kedvezményesen vérhígítót, csak (egy szintén kardiológus szakvizsgával rendelkező, de szakorvosként dolgozó orvostól származó) szakorvosi javaslatra.

Túlzott adminisztrációs terhek: Erről itt szintén nem írnék részletesebben, ez egy olyan probléma, amiről nem csak az egészségügyben dolgozók számolnak be.

Házi orvosi szakma presztízsének javítása: A házi orvosok szerint a szakellátásban dolgozó orvosok úgy tekintenek rájuk, mintha az orvostársadalmon belül alul foglalnának helyet. Az imént említett túlszabályozott kompetenciahatárok szintén nem a szakma presztízsének növelése irányába hatnak.

Utánpótlás hiánya: A Magyar Orvosi Kamara idei előrejelzése szerint a következő öt évben 800 házi orvos vonul nyugdíjba, míg évente mindössze 40-50 új családorvos lép be a rendszerbe (MOK 2018).

A dolgozat terjedelmi korlátjaiból fakadóan az aktuális problémákról nem értekeznek tovább, de úgy gondolom, belátható az, hogy az egészségügyi alapellátás több, hosszú távon is fennálló kihívással néz szembe. A lehetséges megoldási javaslatokra a dolgozatom végén még röviden visszatérek.

Finanszírozás és hálapénz

Az egészségügyi finanszírozás technikai részleteinek ismertetésébe most nem bocsátkoznék, hiszen annál érdekesebb az, hogy maguk az orvosok, jelen esetben a házi orvosok hogyan vélekednek a jelenlegi finanszírozási helyzetről. Különösen a hálapénz kérdése foglalkoztatott, és a kérdéssorban is egy jelentős részt szántam e köré a téma köré.

A hálapénz: *„az orvosnak önként adott juttatás, amely a beteg ember meggyógyítását, életének megmentését, új életet világra segítését olyan hála kíséri, amelynek kifejezése kényszer nélküli és szabad elhatározáson alapul”* (Király 2016). Az, hogy ez a mai magyar egészségügyben mennyire felel meg a valóságnak, tehát valóban kényszer nélkül adjuk-

e, ráadásul az ellátást követően, nem pedig azt megelőzően, egy külön dolgot az ölelne fel. Azért fontos mégis erről beszélni, mert éves szinten egyes szakemberek 70 milliárd forintra becslik a mértékét (Lantos 2017), míg más szerző 50 és 100 milliárd forint közé teszi azt (Balázs 2014). Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a legtöbben azt gondolják, hogy a hálapénz csak a szakellátásban van jelen. Én ezzel szemben azzal a feltételezéssel éltem, hogy az alapellátás sem mentes ettől a jelenségtől.

Tudva, hogy ez egy rendkívül kényes terület, nem szerettem volna a kérdőív jelen blokkjában magával a „hálapénz”-zel kezdeni, először az alábbi kérdéseket tettem fel, felvezetve a témát:

3. táblázat: A házi orvosok szubjektív jólétének megítélése (5 fokozatú skálán)

Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel:	Me	Mo
Az alapellátás jelenlegi finanszírozási rendszerével elégedett vagyok.	2	1
Úgy gondolom, a praxis után járó bevételek arányban állnak a kiadásaimmal.	2	2
Úgy gondolom, a nettó bevételből olyan színvonalon tudok élni, amilyen szeretnék.	1	1

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív válaszai alapján

Különösen az utolsó sorra szeretném felhívni a figyelmet: az orvosok legalább fele általában nem ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a nettó bevételeiből olyan színvonalon tud élni, amilyen szeretne. Erre a kérdésre a leggyakoribb válasz szintén az „*egyáltalán nem értek egyet*” opció volt. A hálapénz kérdésének vizsgálatakor tehát érdemes abból az alapvetésből kiindulnunk (legalábbis, amikor a minta válaszadóiról teszünk kijelentéseket), hogy nem érzik kielégítőnek az állami finanszírozás jelenlegi mértékét.

Lássuk, mit válaszoltak akkor, amikor már konkrétan a hálapénz mértékére kérdeztem rá. A kérdést általános formában fogalmaztam meg, nem pedig úgy, hogy azt a válaszadó magára vonatkoztassa, azonban még így is meglehetősen alacsony válaszadási hajlandóságot tapasztaltam, ami azt erősíti meg, hogy ez egy meglehetősen kényes kérdés az orvostársadalom körében.

„Ön szerint egy házi orvos ma maximum mekkora összeget fogadna el páciensétől egy alkalommal?” – ez volt a konkrét kérdés, amire a 120 főből 77-en írtak be valamilyen értéket, ami 64%-os válaszadási hajlandóságot jelent ez esetben. A 77 főből 11 fő „0 Ft”-ot közölt válaszként, amit én informatívnak tartok, hiszen ezáltal nyomatékosította a válaszadó, hogy szerinte a házi orvosok semmilyen körülmények között nem fogadják el a pénzbeli juttatások ezen formáját.

Ezt követően kiszámoltam azon válaszok átlagát, ami nem „0 Ft” volt, így maradt 66 válasz a mintában. Válaszaik alapján egy házi orvos ma maximum átlagosan 11400 Ft-ot fogadna el egy alkalommal. A leggyakoribb válasz az 5000 Ft volt, a válaszok fele 10000 Ft vagy annál kisebb összeg, azonban érkezett egy 100000 Ft-os válasz is.

Ezek után a családorvosok attitűdjére voltam kíváncsi. Az alábbi két kérdést egy 2016-os kutatásból emeltem át (Torzsa 2016), megvizsgálva azt, hogy a válaszadóim mennyire tükrözik vissza az ő kérdőívükre válaszolóik véleményét. Azt találtam, hogy a hálapénz megítélése mindkét kérdés esetében visszatükrözte a korábbi kutatás eredményeit.

4. táblázat: A hálapénz megítélése a válaszadók körében (%)

Mit gondol jelenleg a hálapénzről? (Több válasz is lehetséges.)	
Sosem fogadható el.	32%
Elfogadható, ha a beteg anyagi helyzete a hálapénz adását megengedi.	35%
Elfogadható, hiszen jó munkát végzek, és ezért kapom.	13%
Elfogadható, praxisfejlesztésre vagy jótékonyági célra.	8%
Egyéb	23%

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív válaszai alapján

A házi orvosok véleménye markánsan megoszlik a kérdés megítélésében. Van egy közel egyharmados arányt képviselő csoport, akik szerint a hálapénz „sosem fogadható el”. Míg van egy, a válaszadóim közel felét magába foglaló tömb, akik bizonyos körülmények között elfogadhatónak vélik a hálapénzt.

5. táblázat: A hálapénz mértékét befolyásoló tényezők (%)

Ön szerint a hálapénz mértékét mi határozza meg? (Több válasz is lehetséges.)	
A beteg anyagi helyzete.	63%
Az orvosi munka teljesítménye.	35%
Egyéb	29%

Forrás: saját szerkesztés a kérdőív válaszai alapján

Arra a kérdésre, hogy a hálapénz mértékét mi határozza meg, szintén visszaköszöntek a 2016-ban elvégzett kutatás eredményei.

Nevezetesen, hogy a házi orvosok szerint a hálapénz elfogadásakor elsősorban a beteg anyagi helyzete a döntő, míg az orvosi munka teljesítménye csak másodlagos.

Szeretném felhívni a figyelmet az „Egyéb” válaszok szokatlanul magas arányára, ami mindkét kérdés esetében megfigyelhető volt. Az „Egyéb” válaszokból arra következtettem, hogy érdemes lehet kvalitatív módszerekkel tovább boncolgatni a kérdést.

Összegzés

Alapvetően két megállapítással szeretném összefoglalni a tanulmányban leírtakat.

Egyrészt látható, hogy a házi orvosi rendszer komoly nehézségekkel küzd, és ezt nem csak a betegek érzik, hanem az abban dolgozó házi orvosok is. A főbb problémák ismertetésén keresztül igyekeztem felvillantani, milyen szerteágazó, strukturális változásokat igénylő problémahalmazzal állunk szemben.

Másrészt azt is bizonyítottam gondolom, hogy az alapellátást szintén érinti az alulfinanszírozottság, illetve a hálapénz, mint jelenség, ott is tapasztalható. Még egyszer meg kell említeni, hogy ezeket a megállapításokat csupán a minta válaszadói véleményére alapozva tehetem, de úgy érzem a megkérdezett orvosok nem képeznek egy elszigetelt, tel-

jesen más véleményen lévő halmazt a teljes családorvosi populációhoz képest.

Annak érdekében, hogy optimista végszóval zárjam le a dolgozatomat, el kell mondanom, hogy léteznek megoldási javaslatok. Egyrészt, 2012 és 2016 között zajlott egy ún. Alapellátás-fejlesztési Modellprogram, ahol egy újfajta megközelítésben, csoportpraxisokba tömörülve végezték tevékenységüket a házi orvosok Magyarország hátrányos helyzetű keleti régiójában, és pozitív, az emberek egészségi állapotában megjelenő javulást tapasztaltak. A modellprogram alapján íródott közel 70 oldalas tanulmány kidolgozott és részletes beavatkozási javaslatokat kínál azokra a kérdésekre/problémákra, amelyekre kérdőívemben rákérdeztem. Tehát a jelenlegi állami egészségügyi alapellátásban, megfelelő politikai akarat mellett lenne egy kész, kidolgozott cselekvési terv.

Vagy, ahogyan azt Lantos Gabriella a 2018-as Társadalmi Riportban is érintette, az alapellátás is elmozdulhat a magánellátási formák irányába, a „*területi ellátási kötelezettség nélküli*” házi orvosai praxisok térnyerésével párhuzamosan (Lantos 2018).

Kutatásom előnye és hátránya ugyanazon tényezőnek tudható be: a kérdőíves forma (bár sok témakör érintésére ad lehetőséget) csak leíró jellegű megismerést tesz lehetővé. Ahhoz, hogy a házi orvosok attitűdjét, motivációit jobban megismerhessem, kvalitatív módszerek alkalmazása lenne a célszerű.

Irodalom

Állami Egészségügyi Ellátó Központ: *Fogalomtár*.

[https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Alapellátás](https://fogalomtar.aEEK.hu/index.php/Alapellatas)

Balázs Péter (2013): Orvosi hálapénz: mi a megalkuvásunk titka? *Lege Artis Medicinae*, 2, 144-149. o.

Csaba Iván – Gál Róbert Iván (1998): Ulysses a kórházban: Betegutak az egészségügyben és a házi orvos kapuőr- szerepe. In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI, Budapest, 340-360. o.

KSH (2015): *Egészségügyi Statisztikai Évkönyv, 2014*. KSH, Budapest.

KSH Statinfo (2018): *Egészségügyi Alapellátás*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.

<http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/themeSelector.jsp?page=2&szst=FEA>

Lantos Gabriella (2017): Erzsike néni utazzon 30 km-t vagy Tóth doktor 1300-at? A finanszírozható és működőképes egészségügyi rendszer. In: Jakab A. – Urbán L. (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Osiris, Budapest, 401-423. o.

Lantos Gabriella (2018): A párhuzamos valóság – a magánegészségügyi rendszer kiépülése. In: Kolosi T. – Tóth. I. Gy. (szerk.): *Társadalmi riport*. TÁRKI, Budapest, 286-308. o.

Magyar Orvosi Kamara (2018): *A fiatal orvosoknak nem vonzó az alapellátásban dolgozni*. <https://mok.hu/hirek/lapszemle/a-fiatal-orvosoknak-nem-vonzo-az-alapellatasban-dolgozni>

Széman Zsuzsa – Tróbert Anett Mária (2018): Háziorvosok és idősellátás egy kérdőíves kutatás tükrében. *Orvosi Hetilap*, 8, 312-319. o.

Szinapszis (2018): *Szinapszis Kutatások a Magánegészségügyről 2014–2016*. Szinapszis Piackutató és Tanácsadó, Budapest.

Darvasi Erika

**Szubjektív jóllét a mintaadó pedagógusok
körében – coping stratégiák,
egészségmagatartás és egészségi állapot
vizsgálata**

Bevezetés

Jelen tanulmány célja empirikus kutatásra alapozva rávilágítani a mintaadó pedagógusok coping stratégiáinak, valamint egészségmagatartásának karakterisztikájára, illetve az egészségi állapotuk szubjektív vetületére.

Rohanó világban a teljesítményorientáltság felé helyeződik a súlypont, ahol a személytelen teljesítmény és az állandó újítás iránti igény olyan normák, amelyek nélkül nem könnyű helyt állni, azonban érdemes megállni egy pillanatra, és átgondolni, mi az, ami biztosítja számunkra a háttérrel, azt az alapot, amire építhetjük életünket.

A folyamatosan emelkedő elvárások már kisiskolás kortól jelen vannak, ami elkerülhetetlenül hozza magával a stresszt. Az élet más aspektusai is okozhatnak szorongást, hiszen számtalan szerepnek kell megfelelni, amelyek nem ritkán konfliktusba is kerülhetnek.

Az idő kincs, minden pillanatot csak egyszer élhetünk át, ezért érdemes azt okosan beosztani. Felmerül-e azonban az a kérdés, hogy egészségünk nélkül - amely legalapvetőbb bázisunkat adja - bármilyen tervezés hiábavaló?

A nélkülözhetetlen, ugyanakkor a háttérben észrevétlenül kísérő értékekre általában csak hiányuk, sérülésük hívja fel figyelmünket.

A szocializáció során az értékek több forráson keresztül integrálódnak személyiségünkbe, ennek a folyamatnak az oktatásban töltött idő szerves része. A pedagógusok referenciaszemélyek, mintául szolgálnak minden felnövekvő generáció számára, szerepük sokkal több, mint lexikális tudás átadása. A diákok a család mellett az iskola pedagógusaival töltik legtöbb idejüket. A tanárok szerepe esszenciális,

hogy milyen értékhordozó és átadó szereppel bírnak az egészségmagatartás, coping és a prevenció terén, mit adnak át a következő generáció számára, hiszen ők a folyamatos társadalmi újraelosztásnak is nélkülözhetetlen elemei.

Az egészségi állapot Lalonde (1981) elgondolása szerint a biológiai és a környezeti tényezők mellett részben az egészségügyi ellátórendszer sajátosságain is múlik, a negyedik, egészséget befolyásoló tényező pedig az életmód [sajnálatos módon a szolgáltatásokat Magyarországon igénybe venni kívánó, a magyar egészségügyi rendszer alulfinanszírozottsága miatt nincs szerencsés helyzetben] (OECD, 2017). Lalonde (1981) hangsúlyozza az életmód szerepét az egészségmegőrzésben – ennek mérföldköveiként a helyes táplálkozást, a testmozgást és a stresszkezelést jeleníti meg.

Az EU 2017-es, Magyarországról szóló országjelentése (OECD, 2017) szerint a népegészségügyi mutatók állására jelentős negatív hatással vannak az destruktív életmódbeli elemek. A Washingtoni Egyetem által lefolytatott Global Burden of Disease Study (2017) az 1990 és 2017 közötti időszakot fedi le adatokkal a halálozás és a betegségek okainak és kockázati tényezőinek tekintetében. Eredményeik szerint az életmódbeli kockázati tényezők az összes halálozás 65,84%-ához járultak hozzá 2017-ben. A következő egészségmagatartási kockázati tényezőket találták: táplálkozásbeli kockázatok (27,8%), dohányzás (20,9%), alkoholfogyasztás (9,9%), drogfogyasztás (0,3%), alacsony fizikai aktivitás (3,5%) (a nem biztonságos szexet sorolták még az életmódbeli kockázatok közé: 0,4%).

Az Unióban 2014-ben a dohányzók aránya átlagosan 18,4% volt, Magyarországon 25,8%; míg elhízás tekintetében az uniós átlag 2014-ben 51,6% volt, a magyar populáció 55,2%-kal felette van ennek az arányszámnak is (EUROSTAT, 2014a és 2014b). Magyarországi 2015-ös adatok szerint az egy főre eső éves alkoholfogyasztás tekintetében is meghaladja az EU-átlagot: 9,33 liter tiszta alkohol jut egy főre az EU-ban, nálunk közel 11 liter (EUROSTAT, 2015). Nemzetközi ajánlások (WHO/FAO, 2003; Public Health England, 2016: több mint 400 g vagy 5 adag naponta) ellenére a napi 5 vagy több porciónyi zöldség-gyümölcs fogyasztást a magyar lakosság alig több mint 10%-a abszolválta a vizsgált évben. "Mentségünkre" szolgál, hogy az uniós polgároknak is csak 14,3%-a teljesíti ezt a kívánalmat (EUROSTAT, 2014).

Végezetül a kockázati tényezők közül Magyarország

valamelyest jobban teljesít a fizikai aktivitás tekintetében. A heti, nem munkavégzéssel összefüggésben végzett testmozgás közel minden második uniós polgár számára egyáltalán nem része az életvitelnek, a magyarok 43,4%-a ennyire passzív. Heti 2,5 órát meg nem haladó testmozgás az Unióban 20% körüli, míg nálunk közel 28%, 2,5-5 óra közötti aktivitás tekintetében elmaradunk az uniós átlagtól (EU: 14,2%, Mo.: 11,8%), és a 6 órát meghaladó heti sportolás mindkét vizsgált területen hasonló, 16% körüli, itt nincs elmaradás. Az más kérdés, hogy a WHO (2010) ajánlása szerint, a 18-64 éves korosztály heti legalább 150 perc közepes, vagy ennek megfelelő, legalább 75 perc intenzív kardio testmozgást kellene, hogy végezzen, de mind az EU (15,4%), mind Magyarország (13,5%) erősen elmarad ettől.

2017-ben a magyaroknak alig több mint fele (59,3%-a) érezte magát jó egészségi állapotban, míg az uniós átlag közel 70% volt ugyanebben az évben (EUROSTAT). Szintén az EUROSTAT (2018) adatai szerint a születéskor várható élettartam 2016-ban EU-átlagban 81 év, nálunk mindössze 76,2, tehát közel 5 évvel élünk kevesebbet az átlag uniós polgárnál.

A kóros mértékű stressz számos egészségügyi probléma forrása lehet, ezért fontos a megfelelően hatékony megküzdési stratégia megválasztása (Kállai-Varga-Oláh, 2007).

Az adatok magukért beszélnek: életünk bázisa, az egészségünk, a kezünkben van. Számtalan forrásból hallottuk már a „prevenció” szót, de kérdés, hogy mi a valódi tartalma, és miben nyilvánul meg a szegedi középiskolai tanárok körében? A kérdés relevanciája nem csak a fent leírt érték közvetítő szerep miatt vitathatatlan, hanem azért is, mert a társadalom, és köztük pedagógusaink egészsége egészségpolitikai szempontból is prioritásként kezelendő.

A stressz

Selye János megfogalmazása szerint „*a stressz a szervezet nem specifikus válasza bármilyen igénybevételre*” (1976, 25. o.). Az igénybevétel jellege, vagyis a szervezetet ért hatás minősége – pozitív vagy negatív, kellemes vagy kellemetlen – indifferens a hatás szempontjából, csak az számít, hogy az organizmus kénytelen újra alkalmazkodni az őt ért váratlan helyzetben, és ez a válasz nem specifikus. A stressz szó magában foglalja a kellemes és kellemetlen hatásokat egyaránt. A kellemes élmények közé tartozik az öröm, a

beteljesülés, az önkifejezés. A boldogsághoz szükség van stresszre, ennek mértéke egyénenként eltérő.

A distressz fogalmát Selye János (1976) vezeti be és több mint 10 nyelvre való fordításával a nemzetközi irodalomban is igyekezett meghonosítani; a kellemetlen és káros stresszhatásokat érti alatta.

Véleménye szerint, az emberi viselkedésben is jelen van a stressz, melynek mozgatórugója, hogy a környezetünkből érzelmeket váltunk ki. A negatív és pozitív érzelmek stresszt indukálnak. Háromféle érzelem kategória különíthető el: pozitív, negatív és semleges.

A pozitív érzelmeket összességében a szeretet gyűjtőfogalma alá sorolhatjuk be, úgy, mint a hála, tisztelet, bizalom, a kiemelkedő teljesítmények tisztelete – az élet általános célja és az egyensúlyi állapot elérése és fenntartása, pozitív érzelmek keltése másokban önmagunk felé.

A negatív érzelmek közé sorolja a gyűlöletet, a bizalmatlanságot, a megvetést, az ellenségeskedést, a féltékenységet és a bosszúvágyat; tulajdonképpen minden olyan érzelmet, amely támadó érzelmeket ébreszt a környezetünkben.

A türelem és az elnéző magatartás sorolható a harmadik kategóriába, melyek a béke megteremtését teszik lehetővé.

A szervezet az őt ért káros hatásokra egy „általános alkalmazkodási tünetcsoporttal”, úgynevezett „generális adaptációs szindrómával” (G.A.S.) válaszol, melynek három szakasza különíthető el:

1. Alarm (riasztó) reakció.
2. Az első szakaszban találkozik a szervezet a stresszorral, a szervezet ellenálló képessége csökken. Szélsőséges esetben halállal végződhet.
3. Rezisztencia (ellenállás) szakasz.
4. Ha a stresszor továbbra is fennáll, a szervezet képes alkalmazkodni, és az ellenálló képesség a normál szint fölé emelkedik. Az alarm reakció tünetei megszűnnek.
5. Kimerülés szakasz.

Az stresszor folyamatos fennállásával és az alkalmazkodási energia kimerülésével követkekezhet a halál.

Selye korábbi művében alkotott definíciója szerint „*stressznek azt az állapotot tekintjük, amely a generális adaptációs szindrómában nyilvánul meg*” (Selye, 1964, 61.o.). Folyamatos interakcióban vagyunk környezetünkkel, és ezen változó hatásokhoz való alkalmazkodáshoz, valamint a létfenntartáshoz energiára van szükség. A 3. szakaszban

említett alkalmazkodási vagy adaptációs energia korlátozott mértékben áll rendelkezésre, mennyisége örökletes, és a folyamatos stressz, amely életünk során a szervezetünket éri, az energiapótlás ellenére „elkoptatja” azt. Tehát a stressz minden ember életében folyamatosan jelen van, az egyetlen, tökéletesen stresszmentes állapot a szerző véleménye szerint a halál (Selye, 1964). A káros stressz alacsony szinten tartásának egyetlen módszere, ha olyan tevékenységet választunk, amelyben örömléleket élünk, és a környezetünket is optimálisan alakítjuk ki. A stressz áthatja életünket, nincs olyan tevékenység, amely ne járna stresszel, ezért kiemeli a munka és a sport jótékony hatását a stressz keretek között tartásában (Selye, 1964).

Lazarus (1999) szerint a stressz az ember-környezet nexusában értelmezendő fogalom. Az ember-környezet viszony analízisa eredményezheti annak megállapítását, hogy az adott szituáció stresszesnek nyilvánítható-e. Ehhez a környezeti elvárásokat a személy rendelkezésére álló és az elvárásokkal megküzdő egyén pszichológiai erőforrásaival szükséges összevetni. Amennyiben az elvárások jelentősen meghaladják a megküzdési kapacitásokat, a szituáció az egyénre nézve stresszterheléssé válik. A definíció fordítva is igaz: amennyiben az erőforrások hasonló mértékűek vagy magasabb szintűek, mint az elvárásoknál, az adott szituáció nem okoz stresszt.

Atkinson-Hilgard megfogalmazása szerint *„a stressz általában véve olyan eseményekre utal, amelyek megítélésünk szerint veszélyeztetik fizikai és pszichikai jóllétünket. Az ilyen események a stresszorok, a rájuk adott reakciók pedig a stresszválaszok.”* (2005, 524. o.)

Coping

Az egészségvédelem érdekében a stresszorok megfelelő szinten tartása kívánatos. Stone és Neal 1984-es definíciója szerint a megküzdés stresszterheléssé vált helyzet megoldására alkalmazott tudatos cselekvés vagy kognitív folyamat (Stone-Neale 1984). A fogalom 1987-es meghatározása szerint a megküzdés magában foglalja azokat a válaszokat, melyekkel stresszes esemény vagy epizód esetén reagálunk (Compas, 1987). Lazarus (1991) szerint a megküzdés azon kognitív és viselkedési erőfeszítések összessége, amelyek

segítségével az egyén kezeli azokat a külső és belső hatásokat, valamint a köztük lévő konfliktusokat, amelyeket úgy értékel, hogy azok igénybe veszik vagy meghaladják erőforrásait. Irányulhat a keletkező érzelem vagy a keletkeztető körülmények megváltoztatására. Az értékelő folyamat direkt és indirekt módon történő befolyásolásával a következő érzelem előrejelzője is. A coping az érzelmi folyamatokat Lazarus (1991) szerint kétféleképpen befolyásolja.

1. Probléma-központú megküzdés formájában
2. A cselekvést állítja a középpontba, melynek célja a stresszt, aggodalmat kiváltó probléma megszüntetése. Lazarus szerint a megküzdési stratégiák gyakran további feszültséget generálnak, amennyiben túlzott mértékben alkalmazzák őket, elveszik a hasznosságuk.
3. Érzelem-központú megküzdés formájában
4. Az érzelem-központú megküzdési stratégiák a személy-környezet reláció megváltoztatása helyett az érzelmek enyhítésére helyezik a hangsúlyt. Átaluk az érzelmek átstrukturálásával, a környezethez való viszony jelentésének megváltoztatása által törekszünk az érzelmi reakció megváltoztatására.
5. A coping-ot néhány évvel később a viselkedés, érzelmek és irányultság pszichológiai stressz hatása alatt történő szabályozásaként határozzák meg (Skinner-Wellborn, 1995).
6. A stresszhelyzet hosszú távú kimenetére való hatása szerint megkülönböztethetünk:
 - adaptív megküzdési stratégiákat - ez esetben pozitívan befolyásolja a stratégia a helyzetet;
 - inadaptív megküzdési stratégiákat – ebben az esetben a coping nem konstruktív a kimenetet tekintve (Kállai-Varga-Oláh, 2007).
 - Csoportosíthatjuk a megküzdési stratégiákat továbbá az aktív-passzív dimenzió mentén:
 - az aktív dimenzió cselekvést jelent (támadás vagy menekülés), mellyel igyekszünk pozitívan befolyásolni a helyzetet
 - a passzív megküzdés intraperszonális stratégia, mely nem jár a helyzet megváltoztatására irányuló cselekvéssel, és két további csoportra bontható:
 - adaptív, amennyiben az egyén belső feszültsége csökken

- nem adaptív, ez esetben tartós szorongással járhat a problémás helyzet, depresszió kialakulásának veszélyét hordozza (Kállai-Varga-Oláh, 2007).

A megküzdési stratégiák koherens szisztémát alkotnak a személyiségen belül, Oláh Attila szerint ez képezi a „*pszichológiai immunrendszert (PI)*” (2005, 85. o.). A PI egyesíti azokat a személyiségvonásokat, amelyek segítségével az egyén képes a tartós stresszhatásoknak is hatékonyan ellenállni, adekvát eszközöket használva a coping során, a személyiség egységének sérülése nélkül. A pszichológiai immunrendszert alkotó személyiségjegyek az egyént az optimizmus felé terelik, a különböző helyzetek pozitív kimenetének predestinálásával. A PI öt, egymással összefüggő elemből álló rendszer. A kontrollképesség a megküzdési stratégiák alkalmazásának előfeltétele, mely történhet a környezeti és az intraindividuális folyamatokban egyaránt. A tanult leleményesség a leghatékonyabb megküzdési stratégia megválasztásában, és ezen keresztül a viselkedés kontinuitásában segít. A harmadik pillér a lelki edzettség, amely a cselekvés iránt elhivatottságot, tettekézséget jelöl, a passzív személet helyett, támaszkodva a kontrollképességre. A fent már említett optimizmust, valamint a koherencia érzéket szükséges még felsorolni a pszichológiai immunrendszer részeként. A koherencia érzék az összefüggések megértését jelenti, ami hozzájárul az események előre jelezhetőségéhez, így egyfajta biztonságérzetet nyújt (Oláh, 2005).

Szorongás és coping személyiségelméletek szerinti megközelítésben

A különböző személyiségelméletek eltérő módon közelítik meg a stressz kialakulásának folyamatát.

A pszichoanalitikus irányzat

A pszichoanalitikus irányzat szerint a személyiség egészséges működéséhez szükséges az id, az ego és a szuperego egyensúlya. Szorongás alakul ki, ha a három alkotóelem nincs összhangban. Freud szerint reális szorongásról beszélünk, ha a külvilágból jön a veszély. Neurotikus szorongás esetén az én attól fél, hogy az ösztönén késztetéseit nem tudja kontroll alatt tartani. A morális szorongás a felettes ént alkotó normák megsértésével járó cselekedet vagy

gondolat (Kopp-Berghammer, 2009).

Anna Freud a pszichoanalízis egyik céljaként fogalmazza meg az elhárító mechanizmusok megfigyelését, tanulmányozását a terápia során. Az elhárító mechanizmusokat az én az ösztönéből érkező szorongáskeltő impulzusok leküzdésére használja. A szerző 10 elhárító mechanizmust sorakoztat fel az én védelmében: regresszió, elfojtás, reakcióképzés, izoláció, meg nem történté tétel, projekció, introjekció, önmaga ellen fordulás, ellentétbe fordítás és szublimáció (1994). Az elhárító mechanizmusok tudattalanul működnek, és amennyiben hatékonyak, megakadályozzák negatív érzések bejutását a tudatba, ezáltal a szorongást minimalizálják (Kopp-Berghammer, 2009).

A behaviorista szemlélet

Az amerikai John B. Watson által megteremtett behaviorista megközelítés szerint a személy viselkedése egy tanulási folyamat eredménye, mely a személyiség-környezet kontextusban értelmezendő. Ez a nézőpont nem foglalkozik az egyén belső történéseivel, vagyis az introspekciót, a szubjektív önvizsgálatot figyelmen kívül hagyja (Kopp-Berghammer, 2009). A behavioristák szerint a klasszikus kondicionálás a szorongás gyökere. Például egy gyermeket megbüntetik szülei, ehhez kapcsolódóan a büntetés, szorongás vegetatív tünetei is meg fognak jelenni. A szorongás büntetés nélkül is megjelenhet, vagyis feltételes válasszá válhat, ha a viselkedés összekapcsolódik a büntetés feltétlen ingerével, így a szorongás feltételes válasszá válik (Atkinson-Hilgard, 2005).

A kognitív megközelítés

A kognitív pszichológia nézőpontjából tekintve az érzelmek és a hozzájuk kapcsolódó vegetatív tünetek kialakulását megelőzi a kognitív kiértékelés (Eysenck-Keane, 2003). Lazarus (1982) közleményében amellel érvel, hogy az érzelmek kialakulása az organizmus és a környezet kölcsönhatásának eredménye, melyben döntő jelentősége van az érzelmek kognitív feldolgozásának. Munkájában vitába száll Zajonc (1980) elméletével, aki szerint az érzelmek a kognitív folyamatoktól függetlenül is keletkezhetnek, nem szükségszerű, hogy az érzelmeket tudatos feldolgozás előzze meg. Lazarus (1982) ezzel szemben a kognitív kiértékelést tartja elsődlegesnek az érzelmek kialakulásában, mely szükségszerűen az

érzelmi reakció kialakulás előtt történik.

Az énsémát a számunkra legfontosabb viselkedésbeli elemek alkotják. Alapvetően befolyásolja az információfeldolgozás folyamatát és a környezettel való viszonyunkat (Atkinson-Hilgard, 2005). Az énséma szerepet játszik az értékelési folyamatokban, így a stresszkeltő eseményekkel való megküzdést is meghatározza (Hajnal-Rózsa, 2009).

A humanisztikus iskola

Rogers szerint szorongás akkor alakul ki, ha az egyén tapasztalatai, érzései nincsenek összhangban énfogalmával. Minél több disszonáns érzést él meg a személy, annál nagyobb a kontraszt a valóság és az énkép között, ez akár súlyos szorongáshoz vagy érzelmi zavarokhoz vezethet. A jól alkalmazkodó egyén énképe kongruens vágyaival, gondolataival, érzéseivel. Szintén szorongást kelt az „énideál” és a „reális én” közötti különbség. Rogers az inkonzisztenciák oki tényezőjét a feltétel nélküli elfogadás fogalmán keresztül ismerteti. Elmélete szerint az ideális érzelmi működés alapja az, ha már gyermekkortól megéljük a feltétel nélküli elfogadást szüleinktől.

Az evolúciós megközelítés

Charles Darwin nyomán alakult ki, alapgondolata, hogy a viselkedést evolúciós tényezők határozzák meg és befolyásolják. Wilson a viselkedést a növény- és állatvilágban ismert környezethez való alkalmazkodás eredményének tartja. Nincs tökéletesen alkalmazkodott organizmus, mivel a környezet közel minden paramétere folyamatosan változik, mely gyakran kiszámítható (pl.: nappal és éjszaka váltakozása), de bizonyos esetekben nem periodikus, váratlan körülményekhez való alkalmazkodásra van szükség. A szerző a szociális viselkedést a túlélés és a reprodukció érdekében, a változó környezethez való alkalmazkodás eszközeként írja le (1975).

Az egyes megközelítések arra engednek következtetni, hogy a stressz és a vele való megküzdés életünk velejárói.

A stressz és a nem megfelelő coping stratégiák következményei az egészségre

Az ember-környezeti döntéseméleti modell szerint magatartásunk

szabályozásában alapvető szerepet játszanak észlelt képességeink, a környezet felől érkező, észlelt elvárások, valamint ezek viszonya. Adott problémahelyzetben kognitívan értékeljük, képesek vagyunk-e a helyzet megoldására, ebben korábbi tapasztalatainkat is felhasználjuk. Az érzelmileg negatív, megterhelő helyzetet kétféleképpen értékelhetjük: aktivitással kontrollálható vagy kontrollálhatatlan (Hajnal-Rózsa, 2009).

A kontrollálható helyzetekben a szervezet aktivációs szintje megemelkedik, a szervezet felkészül a támadásra vagy menekülésre. Kontrollálhatónak minősített helyzetben adhatunk adaptív magatartás választ, míg nem adaptív válasz lehet az alkohol, dohányzás, szimpatikus idegrendszer által kiváltott vegetatív folyamatok (pl.: vérnyomás emelkedés).

Nem kontrollálhatónak minősített, stresszt okozó helyzetben az adaptív válasz a kognitív átstrukturálás, nem adaptív pl.: fekélybetegség, szívritmuszavar (Hajnal-Rózsa, 2009).

A modell szerint az aktivitással kontrollálhatatlannak minősített helyzetben, folyamatos negatív ingerek esetén, ha nincs az eszköztárunkban adaptív válaszra lehetőség, kialakulhat a tanult tehetetlenség, egyfajta passzív magatartás, mely depresszióban teljesezhet ki. Egy adott stresszor akár ellentétes értékelést eredményezhet két emberben, ezért a magatartásuk is jelentős különbséget mutathat. A szubjektív értékelés alapján dönti el az egyén, hogy képesnek érzi-e magát a feladat/szituáció megoldására (Kállai-Varga-Oláh, 2007). Megoldhatatlannak minősített helyzetben az egyensúly helyreállításához a kognitív átstrukturálás alkalmazható, ezáltal másképp értelmezzük az érzelmileg terhelő helyzetet (Hajnal-Rózsa, 2009).

Az ember-környezet egyensúly fenntartását szolgáló, és a kontrollvesztést megelőző tényezők:

- konstruktív, megfelelő megküzdési stratégiák
- megfelelő attitűdök
- szociális háló, társas támogatás (Hajnal-Rózsa, 2009).

A társas támogatás egészségmegőrzésben játszott szerepét Pikó Bettina is kifejtette. Kétfajta csatornán keresztül érvényesül pozitív hatása: direkt módon és pufferként. A direkt hatás a mintakövetésen, a magatartás szabályozásának a környezet általi pozitív befolyásolásán alapul. A pufferhatás a stressz megszüntetését jelenti. A társas készségek, kapcsolatok hiánya, illetve nem megfelelő működése

negatív hatást gyakorol az egészségi állapotra (Kállai-Varga-Oláh, 2007). Pikó Bettina (2005) a pozitív érzelmek, a magas érzelmi intelligenciaszint egészségvédő hatását egyaránt fontosnak tartja.

A krónikus stressz, a negatív családi háttér, az inadekvát coping stratégiák, a szociális készségek nem megfelelőisége és az életeseemények a depresszió kialakulásában meghatározó tényezők (Hajnal-Rózsa, 2009). A tartós kontrollvesztés következményeként kialakuló, fent említett tanult tehetetlenség, vagyis passzív elkerülő magatartás állatkísérletek eredményei alapján káros egészségügyi következményekkel jár:

- gyomor- és bélrendszeri fekélyképződés
- szívritmuszavar (Hajnal-Rózsa, 2009).

Ember esetében is hasonló folyamat indulhat el elháríthatatlan, tartós negatív ingerek esetén, pl.: gyermekkorban bántalmazó családi légkör, felnőttkorban tartós munkanélküliség. A kontrollálhatatlan helyzetekben érzett tehetetlenség, reménytelenség későbbi helyzetekben is jelentkezik (Hajnal-Rózsa, 2009). Egy 2013-ban publikált cikk szerzői a problémafókuszú megküzdési stratégiákat találták hatékonyabbnak - amíg a problémamegoldásban és a munkahelyi stressz elhárításában előbbi jeleskedik, az érzelmeközpontú coping kedvezőtlen egészségügyi következményekkel hozható összefüggésbe (Loukzadeh-Bafrooi, 2013). Fizikai igénybevétel esetén a szervezet fokozott energiaigénye jelentkezik, ezért a pulzusszám növelésével reagál. Pszichés igénybevétel esetén a szervezet felkészül a támadásra vagy menekülésre, szintén megemelkedik a pulzusszám, a fokozott fizikai aktivitás azonban a legtöbb esetben elmarad. A szorongás tehát a szív- és érrendszeri betegségek szempontjából rizikótényező (Hajnal-Rózsa, 2009). Nem pusztán rizikótényező, de felelőssé tehető a következő betegségek kialakulásáért a krónikus stressz:

- szív- és érrendszeri problémák, kiváltó okuk többnyire szimpatikus idegrendszeri túlműködés;
- emésztőrendszeri megbetegedések (Crohn-betegség, colitis ulcerosa, irritábilis bél szindróma, egyéb emésztőrendszeri tünetek);
- az immunrendszer legyengülése, következetes autoimmun és daganatos betegségek, allergia;
- szexuális problémák;
- a légzőrendszer megbetegedései (nehézlégzés, asztma), társuló

- szorongásos zavarok, pánikbetegség, hangulatingadozás; izom, ízületi megbetegedések (izomfeszülés, migrén, derékfájás) (Kállai-Varga-Oláh, 2007).

Hasonlóképpen vélekedik Selye János (1964), aki szerint a káros mértékű stressz, melyet a stresszorok következtében fellépő ún. stressz-hormonok kísérnek, betegségeket idézhet elő. Az alkohol okozta károkhoz hasonlíthatók a stressz „áldozatai”. Számos betegségecsoportot említ, melyek kísérletes munkája során összefüggést mutattak a stresszel: szív- és érrendszeri betegségek, a vese betegségei, gyulladásos betegségek, ideg- és lelki betegségek, anyagcsere-rendellenességek, rák, az általános rezisztencia betegségei. A coping stratégiák fizikai tünetekkel és az étellel való elégedettséggel való összefüggéseit Pikó Bettina (2014) tanulmánya is megerősíti. A társas támogatást igénybevevő, a pozitív, individualista, valamint a problémaelemző megoldásokat használók körében magasabb az étellel való elégedettség szintje. Ugyan csupán az utóbbi két esetben találtak kevesebb vegetatív tünetet, a társas támogatást igénybevevőknél gyakrabban fordult elő fáradtság, alvásproblémák, hát- és derékfájás, ezek a tünetek mégis könnyebben múltak és viselhetőbbnek tűntek a társas támogatás hatására. Az individualista, problémáit introvertáltan megoldó, valamint a kockázatos, szerhasználattal járó típusba sorolt résztvevők között gyakoribbak voltak a testi tünetek, valamint étellel való elégedettségük is alacsonyabb szintet mutatott.

Egészségi állapotunk minőségében tehát szerepet játszik, hogy milyen coping-ot választunk. A kóros mértékű, nem megfelelően kezelt stressz számos betegség forrása lehet, ezért nem csak individuális, de egészségpolitikai szinten is kell foglalkozni a kezelésével.

Egészséglélektan

Az egészséglélektan fogalma az egészséget három aspektusból vizsgálja – testi, lelki és társadalmi, központban a lelki egészséggel, melyet a testi és társadalmi egészség viszonylatában tanulmányoz (Straub, 2002). Az egészség feltétele a fenti három pillér, bármelyik sérülése befolyásolja a másik, vagy akár a másik kettő állapotát. Ogden (1995) szerint az egészségpszichológia azt mutatja meg, hogy mely tényezők segítik elő az egészség megőrzését, fejlesztését. A pozitív pszichológia az egyéni és közösségi jóllétet helyezi a középpontba,

különös tekintettel a kora gyermekkori védőfaktorokra, amelyek a lelki rezisztencia kifejlődésében játszanak szerepet (Pikó, 2005). Az egészségfejlesztés fogalma a prevenció fontosságát hangsúlyozza az egészségmagatartás, az életmód eszközét használva. Alkalmazásához szükséges az egészségtudatosság – az egészségről az egyén számára rendelkezésre álló információk és az egészségi állapot folyamatos felmérése – is. A pozitív pszichológia tehát az egészség megőrzésében és fejlesztésében az egyént, mint aktív cselekvőt vizsgálja, aki felelős saját egészségéért, elősegítve további kutatási intenciók megvalósulását az egészségvédő faktorok azonosítása érdekében.

Egészségkultúra

Az egészségmegőréssel kapcsolatban fennálló attitűd és magatartási mintázat fontos eleme egészségi állapotunknak, és kialakulásában szerepet játszanak az oktatási intézmények is, mint azt a következő részben láthatjuk.

Az egészség fogalma a kultúra keretein belül értelmezendő, és minden esetben figyelembe kell venni a szocio-ökonómiai tényezőket is. A jövedelmi helyzet nagyban befolyásolja az egészségmagatartást, az egészségügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférést, de önmagában nem elegendő az egészségkultúra definiálásához (Napier, 2014).

Az iskola fontos színtere a szocializációnak, melynek részét képezi egy ún. „rejtett tanterv” (Szabó, 1988), melyben megjelenik az iskola által nyújtott tárgyi és személyi környezet egyaránt. Az iskola továbbadhatja az egészséges életvitelhez szükséges magatartásmintákat és készségeket (Oktatási Minisztérium, 2004).

A pedagógusokat érintő stressz, coping stratégiáik és az egészségi állapotuk

1991-es Staffordshire-i eredmények arra mutatnak rá, hogy az 588 bevont középiskolai pedagógus a megelőző 1 évben milyen megküzdési stratégiákat alkalmazott. A tanárok közel 42%-a választja a magasabb óraszámú testmozgást, 15,8%-uk növeli a hobbik iránti elkötelezettségét, összességében az adekvát megküzdési stratégiák alkalmazása dominál, azonban közel 20% visz be szervezetébe emelt dózisban alkoholt vagy nikotint, stresszt okozó helyzet megoldására

(Chambers-Belcher, 1993). Egy évvel később, szintén angol, Keele-ben publikált, 385 középiskolai tanár bevonásával készült study alapján a tanárok 13%-a dohányzik, 14% fogyaszt az ajánlott mennyiséget túllépő mértékű alkoholt (Chambers, 1992).

A pedagógusok, mint a humán szféra dolgozói fokozott veszélynek vannak kitéve a kiégés tekintetében, mert munkájuk során folyamatos interakcióban vannak más emberekkel, a személyiségükkel dolgoznak, mely érzelmileg állandó igénybevételt jelent. Nagymértékű érzelmi bevonódás jellemzi munkájukat, ugyanakkor visszajelzések a munka sikeréről ritkán történnek, ami kimerüléshez, az empátia elvesztéséhez vezethet. A kiégés részét képezi továbbá a negatív énkép megjelenése, motivátlanság a munka iránt, a munkateljesítmény csökkenése, magánéleti problémák társulása, társas kapcsolati problémák. A humán szférában nagy arányban dolgozó nők speciális csoportját jelentik a kiégés által veszélyeztetetteknek. A nők nem pusztán hivatásuk, hanem szerepkonfliktus miatt is a kiégés áldozatává válhatnak (Petróczi, 2007a). Hazai kutatási eredmények (Petróczi, 2007b) szerint a megkérdezettek 65%-a foglalkozott már a pályaelhagyás gondolatával. A megkérdezettek jelentős százaléka érzi úgy, hogy az intézmény vezetése felől érik stresszhatások, legnagyobb problémát az önálló ötletek megvalósíthatóságának hiánya (70%) jelenti. A munkahelyhez kötődő személyközi kapcsolatok, a munkamegosztás, munkafegyelem, a munkakörülmények, is feszültséget jelentenek a megkérdezett tanárok számára. A tudás, jártasság hiánya, valamint a self-észlelés (gyermekekért érzett felelősség, hibátlan teljesítmény elvárása, a hibától való félelem) szintén negatívan hatnak a tanárok stressz-szintjére. Egy 2006-ban publikált, 614 tanár bevonásával készült tanulmány eredményei szerint a pedagógusok önértékelése megfelel, és kismértékben fölötte van az átlagpopulációnak. Depressziós tüneteik az átlagpopulációhoz képest kevésbé vannak jelen. Összességében a pedagógusok mentális állapota hasonló, sőt kedvezőbb értékeket mutat Paksi-Schmidt eredményei alapján az átlagpopulációhoz képest, azonban körükben kevésbé jellemző a homogenitás, a demográfiai tényezőkkel való összefüggés is kisebb mértékben azonosítható. Összefüggést találtak azonban az adott iskolán belüli sajátosságok és a pedagógusok mentális tényezői között (Paksi-Schmidt, 2006).

A fenti vizsgálatnál jóval kisebb (87 elemből álló) mintán végzett elemzés szintén megerősíti a fentiekben leírtakat, tehát a lelki egészség

megőrzésében kulcsfontosságú a munkahelyi környezet, a munkavállalót érő stressz, esetünkben az oktatási intézmény. A legnagyobb mértékben a kiégést befolyásolja a munkahely, a depressziót jelző tünetek jelenléte függhet más életeseményektől, személyes eseményektől is, nem köthető közvetlenül a munkahelyi tényezőkhöz. Mint arra fentebb utaltam, pozitív visszajelzéseket egy humán szférában dolgozó viszonylag ritkán élhet meg, Salavecz Gyöngyvér és munkatársai (2006) is azt találták, hogy az erőfeszítés és a jutalom nincs egyensúlyban. A túlvállaló magatartás és az énhatékonyság befolyásolja a kiégés és a vitális kimerültség kialakulásának esélyét. Hasonló következtetésre jutott a 2016-ban publikált, 336 pedagógus bevonásával készült elemzés is, miszerint a munkahelyi követelmények mértékével egyenesen arányosan növekszik a kiégés veszélye. A kutatás megállapításai közé tartozik továbbá, hogy a kiégés változóin (pl.: személyes fejlődés lehetősége, munkavégzés feletti kontroll, érzelmi megterhelés) kívül a középiskola típusától is függ a kiégés mértéke. A szakközépiskolában tanítók kiégés pontszáma volt a legmagasabb, amit a szerzők az érettségi tárgyak magasabb számának és a diákok alacsonyabb motivációjának, mint a tanárookra ható, motivációs tényezőt csökkentő faktorának tulajdonítanak (Szabó-Jagodics).

Egészségmagatartás – mit tehetünk önmagunkért?

Az eddigiekben érintőlegesen már szoltam az egészségmagatartásról, de fontosnak tartom külön fejezetben való ismertetését, hogy jelentősége jól látható legyen - a szakirodalom jeles képviselői tollából. Az egészségügyi világszervezet az egészséget a következőképpen definiálja: *„Az egészség a teljes testi, szellemi és szociális jólét állapota, nem pusztán a betegség vagy fogyatékoság hiánya”* (WHO, é.n.) Marc Lalonde (1981) kanadai egészségügyi és népjóléti miniszter 1974-ben született, korábban már említett, és véleményem szerint a mai napig releváns jelentése szerint az egészségi állapotot az alábbi 4 tényező befolyásolja:

- biológiai tényezők (pl: genetikai adottságok, életkor)
- környezet (olyan tényezők, amelyek felett az egyénnek nincs, vagy kevés hatalma van)
- életmód (pl.: káros szenvedélyek, táplálkozás, sport)
- egészségügyi ellátó rendszer (pl.: szolgáltatásokhoz való hozzáférés, humán erőforrás az egészségügyben).

A fent megnevezett dokumentumban az ún. „Health Field Concept”

szerint az életmódot Lalonde így határozza meg: „*az egyén azon döntéseinek összessége, amelyek befolyásolják egészségi állapotát, és amelyek felett többé-kevésbé befolyással bír.*” (1981, 32. o.) Lalonde (1981) szerint a prevenció nem pusztán az egészségi állapot javulását eredményezheti, hanem az egészségügyi ellátórendszer kurációra fordított költségeinek csökkentése által lehetőség nyílik az egészségügyi szolgáltatások és intézmények bővítésére. Írásában a miniszter a biológiai tényezők, a környezeti tényezők és az életmód területeire vonatkozó, preventív intézkedések megtételében látja az egészségügyi ellátás színvonalának javulását.

Harris és Guten 1979-es definíciója szerint egészségvédő viselkedés „*minden olyan viselkedés, amelyet a személy azzal a céllal végez, hogy védje, elősegítse vagy fenntartsa egészségét, függetlenül az általa észlelt egészségi állapottól és attól, hogy az adott viselkedés objektíven hatékony-e.*” (30.o.)

Sarafino és Smith 1990-es könyvében kifejtette az egészségi állapot és az egészségmagatartás demográfiai okait. Kutatási eredmények alapján a szociokulturális tényezők fordított összefüggést mutatnak az egészségi állapottal és az egészségmagatartással (az afroamerikai és spanyol többségű csoportok is kedvezőtlenebb tényezőkkel bírtak ezen a téren). Az életkor az egészségmagatartás kialakulásának szempontjából meghatározó tényező. Prenatális korban az anya egészségre ártalmas magatartása (alkohol, drog, dohányzás) évekre vagy akár a baba egész életére károsíthatják egészségét. Gyermekekben alakul ki számos, egészségmegőrzéssel kapcsolatos szokás, például a táplálkozás, testmozgás, fogápolás iránti attitűd. A pubertás alatt alakul ki a baleset-megelőzéssel kapcsolatos magatartás, a káros szenvedélyekkel, például dohányzással, drogokkal kapcsolatos attitűd, a szexuális elővigyázatosság. A korai felnőttkorra az egészségmegőrzéssel kapcsolatos szokások jórészt rögzülnek, és a legtöbb esetben betegség (leginkább szívbetegségek és rák) kialakulása hatására változnak.

A modern homo sapiens: homo sedentarius – az ülő életmódú ember

Az ember fizikai aktivitása drasztikusan lecsökkent napjainkra élettanilag veszélyes mértékben. A modern mai ember fizikai

aktivitása a 2 millió évvel ezelőtti homo ([lat.] = ember)⁹⁸-hoz képest radikálisan lecsökkent. Az emberiség legnagyobb része nem vadászik, művel földet, épít házat, menekül a zord időjárás vagy a ragadozók elől, vezet ütközeteket, és nem kell fizikai erőfeszítéseket tennie biztonsága megteremtése érdekében sem. Az urbanizáció hatalmas méreteket öltött: több mint az emberiség fele városban lakik, és ez az arány folyamatosan növekvő tendenciát mutat. A városi lakosok a mezőgazdaságban dolgozókkal ellentétben 10-15 órát töltenek ülve, majdnem minden napi tevékenységünk megvalósítható széken ülve. Az ipari forradalom, a civilizáció hatására a mai, passzív embert homo sapiens helyett „homo sedentariness”-nek vagy „homo sedentarius”-nak (sedentarius [ang.] = ülve dolgozó)⁹⁹ nevezi cikkében. A túlzott mértékű ülést a dohányzás káros hatásait is felülmúlónak minősíti Levine (2014), káros hatásai a következő formákban jelentkeznek:

- elhízás;
- az anyagcsere rendellenességei;
- szív- és érrendszeri megbetegedések;
- rosszindulatú daganat kockázatának növekedése;
- pszichés problémák.

A spanyol szerzőpáros, Marcela Gonzáles-Gross és Agustín Meléndez, 2013-as cikkében szintén az aktív életmód pozitív élettani hatásait emeli ki. A rendszeres testmozgás csökkenti a teljes halálozási kockázatot, a szív- és érrendszeri megbetegedések, valamint az egyéb okból bekövetkezett halálozások kockázatát, függetlenül a súlycsökkenéstől (fizikailag aktív életet élő, túlsúlyos emberek kedvezőbb szív- és érrendszeri, valamint anyagcsere állapotot mutatnak, mint passzív obez társaik.) A mozgásgazdag életmód nem csupán az életkilátásokat javítja, de a társas kapcsolatokat is bővíti, jelentősége esszenciális az elhízás visszaszorításában is, és soha nem késő elkezdni (Gonzales-Meléndez, 2013). A fizikai aktivitás és a társas kapcsolatok rendszeressége továbbá pozitív prediktora a lelki egészség szempontjából is (Velten és mtsai., 2018). A Clinical Gastroenterology and Hepatology folyóiratban 2017-ben megjelent írás szerint, ahol 216 irritábilis bél szindrómában szenvedő beteget vontak be egy vizsgálatba, és azt találták, hogy az életmódbeli elemek pl.:

⁹⁸<https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/homo>. Letöltve: 2018.09.30.

⁹⁹<https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/sedentarius> Letöltve 2018.09.30.

testmozgás, egészségesebb táplálkozás fejlesztésével csökkentek a gasztrointesztinális panaszok és a nem megmagyarázható szomatikus tünetek gyakorisága is (Dindo-Lackner).

Az egészségi állapotot befolyásoló tényezők közül, véleményem szerint, az életmód az, amelyikkel az egyének leginkább lehetősége van dolgozni.

Empirikus kutatás

Empirikus kutatásom célja, hogy feltárjam, milyen stressz hatásokkal kell szembenéznie napjainkban egy pedagógusnak, ezeket hogyan képes kezelni, milyen megküzdési stratégiákat alkalmaz. Kérdés, hogy egészségi állapotának megőrzését és fejlesztését mennyire helyezi előtérbe, és milyen lépéseket tesz érte? Milyennek érzi egészségi állapotát, és mennyire elégedett vele?

A 79 kérdésből álló kérdőív 17 nyitott és 62 zárt kérdést tartalmaz. A kérdőív a 12, Lazarus „*Megküzdési módok kérdőív*” –éből (szerző: N/A., 2015) átvett kérdéstől eltekintve saját szerkesztés.

A kutatás során használtam nominális (pl.: nem, lakóhely, gyermekek megléte); ordinális (stresszre vonatkozó kérdések „nem jellemző”-től a „nagyon jellemző” kategóriáig); intervallum mérési szintű (1-10-ig terjedő skála típusú kérdések); valamint arányskála típusú (vegetatív tünetek elmúlásának ideje) változókat.

Hipotézisek

1. A szegedi középiskolai tanárok preventív egészségmagatartása jó egészségi mutatókkal jár együtt.
2. A szegedi középiskolai tanárok preventív egészségmagatartása kevésbé tudatos.
 - a) A szegedi középiskolai tanárok körében alacsony a rendszeres sporttevékenységet űzők aránya.
3. A szegedi középiskolai tanárok körében alacsony a tudatosan táplálkozók aránya. A szegedi középiskolai tanárok körében a magasabb szubjektív stressz érzékelés és ezzel együtt jelentkező nem megfelelő megküzdési stratégiák együtt járnak a pszichés és/vagy gasztrointesztinális betegségek gyakoribb előfordulásával.
4. A szegedi középiskolai tanárok megküzdési stratégiái jellemzően érzelmezőpontúak.

Mintavétel

Olyan alapsokaság megválasztása volt indokolt, amely homogén és könnyen elérhető alanyokat tartalmaz. Azért esett a pedagógusokra a választásom, mert ők minden felnövekvő generáció életében jelentős szerepet játszanak, értékhordozók és referenciaszemélyek, akik nélkül nem képzelhető el az oktatás folyamata.

Az adatgyűjtés részben személyes lekérdezéssel történt online kérdőívvel az önkitöltés módszerével vitték be az adatokat a kérdőívbe.

Az elkészült adatbázist Microsoft Excel és SPSS programok segítségével elemeztem. Ezt követően a hipotézisekben leírt összefüggéseket vizsgáltam, és igyekeztem egyéb, a hipotézisekben nem ismertetett nővum kapcsolatokat feltárni a változók között.

Eredmények

Demográfia

A résztvevők (79 fő) nemi eloszlása a nők nagyobb aktivitását mutatta (46 nő, 33 férfi), átlagéletkoruk 47,3 év. Több mint kétharmaduk egyetemi, egyharmaduk főiskolai végzettséggel rendelkezik, tudományos fokozata 2 válaszadónak van. Lakóhelyüket tekintve a minta legnagyobb része megyeszékhelyen, megyei jogú városban lakik, mindössze 7 fő jelölt meg más várost, községet vagy tanyát. Családi állapotuk az esetek több mint felében házas, 13 válaszadó élettársi kapcsolatban él, közel ugyanennyi hajadon/nőtlen, 5 elvált, és mindössze 1-1 fő özvegy vagy él különváltan.

Három főcsoportot hoztam létre az iskolatípus szerint:

1. gimnázium,
2. szakközépiskola,
3. szakiskola.

A gimnázium csoportban 28 válasz került rögzítésre, 30 szakközépiskolai tanár vett részt a kutatásban, valamint 21 szakiskolai pedagógus.

A kutatásban résztvevőket megkérdeztem, milyen tantárgyat tanítanak, a válaszokat 11 csoportba soroltam. Legnagyobb számban szakmai tárgyat tanítanak a résztvevők (24 fő), 15-en természettudományi tárgyat, 11 tanár idegen nyelvet, 8 fő a történelem, társadalomismeret területén oktat, 7 magyar nyelv és

irodalom szakos tanár válasza érkezett be, 5-en testnevelő tanárok, 3-3 művészeti készségtantárgyat és informatikát, valamint 1-1 kommunikációt, könyvtárpedagógiát és pszichológiát tanító pedagógus is válaszolt a kérdőív kérdéseire. Tehát a minta megfelelően heterogén, érdeklődés tekintetében.

Család, családtípus

A második blokkban a gyermekkori és jelenlegi családi jellemzőket vizsgáltam. A minta túlnyomó része (75 fő) kétszülős családban nevelkedett 14 éves koráig, mindössze 4-en éltek egy szülővel. A szülők válásának tekintetében is hasonlóan kedvező volt a helyzet, 68 személy esetében maradtak együtt a szülők, és csak 9 válás történt. A válaszadók közül 65-nek volt testvére, 14-en egykék. Egy esetben voltak 4-en testvérek, 14 pedagógusnak volt 2 testvére és 49 esetben 1 testvérrel rendelkeztek. A családdal való kapcsolatukat a legtöbb válasz alapján kiegyensúlyozottnak értékelték (60 válasz), 19-en érezték konfliktusokkal terheltnek.

A következő kérdés a gyermekkori családban a szülők függőségére vonatkozott. Minden negyedik válaszadó olyan családban nőtt fel, ahol volt valamilyen függősége egyik vagy mindkét szülőjének. Közülük kilenc esetben egy káros szenvedéllyel küzdött a szülőpár, hét esetben kettő, és három olyan tanár volt, akinek két szülője három addikcióval élt.

Elégedettség

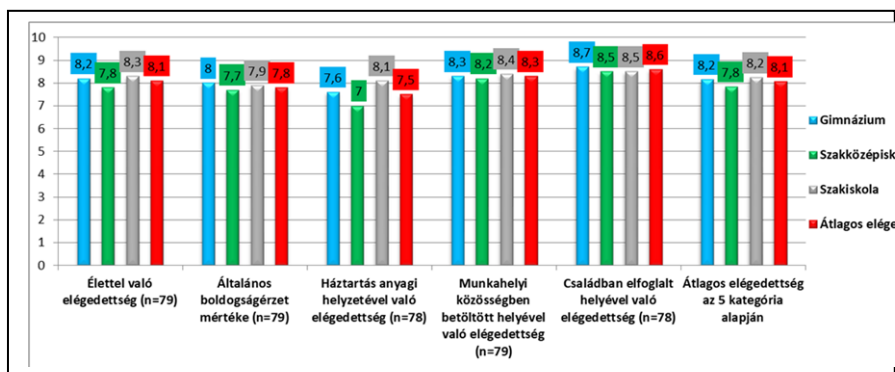
Ebben a kérdéscsoportban arra kerestem a választ, hogy milyen mértékben elégedettek a megkérdezett szegedi középiskolai tanárok életükkel és annak egyes aspektusaival. Fontosnak tartottam a témaválasztás szempontjából a szubjektív boldogságérzet feltérképezését, illetve azt, hogy milyen tényezők befolyásolhatják azt. Az értékek meghatározására skála-típusú (1-10) kérdéseket használtam. Az étellel való elégedettség és a boldogságérzet is 3 és 10 közötti értékeket vett fel a megkérdezettek körében. A kérdések között szerepelt még a háztartás anyagi helyzetével, a munkahelyi közösségben és a családban elfoglalt hellyel való elégedettség is.

Általánosságban elmondható, hogy a megkérdezettek a családban betöltött szerepükkel a legelégedettebbek (átlag: 8,6), és a háztartás anyagi helyzetével a legkevésbé: 7,5 volt az átlagos érték. A boldogságérzet középértéke a mintában 7,8, az étellel való

elégedettségé 8,1. Az iskolatípusok tekintetében enyhe különbség mutatkozik mind az öt kategória esetében. A szakközépiskolában tanító pedagógusok a legkevésbé elégedettek az életükkel, a háztartásuk anyagi helyzetével, a munkahelyi közösségben betöltött szerepükkel, és esetükben a legalacsonyabb a boldogságérzet jelzőszáma is átlagosan, a családban elfoglalt helyet illetően a szakiskolában dolgozókkal azonos az érték (8,5) (1. sz. ábra).

1. sz. ábra

Átlagos elégedettség

Az is érdekelt továbbá, hogy azok a pedagógusok, akik 8 alattinak értékelték boldogságérzetüket, melyik évben adtak volna meg 8 és 10 közötti értéket. Tizenkilenc válaszadó tartozott ebbe a csoportba. 1970 és 2017 közötti évszámokat közöltek a kevésbé boldog pedagógusok. Az intenzívebb boldogságérzet kiváltó tényezőjeként a következő okokat jelölték meg: aktív művészeti tevékenység, házasság, gyermek születése, utazások, családi ünnepek, másik munkahely, jobb lakáskörülmények, karrier lehetőségek.

A munkahelyi közösségben elfoglalt hely tekintetében általában elégedettek az válaszadók, 15-en perifériára helyezték magukat, 63-an központi helyet foglalnak el, de a pozíció mindkét csoport számára megfelel (8,3; 8,4).

Stressz

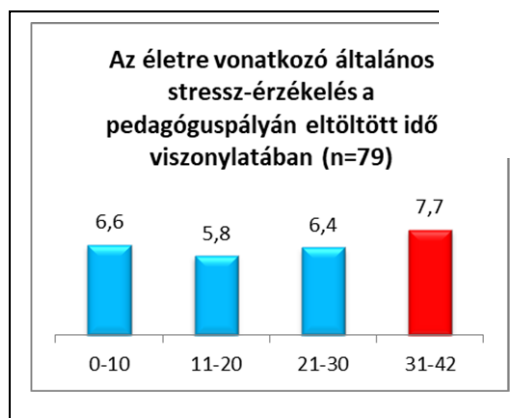
Ebben a blokkban arra voltam kíváncsi, hogy milyen a szubjektív

stressz érzékelése az általam megkérdezett szegedi középiskolai tanároknak. Az életük mely területei keltenek bennük feszültséget, illetve stresszkeltő helyzetben tapasztalnak-e vegetatív tüneteket, és ha igen, ezek milyen jellemzőkkel bírnak. Az életre általánosságban vonatkozó stressz érzékelést és a stresszes típus szerinti önbesorolást is 10 fokú skálán vizsgáltam. Az átlagos érték a 79 válasz alapján 6,5 és 5,4. A pedagógusként eltöltött évek tükrében 4 csoportot alkottam (0-10, 11-20, 21-30, 31-42). A legmagasabb számokat a legrégebben tanító tanárok jelölték be, vagyis a 31-42 éve a pályán lévők. Az ő átlagos stressz szintjük 7,7 volt, a második legstresszesebbnek a 0-10 évet pedagógusként dolgozók, vagyis „kezdők” érezték életüket (átlagban 6,6) (megjegyzés: a 0-10 éve tanítók mindegyike a gimnáziumi csoportba tartozik), a köztes két csoport átlagai 5,8 és 6,4 (2. sz. ábra).

Arra a kérdésre, hogy mennyire tartják önmagukat stresszes típusnak, szintén a legrégebben a pályán lévőktől érkeztek a legmagasabb számok (átlagban 6,1), őket követik a 0-10 éve tanítók (5,5) (3. sz. ábra). Következésképpen a legrégebb óta pedagógusként dolgozók érzik életüket és önmagukat legstresszesebbnek, őket követik a „kezdők” (0-10 év), és a legalacsonyabb értékekről a 11-20 éve tanítók számoltak be stressz tekintetében.

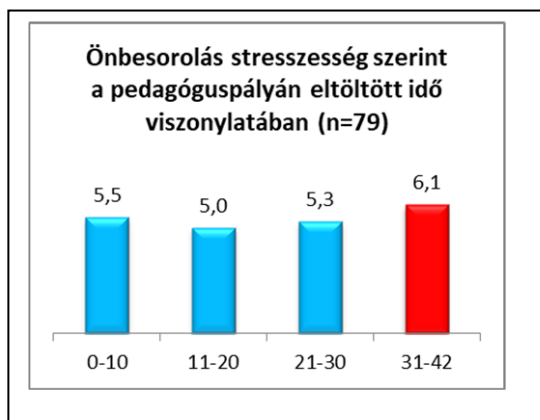
2. sz. ábra

Az életre vonatkozó stressz-érzékelés a pedagóguspályán eltöltött idő viszonylatában (n=79)

3. sz. ábra

Önbesorolás stresszesség szerint a pedagóguspályán eltöltött idő viszonylatában (n=79)

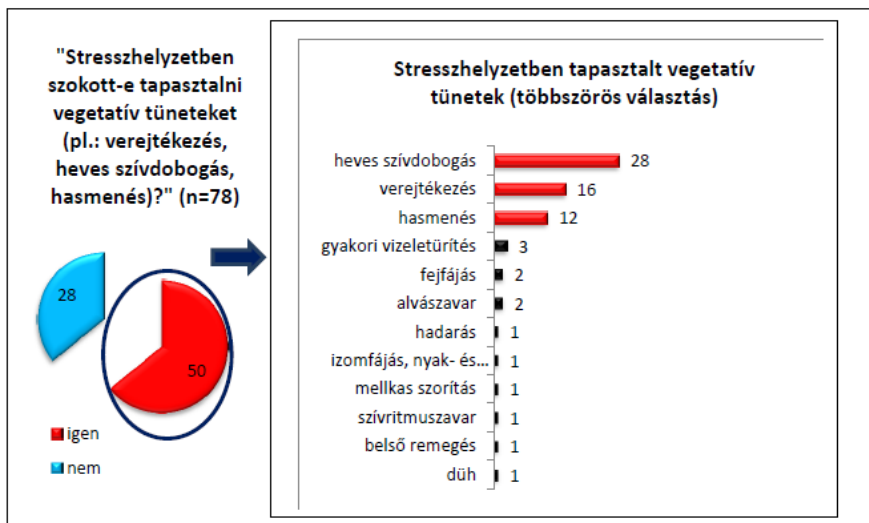

A stresszkeltő tényezőkre vonatkozó kérdés esetében 79 válaszadó közül 64 bejelölte a munkát, az egyéb családi élethelyzeteket 31-en, az ügyintézését 30-an, a gyermeknevelést 19-en, a párkapcsolatot 15-en, a továbbképzés, tanulás 8 esetben jelent meg, a szabadidős tevékenységeket 2-en, a pénzügyi helyzetet 1 válaszadó adta meg, és 2 résztvevő szerint nincs ilyen terület az életében.

Vegetatív tüneteket a válaszadók közel 2/3-a szokott tapasztalni feszültséget okozó helyzetben, leggyakrabban a heves szívdobogás fordul elő (28 esetben), illetve a verejtékezés és a hasmenés (4. sz. ábra). Az esetek 2/3-ában 1 órán belül elmúlnak az említett tünetek.

4. sz. ábra

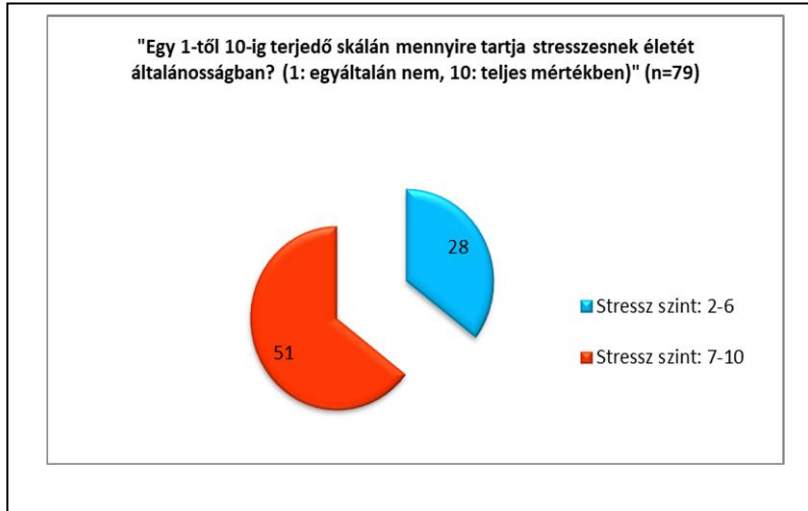
„Stresszhelyzetben szokott-e tapasztalni vegetatív tüneteket (pl.: verejtékezés, heves szívdobogás, hasmenés)?” (n=78), illetve a tünet típusok

Az általánosságban tapasztalt stressz-szint a három vizsgált iskolatípust tekintve különbségeket mutatott. Ebben a kérdésben kettő kategóriát hoztam létre az alacsony és magas stressz szint elkülönítésére. Így megvizsgálva az adatbázist, azt az eredményt kaptam, hogy a válaszadók közel 2/3-a erősen stresszesnek érzi életét (5. sz. ábra). Az elégedettség-típusú kérdésekhez hasonlóan itt is a szakközépiskolai tanárok érzik magukat legkevésbé jól, az ő körükben a legnagyobb a nagyon stresszesek aránya (30/21 fő).

5. sz. ábra

Az alacsony és magas stressz szintek aránya

Megküzdés/I.

Ebben a blokkban a 12 Lazarus-féle (szerző: N/A., 2015) kérdést használtam, hogy felderítsem, a problémára irányuló konfliktusmegoldás vagy az érzelmi problémamegoldás jellemzi inkább a minta alanyait, illetve az egyes csoportokat. Az eredmények arra mutatnak rá, hogy a megkérdezett tanárok körében hangsúlyosabb a problémamegoldásra irányuló eszköztár, és ez a három iskolatípus esetében sem mutat különbséget, mindhárom csoport tagjai hasonlóan erősek a probléma-centrikus megküzdési stratégiák terén (1. sz. táblázat).

1. sz. táblázat

Megküzdési típusok csoportok szerint

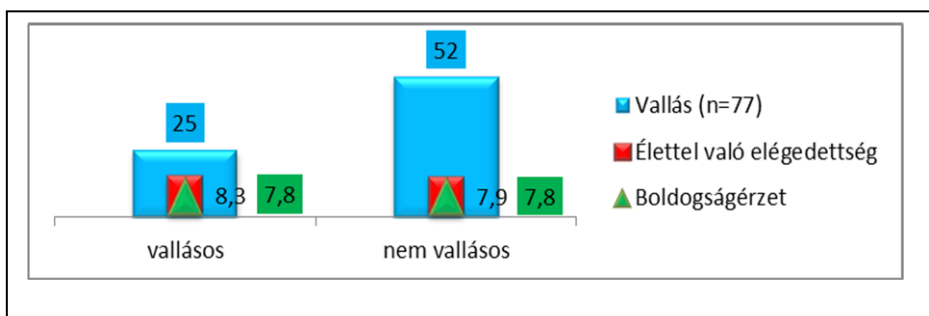
	GINNÁZIUM	SZAKKÖZÉPISKOLA	SZAKISKOLA	ÖSSZESÍTETT ÁTLAG
PROBLÉMÁRA IRÁNYULÓ KONFLIKTUSMEGOLDÁS	2,12	2,18	1,94	2,1
ÉRZELMI PROBLÉMAMEGOLDÁS	1,4	1,3	1,1	1,3

Megküzdés/II.

Ebben a kérdéscsoportban a feszültség-csökkentés egyéb lehetőségeit vizsgáltam a szegedi középiskolai tanárok körében. A vizsgált mintában az étellel való átlagos elégedettséget tanulmányozva árnyalatnyi különbség látható: 0,4-del magasabb a minta közel egyharmadánál, vagyis a vallások körében, és az átlagos boldogságérzet tekintetében azonosak az értékek a valláshoz való viszonyulás szerint (6. sz. ábra).

6. sz. ábra

Az étellel való átlagos elégedettség és az átlagos boldogságérzet a vallás viszonylatában

A társas támogató rendszerükre erőteljesen számítanak a résztvevők, a 78 válaszadóból mindössze 9 fő nem szeretné/nem tudja kivel/nincs ideje megbeszélni munkahelyi vagy magánéleti problémáit. Legnagyobb mértékben barátot/barátnőt keresnek fel (46 szavazat), illetve férjüket/feleségüket kérik meg a beszélgetésre (42 válasz), közel fele ennyien fordulnak szüleikhez, de bizalommal beszélnek gyermekükkel (15), más családtaggal (13), élettárssal (9), párjukkal (6) vagy kollégájukkal (4) is.

Közel minden ötödik (15 fő) megkérdezettnek van valamilyen káros szenvedélye, a legtöbben dohányoznak (10 fő), 2 személy a munkájához kötődik kórosan, 1 válaszadó alkoholfüggő, szintén 1 fő jelölte be a kávé és a túltáplálkozást, számítógépes játékokkal kombinálva. A káros szenvedélyek viszonylatában közel azonosak a három iskolatípus tekintetében a szakközépiskola teljesít legjobban, a gimnáziumban és a szakiskolában közel azonosak az arányok (gimnázium: 28/6; szakközépiskola: 30/4; szakiskola: 21/5). Elgondolkodtató, hogy a felsorakoztatott függőségek átlagosan 21 éve fennállnak.

Egészségmagatartás

Feltételezésem szerint, a magasabb stressz szint és a nem megfelelő megküzdési stratégiák együtt járnak a pszichés és/vagy gasztrointesztinális betegségek gyakoribb előfordulásával.

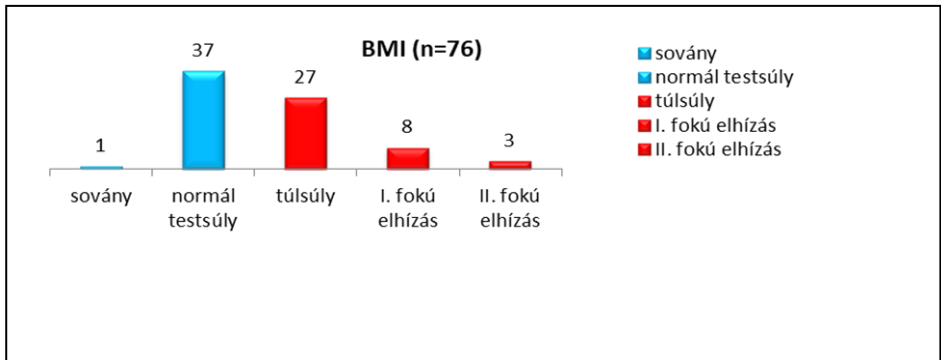
A testtömegindex (BMI) kiszámítását fontosnak tartottam az egészségmagatartás tanulmányozásánál, ezért kérdőívemben megkértem a válaszadókat, hogy adják meg testmagasságukat és testtömegüket, ami alapján a $BMI = \frac{\text{testtömeg [kg]}}{\text{testmagasság}^2 [\text{m}^2]}$ (WHO, évszám: N/A).

A következő kategóriákat használtam a besoroláshoz:

- sovány: <18,5 kg/m²
- normál testsúly: 18,5-24,9 kg/m²
- túlsúly: 25-29,9 kg/m²
- I. fokú elhízás: 30-34,9 kg/m²
- II. fokú elhízás: 35-39,9 kg/m²
- III. fokú elhízás: >40kg/m² (WHO, évszám: N/A).

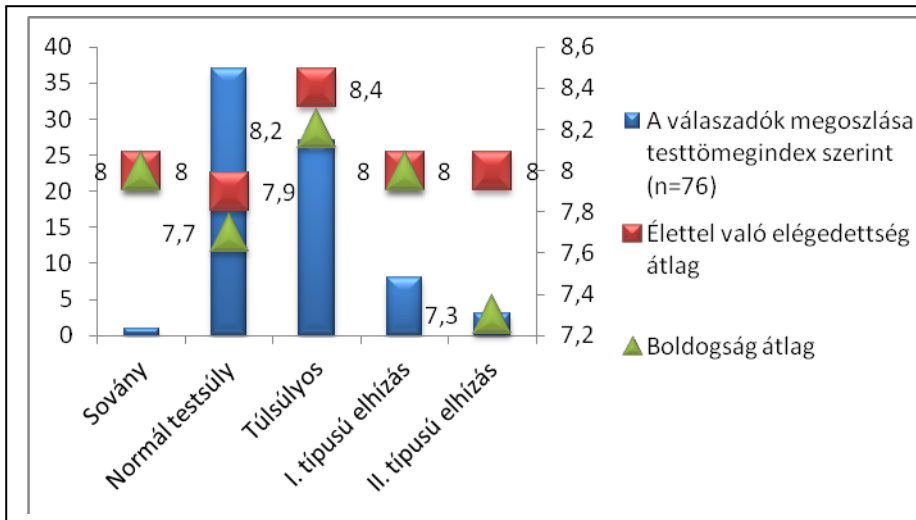
Eredményeim azt mutatják, hogy a válaszadók fele (38 fő) vagy túlsúlyos, vagy az I. illetve a II. típusú elhízás csoportba tartozik, ami aggodalomra ad okot a betegségek későbbi kialakulásának rizikófaktoraként (7. sz. ábra).

7. sz. ábra
A testtömegindex megoszlása a vizsgált mintában

A túlsúly és az elhízás látszólag nem igazán zavarja a minta alanyait, ugyanis az étellel való elégedettség a túlsúlyos csoportban volt a legmagasabb, és a normál testsúlyúak között a legalacsonyabb, a boldogságérzet a II. típusú elhízottak kis táborában csak 7,3, de továbbra is a túlsúlyosok a legboldogabbak (8. sz. ábra).

8. sz. ábra
A testtömegindex megoszlása a vizsgált mintában az étellel való elégedettség és a boldogság átlag viszonylatában

Az egészségmagatartás szempontjából másik fontos tényező, a rendszeres testmozgás a 78 válaszadóból 40-re jellemző, de a minta közel fele nem él ezzel a preventív lehetőséggel, ami szintén elgondolkodtató. Azért is, mert az étellel való elégedettség, a boldogságérzet és a szubjektív egészségi állapot és az azzal való elégedettség is alacsonyabb átlagpontszámot kapott a nem sportolók körében (2. sz. táblázat).

2. sz. táblázat

Az étellel való átlagos elégedettség, boldogságérzet és a szubjektív egészségi állapot és az azzal való elégedettség a rendszeres sporttevékenység tükrében

	Étellel való elégedettség	Boldogságérzet	Szubjektív egészségi állapot	Egészségi átlagpontszám
Sportol (40 fő)	8,2	8,1	8	8
Nem sportol (38 fő)	7,8	7,5	7,1	6,8

Betegsége a válaszadók (n=77) közül 30-nak van, majdnem ugyanennyi a rendszeres gyógyszeres kezelésre (n=76), és betegség miatt 7-en diétáznak. Jó hír, hogy a 77 válaszadó közül 65-en törekednek az egészséges táplálkozásra.

A kevésbé szorongók esetében (*Egy 1-től 10-ig terjedő skálán mennyire tartja magát stresszes típusnak?* 1: egyáltalán nem, 10: teljes mértékben) kérdésre 1 és 6 közötti választ adók kevesebb, mint 1/3-nál fordul elő valamilyen betegség, viszont akik többet szoronganak (válaszok: 7-10), körükben majdnem minden második pedagógusnak van betegsége.

A három fentebb vázolt iskolatípus szerint egészen hasonló adatokat kaptam az egészségmagatartást érintő kérdésekben, említésre méltó egyedül a BMI. A szakközépiskolai tanárok a legvékonyabbak (BMI átlag: 25,2), fél tizeddel magasabb a gimnáziumi tanárok testtömegindexe, és átlagosan 26,2 a szakiskolai tanároké, tehát mindhárom csoport, és így a vizsgált minta is túlsúlyos átlagban.

A vizsgált hipotézisek tekintetében a következő megállapításokat teszem:

1. A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok preventív egészségmagatartása jó egészségi mutatókkal jár együtt - **IGAZOLÓDOTT**
2. A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok preventív

egészségmagatartása kevésbé tudatos.

3. A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok körében alacsony a rendszeres sporttevékenységet űzők aránya - NEM IGAZOLÓDOTT.

4. A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok kevésbé tudatosan táplálkoznak - NEM IGAZOLÓDOTT.

5. A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok körében a magasabb szubjektív stressz érzékelés és ezzel együtt jelentkező nem megfelelő megküzdési stratégiák együtt járnak a pszichés és/vagy gasztrointesztinális betegségek gyakoribb előfordulásával - IGAZOLÓDOTT.

6. A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok megküzdési stratégiái jellemzően érzelmközpontúak - NEM IGAZOLÓDOTT.

Összegzés

Vizsgálatomat azzal a céllal folytattam le, hogy felhívjam a figyelmet kincset érő bázisunk, az egészség megőrzésére, fejlesztésére, és az eszközökre, melyek a kezünkben vannak a megvalósításhoz. Célcsoportként a pedagógusok példamutató társadalmát választottam, hiszen minden tinédzser korba lépő fiatal rövidebb-hosszabb időszakokra kapcsolatba kerül a tudás és értékek átadóival, és egy életre magával viszi a bensővé tett attitűdöket, viselkedési mintázatokat. De hogyan élnek ők? Boldogok, elégedettek-e? Mennyire viseli meg őket a napi stresszterhelés, van-e idejük regenerálódni, preventív lépéseket tenni?

Az elemzésre kerülő adatbázis a minta 79 alanyának a kérdőív 79 kérdésére adott válaszai által jött létre, 5 szegedi középiskola tanáraiból. A mintában a nemek aránya a nők felé mozdul el, ez megfelel a körükben átlagosan megfigyelhető arányoknak (Hagymásy-Könyvesi [szerk.], 2017). A válaszadók több mint kétharmada egyetemi diplomával rendelkezik, családi állapotuk az esetek több mint felében házas.

A megadott iskolatípusok alapján három kategóriát hoztam létre: gimnázium, szakközépiskola és szakiskola. A minta szakmai érdeklődés tekintetében változatos, a legtöbben szakmai tárgyakat oktatnak, de számtalan tantárgy felsorakoztatásra került.

Családi viszonylatban azt találtam, hogy a kétszülős modell a vizsgált

pedagógusok gyermekkorának jellemzője volt, kevés válással. Alig található közöttük egyke, leginkább kétgyermekes családban nőttek fel. Közel minden negyedik tanár konfliktusokkal terheltnek érezte gyermekkorát. Ugyanilyen arányban voltak megtalálhatóak a függőségek a családokban, de ez látszólag nem befolyásolta, hogy mennyire érezték kiegyensúlyozottnak a családi életet gyermekként. Az elégedettségre és boldogságra vonatkozó kérdésblokkban 7 alatti átlagok nem mutatkoztak. Az anyagi helyzet zavarja legjobban a pedagógusokat. Ez utalhat arra, hogy a szakmai teljesítményük tükrében nem érzik megfelelőnek az összhangot a kompenzációs rendszerrel, ami feszültség forrás lehet. A család egy olyan légkör, ahol elégedettek, boldogok, az erőforrásaik újtermelődésében fontos helyszín. A vallásosak körében árnyalatnyival, de magasabbak az étellel való elégedettség értékei. A válaszadók közel negyede 8 alattinak értékelte általános boldogságérzetét, és volt olyan is, aki több mint 40 évvel ezelőtt érezte magát utoljára ennél boldogabbnak. Általánosságban a szakközépiskolai tanárok a legkevésbé boldogok/elégedettek.

Az adatok arra mutatnak rá, hogy a pedagóguspályán eltöltött hosszú idő a szubjektív stressz szint emelkedett értékeit hozza magával, és a legrégebben a pályán lévők érzik magukat a legstresszesebb típusnak is, ugyanakkor figyelemreméltó, hogy a második legnagyobb stressz-terhelésnek a „kezdők”, vagyis a 0-10 éve tanítók vannak kitéve. A válaszadók legnagyobb része számára stresszkeltő tényező a munkája. A feszültséggel teli helyzetek a válaszadó többsége számára kellemetlen tünetekkel járnak, viszont viszonylag gyorsan eliminálódnak.

A boldogság- és elégedettségérzés viszonylag magas értékei mellett érdemes megfigyelni a stressz-kérdésekre adott válaszokat, ugyanis a minta pedagógusainak közel 2/3-a erősen stresszesnek érzi életét. A boldogság- és elégedettségérzettel összhangban a megélt stressz mutatója is a szakközépiskolai tanárok körében a legkedvezőtlenebb, úgy tűnik, ők érzik magukat legkevésbé jól.

Összességében a minta alanyai a konstruktív, problémára irányuló megküzdést használják, iskolatípusonként is ezt mutatják az eredmények. A stressz levezetésében szinte minden válaszadó használja társas támogató rendszerét, jellemzően barátához/barátnőhöz, illetve házastársukhoz fordulnak problémáikkal. Iskolatípustól függetlenül közel minden ötödik

válaszadónak azonban van valamilyen káros szenvedélye, legyen az nikotin, alkohol, munka vagy más függőség.

A megkérdezett szegedi középiskolai tanárok fele túlsúlyos vagy elhízott, viszont alig több mint fele sportol heti rendszerességgel. Mindhárom iskolatípus képviselői elhízottak átlagban, legvékonyabbak a szakközépiskolai tanárok, és a legmagasabb a szakiskolai tanárok BMI-je. A testsúly tekintetében érdekes adat, hogy a normál testsúly nem jelenti a boldogságérzet és az étellel való elégedettség növekedését, ugyanis mindkét mutató a körükben a legalacsonyabb, ugyanakkor túlsúlyos kollégáiknál a legmagasabb. A sportolók viszont elégedettebbek életükkel, boldogabbak, és egészségi állapotukat is jobbnak érzik. Az egészséges táplálkozást könnyebben kivitelezhetőnek látják, mint a testsúly kordában tartását és a rendszeres sporttevékenység irányába tett erőfeszítéseket, a legtöbben egy vagy több szabályt igyekeznek betartani az egészséges táplálkozásért.

A betegségek az erősen stresszesek körében nagyobb arányban fordulnak elő, mint a kevésbé szorongók esetében.

Irodalom

Atkinson, Richard C. - Hilgard, Ernest: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. p. 524.

Chambers, Ruth – Belcher, John: Comparison of the health and lifestyle of general practitioners and teachers. *British Journal of General Practice*, September 1993, 378-382.

Chambers, Ruth: Health and lifestyle of general practitioners and teachers. *Occupational Medicine*, Volume 42, Issue 2, 1 January 1992, 69–78.

Compas, Bruce E.: Coping with stress during childhood and adolescence. *Psychological Bulletin*, 101/3, p. 393-403, 1987.

Darwin, Charles: *On the origin of species*. London, Murray, 1859. *in*: Atkinson, Richard C. - Hilgard, Ernest: Pszichológia. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

Dindo, Lilian – Lackner, Jeffrey: Effects of different coping strategies on physical and mental health of patients with irritable bowel syndrome, *Clinical Gastroenterology and Hepatology*, October 2017 Volume 15, Issue 10, 1500–1503. o.

- EUROSTAT: Daily smokers of cigarettes by sex, age and educational attainment level. EUROSTAT, **2014a**.
<https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>. Letöltve: 2018.10.22.
- EUROSTAT: Life expectancy at birth, 1980-2016., 2018.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Mortality_and_life_expectancy_statistics#Life_expectancy_at_birth_increased_in_2016 Letöltve: 2018.10.23.
- EUROSTAT: Obesity rate by body mass index (BMI). EUROSTAT, 2014b.
https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&code=sdg_02_10&plugin=1 Letöltve: 2018.10.22.
- EUROSTAT: Self-perceived health by sex, age and educational attainment level., EUROSTAT, 2017.
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> Letöltve: 2018.10.23.
- EUROSTAT: Total (recoded and unrecorded) alcohol consumption. EUROSTAT, 2015. https://ec.europa.eu/health/alcohol/indicators_en Letöltve: 2018.10.22.
- Eysenck, Michael W. – Keane, Mark T.: Kognitív pszichológia. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- Freud, Anna: Az én és az elhárító mechanizmusok. Animula Kiadó, 1994, Budapest.
- González, Marcela – Meléndez, Gross-Agustín: Sedentarism, active lifestyle and sport: impact on health and obesity prevention. *Nutrición Hospitalaria*, 28., 2013, 89-98.
- Hagymásy, Tünde – Könyvesi, Tibor (szerk.): Köznevelési Statisztikai Évkönyv, Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2017.
http://www.kormany.hu/download/0/83/f0000/Koznevelési_statistikai_evkonyv_2015_2016.pdf Letöltve: 2019.01.03.
- Hajnal, Ágnes – Rózsa, Sándor: Személyiség és személyiségzavarok *in*: Kopp, Mária – Berghammer, Rita: Orvosi Pszichológia. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2009.
- Harris, Daniel Maxine – Guten, Sharon: Health protective behaviour: An exploratory study. *Journal of Health and Social Behaviour*, 20, 17-29. idézi KULCSÁR, ZSUZSANNA: Egészségpszichológia. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1998., p. 30.
- Kállai, János – Varga, József – Oláh, Attila (szerk.): Egészségpszichológia a gyakorlatban. Medicina Könyvkiadó Zrt, Budapest, 2007.
- Lalonde, Marc: A new perspective on the health of Canadians. Minister of Supply and Services Canada, 1981. <http://www.phac-aspc.gc.ca/ph-sp/pdf/perspect-eng.pdf> Letöltve: 2018.11.17.

Lazarus, Richard S.: Emotion and adaptation. Oxford University Press, Oxford, 1991.

Lazarus, Richard S.: Stress and emotion. Springer Publishing Company, 1999.
https://books.google.hu/books?hl=hu&lr=&id=mATTP46QIp4C&oi=fnd&pg=PR7&dq=stress+definition+lazarus&ots=n7TkvKdg0q&sig=ggv1Z0VSd3LUkT34rw7QT9sYNA&redir_esc=y#v=snippet&q=exceed&f=false Letöltve: 2018.11.12.

Levine, James A.: Lethal sitting: Homo Sedentarius seeks answers. *Physiology* 29: 300–301, 2014; doi:10.1152/physiol.00034.2014
<https://www.physiology.org/doi/pdf/10.1152/physiol.00034.2014> Letöltve: 2018.09.30.

Loukzadeh, Ziba –Bafrooi, Nahid Mazloom: Association of coping style and psychological well-being in hospital nurses. *Journal of Caring Sciences*, 2013/2, 313-319.

Napier, David [et al.]: Culture and health. *The Lancet*, 2014; 384:1607– 39.
https://www.researchgate.net/publication/269175928_Culture_and_health
Letöltve: 2018.11.03.

OECD/European Observatory on Health Systems and Policies (2017), Magyarország: Egészségügyi országprofil 2017, State of Health in the EU, OECD Publishing, Paris/European Observatory on Health Systems and Policies, Brussels, 2017.
https://ec.europa.eu/health/sites/health/files/state/docs/chp_hu_hungary.pdf Letöltve: 2018.10.23.

OGDEN, JANE: Changing the subject of health psychology. *Psychology and Health*, 1995/10. pp. 257-265. in: Kállai János, Varga József, Oláh Attila (szerk.): Egészségpszichológia a gyakorlatban. Medicina Könyvkiadó Zrt, Budapest, 2007.

OKTATÁSI MINISZTERIUM: Segédlet az iskolai egészségnevelési, egészségfejlesztési program elkészítéséhez. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2004.
http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/eg_segedletjav03161750sifp.pdf
Letöltve: 2018.11.03.

OLÁH, ATTILA: Érzelmek, megküzdés és optimális élmény. Trefort Kiadó, 2005.

Paksi, Borbála – Schmidt, Andrea: Pedagógusok mentálhigiénés állapota. Új Pedagógiai Szemle, 2006/6. oldalszám nélkül. <http://folyoiratok.ofi.hu/uj-pedagogiai-szemle/pedagogusok-mentalhigienes-allapota> Letöltve: 2018.11.02.

Petróczi, Erzsébet: Amit a hallgatónak tudni illik a kiégésről. SZEK – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, Szeged, 2007a.

Petróczi, Erzsébet: Kiégés – elkerülhetetlen? Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2007b.

Pikó, Bettina: *Lelki egészség a modern társadalomban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. in: KÁLLAI, JÁNOS - VARGA, JÓZSEF - OLÁH, ATTILA (szerk.): *Egészségpszichológia a gyakorlatban*. Medicina Könyvkiadó Zrt, Budapest, 2007.

Pikó, Bettina: *Stressz, coping és a pszichikai jóllét összefüggései preklinikai orvostanhallgatók körében*. Orvosi Hetilap, 2014, 155/3. 1312-1318.

Richard s. Lazarus: *Thoughts on the relations between emotion and cognition*. *American Psychologist*, 37,1019-1024, 1982. in EYSENCK, MICHAEL W. – KEANE, MARK T.: *Kognitív pszichológia*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.

Salavec, Gyöngyvér – Neculai, Krisztina – JAKAB, ERNŐ: *A munkahelyi stressz és az élnhatékony szerepe a pedagógusok mentális egészségének alakulásában*. *Mentálhigiéne és Pszichoszomatika* 7/2, 2006, pp. 95-109. <http://real.mtak.hu/58525/1/mental.7.2006.2.2.pdf> Letöltve: 2018.11.02.

Sarafino, Edward P. – Smith, Timothy W.: *Health Psychology – biopsychosocial interactions*. John Wiley and Son's Inc., 2011.

Selye, János: *Életünk és a stressz*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

Selye, János: *Stressz distressz nélkül*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

Skinner, Ellen A. – Wellborn, James G.: *Coping during childhood and adolescence: a motivational perspective*. in: Ellen A. Skinner: *Percieved control, motivation and coping*. Sage Publications, 1995.

Stone, Arthur A. –Neale, John M.: *New measure of daily coping: Development and preliminary results*.

Straub, Richard O.: *Health psychology*. WorthPublishers, New York, 2002. in: Kopp Mária - Berghammer Rita: *Orvosi Pszichológia*. Medicina Könyvkiadó Zrt., Budapest, 2009.

Szabó László Tamás: *A rejtett tanterv*. Magvető, Budapest, 1988

Szabó, Éva – Jagodics, Balázs: *Erőforrások és követelmények. A tanári kiégés munkahelyi tényezőinek komplex vizsgálata*. *Iskolakultúra*, 26, 2016/11.

SZERZŐ: N/A: *75 papír-ceruzateszt*. Animula Kiadó, 2015. oldalszám: N/A.

UNIVERSITY OF WASHINGTON: *Global Burden of Disease Study Behavioral risks. Both sexes, All ages, 2017, Percent of total deaths*. <https://vizhub.healthdata.org/gbd-compare/> Letöltve: 2018.10.23.

Velten, Julia és mtsai.: *Lifestyle choices and mental health: a longitudinal survey with German and Chinese students*. *BMC Public Health*, 2018. 18:632.

WHO: *Body Mass Index – BMI*, World Health Organization, évszám: N/A <http://www.euro.who.int/en/health-topics/disease-prevention/nutrition/a-healthy-lifestyle/body-mass-index-bmi> Letöltve: 2018.12.30.

WHO: Constitution. World Health Organization, évszám: N/A,
<https://www.who.int/about/mission/en/> Letöltve: 2018.05.04.

WHO: Global recommendations on physical activity for health, World Health Organization, 2010.

http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/44399/9789241599979_eng.pdf;jsessionid=0F6D816182C177AF6A0F3378CFE0103D?sequence=1
Letöltve: 2018.10.22.

Wilson, Edward O.: Sociobiology. The abridged edition. The Belknap Press of Harvard University Press, 1975.

Zajonc, Robert Boleslaw: Feeling and thinking: Preferences need no inferences. *American Psychologist*, 1980 in LAZARUS, RICHARD S.: Thoughts on the relations between emotion and cognition. *American Psychologist*, Sept, 1982.

Dávid Benjámín

Veszteség és demográfia

Az I. világháború Gyomán és Endrődön

Bevezetés

Az első világháború kutatása során, 100 év távlatából is találhatunk olyan feldolgozatlan részeket, amelyek még feltárára várnak a kutatók számára. A felderítetlen részek egyikét képviselhetik az I. világháborúnak a helyi közösségek társadalmára gyakorolt hatása. A népszámlálási adatokat felhasználva mélyebb ismereteket szerezhetünk arra vonatkozóan, hogy az elesett katonák hiánya miként és hogyan hatott az adott társadalom életére. A szakirodalmaknak köszönhetően átfogó, részletes tájékoztatást és adatokat kapunk az országos eredmények viszonylatában, de a helyi adatok vizsgálatához ezen anyagok nem elegendőek.

Kiemelkedő helyen kell említenünk a Nagy Háború következményeit vizsgálva, annak társadalomra és a demográfiai viszonyokra gyakorolt hatását. Az országos adatok mellett fontosnak tartom, azt, hogy ezek az adatok helyi szinten is részletesebben kerüljenek feltárára. Ezen vizsgálatok révén érdekes adatokhoz juthatunk. Ezért döntöttem úgy, hogy szülővárosom, Gyomaendrőd 20. századi történetét kezdem el részletesen vizsgálni. (Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált időben Gyoma és Endrőd két különálló község volt, majd az 1982 évtől, az összevonást követően, találkozhatunk Gyomaendrőd településsel.)

A dolgozatom elkészítéséhez önálló levéltári kutatásokat is végeztem. A Magyar Nemzeti Levéltár Békés megyei Levéltárának Békési fióklevéltárában a Halotti, születési és házassági anyakönyvek másodpéldányait és a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának Központi Statisztikai Hivatal levéltárának iratai közül a népszámlálások feldolgozási tábláit tekintetem át és használtam fel a munkám során. Dolgozatomban a szakirodalom segítségével szeretném bemutatni, hogy az első világháború kitörése előtt majd folyamán milyen technikai újítások jelentek meg a hadtechnikában, amely újítások jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szembenálló felek hatalmas katonai

veszteségek érték a harcok során. Ismertetem, hogy maga a háború alatt miként alakult a vizsgált települések születési, házassági és halálozási számai kiegészítve a népszaporulataival. A háborúban hősi halált halt katonák elvesztése és hiánya miként jelenik meg a társadalomban és a miként változott meg a nemek aránya 1920-ra.

Jelen munkámban nem térek ki az első világháború országos és a megyeiveszteségi adatokra és azok az egész társadalomra gyakorolt következményeire, illetve nem térek ki a társadalmi folyamatok, viszonyok bemutatására országos szinten. A dolgozatomban nem kívánok foglalkozni az első világháború alatt és azt követően keletkezett hadigondozós iratokkal, ugyanis az iratmennyisége alkalmas lenne egy különálló dolgozat megírására is.

A dolgozatom elemző részének elkészítéséhez a társadalomstatisztika és a demográfia kidolgozott eljárásai alapján készítettem el. Társadalomstatisztikán a következőt értjük: *„A társadalmi életre, a társadalmi tömegjelenségekre vonatkozó statisztikai megfigyeléseket foglalja egybe.”*¹⁰⁰ A demográfia jelentése népeśégtudomány¹⁰¹. *„Az a történetileg kialakult tudomány, amely sajátos módszerekkel vizsgálja a népesség számát, összetételét, területi elhelyezkedését és állapotát, ezek változásait és tényezőit, valamint a népesség és a népesedés jelenségeihez fűződő társadalmi-gazdasági kölcsönhatásokat és következményeket, feltárja a népesség megújulásának, a népesedés jelenségeinek törvényszerűségeit.”*¹⁰²

A Nagy Háború sajátos jellemzői

Az 1914. június 28-ai szarajevói merényletét követően az osztrák-magyar trónörökös Ferenc Ferdinánd és felesége életét vesztette, amely tragikus esemény az egész világon szenzációt keltett. Az esetet követően egy hónappal később, július 28-án, az Osztrák–Magyar Monarchia hadat üzent Szerbiának. Az esemény hatásra beindult a hadüzeneti láncreakció a két szövetség (Központi Hatalmak; Antant) hatalmai között. Ezzel kirobbantva a Nagy Háborút, amelyről elmondható, hogy nem csak a politikai elit, hanem a hétköznapi emberek is egy-

¹⁰⁰ Gyémánt 2009. 13.

¹⁰¹ Gyémánt-Katona 2015. 13.

¹⁰² Gyémánt-Katona 2015. 14.

aránt ujjongva fogadtak. Az előzetes tervek alapján mind két fél gyors lefolyású háborúra készült, amely reményeik szerint már 1914 őszére véget is ér.¹⁰³ A Monarchia július végi mozgósításának következtében a birodalomban 3,2 milliós fegyveres erőt tudott felmutatni, amelyről elmondható, hogy a nagyrészt a gyalogság alkotta.¹⁰⁴ A kiegyensúlyozott katonai erőviszonyok következtében az előzetes tervekkel ellentétben a háború egészen 1918 végéig elhúzódott. Az idő múlásával együtt pedig, a háborús felek teljesen kimerítették országaik tartalékjait.¹⁰⁵

A hadviselés fejlődése a 19. század második felében

A hadviselés generációit figyelembe véve elmondható, hogy az első generáció (1648- kb. 1870) utolsó csatái közé sorolhatóak az amerikai polgárháború, a porosz-osztrák és a porosz-francia csaták. Ezekről a csatákról kiemelhető, hogy a hadban álló feleknek kiképzett csapatai voltak, viszont a veszteségek pótlása nem volt megoldva., ezért fontos volt a rendelkezésre álló haderőt megőrizni. A csaták elfogadott forgatókönyv szerint zajlottak, a szembenálló feleknek nem az ellenséges haderő megsemmisítése volt a célja, hanem egy olyan előny kiharcolása, amelytől kezdve az ellenségnek kockázatos lett volna folytatni a további harcokat. A generációk között volt, egy lassú és fokozatos átmenet, erre jó példát az amerikai polgárháború ütközetei adhatnak számunkra.¹⁰⁶

Az amerikai polgárháborúban mind két fél abban reménykedett, hogy egyetlen egy győzelemmel meg lehet nyerni a háborút. Ez a döntő győzelem nem tudott megvalósulni, mivel egyik fél sem rendelkezett elegendő képzett katonával és fegyverrel, ennek következtében egyik csatában sem sikerült az ellenséget megsemmisíteni valamelyik félnek. A polgárháború csatáiban a lovasság hiányát lehet felfedezni (kizárólag csak gyalogsági összecsapások voltak), amelyek Európában döntő szerepet játszottak a csata megnyerésében. Mind két fél részéről nagy volt a lőfegyverekbe vetett bizalom, ezáltal csökkent a szuronnal megsebzetteknek a száma. A harcok során bebizonyosodott, hogy a

¹⁰³ Romsics 2005. 104.

¹⁰⁴ Balla 2010. 37–38.

¹⁰⁵ Romsics 2005. 105–106.

¹⁰⁶ Kiss 2009. 10-12.

tüzérségnek jelentősége nőtt a harcok eldöntésében. Így maga a tüzérség jelentős mértékben hozzájárult a súlyos katonai veszteségekhez. Az amerikai polgárháborúban az erődítések készítésének következtében a hadvezetés kénytelen volt szakítani a 18. századtól alkalmazott dinamikus mozgó seregektől, így többek között 1863 után az árokásás is hozzátartozott a csataterék mindegyikéhez. Az amerikai polgárháborúról elmondható, hogy az ütközetek során erős puskatűz, a jelentős mennyiségi tüzérség hiánya és a tábori erődítések jellemezték. Súlyos emberveszteségek akkor voltak jellemzők, amikor a csapatok a terepviszonyok miatt korlátozva voltak. Továbbá kijelenthető, hogy az ütközetek nagymértékben puszkacsaták voltak, amelyen belül hiányzott a lovasság emelett a tüzérség alárendelt szerepet játszott.¹⁰⁷ A hadászati előzményeknél ki kell emelni, hogy az ipari forradalom hatásai kihatottak a hadi eszközök fejlődésére is. A rombolás technikája 1870 után egészen a századfordulóig rohamosan nőtt. 1900 környékén megjelentek az első tömegpusztító védelmi eszközök a géppuskák és automatagolyószórók. Ezzel párhuzamosan a tüzérség romboló ereje is rohamosan fejlődött 1870 után. (1870-ben a háború során a robbanó gránátok csak a közvetlen közelben okoztak károkat.) A hadászati eszközök fejlődésének következménye, hogy a lovasság, mint fegyvernem a múlt árnyékába került.¹⁰⁸

A Nagy Háború technikai újításai

Az első világháború idején a hadviselés területén belül is változások következtek be, amelyek egyértelműen hozzájárultak a szembenálló felek katonai veszteségeinek magas számához. A totális háború következtében a társadalom anyagi (hadigazdaság) és szellemi erőforrásai (haditechnikai innováció, háborús propaganda) a hadviselésnek megfelelően kerül újraelosztásra. A haditechnikán belül megjelennek az új fegyverek (tank, harci gáz, lángszóró), továbbá a háború folyamán fejlődésen mennek keresztül bizonyos fegyverek (tengeralattjáró, gézigránát, repülő). A stratégia rengeteg változáson ment keresztül a háború folyamán. (Háború: *„A mindennapi szóhasználatban az államok fegyveres összeütközése, amikor a politikai célok elérése érdekében hadra kelnek a*

¹⁰⁷ Keegan 2012. 483-497.

¹⁰⁸ Bencze 2009. 139-144.

fegyveres erők (a háború leghatékonyabb erői), de emellett folytatódik a küzdelem gazdasági, diplomáciai és más területeken is.”¹⁰⁹⁾

A hadban álló felek hadvezérei az offenzíva hatékonyságában hittek. A modern sorozatlövő fegyverek technikai fejlődésének következtében a támadó fél fölényét remélték, ezzel szemben a védők esélyeit növelte az új fegyverek tűzerejének növekedése. Már a háború kezdete során kiderült, hogy az offenzív hadviselés kudarcot vallott, ugyanis hatalmas veszteségeket szenvedett a támadó fél egy-egy roham során. A kialakult állóháborúban az volt a feladat, hogy miként lehet áttörni az ellenség megerősített védelmét. Emellett a háború igazolta, hogy a lovass csapatoknak a harctereken már nincsen szükség. (Harctér: „*A környezet, tényezők és körülmények, amelyek megértése szükséges a harci erők sikeres alkalmazásához, az erők védelméhez v. a (harc)feladat sikeres végrehajtásához...*”¹¹⁰⁾ A frontvonalakon megjelent a gyalogság és a tüzérség összehangolt támadása, bár ez nem mindig ment zökkenőmentesen. (A háború előremenetelével, pedig megjelenik a tank és a repülőgép összehangolt használata is.) A harcban álló felek kétségbeesését és a háború barbarizálódását mi sem bizonyítja jobban, hogy 1915-től harci gázokat is bevetnek egymás ellen a hadban álló felek a siker érdekében.¹¹¹ Egy esetleges támadás esetén a harctereken kialakított lövészárkokat elhagyva a támadó fél katonái heves géppuskatűzbe kerültek. Percek alatt felmorzsolódott az offenzívát folytató csapatok embertömegei, a heves géppuskatűzben sokan azonnal meghaltak vagy megsérültek, akiknek mégis sikerült elérniük az ellenséges lövészárkot, azok hamar elesetek. Sokszor a katonai előrenyomulás nem járt semmiféle eredménnyel, a holttestek nagy része a saját kézen lévő területen feküdtek. Egy-egy akció során nem csak a közkatonák, de a tisztek jelentős része is elesett a harcok alatt.¹¹² Az első világháború az orvostudomány számára is új kihívásokat teremtett. A csatatereken a lőtt sebek jóval gyakoribbak voltak, mint a „hideg fegyverek” által okozott sérülések. A tüzérségi és a kézigránát okozta sérülések kisebbek lehettek, viszont ez adta a sebesülések jelentős részét.¹¹³ Véleményem szerint John Keegan sorai adhatnak választ

¹⁰⁹ Berkáné 2015. 189.

¹¹⁰ Berkáné 2015. 251.

¹¹¹ Pollmann 2015. 47-51.

¹¹² Keegan 2013. 295-299.

¹¹³ Keegan 2013.: 320-327.

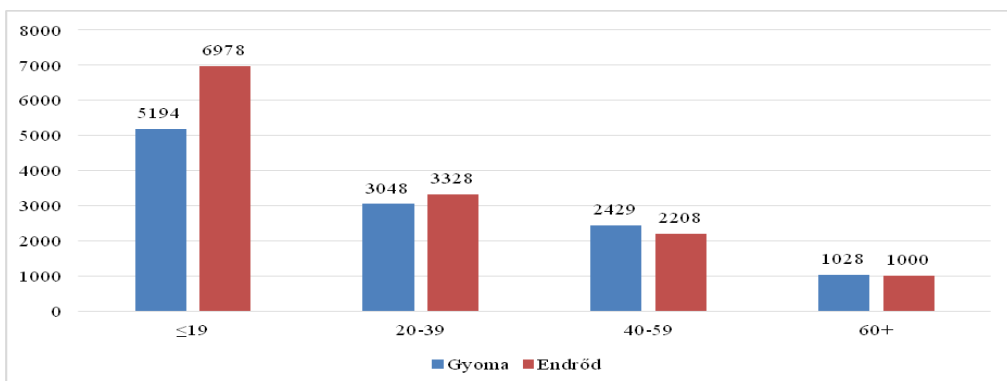
számunkra, arra a technikai újítások milyen pusztítást végeztek a háborús harcok során: „A temetők maradnak. A csatában elesettek közül sokakat sohasem lehetett eltemetni. Testüket szétszaggatták a gránátok, maradványaik azonosíthatatlan darabokban szóródtak szét. Sok más holttestet nem sikerült a harc hevében kihozni a csatateréről, majd utána szem elől tévesztették őket. Bedőlő gránátölcsérek temették el őket, rájuk szakadt a pusztuló lövészárók oldala, vagy bomlás közben elnyelte a tetemetek a csaták nyomán visszamaradó felszaggatott föld. Orosz vagy török katonát eleve keveset temettek el tisztességesen, és a keleti front hatalmas térbeli elmozdulásokat megélt csataterein hősi halált halt német, valamint osztrák-magyar katonák közül is sokan csak egyszerűen megtértek az anyaföldre. A nyugat helyhez kötött harcmezőin a harcolók sikeresebb erőfeszítést tettek a végtisztesség szabályainak betartására. Kezdetől szerveztek katonatemetőket, hadisírnnyilvántartási tisztek jelölték ki a parcellákat, és amikor az idő engedte, lelkész és a halott bajtársai vettek részt a temetési szertartáson. Még így is a háború végére az elveszettek majdnem felének valóban elvesztek a földi maradványai.”¹¹⁴

¹¹⁴ Keegan 2010. 718.

Gyoma és Endrőd társadalmi viszonyai a 20. század fordulóján

Gyoma és Endrőd községek két klasszikus alföldi települések, amelyek Békés vármegyében a Hármas-Körös bal partján fekszenek. Az 1910-es népszámlálási adatok alapján elmondható, hogy Gyomát 11699, addig Endrődöt 13514 fő lakta. A korcsoportok megvizsgálása utána következő adatok mutathatóak ki, amelyek a diagram adatain részletesen is láthatóak.¹¹⁵

10. ábra Gyoma és Endrőd lakosságának korösszetétele¹¹⁶

A települések korösszetételéből megfigyelve elmondható, hogy az összlakosság közel felét fiatalok és fiatal felnőtt korúak alkotják. Számszerűsítve a következők rajzolódnak ki az ábra adataiból: Gyomán 11699 főből összesen 5194 fő (összlakosság 44,4%), míg Endrőd 13514 főből 6978 fő (összlakosság: 51,6%) ezek alapján fiatalkorú. Így elmondható, hogy egy fiatal társadalomról beszélhetünk mind két településre vonatkozóan, a vizsgált korszakban. Továbbá meg kell említeni, hogy a 2. és 3. demográfiai átmenet között mozog a vizsgált közösségek társadalma a századfordulót követően. Nemek arányát tekintve nem találkozhatunk kirívó különbséggel a két településre vonatkozóan. Gyoma településen a férfiak száma: 5850 (50%), míg a nők száma: 5849 (50%) főt tett ki, Endrődön a férfiak száma: 6715 (50%), a nők száma: 6799 (50%) fő az 1910-es nép-

¹¹⁵ KSH 1910a, 1.

¹¹⁶ KSH 1910a, 1.

számlálási adatok alapján.¹¹⁷

Az vizsgált korszakban az emberek életében fontos szerepet játszott a vallás, így e községek lakóinak számára is. Az 1910-es népszámlálási adatokat megvizsgálva az alábbi arányokat kapjuk a vizsgált településeken a felekezeti viszonyok tekintetében.

	Római Katolikus	Református	Evangélikus	Görögkeleti	Izraelita	Unitárius	Egyéb
Gyoma	14,83% (1737 fő)	73,65% (8625 fő)	8,57% (1004 fő)	0,16% (19 fő)	2,48% (290 fő)	0,03% (3 fő)	0,27% (32 fő)
Endrőd	94,20% (12730 fő)	4,87% (658 fő)	0,86% (116 fő)	0,01% (2 fő)	0,04% (6 fő)	-	0,01% (2 fő)

10. táblázat Gyoma és Endrőd felekezeti megoszlása¹¹⁸

Az adatok tükrében elmondható, hogy Gyoma településen református, addig Endrődön Római Katolikus többséggel találkozhatunk a vizsgált időben. Gyoma településre vonatkozóan továbbá ki kell emelni a katolikusok (14,83%) és az evangélikus (8,57%) vallásúak arányát a településen belül. Érdemesnek tartom megtekinteni a lakosság nemzetiségi megoszlását is. A népszámlálási adatokat megfigyelve elmondható, hogy Gyoma 11699 fős összlakosságából összesen 10989 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A nemzetiségek száma összesen 710 fő, amely számszerűsítve a következő módon oszlott meg: németek száma 596 fő, a szlávok 101 fő, román 3 fő, továbbá 1-1 fő horvát és szerb és 8 fő egyéb. (Gyoma települést bő száz évig csak református vallásúak lakták.¹¹⁹ 1807-ben kezdték meg a mai is álló templom alapjainak az építését, az eddig többször felépített vályog alapúak helyett.¹²⁰ 1830-ban Mezőberényből

¹¹⁷ KSH 1910a, 1.

¹¹⁸ KSH 1910a, 1.

¹¹⁹ Haan 1870. 190.

¹²⁰ Karácsonyi 133.

több német származású ágostoni hitvallású költözött a településre.¹²¹⁾ Endrőd összlakosságában a nemzetiségek aránya következőképpen alakult a századfordulón, az 13514 főből összesen 13419 fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek. A nemzetiségek száma összesen 95 fő, amely számszerűsítve a következő módon oszlott meg: a szlávok száma 89 fő, románok 4 fővel még a németek 5 fővel képviseltették a közösség nemzetiségeit. (Endrőd eredetileg magyar-tót község volt a 18. század eleji újratelepítéskor, két nyelven folyt az oktatás és az istentisztelet. Néhány évtized alatt annyira megmagyarosodott település, hogy már csak a családnevek utalnak az illető származására.¹²²⁾ Tehát az 1910-es népszámlálás tükrében kijelenthető, hogy Gyoma és Endrőd településeken a nemzetiségek száma nem jelentős mértékű, vagyis egy homogén és színmagyar településekről beszélhetünk.¹²³⁾

Továbbá fontosnak tartom megvizsgálni azt is, hogy a lakosság mely gazdasági ágazatban és milyen számban van jelen a településen. A földrajzi viszonyokból következik, hogy a terület kiválóan alkalmas mezőgazdasági növények termesztésére és állattenyésztésére.

	Mezőgazdaság	Napszámos	Ipar, bányászat, közlekedés, kereskedelem és szolgáltatás	Házicseled	Közszolgálat és véderő	Egyéb ágazat	Összesen
Gyoma	67,61% (3008 fő)	5,12% (228 fő)	16,84% (895 fő)	4,79% (213 fő)	3,1% (138 fő)	2,54% (113 fő)	100% (4449 fő)
Endrőd	63,46% (3104 fő)	18% (880 fő)	11,43% (559 fő)	3,74% (183 fő)	1,98% (97 fő)	1,39% (68 fő)	100% (4891 fő)

11. táblázat Gyoma és Endrőd a kereső lakosok aránya és számadatai¹²⁴⁾

¹²¹⁾ Haan 1870. 190.

¹²²⁾ Haan 1870. 170.

¹²³⁾ KSH 1910a, 1.

¹²⁴⁾ KSH 1910b, 2.

A táblázat adatait elemezve elmondhatjuk, hogy a vizsgált településeken a kereső népesség 67,61%-nak illetve 63,46%-nak a mezőgazdaság biztosítja számára a mindennapi megélhetésnek a lehetőségét. Fontosnak tartom kiemelni, hogy Gyoma községben 497 fő azoknak a száma, akik 10–100 kat. hold közötti, míg 652 fő 10 kat. hold alatti földterületen folytatta a művelést. A napszámosok (228 és 880 fő) jelentős része a vizsgált korokban a mezőgazdaságban tudott saját maga számára munkát találni. Ezek az adatokat összegezve elmondható, hogy Gyomán a kereső népesség 72,73%-a, míg Endrődön 81,46%-a teljes mértékben a mezőgazdaságból szerezte meg a mindennapi betevőhöz valót. Endrőd településen összesen 541 fő 10–100 kat. hold közötti, míg 659 fő 10 kat. hold alatti földterületet művelt. A földterület nagyságára vonatkozóan megállapítható, hogy a vizsgált településeken jelentős azoknak a száma, akik csekély földbirtokon gazdálkodik. Láthatjuk, hogy a napszámosok, illetve a házi-cselédek száma is viszonylag magas.¹²⁵ Békés megye viszonyait és történelmét figyelembe véve nem mehetünk el szó nélkül a 19.-20. század fordulóján végbement tömeges kivándorlás mellett, amelynek elsődleges célpontja Amerika volt. Ezen vándorlásoknak a hátterében a megyében megjelenő földéhség állt –meghatározó a megye történetében–, melynek értelmében az embereknek földhíján munkát kellett vállalniuk, hogy saját maguk és családjuk számára a megélhetésüket biztosítani tudják.¹²⁶ (A 18. század második felétől kezdve a paraszti birtokok differenciálódásának következménye az lett, hogy nagy különbségek lettek a birtokok között. Ennek hatására a falu (Endrőd) lakosságának csaknem fele elszegényedett.¹²⁷) Az elszegényedést mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy 1906-ig közel 400-an vándoroltak ki Amerikába.¹²⁸ Az 1899 és 1913 között kivándorolt személyekről elmondható, hogy a 68,2%-a férfi volt, illetve közel 70%-uk a falvak parasztnépességéhez tartozott. A kivándorlási adatokból kitűnik, hogy a települések összlakosságához viszonyított kivándorlási arány Endrődön volt a legmagasabb Békés megyében.¹²⁹ Gyoma települést is érintette a kivándorlás hulláma, bár nem tartozott azon települések közé, ahol a kivándoroltak magas számot produkáltak volna.¹³⁰ Gyomán az iparban és bányászatban dolgozók 1/6-át teszik ki a

¹²⁵ KSH 1910a, 2.

¹²⁶ KSH 1910a, 2.

¹²⁷ Tímár 1998. 33-34.

¹²⁸ Hunya 1934. 59.

¹²⁹ Tímár 1998. 16-20.

¹³⁰ Virág 1972. 192-194.

kereső népességnek. Ennek az adatnak a háttérében állhat, hogy Gyoma községben fut végig a Budapest-Békéscsaba vasútvonal, emellett további lakosoknak adott munkalehetőséget az Ailer-féle téglagyár, továbbá a Kner család által működtetett nyomda, mely 60 család számára biztosított megélhetést a világháborút megelőzően.¹³¹ Az iparban és bányászatban dolgozók aránya Endrődön alacsony, ennek okai közt felsorolható az is, hogy egy klasszikus alföldi településről beszélhetünk, amely révén nem rendelkezik jól kiépített, jelentős mértékű iparral, jellemzően a házi és kisiparok figyelhetők meg.¹³²

A Nagy háború hatásai a társadalomra

Ha az országok háború előtti és háború utáni összlakosságának adatait megvizsgáljuk, akkor elmondható, hogy az egyes országok háborús emberi veszteségei a magas fertilitás (születés) pótolni tudta.¹³³ Kelet-Közép-Európában a háborúk hatásaként említhető a születések számában bekövetkezett hullámzások. A háború után nőtt a születéseknek a száma, de sokszor így sem érte el a háború előtti szintet. Ráadásul az 1920-as évek közepétől folyamatos csökkenés figyelhető meg, ami a gazdasági világválság hatására ismét felgyorsul.¹³⁴ A termékenység változásainak alakulásában egymástól eltérő gazdasági és társadalmi valamint kulturális tényezőket lehet felsorolni. Mivel az egyes társadalmak között is különbség van, így a változások mögött sokszor különböző okok húzódnak meg. A társadalmi-gazdasági tényezőknél meg kell említeni a modernizációnak és az urbanizációnak a szerepét. Kiemelendő a gazdasági helyzet hatása is, amely a fertilitás változását is befolyásolja. Fontos megemlíteni a reprodukcióra is hatással lévő kulturális tényezőket is. Leggyakrabban az individualizáció és a szekularizáció folyamatát kell kiemelni a 20. századi Európában. A vallásos értékek és normák nagyban befolyásolják a családalapítás és a gyermekszám alakulását. Tehát elmondható, hogy a közép-kelet-európai születések csökkenésének háttérében elsősorban nem társadalmi és gazda-

¹³¹ KSH 1910b, 2.

¹³² KSH 1910a, 2.

¹³³ Tomka 2009: 43.

¹³⁴ Tomka 2009: 50-52.

sági tényezők játszottak szerepet.¹³⁵

A halálozások (moralitás) terén is számos változás következett be a 20. század során Európában. Elmondható, hogy a háborúk időszakától eltekintve a népesség mortalitása jelentősen csökkent a háborút megelőző évtizedekben. A tradicionális társadalmakban a halál minden életkorban fenyegette az embereket, ez viszont a 19-20. század fordulójától fokozatosan az idősebb életkorúakra koncentrálódik. Sokáig a csecsemőhalandóság volt a halandóság csökkenésének a legfontosabb területe, másrészt pedig egy társadalom fejlettségi szintjét is kiválóan visszatükrözi. A 20. század folyamán jelentősen javultak a csecsemőhalandóság arányai. A vizsgált korszakban a születéskor várható élettartam is jelentősen nőtt. A halálozási mutatók javulása háttérben számos tényezőt említhetünk meg. Többek között az orvostudomány fejlődött (megjelennek az első megelőző oltások), az életkörülmények (elsősorban a táplálkozás) javulása, a közoktatás révén a diákok tudást szereztek az egészségre és a higiénéire vonatkozóan, változtak a munkavégzés körülményei, illetve a települések és a központi kormányzatok közegészségügyi intézkedései (csatornázás, egészséges ivóvíz biztosítása) játszottak fontos szerepet.¹³⁶

A Nagy Háború társadalmi hatása Gyomán és Endrődön

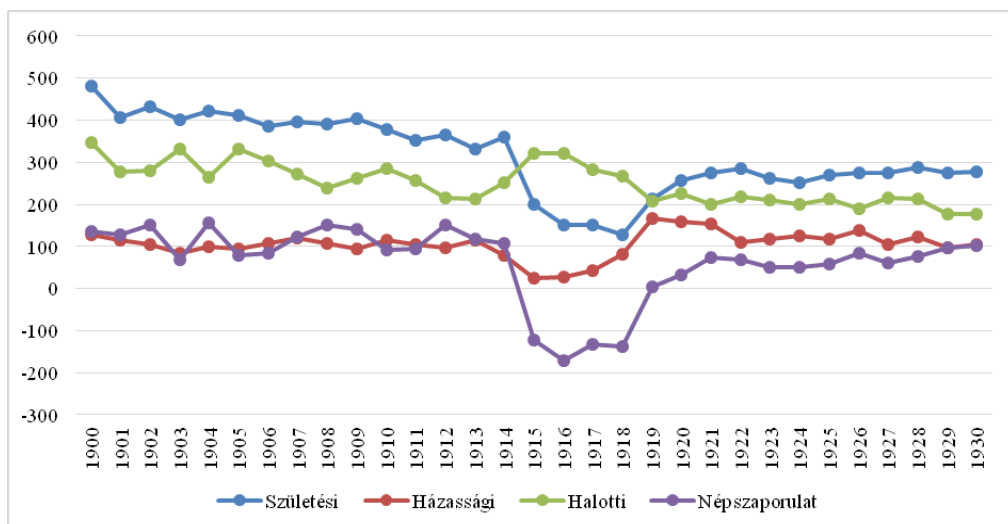
Dolgozatom utolsó részében azt szeretném bemutatni, hogy milyen társadalmi változásokat idézett elő az I. világháború embervesztesége Gyoma és Endrőd településekre vonatkozóan. A háború hatásainak jobb megértéséhez nem csak a háborús és azt követő éveket vizsgáltam meg, hanem a korábbi és a későbbi évekre is kiterjesztettem az elemzést. A diagram elkészítéséhez a Békés Megyei Levéltár Békési Fióklevéltárában gyűjtöttem anyagot. Ezen belül is a Gyomára és Endrődre vonatkozó születési, házassági és halotti polgári anyakönyvek másodpéldányaiban¹³⁷ szereplő adatokat néztem meg. További elem-

¹³⁵ Tomka 2009: 55-57.

¹³⁶ Tomka 2009: 58-69.

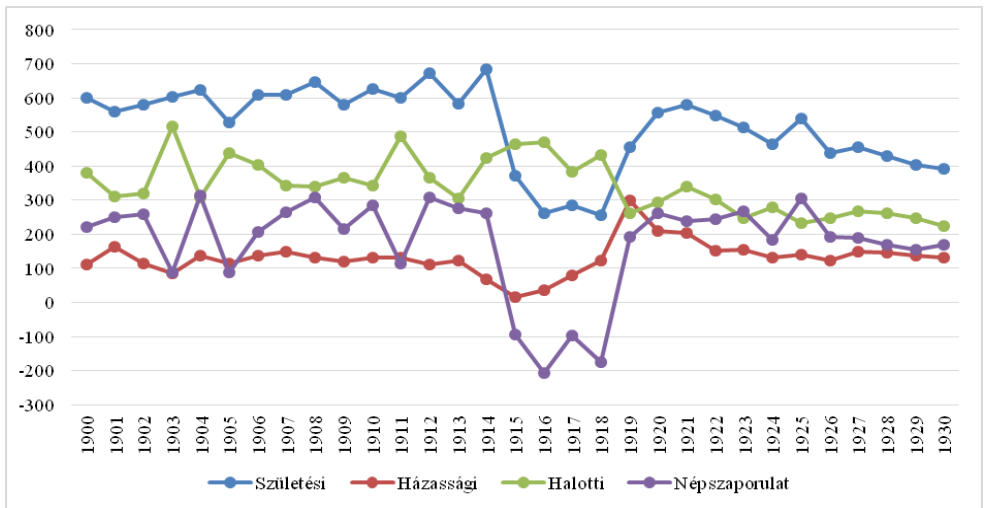
¹³⁷ MNL Békés Megyei Levéltára (Békési fióklevéltár): Állami anyakönyvek jegyzéke XXXIII. 1. a, 359.-372.; 430.-441.; 1314.-1325.; 1380.-1390.; 2118.-2129.; 2179-2189.; kötet (1900-1930)

zési egységként, ezen adatok mellé hozzá adtam a népszaporulatot, amely azt jelöli, hogy mekkora a születések és a halálozások különbsége az adott évre vonatkozóan. A halálozási adatokban annyi módosítást végeztem, hogy számos katonát nem a halálának évében jegyeztek be a polgári anyakönyvekbe, hanem későbbi évek folyamán (akár a háború végezte után). A későbbi évek halálozási számából kivontam, majd azt hozzáadtam ahhoz az évhez, amely a dokumentumokban meg van adva a katona halálozási éve.

11. ábra Gyoma születési, házassági, halotti és népszaporulati éves adatai 1900-1930 között¹³⁸

¹³⁸ MNL Békés Megyei Levéltára (Békési fioklevéltár): Állami anyakönyvek jegyzéke XXXIII. 1. a, 359.-372.; 430.-441.; 1314.-1325.; 1380.-1390.; 2118.-2129.; 2179.-2189.; kötet (1900-1930)

12. ábra Endrőd születési, házassági, halotti és népszaporulati éves adatai 1900-1930 között¹³⁹

A diagram adatiból kirajzolódik, hogy az I. világháborús évek milyen hatással voltak Gyoma és Endrőd társadalmára. Minden kategóriát figyelembe véve elmondható, hogy az 1914-es év az, amelyen nem tükröződik ki még a háborúnak a negatív hatásai, ennek egyszerű oka az, hogy a mozgósítások 1914 júliusában, míg a tényleges harcok 1914 augusztusában indulnak el, továbbá az ország erőtartalékjai ekkor még elegendők a lakosság és a hadsereg számára is.

A születések számában 1914 után drasztikus csökkénés figyelhető meg a vizsgált településekre vonatkozóan, amely egészen a világháború végéig kitartott. A fertilitási számok mélypontja a világháború utolsó évében, 1918-ban volt a mélyponton Gyomán és Endrődön is egyaránt. Az utolsó békeévhez (1913) születésszámahoz képest Gyomán 40%-a, addig Endrődön 44%-a született meg 1918-ra. A születésszámok csökkenésében a háttérben a házasságok csökkenése, a gazdasági helyzet és a katonák távolléte állhat.

A vizsgált településeken a háború első évében még nőtt a gyermekszületések száma, sőt az előző évhez viszonyítva még növekedett is, melynek oka lehet, hogy 1913-ban emelkedett a házasságkötések

¹³⁹ MNL Békés Megyei Levéltára (Békési fioklevéltár): Állami anyakönyvek jegyzéke XXXIII. 1. a, 359.-372.; 430.-441.; 1314.-1325.; 1380.-1390.; 2118.-2129.; 2179.-2189.; kötet (1900-1930)

száma. Ennek hátterében elsősorban a kedvező gazdasági helyzet továbbá a 24 éven aluliak sorozás előtti házassági tilalmának teljes felfüggesztése áll. A paraszti társadalmakban leggyakrabban az őszi betakarítást követően (október, november) kötötték a legtöbb házasságot. Így az 1914-ben látható minimális csökkenés a házasságszámokötésekben már a világháború számlájára írható. A háború első teljes évétől, 1915-től kezdve viszont óriási mértékben zuhant a házasságszámokötések száma. Az elmaradó házasságok mellett az is további problémát okozott, hogy a fennálló házasságokban is elmaradt a gyermekáldás, annak okán, hogy a férfinépeség jelentős része a frontvonalak harcterein küzdött.¹⁴⁰ A hadban álló felek országainak mindegyikében az elmaradt születések révén sokkal nagyobb veszteség érte az országokat, mint amennyit a harctereken vesztek a háború során.¹⁴¹ Gyoma és Endrőd községekben a születések száma az 1918-as évig folyamatosan csökkent, ezt követően egy gyorsütemű gyermekszám növekedés indul be, amely az 1922-es évben tetőzött.

A háború következtében a házasságszámokötések száma annyira lecsökkent (elsősorban, hogy a férfiak jelentős része a harctereken volt, másrészt a gazdasági helyzet miatt), hogy a házasságszámokötési kedv növelésének érdekében a 3984/1916.¹⁴² évi miniszterelnöki rendelet értelmében 1916. december 1-től lehetővé tette a távházasság intézményét meghatalmazás útján. Gyoma településen a miniszteri rendelet kihirdetésétől egészen a háború végéig 49¹⁴³ házasság kötöttet meghatalmazás útján. Endrőd településen nem találtam ilyen a rendeletre utaló házasságszámokötési bejegyzést a házassági anyakönyvekben. A számok folyamatos emelkedéséből következtethetünk arra, hogy Endrődön is kötöttetett távházasság a miniszterelnöki rendelet alapján. A házasságszámokötések számának drasztikus csökkenéséhez számos tényező sorolható fel, a legjelentősebb, hogy a házasságszámokötési kedv visszaesett. Ennek oka a férfiak bevonulása, a katonai veszteségek, illetve a kedvezőtlen gazdasági helyzet. Fontos megjegyezni, hogy a fegyveres testületek tagjaira szigorúbb szabályok vonatkoztak. Számukra uralkodói engedélyhez volt kötve a házasságszámokötés, és mind emellett az ezred tisztikarának meghatározott százalékkára kiterjedő házasságszámokötési jog, va-

¹⁴⁰ Szádeczky-Kardoss 1924. 2-17.

¹⁴¹ Kovács 1936. 577-587.

¹⁴² Magyar Királyi Belügyminisztérium 1917. 137-138.

¹⁴³ MNL BéML (Békési fioklevéltár): Állami anyakönyvek jegyzéke XXXIII 1. a, 1388. kötet (1913-1920)

lamint a házassági kaució letétbe helyezése igencsak megnehezítette a nőszülési vágyó tisztek helyzetét.¹⁴⁴ Ha családi állapot viszonyait vizsgáljuk meg a településeken az alábbi változások figyelhető meg 1910-ről 1920-ra. Gyomán 1910-ben a nőtlen, hajadon 5784 fő; házas: 5212 fő; özvegy: 660 fő és törvényesen elváltaknak a száma 43 fő.¹⁴⁵ Az 1920-as népszámlálási adatokban a következőt találjuk Gyoma településen hajadon 5875 fő; házas: 5147 fő; özvegy: 825 fő és törvényesen elváltak: 95 fő és további 2 főnek ismeretlen a családi állapota.¹⁴⁶ A családi állapotra vonatkozóan Endrőd községben az alábbi népszámlálási adatokkal találkozhatunk az 1910-ben. A nőtlen, hajadon száma 7470 fő; házas: 5413 fő; özvegy: 620 fő és törvényesen elváltaknak a száma összesen 11 fő.¹⁴⁷ Ezzel szemben az 1920-as népszámlálási adatok a következőképpen alakultak Endrődön: nőtlen, hajadon 7688 fő; házas: 5302 fő; özvegy: 853 fő és törvényesen elváltaknak a száma 7 fő.¹⁴⁸ Az adatok tükrében elmondható, hogy 1910-ről 1920-ra mindkét településen nőtt az özvegyeknek a száma és csökkent a házasságban élőknek a száma, amely a világháborús férfi veszteségeknek tudható be. Továbbá a nőtlen, hajadonok számának növekedése azzal hozható összefüggésbe, hogy a háború során rengeteg házasságkötés maradt el, emellett a jogilag és fizikailag sem tudott megvalósulni a szertartás.

A halálazások számának emelkedése már a háború első évében kirajzolódik a demográfiai adatokból. Elmondható, hogy mivel az Osztrák-Magyar Monarchia csapatai több fronton is harcolnak, így kihatással van a halálazási számokra is. Ugyanis az 1915-ös és 1916-os évben a legmagasabb az elhalálazások száma a vizsgált településeken. 1917-re számos fronton (balkáni, román és a keleti) megszűnnek a harcok, amely a Monarchia számára lehetőséget biztosított, hogy kevesebb irányba kelljen az erőit csoportosítania. A halálazások számának javulásának hátterében a lezárt frontszakaszok állhatnak. Az 1918-as halálazási szám emelkedése mögött az Európában megjelenő és végig söprő spanyolnátha húzódhat. Az elhúzódó háború hatására a legyengült egészségiállapotú katonákra és népességre olyan hatással volt a spanyolnátha megjelenése, amely rendkívül nagy áldozatokat szedett Európa szerte.

¹⁴⁴ Heinz 2000. 478-498.

¹⁴⁵ KSH 1910a, 1.

¹⁴⁶ KSH 1920, 1.

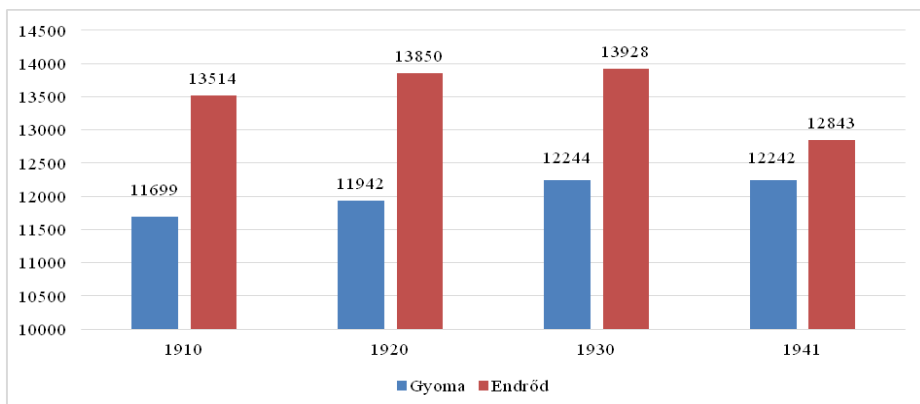
¹⁴⁷ KSH 1910a, 1.

¹⁴⁸ KSH 1920, 1.

A népszaporulatot figyelembe véve elmondhatjuk, hogy 1914-ben a magas születésszám és a háborúhoz képest alacsonyabb halálzási szám még növekedett a községek lakossága. 1915-re a világháború második évétől egészen 1918-ig Gyoma és Endrőd népszaporulata folyamatosan negatív számokat mutat. Mind két vizsgált településen az 1916-os év a mélypont a népszaporulat tekintetében. Ebben az évben rendkívül magasan vannak a mortalitási számok (a Monarchia csapatainak számos fronton kell helytállniuk), továbbá a születési számok is alacsonyabban helyezkednek az előző háborús évhez képest. A népszaporulat pedig a háború végezte után 1919-től mutat majd újra pozitív számokat.

Az 1918-as fegyverszünet következtében a katonák folyamatosan érkeznek haza a harcterekről. Ennek következtében a háborút követő évekre elmondható, hogy rendkívül megnöttek a házasságkötések száma (amely a békeidőkhöz képest is kimagaslóan magas), ezzel együtt a gyermekszületések száma is fokozatosan növekedett. Endrődön 1919-ben a házasságkötések száma magasabb volt, mint az adott évben elhalálozottak száma. A halálzási számok pedig a háború előtti időknél is alacsonyabban változott. Elmondhatjuk, hogy a népszaporulat 1919-től újra pozitív számot mutat Gyoma és Endrőd településeken. Gyoma településen csak éppen pozitívrá fordult a népszaporulat, addig Endrődön megközelíti a háború előtti számokat. A háború utáni növekedések egészen az 1921-1922-es év fordulójáig tartanak, amikor is a társadalomban újra helyreállnak az állapotok és egyenletes mozgást és arányt láthatunk a számokban.

Lakónépesség számának változásai

13. ábra Gyoma és Endrőd népesség szerinti megoszlás 1910-1941 között¹⁴⁹

Gyomán az 1920-as népszámlálási adatok alapján 11699 főről 11942 főre, míg Endrődön 13514 főről 13850 főre nőtt az összlakosság. Röviden megjegyezném, hogy a háború ember veszteségeinek ellenére is Gyomán 243 fővel, Endrődön pedig 336 fővel nőtt a település lélekszáma a két népszámlálás között. Ezen adatok figyelembevételével elmondható, hogy a háborút követően a népesség számában újra tudta magát reprodukálni, sőt meghaladni a háborút megelőző népszámlálási adatot. Fontos megvizsgálni a 6 évesnél fiatalabb népesség számát (5. és 6. ábra), hiszen ebből rajzolódik ki, hogy a születések száma milyen drasztikusan változott (közel felére esett vissza) a világháborús események hatására. Elmondható, hogy ez a változás a későbbi években lesz érezhető a község életében, ugyanis az elmaradt születések, negatív hatással lesznek a lakosság reprodukciójára.¹⁵⁰ 1930-as népszámlálási adatokat tükrében kijelenthető, hogy Gyoma népessége további 302 fővel, Endrőd népessége pedig 78 fővel gyarapodott az 1920-es adatokhoz képest.¹⁵¹ Az első világháborús tényleges demográfiai hulláma az 1941-es népszámlálási adatain figyelhető meg legelőször. A

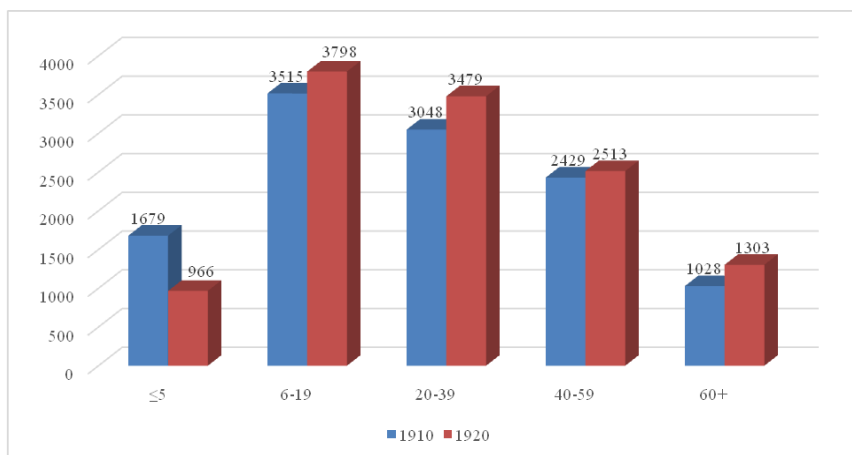
¹⁴⁹ KSH 1930. 1.; KSH 1941. 2.

¹⁵⁰ KSH 1920, 1.

¹⁵¹ KSH 1930. 1.

néesség növekedés csökkenésének hátterében az áll, hogy a földhiány miatt a lakosság egy része elvándorolt a környező településekre.¹⁵²

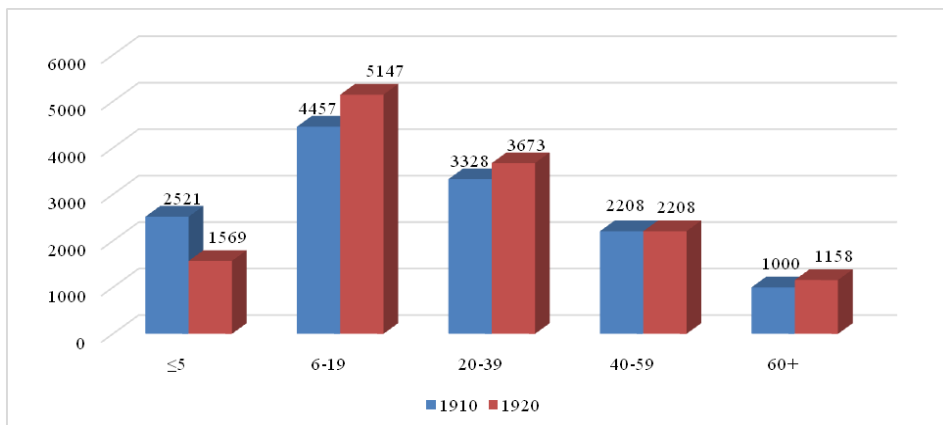
Lakosság korcsoportjainak megoszlása

14. ábra Gyoma lakosságának korcsoport szerinti megoszlása¹⁵³

¹⁵² KSH 1941. 2.

¹⁵³ KSH 1910a, 1.; KSH 1920, 1.

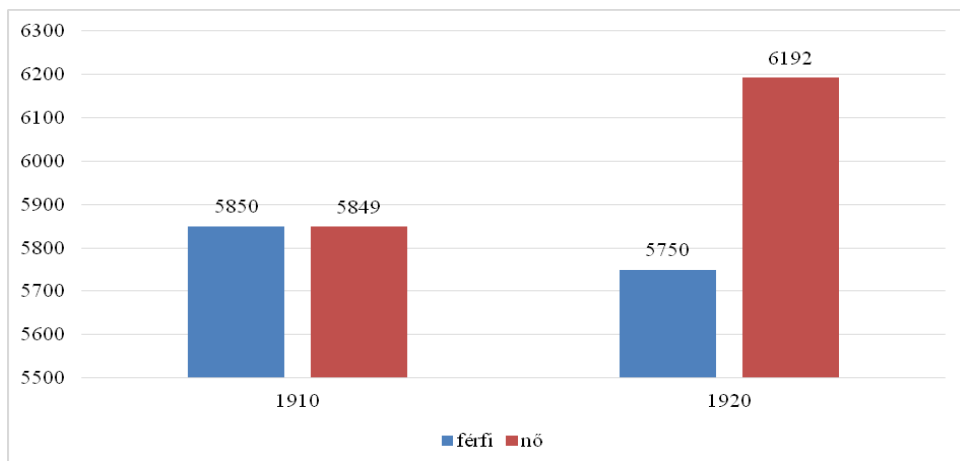
15. ábra Endrőd lakosságának korcsoport szerinti megoszlása¹⁵⁴

A Gyomára és Endrődre vonatkozó 1910-es és az 1920-as népszámlálási adatokat figyelembe véve 5 év alatti gyermekek számában láthatunk erőteljes változást. Ennek a magyarázata igen egyszerű, hiszen a háború idején jelentősen visszaesett a gyermekek születésének a száma (amit jól mutat a 5. és 6. diagram). Növekedés a többi korosztályban, egyrészt korcsoportok közötti váltásról is beszélhetünk, másrészt azon fiatalok, akik a háborúban nem vettek részt, az 1920-as népszámlálásra érték el azt az életkort, ami lényegében megnövelte ezen csoportok létszámát. Gyoma összlakosságában összesen 243 fős, addig Endrődön 350 fős növekedés látható az adatok tükrében 1910-ről az 1920-as évre vonatkozóan. Ennek a háttérben elsődlegesen az áll, hogy a háborús évek veszteségeit kompenzálni tudta a háborút követő első békeévekben születendő gyermekek száma. Másodlagos tényezőként pedig elmondható, hogy javultak az életkörülmények (elsősorban az egészségügyi ellátás javulásának köszönhetően) melynek következtében csökkent a halálozások száma.¹⁵⁵

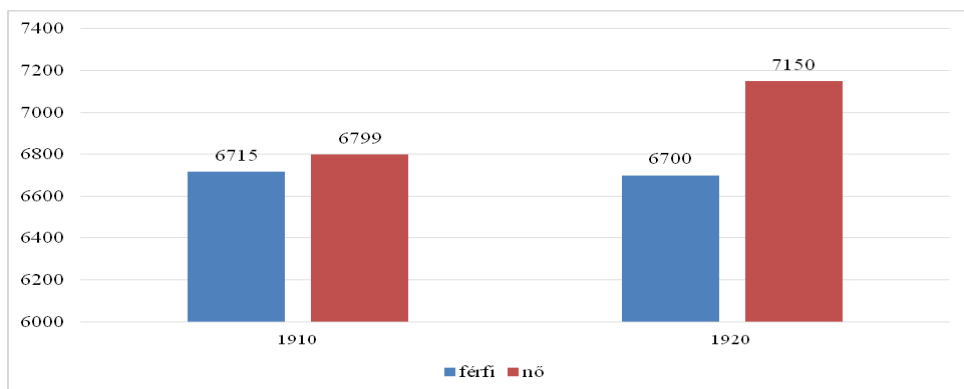
¹⁵⁴ KSH 1910a, 1.; KSH 1920, 1.

¹⁵⁵ KSH 1910a, 1.; KSH 1920, 1.

Nemek aránya

16. ábra Gyoma lakosságának nemek szerinti megoszlása¹⁵⁶

17. ábra Endrőd lakosságának nemek szerinti megoszlása¹⁵⁷

Az 1910-es és 1920-as népszámlálási adatok alapján Gyoma község tekintetében elmondható, hogy míg a háború előtt szinte azonos volt a férfiak (5850) és nők (5849) aránya, 50%-50%. Addig a háború hatása megfigyelhető az 1920-as népszámlálási adatokon, melynek következtében nőtt a nők aránya a településen a különbség több mint 442 fő lett. Ekkora a nők aránya 52%-48%, már kiemelkedően magas (6192) a férfiak számával

¹⁵⁶ KSH 1910a, 1.; KSH 1920, 1.

¹⁵⁷ KSH 1910a, 1.; KSH 1920, 1.

szemben (5750).¹⁵⁸ Fontos kiemelni, hogy a nemek arányában a különbség a 18-50 év közötti korosztálynál figyelhető meg¹⁵⁹, hiszen ez a korcsoport volt a háború elsősorban a hadköteles. Továbbá harcok következtében ebből a korcsoportból estek el a legtöbben a háború során. Az 1. számú mellélet adatai alapján látható, hogy Gyoma településen 1910-ről 1920-ra mind két nem számában figyelhető meg csökkenés. Ennek okának több tényezőt is meg kell említeni. Ezek között a természetes halálozást, a háborús évek nehézségeibe elhunytakat, spanyolnátha következtében elhalálozottakat továbbá a fronton a hősi halált halt katonákat kell felsorolni. Ha részletesebben megvizsgáljuk az 1920-as népszámlálási adatok alapján azokat a korcsoportokat (20-59 év), akkor meghatározó változást pont azokban a korcsoportokban látunk, amelyek érintve voltak a háborús harcokban. Erőteljes változás létszámban az 1865 és az 1900 között született férfiaknál figyelhető meg, ami számában és arányában teljes mértékben befolyásolta a nemek arányának változását 1910-ről 1920-ra.¹⁶⁰

Endrőd 1910-es és 1920-as népszámlálási adatainak megfigyelése alapján elmondható, hogy míg a háború előtt nagyjából azonos volt a férfiak (6715) és nők (6799) aránya 50%-50%. A háború hatásának következtében igencsak látványosan a nők arányának emelkedésével járt, ami jól tükröződik az 1920-as népszámlálási adatokon, melyről elmondható, hogy nemek közötti különbség több mint 450 fő. Ekkor a nők aránya már kiemelkedően magas (7150) a férfiakéval szemben (6700) 52%-48%. Gyomához hasonlóan Endrődön is fontos kiemelni, hogy a nemek arányában a különbség a 18-50 év közötti korosztálynál figyelhető meg, hiszen ez a korcsoport volt a háború elsősorban a hadköteles. Továbbá harcok következtében ebből a korcsoportból estek el a legtöbben a háború során. A 2. számú mellélet adatait megfigyelve elmondható, hogy Endrőd községben 1910-ről 1920-ra mind két nem számában figyelhető meg csökkenés. Ennek okának több tényezőt is meg kell említeni. Ezek között a természetes halálozást, a háborús évek nehézségeibe elhunytakat, spanyolnátha következtében elhalálozottakat továbbá a fronton a hősi halált halt katonákat kell megemlíteni. Ha részletesebben megvizsgáljuk az 1920-as népszámlálási adatok alapján azokat a korcsoportokat (20-59 év), akkor meghatározó változást pont azokban a korcsoportokban látunk, amelyek érintve voltak a

¹⁵⁸ KSH 1910a, 1. KSH 1910a, 1.; KSH 1920, 1.

¹⁵⁹ Részletesen lásd 1. számú melléklet

¹⁶⁰ Melléklet 1, 2

MNL OL XXXII-23-h-D 104. 11. tábla 664. doboz

MNL OL XXXII-23-h-E 45. 11. tábla 37. doboz

háborús harcokban. Endrőd településen erőteljes változás létszámban az 1865 és az 1900 között született férfiaknál figyelhető meg, ami számában és arányában teljes mértékben befolyásolta a nemek arányának változását 1910-ről 1920-ra.¹⁶¹

Összességében mind a két településről elmondható, hogy a nemek arányának eltolódása a későbbiekben is kihatással lehetett a helyi társadalomra. Ugyanis a megváltozott nemek aránya a községben, a háború hatására a gazdasági és társadalmi tekintetben is a „leghasznosabb” korszakban élő és érőteljében lévő férfiak sokasága esett el. Ezen férfiak kiesése pedig később befolyással lehetett a házasságkötésre és a gyermek vállalásra ezáltal a gyermekszám alakulására egyaránt.¹⁶²

Összegzés

Meg kell említeni, hogy az első világháború sok tekintetben eltért a korábbi háborúktól. A szembenálló felek egyre nagyobb haderővel, tüzérrővel és tartalékokkal rendelkeztek, ennek megfelelően hosszabb hadműveleteket is folytatni tudtak a harcok során. A harctereken fontos szerepet kaptak az új technikai eszközök, mint a repülőgép és a tengeralattjáró, emellett új elemként kiemelt szerepet kaptak a háterszág elleni politika és a propaganda hadviselés.¹⁶³

Gyoma és Endrőd községek vonatkozásában elmondható, hogy az I. világháborúnak komoly hatásai voltak a vizsgált társadalomra. A háború időszakáról megállapítható, hogy a születések és a házasságkötések száma drasztikusan csökkent, ezzel szemben a halálozások száma jelentősen megnövekedett. Fontos kiemelni az elmaradt születések számát, hiszen az adatokból is jól kirajzolódik a Nagy Háború születésszámára gyakorolt hatása. Továbbá a nemek arányának tekintetében a háború végeztével nő többletet figyelhetünk meg. A férfi lakosság háborús veszteségei legnagyobb mértékben a 18-50 közötti korosztályt érintette, a nemek közötti eltérés itt mutatkozik meg igazán. Kiemelendő, hogy azon korosztály tagjai estek áldozatul az első világháborúban, akik nemcsak gazdasági, hanem társadalmi tekintetben is a „leg-

¹⁶¹ Mellékelt 1,2

MNL OL XXXII-23-h-D 104. 11. tábla 664. doboz

MNL OL XXXII-23-h-E 45. 11. tábla 37. doboz

¹⁶² KSH 1910a, 1. KSH 1910a, 1. KSH 1920, 1.

¹⁶³ Kiss 2015. 55.

hasznosabb” korszakban élő és érőteljében lévő korban voltak. Ezen férfiak kiesése pedig később befolyással lehetett a házasságkötésre és ezzel együtt a gyermek vállalásra, ezáltal a gyermekszám alakulására egyaránt.

Végezetül meg kell említeni az elesett katonák társadalomra gyakorolt rövid és hosszú távú hatását. A háború társadalomra gyakorolt rövid távú hatásaként beszélhetünk arról, hogy a harctéren elesett katonákat, hogyan tudják pótolni mind a katona családjának, mind pedig az ország gazdaságának a számára. Továbbá a családok miként tudják feldolgozni és megoldani a kiesett munkaerő, házastárs, apa vagy éppen fiú szerepét. A háború hosszabb távú hatásaként fontos kiemelni az ebben az időben elmaradt házasságok és ezzel együtt a gyermekszületések számának csökkenését, mely nem csak a gazdaságra, de a társadalomra is kihatással volt hosszú ideig.

Jövőbeni céljaim között szerepel, hogy részletesebben megvizsgáljam a háború idején kötött házasságokra vonatkozó adatokat. A veszteségeket és a társadalmi hatásokat további vizsgált elemekkel kívánom bővíteni. Lehetőség szerint szeretném megvizsgálni a háború ideje alatt és után keletkezett hadigondozási iratokat. Továbbá, ha a források lehetővé teszik, akkor összehasonlítani a helyi és az országos adatokat.

Bibliográfia

- Balla Tibor (2010): Az Osztrák – Magyar Monarchia hadereje. In Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Kossuth kiadó. 23-41.
- Bencze László (2009): *Az állóháború harcászati és hadászati előzményei*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum. 139-152.
- Berkáné Danesch Marianne (szerk.) (2015). *Katonai terminológiai értelmező szótár*. Zrínyi Kiadó. 189., 251.
- Gyémánt Richárd (2009): *Társadalomstatisztika*. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány. 11-14.
- Gyémánt Richárd – Katona Tamás (2015): *Demográfia*. Szeged, Iurisperitus Bt. 13-15.
- Haan Lajos (1870): *Békés vármegye hajdana Történelmi rész I. kötet*. Pest, Lauffer Vilmos, 1870. 188-191.

- Heinz Ervin (2000): *Népesedéspolitikai intézkedések 1945 előtt*. Demográfia, 4. szám, 478–498.
- Hunya Sándor (1934): *Endrőd története a gyulai uradalomban*. Kolozsvári-szegedi értekezések a magyar művelődéstörténelem köréből 25., Szeged.
- Szádeczky-Kardoss Tibor (1924): *A világháború hatása Magyarország népesedésére*. Budapest, Közművelődés, I. évf. 10.szám. 2–17.
- John Keegan (2010): *Az első világháború*. Budapest, Európa.
- John Keegan (2012): *Az amerikai polgárháború*. Budapest, Akadémia Kiadó. 483-497.
- John Keegan (2013): *A csata arca A közkatonák háborúja, 1415-976*. Budapest, Akadémiai kiadó.
- Karácsonyi János (1896): *Békésvármegye története II. kötet*. Gyula, Dobay János könyvnyomdája. 129-136.
- Katona Tamás (1997): Magyarország társadalmi és gazdasági fejlődése. In. Dr. Kovacsics József (szerk.): *Magyarország történeti demográfiája (895-1995)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal. 271-294.
- Kiss Álmos Péter (2009): *Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció*. Hadtudományi Szemle II. évf. 2. szám 10-18. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00005/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2009_2_010-018.pdf (letöltés dátuma: 2018. április 16. 17:48)
- Kiss Gábor Ferenc (2015): Erőviszonyok az első világháború előestéjén. In Kiss Gábor Ferenc – Vincze Gábor (szerk.): *„...kedves bajtársaim kössétek be sebem”: A Nagy Háború emlékezete*. Ópusztaszer – Szeged, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark; Belvedere Meridionale. 49-70.
- Kovács Alajos (1936): *A születések háborús kiesésének eddig észlelhető hatásai*. Statisztikai Szemle, 07.szám 577–587.
- KSH 1910A: Központi Statisztikai Hivatal: *1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912)*
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=345&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2018. március 16. 19:05)
- KSH 1910B: Központi Statisztikai Hivatal: *1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 2. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként (1913)*.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_02/?pg=633&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2018. március 16. 19:20)
- KSH 1920.: Központi Statisztikai Hivatal: *1920. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*

(1923)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1920_01/?pg=159&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2017. 2018. március 16. 16:50)

KSH 1930.: *Központi Statisztikai Hivatal: 1930. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. Demográfiai adatok községek és külterületi lakotthelyek szerint* (1932) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1930_01/?pg=96&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91dv (letöltés dátuma: 2018. március 16. 17:20)

KSH 1941.: *Központi Statisztikai Hivatal: 1941. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 2. Demográfiai adatok községek szerint* (1976). https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1941_02/?pg=45&layout=s&query=gyoma%20AND%20endr%C5%91d (letöltés dátuma: 2018. március 16. 17:36)

Magyar Királyi Belügyminisztérium (1917): *Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, Magyar Királyi Belügyminisztérium. LIV. kötet. 137-138.

Mike Gyula (1927): A Magyar Birodalom és a mai Magyarország vérvetése a világháborúban. In: M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal: *Magyar statisztikai szemle*. M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal (1923-1948) 5. évf. (1927.) 7. sz. 624-633.

Pollmann Ferenc (2015): A hadviselés átalakulása az első világháborúban: haditechnika, stratégia és propaganda. In: Tomka Béla (szerk.): *Az első világháború következményei Magyarországon*. Budapest, Országgyűlés Hivatala. 45-53.

Rácz Attila (szerk) (2014): *Háborúk, válságok, diktatúrák demográfiai hatásai – I. A Nagy Háború*. Budapest, KSH.

Romsics Ignác (2005): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.

Tímár Antal (1998): *Föld nélkül...: amerikások, kubikosok, summások, eltelepültek*/ összeáll. Hornok Lajosné Németh Eszter; történeti anyagot feld. Tímár Antal. Honismereti Egyesület, Gyomaendrőd. 13-48.

Tomka Béla (2009): *Európa társadalom története a 20. században*. Budapest, Osiris Kiadó. VIRÁGH FERENC (1971): *Adalékok a kivándorlás Békés megyei történetéhez*. Békési Élet. 6 évf. 2 sz. 189-199.

Levéltári források

ÁLLAMI ANYAKÖNYVEK JEGYZÉKE: MNL Békés Megyei Levéltár (Békési Fióklevéltár): XXXIII. 1. a, 2126.-2133., 2187.-2194. kötet (1912-1975); 359.-372.; 430.-441.; 1314.-1325.;

1380.-1390.; 2118.-2129.; 2179-2189.; kötet (1900-1930)

MNL OL: Központi Statisztikai Hivatal levéltára; Népszámlálások feldolgozási

táblái: XXXII-23-h-D 104. 11. tábla 664. doboz

MNL OL: Központi Statisztikai Hivatal levéltára; Népszámlálások feldolgozási
táblái: XXXII-23-h-E 45. 11. tábla 37. doboz

Online hivatkozások

Állami anyakönyvek másodpéldányai:

http://mnl.gov.hu/mnls/pml/allami_anyakonyvek_masodpeldanyai

(letöltés dátuma: 2018. március 15. 12:17)

Melléklet

Nemek és korcsoportok számadatai Gyoma településen 1910-ben és 1920-ban
(MNL OL XXXII-23-h-D 104. 11. tábla 664. doboz; MNL OL XXXII-23-h-E 45. 11. tábla
37. doboz)

Gyoma				
	1910		1920	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
≥5	719	701	407	402
5-9	657	664	599	636
10-14	697	697	733	715
15-19	539	520	654	648
20-24	362	422	452	593
25-29	423	409	373	429
30-34	365	394	293	429
35-39	321	352	337	423
40-44	369	320	336	388
45-49	282	292	304	340
50-54	300	291	339	300
55-59	312	263	263	243
60-64	190	224	253	269
65-69	158	149	205	173
70-74	95	78	107	126
75-79	37	42	63	53
80-84	17	27	22	18
85-89	5	4	5	4
90-94	2	-	3	2
95-99	-	-	-	-
Ismeretlen	-	-	2	1
	5850	5849	5750	6192
	11699		11942	

Nemek és korcsoportok számadatai Endrőd településen 1910-ben és 1920-ban
MNL OL XXXII-23-h-D 104. 11. tábla 664. doboz; MNL OL XXXII-23-h-E 45. 11. tábla
37. doboz

Endrőd				
	1910		1920	
	Férfi	Nő	Férfi	Nő
≥5	1072	1113	651	673
5-9	857	880	1054	933
10-14	869	855	897	961
15-19	674	658	737	810
20-24	410	486	521	722
25-29	466	465	437	512
30-34	396	426	310	431
35-39	335	344	345	395
40-44	304	298	329	399
45-49	266	259	309	303
50-54	261	298	270	257
55-59	285	237	213	218
60-64	208	204	218	212
65-69	176	151	196	168
70-74	75	84	117	100
75-79	40	30	64	30
80-84	11	9	22	16
85-89	9	2	6	6
90-94	-	-	1	1
95-99	-	-	-	1
Ismeretlen	1	-	3	2
	6715	6799	6700	7150
	13514		13850	

Gábor-Szabó Vivien

6-14 éves magyarországi látássérült fiatalok társadalmi integrációjának esélyei és lehetőségei az oktatási rendszerben (részlet)

Bevezetés

Dolgozatom témáját egyrészt személyes okból választottam. Kisebbit testvérem gyengénlátó, és orvostól orvoshoz kellett járjunk, amíg végül megállapították a pontos diagnózist. Tapasztalataink szerint az óvónők, tanítónők felkészületlenek ilyen helyzetben. A mi esetünkben ritka volt az olyan szakember (kivéve azt az utazó tanárt, aki hetente járt fejlesztő foglalkozásokat tartani), aki empatikus volt, és az volt a célja, hogy mindent megtegyen a sikeres integráció érdekében. Sokszor összességében inkább a kellemetlen érzet volt erősebb, nem pedig a beilleszkedést elősegítő folyamatok. Másodszorban úgy látom, hogy országunkban az általam érzékelt helyzet mellett vannak már nagyon szép kezdeményezések, például kulturális programok. Az első ilyen, ami mélyen hatott rám az a budapesti Láthatatlan kiállítás. Nagyon meghatározó élménye az életemnek, mert ez egy olyan hely, ahol csak az érzékekre hagyatkozva „látunk”, és ezzel a szerepjátékkal lebontjuk azt a bizonyos falat, ami „látó” és „nem látó” között van. Másik meghatározó élményem, ahol találkozhattam olyan fiatalokkal, akiknek nem mindennapi-an telnek a hétköznapjaik az a Bátor Tábor, ahol önkéntesként vettem részt. Ezek azok a tényezők, melyek jelen dolgozatom megírására motiváltak.

A tudományos diákköri dolgozatom első fejezetében a szakterületen használatos fogalmak kerültek bemutatásra. A fogyatékoság fogalmait tisztázom különböző meghatározásokban, illetve, hogy kik azok az egyének, akik a látássérültek körébe tartoznak. Továbbá, hogy kik azok a szakemberek, akik látási fogyatékosággal élő emberekkel foglalkoznak. A második nagyobb fejezetben adatokon keresztül térképeztem fel az országunkban fennálló helyzetet. Majd azt mutatom be mennyi fogyatékosággal élő ember él jelenleg országunkban, s ezen belül mekkora a látássérültek csoportja. Mindezt a 2011-es népszámláláson keresztül, és egy 2016-ban készített mikrocenzus által. Név szerint felsoroltam és jellemeztem a látássérültek speciális intézményeit. A harmadik egységben a fogyatékosággal élők szoci-

ális ellátására tértem ki, míg végül, a negyedik részben az érintett személyekkel készített interjúkon keresztül kerülünk közelebb a valósághoz.

Kutatás, interjúk

Több olyan személlyel is készítettem interjút, akinek van tapasztalata látás-sérültekkel, illetve az integrálásra tett kísérletekkel. Látássérült gyermekek szüleit interjúvoltam meg, hogy nekik személy szerint milyen élményeik vannak az eddigiek alapján. Többek között óvónőket, tanítókat faggattam, hogy a munkájuk során mik az észrevételeik a témával kapcsolatban. Hogyan látják ők nevelők, hogy mik azok a dolgok, amiknek a megváltoztatásával előrelépéseket lehetne tenni az oktatásban? Természetesen belső véleményekre is szükség volt a helyzet alapos feltérképezésére, így gyógypedagógusoknak is tettem fel kérdéseket.

Csak két alkalommal volt lehetőségem személyes interjúztatásra, a legtöbben írásban adtak választ a kérdéseimre. Ez azért történt így, mivel az interjúalanyok többségét nem ismerem személyesen. Volt olyan személy, akit az egyik interjúalanyom kért fel, hogy válaszaival segítse az adatfelvételem. Másik indok, ami miatt írásban könnyebb volt sok esetben a kérdezés-válaszadás az az, hogy sokan közülük tőlem távol, másik városban ének, dolgoznak.

Az alanyok kiválasztása az óvónők és tanítónők esetében leginkább a lakóhelyemről történt. Ennek egyszerű az oka: volt óvónőim, tanítónőim kértem fel, illetve az ő kollégáikat. Ezen belül ezek a pedagógusok nem ugyanabban az intézményben dolgoznak, mind az óvoda és általános iskola esetében.

A szülők közül csak egy illető volt, aki személyes ismeretség alapján került az interjúalanyaim közé, ő pedig az édesanyám. Fontosnak tartottam az ő válaszait is beemelni a dolgozatomba. Ennek a legfőbb oka az, hogy már a bevezetésben is leírtam, hogy a témát személyes indíttatásból választottam.

A látássérültekkel foglalkozó szakemberek esetében az intézményvezető hölgygel volt lehetőségem élő interjúzásra. Erre 2018. május 15-én került sor a Budapesti Vakok és Gyengénlátók Általános Iskolájában, egy nyílt nap alkalmával. Családommal vettünk részt ezen az eseményen, kisebbik testvérem iskolaváltása indokolta ezt. A kérdések ennél az interjúnál félig strukturáltak voltak, mert adottak voltak az én előre megírt kérdéseim, és emellett még tettem fel olyan kérdéseket, amelyeket a beszélgetés irányvonala követelt meg. Az összes többi interjú strukturált volt. Továbbá a szol-

noki tiflopedagógussal van még személyes kapcsolatom, mivel őt is testvéremem keresztül ismerhettem meg.

Óvodapedagógusokkal készített interjúk

Dolgozatom címe a 6-14 éves látássérült gyerekekre szűkíti le a korcsoportot, viszont nélkülözhetetlennek tartottam azt, hogy belevegym az óvónőket is a véleménynyilvánításba. Elsősorban azért, mert a gyermekek 3 évesen kerülnek be először oktatásrendszerbe, az óvodán keresztül. Itt találkoznak életükben talán elsőként egyfajta szabályrendszerrel, közösségi normákkal, különböző illemszabályokkal stb. (A bölcsőde a gyermekvédelmi szakellátások körébe tartozik, illetve nem minden kisgyermek jár ebbe az intézménybe.) Összesen 5 óvónőt sikerült meginterjúvolnom.

Az első interjúkérdésemben egy rövid bemutatkozást kértem a válaszolást vállaló interjúalanyoktól. Ennél a résznél volt, aki a nevének megadásával mutatkozott be, de olyan is, aki röviden ismertette, hogy mióta és melyik településen dolgozik óvodapedagógusként.

A következő: „Mivel foglalkozik?” kérdésre elég sokszínű válasz érkezett. Pozitívumnak vélem, hogy az egyik óvónő és gyógypedagógusi végzettséggel is rendelkezik. Ez nagyon nagy segítség, hiszen meg van a kellő szakmai ismerete ahhoz, hogy egy enyhén sérült gyermeknek is megfelelő foglalkozásokat tartsanak, illetve nincs szükség külön fejlesztőpedagógusra, mert az óvodának így már van egy tanácsadója. Leginkább ez akkor mérvadó, ha nincs a településen vagy a megyében sem gyógypedagógus szakember, így ez a feladatkör betöltetlen lenne egyébként. Hárman elmondták, hogy olyan helységben dolgoznak, ahol nagyrészt a gyermekek a roma kisebbséghez tartoznak, vagy konkrétan az óvodában a gyermekek is túlnyomóan roma származásúak. Az egyikőjük így fogalmazott: „A város leghátrányosabb körzetében működő (...) dolgozom. Az óvodánkba járó gyerekek szinte 100%-ban cigány származásúak. Nagyon magas a HHH, BTMN és SNI gyermekek száma. Az SNI-s gyermekek többsége enyhe értelmi fogyatékos. Jelenleg 24 fős nagycsoportom van.” Míg egy másik válaszadó: „Óvodapedagógusként dolgozom, egy olyan településen, ahol a gyermekek a cigány kisebbséghez tartoznak. Nagyszámú a gyermekcsoportban az SNI-s és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermek.”

Harmadik kérdésként magára az integráció fogalmára tértem ki, pontosabban arra voltam kíváncsi, hogy ki, hogyan értelmezi. („Mit jelent Önnek az a kifejezés, hogy integráció?”). A kulcsszavak a következők: problémás gyerek, sajátos nevelési igényű (SNI), fogyatékossgal élő, ép, elfogadás,

differenciálás, tanulás, együttnevelés, lehetőség, egyensúly, egyenlő esélyek, hátrányos helyzet, empátia. A leginkább lényegre törőnek ezt a leírást találom, mely mindent magába foglal: „Pedagógusként számomra az integráció elsősorban lehetőség arra, hogy együtt neveljünk ép és valamilyen fogyatékossgal élő vagy sajátos nevelési igényű, valamilyen zavarral küzdő gyermekeket. A sérült gyerek részéről ez lehetőség a természetes szocializációban való részvételre, a többieknek fejlődik empátiája, toleranciája, értéké válik számukra egymás elfogadása, segítése.”

Következő: „Volt-e már az Ön csoportjában /óvodájában látássérült gyermek?”. A hét megkérdezettből, hat személynek van tapasztalata látási fogyatékossgal élő gyermekkel kapcsolatban.

Negyedik kérdésfeltevés: „Ha az előző kérdésre igennel válaszolt: Milyen módszerekkel, segítségekkel tudták könnyebbíteni a gyermek fejlesztését?” Kollektívan a környezet, illetve dolgok, feladatok személyre szabását említették, mint segítő módszert. Ezen kívül még a szakemberrel való folyamatos kapcsolattartást emelték ki. Azonban mivel minden gyermek, úgy minden eset is egyedi, így az alábbi helyzetmegoldásokra szeretném a figyelmet felhívni: „Az óvodánkban dolgozó fejlesztő pedagógus végzettségű óvodapedagógus kollégával közösen állítottuk össze fejlesztési tervét. Az egyéni fejlesztés egyrészt csoportjában integráltan történt játékidőben, másrészt a fejlesztőpedagógus hetente 2 órában fejlesztette egyénileg. Nagy támogatás volt a teljes körű elfogadás mind a gyermektársak, mind a nevelők, szülők részéről.” Egy másik óvodapedagógus olyan problémamegoldásról vallott, mely, ha mindenhol így menne, mint ebben a bizonyos óvodában, akkor egyenes út vezetne, ahhoz, hogy egy gyermek se érezze magát hátrányban. Így kezelték a „problémát”: „Csoportszoba berendezésével, állandóságával, az étkezéshez használt eszközök árnyalatának megválasztásával, a szülők érzékenyítésével, szülőértekezlet alkalmával- bekötött szemmel, sötét szemüvegben kellett tevékenykedniük a csoportban. Gyermekek között pozitív diszkrimináció érvényesítése, segítségadás értékének hangsúlyozásával, az eszközök elrendezésének motiválásával. Tevékenységek, mozgás alkalmával pedagógiai asszisztens bevonásával. Lépcső szélének jelölését a fenntartó megtette. Kutyaterapeuta bevonása a nevelésbe alkalmanként.”

Fentebb leírt módszerek megvalósításához ötödik pontban a speciális fejlesztő eszközök szükségességére voltam kíváncsi. Ebben az esetben a hat olyan óvónő közül, akinek van tapasztalata látássérült kiskorúval kapcsolatban, három olyan volt, aki speciális eszközöket alkalmazott a tanulás-tanítás, fejlesztés érdekében. Elgondolkodtató helyzet ez, mert arról nincs tudomásunk, hogy nem igényelte a gyermek taníttatása ezeket a fejlesztő segédesz-

közöket, vagy anyagi esetleg más korlátok miatt nem kellett igénybe venni ilyen tárgyakat.

Folytatva ezt a vonalat aziránt érdeklődtem, hogy kihez tudtak segítségért fordulni. Itt ötből 3 válasz negatív. „Sajnos a szakember hiány miatt nem sok segítséget kaptam.” Majd egy másik hölgy: „Mivel speciális felkészültségű gyógypedagógus nem segítette a munkánkat, az óvoda meglévő eszközeivel, játékszereivel oldottuk meg a fejlesztést.” A harmadik: „A látás-sérült gyermekek fejlesztését fejlesztőpedagógus végzi. Az ő iránymutatása segíti az óvodapedagógus egyéb fejlesztő tevékenységét. Jó kapcsolat alakult ki a védőnővel, és a szülők is együttműködnek a gyermek harmonikus integrálása érdekében. Sajnos gyógypedagógus a településen nincs.” De két óvónőnek volt lehetősége gyógypedagógus tanácsait, segítségét alkalmazni (Válasz: „Gyengénlátó intézet utazó gyógypedagógusához.”).

Még arra vártam a választ, hogy szükség volt-e konkrétan gyógypedagógus szakember munkájának igénylésére. Fentebb már páran kitértek arra, amit itt is elmondtak, hogy kellett volna, de a lehetőség és a feltételek nem voltak adottak az előírtak megvalósításához. Például: „A gyermek szakvéleményében megfogalmazták, hogy milyen fejlesztőpedagógus, gyógypedagógus bevonására, fejlesztésére lenne szükség, de nem állt rendelkezésre ilyen végzettségű gyógypedagógus.” Vagy máshol: „Szükség lenne, de nincs ilyen jellegű segítségre lehetőség.” 3 helyen erre a kérdésre igenlő válasz érkezett és az ügy megoldott volt.

Az alábbiakban arról lesz szó, hogy kapnak-e jelenleg az országunkban az óvónők továbbképzést az enyhén sérült gyermekek kezelésére, és ha igen, akkor mennyire találták a résztvevők hatékonynak. Az én mintámban csak ketten vettek részt (eddig) ilyen jellegű képzésen. Egyikük szerint kiválóan hatékony volt ez a felkészítés. A második alany válasza: „Önképzéssel csatlakoztunk a gyengénlátóknál tartott továbbképzésekhez.” Szívlelendő, hogy országunkban ilyen tenni akaró és küzdő, a gyermekekért küzdő óvónők nevelnek, azonban azt negatívként tudom megjegyezni, hogy alapvetően itt sem egy jól bevált és működő folyamat a képesítés, hanem ilyen áron valósult meg.

Végül arra kértem mindenkit, hogy mondják el, ha van valami megjegyzésük, vagy további véleményük, amit a témával kapcsolatban el szeretnének mondani.

„Szükségesnek tartanám, hogy az alapképzés (óvodapedagógus szak) kiegészüljön az enyhén sérült gyermekek megsegítését szolgáló tantárgyakkal. Emellett fontosnak tartom, hogy ne csak elméleti képzésben nyilvánuljon ez meg, hanem minél több helyen legyen lehetőség hospitálásra, tapasztalatszerzésre a hallgatóknak. Sajnos egyre több gyermek enyhén sérült és

azt tapasztaltam munkám során, hogy az óvodapedagógusok nincsenek felkészülve ezen gyermekek nevelésére, fejlesztésére.”

„Tapasztalatom szerint a gyermekek többségénél az SNI megállapítása elhúzódik, 5-6 éves kor előtt nem történik meg a Szakértői Bizottságok részéről, így speciális fejlesztésük is késik. Kevés a gyógypedagógus. A megyében kevés, vagy nincs olyan intézmény, amely a speciális fejlesztést igénylő gyermekeket ellátná. A pedagógusok az alap- ill. továbbképzések során nem kapnak megfelelő felkészítést az SNI gyermekek neveléséhez.”

„Nagyon kevés azon speciális végzettségű gyógypedagógusok száma, akik a látássérült gyermekek fejlesztését elő tudnák segíteni. Kevés azoknak a képzéseknek a száma, amik segítséget nyújtanának az óvodapedagógus részére a sajátos nevelési igényű gyermekek fejlesztéséhez.”

Hárman is megemlézték a gyógypedagógusok hiányát, illetve a felsőoktatás reformálásának ügyét.

Egy nézőpont van, amire részemről a mindennapokban is alkalmazott üzenetként próbálok tekinteni: „(...) Így tehát arra kellene jobban felkészülni a jövőben, hogy a sérült emberek számára is élhető és lehetőségeket biztosító környezetet teremtsünk. Illetve a gondoskodás helyszíneit (intézményeket, speciális otthonokat) az arra kényszerülőknek biztosítsuk. Mert senki sem önkaratából szeretne sérült lenni.”

Tanítónőkkel készített interjúk

Az általános iskolai tanítónők között volt olyan, aki már a 42. tanévét kezdte meg idén, és olyan is, aki 3. éve dolgozik pedagógusi pályán. Az integráció megfogalmazására többen adták itt is, az egyszavas „beillesztést”, „beilleszkedést”, vagy a „befogadás” válaszokat. Bővebb megfogalmazásban az egyikük így vélekedik: „A sajátos nevelési igényű, valamint eltérő szociális háttérrel rendelkező gyerekeknek az együttnevelése a problémamentes gyerekekkel.”

A nyitó kérdés után azt vizsgáltam, hogy kiknek volt már az osztályukban látássérült tanuló. 6-ból 2-nek volt tapasztalata, így csak ők tudtak erről nyilatkozni, hogy hogyan kezelték a helyzetet, milyen módszerekkel próbálták könnyíteni a gyermek fejlesztését.

„Sajnos a feltételek nem igazán voltak adottak a gyermek tanításához. Igyekeztem differenciált feladatokkal, egyéni foglalkozásokkal segíteni őt. 3. osztályos korában speciális iskolába került.” Nem volt szükségük gyógypedagógusra, de ki lehet következtetni a fentebb említett válaszból, hogy a gyermek fejlődéséhez nagyban hozzájárult volna, ha szakember is

tart számára fejlesztő órákat. Viszont, amit pozitív következtetésként vonhatunk le az az, hogy a gyermek nem lett csúfolódás, kiközösítés áldozata, hanem az osztályba sikeres volt a beilleszkedése. Ehhez a tanítónő, elmondása szerint a következőkkel tudott hozzájárulni: „Bevontam a közös programokba. Megbízta olyan feladatokkal, melyeket ő is képes volt ellátni. A feladatok megoldásához segítségül ép társait kértem, akik szerencsére partnerek voltak.”

Míg a másik tanító: „Abban az időben, amikor a látássérült gyermeket tanítottam, még nem volt ilyen fejlett a technika, mint jelenleg, így kevesebb lehetőségem volt. Speciális vonalazású lapot készítettem neki, arra írt. Ezen a vonalak sokkal erősebben látszódtak, vastagabbak voltak, mint a többiek füzetében. Az első padsorban ült, hogy a táblát jobban lássa. Neki nagyobb betűkkel írtam a feladatlapokat. Ha szükség volt rá, felolvastam a szöveget, utasításokat. A megismerés folyamatában igyekeztem minél több érzékszervére hatni. Gyakran szóban kértem számon.”

A tanítónő megfelelő helyzetfelismerése, és kiváló ötletei miatt itt neki nem volt szüksége gyógypedagógusra, illetve még az integrálás is sikeresen működött. Ehhez, amit az ő részéről hozzátett szerinte a példamutatás volt legfőbb. „A segítségnyújtás mellett a türelem és a figyelmesség segített abban, hogy beilleszkedett a többiek közé. Ezzel mintát mutattam az osztály tanulóinak, és ők is segítették őt, ahol tudták.”

Azok, akiknek még nem volt az osztályában látássérült diákja, mindenki azt válaszolta, hogy tudná, hogy kihez kellene adott helyzetben segítségért fordulni. Többé-kevésbé tudták, hogy a látássérült gyermek integrálható, ha nincs ezen felül további sérülése. Meglátása erről a jártassággal rendelkezőnek: „Egyetértek velem, csak a különleges bánásmódra való felkészítést hiányolom hozzá.” Akadt olyan, aki szerint csak részlegesen integrálható ilyen nehézségekkel küzdő kiskorú, olyan is volt, aki nem gondolkozott még ezen, mivel nem szembesült még ezzel a problémával, nincs személyes benyomása erről. Megint mások: „Amennyiben az Ő személyiségfejlődésére pozitív hatással van, elfogadom, támogatom.” Más: „Ha a látássérült gyermekeken kívül az osztályban nincs más gyermek, akinek szintén vannak tanulási nehézségei úgy pozitívként érzem.” Egy újabb: „Mivel a gyerekek nagyon könnyen elfogadják a mássággal küzdő társaikat, ez üdvözlendő dolog. Mindenben a segítségükre vannak. Ha a pedagógus szemszögéből nézzük, akkor olyan szempontból gondot okoz, hogy nincs elég ismerete ahhoz, hogy hogyan is kell a legmagasabb szintű tudást átadnia, hiszen ilyen irányú képzést nem kapott a főiskolán.” Ez az állásfoglalás átível a következő kérdésemhez, mely arról szól, hogy a tanítók kapnak-e továbbképzést. Hatból egy olyan személy volt, aki bővebb véleményét is alkotott, de mindannyian egyhangúan azt válaszolták, hogy nincs

lehetőségük ilyen tudáshoz hozzájutni. „Az ilyen jellegű képzések nagyon ritkán szerepelnek a továbbképzések listáján. Aki ilyen témában szeretné képezni magát, az gyógypedagógiai kiegészítő tanulmányokat végezhet, amit sok esetben nem támogat az iskola.”

További gondolatok az alanyoktól:

„A szegregált oktatás azért előnyösebb a látássérült gyerekeknél, mert ott meghatározzák a csoport létszámát. (Nem 30 fős osztályban a helyük, mert nagyon kevés idő és figyelem jutna rá.) Olyan gyógypedagógusok foglalkoznak velük, akik erre speciális képzést kaptak, így sokkal jobb eredményt érhet el minden egyes gyerek.”

„Ritka az olyan osztály, ahol ne lenne legalább 3-4 BTMN szakvéleménnyel illetve 1-2 SNI szakvéleménnyel rendelkező tanuló. Minden gyermek egyedi eset, melyre a tanítónak egyénileg kell segítséget nyújtani. Abban az esetben, ha csak egy látássérült gyermek van az osztályban és mellette nincs BTMN illetve SNI tanuló, akkor véleményem szerint integrálható a gyermek, de a többi nehézséggel küzdő tanuló mellett nagyon kevés idő jutna egy ilyen gyermekre. A jelenleg hatályos jogszabály szerint egy osztályba 30-32 gyermek járhat, melybe a BTMN tanuló 1 főnek az SNI tanuló 2 főnek számít, ebből kifolyólag nagyobb nehézséget jelent a magas osztálylétszám is. Mindezen felül pedig ahhoz, hogy egy gyermek fel legyen terjesztve BTMN illetve SNI vizsgálatra mind a kettő szülő beleegyezése szükséges. Amennyiben csak az egyik szülő nem járul hozzá a vizsgálatához, vagy egyszerűen nem viszik el a vizsgálatra, úgy a tanulási nehézséggel küzdő gyermek nem kaphat szakvéleményt és így megfelelő ellátásban sem tud részesülni. Ez tovább nehezítheti a tanítás folyamatát.”

„Sajnos egyre több az SNI-s, BTM-es tanulási-és magatartási zavarral küzdő, mentálisan sérült tanuló, akik egyéni bánásmódot igényelnek, de a mai iskolarendszer, oktatási rendszer ezeket nem veszi figyelembe. Nem hagy időt a velük való foglalkozásra tanítási órákon. Rohannunk kell a tanmenet által megszabott témákkal, időre teljesítve a tananyagot, és azokat számon kell kérnünk. Ezekkel nem értek egyet és látom a "leszakadó" gyerekeket, és frusztráló érzés haladni a tananyaggal, és segíteni annak, aki igényli.”

„A szervi fogyatékossgal, sérüléssel nem rendelkező gyermekek személyiségfejlődésére is pozitív hatással lehet az integráció, ha annak a megfelelő személyi és tárgyi feltételei adottak.”

Látássérültekkel foglalkozó szakemberekkel készített interjúk

Három látássérült személyek pedagógiája szakos gyógypedagógusként végzett alanynak tettem fel a kérdéseimet, illetve ezen kívül még a budapesti Gyengénlátók Általános Iskolájában (hivatalos nevén: Gyengénlátók Általános Iskolája Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye és Kollégiuma) volt alkalmam találkozni és beszélgetni az EGYMI intézményegység vezetőjével 2018 májusában. Az általuk érzékelt helyzet az alábbiak alapján áll össze.

1. számú interjúalanyom 2013-ban végzett látássérült személyek pedagógiája szakos gyógypedagógusként. Azóta is szakmájában dolgozik Szolnokon és körzetében, különböző életkorú személyekkel. Bemutatkozását még ezekkel a sorokkal egészítette ki: „Jelenleg 0-100 éves kor közötti látássérült személyek fejlesztésével, rehabilitációjával foglalkozom: korai fejlesztés, óvodai fejlesztés, iskolai-középiszkolai fejlesztés, felnőtt rehabilitáció. Minden területen utazó gyógypedagógusként tevékenykedem, házhoz, illetve intézményekhez járok foglalkozást tartani.” 2. számú interjúalany szintén látássérültekre szakosodott gyógypedagógus. Baján, a helyi speciális iskolában dolgozik. Immár 15 éve foglalkozik 6-18 éves különböző fokban értelmi sérült látássérült gyermekekkel. Ezekben az években voltak tanítványai a helyi/ körzeti általános iskolákból ép értelmű látássérült gyermekek. Ő maga is látássérült, a középiskolát és a főiskolát is integráltan végezte el. 3. számú interjúalany jelenleg 3. éve Veszprémben dolgozik. 2014-ben végzett látássérültek pedagógiája szakos gyógypedagógusként, ezt követően egy ideig az országos ellátó körű EGYMI-ben dolgozott utazó gyógypedagógusként, Budapesten.

1. számú interjúalanyom válasza arra az első kérdésemre, hogy miért választotta ezt a pályát így hangzik: „Elsősorban az emberek életének megsegítése volt a célom, aztán megfogott az a kötődés, amellyel a fogyatékos emberek fordulnak az őket segítő és szerető személyekhez. Ennek én is része szerettem volna lenni. A gyógypedagógián belül pedig azért a látássérülésre szakosodtam, mert ezt találtam a legkreatívabbnak, és ami a legfontosabb: ezeket az embereket soha nem sajnáltam! Ezáltal én sosem a hiányosságait láttam, hanem azokat a lehetőségeket, amelyekkel ők a lehető legteljesebb módon élhetik az életüket.”

Ezután arra értem őket, hogy osszák meg velem, hogy hogyan telik egy napjuk a munkahelyen. 1. számú interjúalanyomnak: „Főállásban az utazótanári munkát látom el, ezért az iskoláskorú látássérült tanulókkal foglal-

kozom Szolnok környékén. Ebben a munkakörben általában napi 2-3 intézménybe utazom. Legtöbbször másfél-két órát töltök egy helyen, és egy-egy tanulóhoz hetente egyszer, vagy kétszer jutok el. A látássérült tanulóval fejlesztést végzek (látásfejlesztés, kompenzációs technikák, hiányosságok enyhítése, erősségek támogatása), ha látássérüléséből adódóan tanulmányaiban lemarad, akkor azt kompenzálom, illetve a többségi pedagógusokkal és a szülőkkel konzultálok. A napi adminisztrációt, és az órákra való felkészülést mindennap végzem, munka után.” Míg a 2. alanynak ilyen egy napja: „Jelenleg csak súlyos fokban értelmi sérült - halmozottan sérült látássérült tanítványaim vannak. A nekik megtartott órák igencsak eszközigényesek, így ezekre az órákra sokat kell készülnöm, így már legalább fél órával az első óráim előtt bent vagyok az intézetben, hogy előkészítsem a szükséges eszközöket.” 3. alany esetében: „Mivel utazó gyógypedagógusként dolgozom, a munkahelyem helyszín tekintetében minden nap (sőt, egy napon belül is) más és más. Átlagosan 3 különböző intézményt látogatok egy nap, és tartok fejlesztő foglalkozást óvodásoknak és általános iskolásoknak (heti 20 óra), továbbá konzultálok a befogadó pedagógusokkal, gyógypedagógiai asszisztensekkel. Kivételes esetnek számít, hogy egy középiskolás tanítványom is van. Órarend szerint dolgozom, ennek összeállítása alapos szervező tevékenységet igényel a félévek elején, hiszen számos szempont együttes figyelembevételét kívánja. (Pl.: az óvoda napirendje, az adott óvoda óvodába érkezésének időpontja, mely napokon áll szabadon az óvoda fejlesztő szobája, mely napokon kapja a gyermek az esetleges egyéb fejlesztéseket, iskoláskorban milyen az osztály órarendje, milyen tanórán engedélyezik, hogy részt vegyen fejlesztésen, esetleg az iskola csak a délutáni foglalkozást támogatja, szakkörök időpontja, stb.) Az idei tanévben több napon is fél nyolctól már kontaktóráim van. Majdnem minden óráim egyéni foglalkozás, néhány esetben kettesével vesznek részt a tanulók. A legtöbb befogadó intézményben van lehetőségem fénymásolásra, 3 helyen nyomtatásra is. Az intézmények között tömegközlekedem, a fenntartó biztosítja a helyi bérletet, valamint a távolsági jegyek árát. Az utazások idejére lyukas órá(ka)t hagytam az órarendemben. Miután megtartom az utolsó órát, hazajövök, és itthon készülek fel a következő napra, továbbá az adminisztrációs teendők egy részét is itthonról készítem el. Más fix pont nem jöhet szóba, hiszen a nevelői/tanári szobákban nincs saját helyem, szekrényem; az EGYMI-be pedig hetente csak 2 nap megyek be: egyszer órát tartok a speciális iskola látássérült tanulóinak, illetve hetente egy órában veszek részt az utazótanári értekezleten. Ez utóbbi alkalom lehetőséget teremt arra is, hogy konzultáljak azokkal a kollégákkal, akikkel van "közös gyerekünk". (Pl. látás-mozgássérült tanítványaim esetében a konduktor kollégánommal tartunk esetmegbeszéléseket.)

Mindezek után a velük kapcsolatban álló intézményekről érdeklődtem, hogy mik a tapasztalataik. 1. számú interjúalanyom így válaszolt: „Az intézmények nagy többsége várja és kéri a segítséget. Igyekeznek a mindennapi dolgokat, olykor gondokat megoldani. Azt mondhatom, hogy jelenleg kivétel nélkül partneri a kapcsolat az intézmények vezetőivel és pedagógusaival is.” 2. alany szempontjából: „A látássérült gyermekeket nevelő intézmények igyekeznek megteremteni a látássérült gyermek nevelésének, oktatásának ideális feltételeit, ehhez azonban szükségük van tiflopedagógus módszertani segítségére (módszer, eszközök...)” 3. alany: „A tapasztalataim nagyon változók, az adott gyermek tulajdonságai, az intézményvezető és a befogadó pedagógusok attitűdjének függvényében. Természetesen fontos az adott gyermek életkora is, hiszen nagy a különbség óvoda és iskola között. (Nem jobb az egyik a másiknál, csak teljesen más légkörű a két intézménytípus.) Az elmúlt egy évben összesen 8 intézménnyel volt kapcsolatomban, bármelyik esetben tudnék pozitívumot és negatívumot is kiemelni.”

Továbbá kíváncsian vártam arra a választ, hogy szerintük mik azok a dolgok, melyeken érdemes lenne változtatni annak érdekében, hogy sikeres legyen az integráció a többségi iskolákban. 1. számú interjúalany meglátása: „A legfontosabb az lenne, hogy a látássérült gyermekkel újonnan kapcsolatba kerülő pedagógusok elvégezzenek egy rövid szakmai továbbképzést, amelynek keretében megismerhetik azt a szemléletet, amellyel hozzájuk fordulni kell, eszközöket, módszereket, és ismereteket sajátíthatnának el. Ezek a mindennapokat könnyítenék meg, nem félnének annyira a feladattól, hiszen nem lenne annyira ismeretlen. Ilyen szakmai napok működnek a Gyengénlátók és a Vakok Iskolájában is, mégis kevesen vesznek rajta részt. Az időt vagy az energiát sajnálják?! Nem tudom. Az utazótanári munkám során igyekszem ebből pótolni, amennyit tudok, de azt a fajta nyílt órát, ahol a gyógypedagógusok a tanórárt tartják, ilyen gyerekeknek, azt ott tudnék megismerni. A látássérült tanulókkal a tanórákon, és a szabadidőben ők vannak.” 2. alany szemlélete: „Anyagi feltételek, néhol emberi hozzáállás.” 3. alany: „Az együttműködés fontosságát emelném ki. Fontos, hogy bizalmi helyzet alakuljon ki a gyógypedagógus - szülő - pedagógus háromszögben. Szerencsére néhány esetben ez nem is igényel változtatást. Jó lenne, ha a többségi pedagógusok (tovább)képzésükben több ismeretet kapnának a sajátos nevelési igényű gyermekekről, illetve az aktuális SNI tanítványokkal kapcsolatos érzékenyítő programokon vehetnének részt. (Ez teljesülhetne is látássérült gyermekek esetében a Vakok, illetve a Gyengénlátók EGYMI által, azonban ezt a szolgáltatást kérni kell, és sok esetben nem jutnak el ennek megigényléséig. A pesti rendezvényekre pedig nem jutnak el.) Néhány esetben jó lenne, ha növelhető

lenne az intézményben és/vagy a gyermekkel töltött heti óraszám az integráció sikerének növelése érdekében.”

Ezek után külön kívánom bemutatni az interjúm a budapesti Gyengénlátók Általános Iskolája és Diákotthona, Pedagógiai Szakszolgálat EGYMI intézményrészének vezetőjével. Legfőbbképp azért, mert mint intézményvezető, ő maga és kollégái nagyon sok gyermekkel kapcsolatban állnak, egészen óvodás kortól a középiskolát végző fiatalokig.

„Alapvetően gyógypedagógus vagyok. Látássérültek és értelmileg akadályozottak pedagógiája szakon végeztem, a Bárczin sok-sok évvel ezelőtt. Úgyhogy itt kezdtem a pályafutásomat 16 évvel ezelőtt a Gyengénlátóknál. (...) pár évig dolgoztam itt, aztán úgy alakult az életem, hogy (...) 5 évet dolgoztam felnőttekkel, felnőtt rehabilitációban, de ott is látássérültekkel és nagyon szerettem, (...) de mindegy másképp alakult az életem és (...) úgy döntöttem, hogy akkor visszajövök ide. Utazótanárként dolgoztam újra itt az EGYMI-ben és akkor most második éve vezetem itt az intézményegységet. Kifejezetten az EGYMIT. Mi úgy épülünk fel, hogy három nagy intézményegység van: az iskola, a kollégium és mi, az EGYMI, akik az integráltakkal foglalkoznak. Mi foglalkozunk óvodásokkal is, és iskolásokkal meg középiskolásokkal is. A középiskolásokkal kifejezetten 2 kollégánál, úgyhogy én velük közvetlenül nem, de iskolába én is kijárok itt Pesten is meg vidékre is szoktam, illetve még az óvodásoknak a fejlesztését látjuk el. Meg hát emellett pedagógusoknak a képzése, továbbképzése, szakmai napokat szervezünk, családok számára mindenféle eseményeket meg most már jönnek majd a nyári táborok. (...) Tényleg mi itt elsősorban csak részben a gyerekekkel foglalkozunk, de legalább ugyanannyit a pedagógusokkal igyekszünk meg hát nyilván a családdal, a környezettel.”

Második hozzáírányuló kérdésemben az iskolájuk bemutatására kértem, illetve, hogy mik a legfőbb előnyei, ha valaki ebben a speciális iskolában tanulhat.

„Az iskolának annak van 134 tanulója, ha jól tudom most, amiből 55 azt hiszem most a kollégista. Az iskolában ugye van ép értelmű tagozatunk meg tanulásban akadályozottak tagozata. Természetesen mindenki gyengén látó, illetve az sem teljesen igaz, mert van 1-2 olyan testvér gyerekünk, akik nem gyengén látók, de egy-egy egyedi kérelem alapján valamiért ide jár, legfőbbképp szervezési okok miatt. (...) Az iskola az most már 62 évvel ezelőtt alapult meg, alakult meg a külön gyengénlátók oktatása. Először csak alsó tagozat volt, aztán felső és mi ebbe az épületbe azt hiszem '78 óta vagyunk, de természetesen bővült. Ez a harmadik, ahol most vagyunk (interjúkészítéskor 2018.05.15. Nyíltnap az iskolában- szerk. GSZV.) az a nyolcvanas évek elején épült rá. (...). Mi az EGYMI-ben több mint 900 gyereket tartunk nyilván és foglalkozunk vele, kivel aktívabban, kivel meg egy kicsit nehezebben. Az iskolai élet egyébként azt gondolom, hogy majdnem teljesen úgy néz ki, mint egy

többségi iskoláé, hiszen órarend szerint működnek, megtartják az órákat. Ami az óriási különbség, hogy nyilván itt megkapják az órán belül is azt a speciális ellátást, ami a látássérüléshez kapcsolódik meg hát a fejlesztő órákat, amiből van mindenféle itt a látásneveléstől a mozgásfejlesztésig, Brei órák, egyébként délután is mindenféle szakkör, zene....stb. (...) S hát nyilván a specialitás abban rejlik, hogy itt a teljes alsó tagozatban kizárólag gyógypedagógusok dolgoznak, sőt az alsó tagozatban mindenhol látássérült szakos gyógypedagógusok tanítanak. Tehát azt gondolom, hogy hol máshol, ha itt nem? Felső tagozatban ott már nem feltétlenül. Ott már szakos tanárok is vannak, de gyógypedagógusok is. Vagy vannak olyanok, akiknek mindkét végzettségük meg van. Úgyhogy az óriási különbség szerintem nyilván az, hogy itt megkap minden olyan specialitást, amire szüksége van egy gyengénlátó gyereknek.”

Az osztályok felépítése így néz ki: „5 alatt nem működik osztály, akkor össze kell vonnunk. 12 felett viszont bontunk osztályt. Akkor, ha már 13 van, abból már két osztályt csinálunk. Úgyhogy ez átlagban azt jelenti, hogy egy ilyen osztályban 7-8, de van olyan, ahol csak 6 gyerek van. Ugye mindenkinek 3-as szorzója van. A számított létszámban a gyengénlátó gyerek az 3 főnek számít, tehát 5 gyerek az máris 15-nek számít, 12 meg már 36-nak, szóval az meg már a másik véglet. Úgyhogy ilyen szempontból természetesen más a számított létszám, mint a tényleges, itt tartózkodó gyerekek létszáma. És hát vannak magántanulóink is egyébként. Elég sok. Vannak olyan állapotú gyerekek itt, akik vagy olyan súlyos egészségi állapot – szívbetegség meg mindenféle társuló dolog – miatt egyszerűen nem tudnak a napi szinten, vagy olyanfajta kezeléseken meg orvosi beavatkozásokon esnek túl, hogy nem, meg néha annyit hiányoznak egy-egy betegség vagy műtét (...) miatt, egyszerűen nem tudnak bekapcsolódni az osztálymunkába. Úgyhogy most már tizen, majdnem húsz magántanulónk van. Vagy olyan súlyos autista gyerekek is vannak, akik képtelenek csoportban működni és akkor ők pedig általában heti 10 órában kapnak egyéni órákat.”

Rákérdeztem arra is, hogy a nem itt tanuló gyermekeket, hogyan tudják segíteni. „Itt Budapesten belül mi kijárunk az integrált gyerekekhez, heti szinten ellátjuk a fejlesztő óráikat. Vidékre alkalomszerűen szoktunk kimenni, hogy amikor az iskolakezdés van, amikor tagozatváltás van, amikor valami helyzet van, akkor igyekszünk menni, segíteni. Úgyhogy a vidékiek megsegítése az ilyen. Tényleg elsőben mindig, ötödikben mindig, kilencedikben mindig. Azon kívül meg akkor, hogyha szükség van rá. S hát az óvodásokkal pedig az a helyzet, hogy ők idejárnak hozzánk. Tehát akik ide bejárnak hozzánk heti, kétheti rendszerességgel nekik megtartjuk a fejlesztőóráikat. Rendszeresen csak Budapest határain belül, tehát a heti, kétheti rendszerességgel. Az, ami

kötelességünk is. A többi az teljesen opcionális, hogy hova járunk ki, mikor (...), mert a vidéki utazások nyilván nagyon sokba kerülnek.”

Kissé félve tettem fel a kérdést ezután közvetlen, hogy akkor ez a helyzet akkor hogyan kerül megoldásra vidéken. „Van, ahol van helyi tiflopedagógus, és akkor ellátja a gyereket, de még mindig nagyon sok helyen nincsen. Nagyon kevés. Azért ezt hallani a TV-ben is, hogy óriási gyógypedagógus hiány van, nem pláne olyan, akinek látássérült szakos képzettsége van. Látássérült szakon még mindig csak a Bárczi képez semmi más és nincs elég látássérült szakos. Úgyhogy sajnos sok gyereket nem látnak el heti szinten, de ezt mi se tudjuk helyettük megoldani. Olyanunk van egyébként még a Balaton környékéről is meg bárhonnán is, hogy ha nincs helyben gyógypedagógusuk, de vállalják azt, hogy mondjuk, ide följárnak hozzánk kéthetente, akkor mi itt megtartjuk nekik a fejlesztőórájukat. Mondjuk ez sem az igazi, de a semminél sokkal több. Mi itt tizenhárman vagyunk főállású utazótanárok. És azt kell, mondjam, hogy a helyzet nem olyan rossz, mert, hogy tizenhat évvel ezelőtt senki nem volt az országban csak mi és most ehhez képest nagyon sok helyen van már helyi „tiflós”. De nagyon távol vagyunk még attól, hogy teljes fedettség legyen az országban szerintem.”

A délutáni órák, foglalkozások a következőképpen néznek ki: „Itt van zeneoktatás is, sport lehetőségek is. Szerintem ezek a délutáni foglalkozások hasonlóan működnek, mint minden más iskolában. Ezek ugye a szabadon választható lehetőségek. Az eltérések a rehabilitációs órákban vannak, ami meg ugye nem választható, hanem tulajdonképpen az, amit a jogszabályok is előírnak meg a szakvéleményen is oda van írva, hogy egy gyereknek hány logopédia, hány látásnevelés, hány mozgásfejlesztés jár. Van, ahol ezt betartják, mert van szakemberük és van, ahol ezt nem. Nyilván a gyógypedagógiai iskola be kell, hogy tartsa, de a többségi iskolákban, hát sajnos sok esetben – hiába van leírva minden meg, hogy mi jár neki – ilyen nincs és kész.”

Beszélgetésünk során egyik kérdésem így szólt: „Mi az a bizonyos háttér, ameddig egy látássérült gyermek fejlődését tudja segíteni/szolgálni az integrált iskola? Előzőekben említettük, hogy a gyengénlátók széles sávot ölelnek fel, de hogy alapvetően ki állapítja meg egy gyermek esetében, hogy meddig jó neki integráltan? Illetve, ha váltania kell?” Válasz: „Elméletben erre hivatott a Látásvizsgáló (...). Tehát nálunk is azok a gyerekek vannak nyilvántartásban, akik a Látásvizsgálóba bekerültek és ott megállapították róluk, hogy a látássérülése miatt sajátos nevelési igényű. Elméletileg ők azt is megállapítják ott a gyerekről, hogy ő integrálható vagy nem. Azért az a gyakorlat, hogy akiket a szülők integrációba szeretnének vinni, azokról megszületik egy papír, hogy ők integrálhatóak. Aztán, hogy ők valóban működnek-e az integrációban, azért az nagyon változó. S ez azért részben összefüg-

gésben van a látásteljesítménnyel is. Tehát (...) nekem abszolút ez a megá-
lapításom van, meg szerintem itt a kollégáknak is, hogy nyilván a
gyengénlátók közül, akik a jobb látásteljesítményűek, ők könnyebben meg-
állják a helyüket. (...) Minél rosszabbul lát valaki, annál nagyobb a valószínű-
sége, hogy nehezebb lesz az ő integrációja és nagyobb valószínűséggel nem
is lesz olyan sikeres. Nagyon fontos az ő személyisége, az ő hozzáállása, az ő
motivációja, mennyire akar tanulni, mennyire akar csinálni, a pedagógusról
ne is beszéljünk. Vagyis arról nagyon sokat lehetne beszélni. A pedagógus
attitűdje, hogy ő hogyan áll hozzá mondjuk a látássérült gyerekekhez, meny-
nyire akarja, hogy ő tényleg itt, vagy eleve azt gondolja, hogy: miért nem
viszik már el innen, a speciális iskolába lenne a helye. Ha ő így áll hozzá, ak-
kor én azt gondolom, hogy a jó Isten nincs, aki megmentse ezt a gyereket
onnan. És hát nagyon sok múlik a szülőkön is, hogy ők mennyire partnerek
ebben, mennyire segítőkészek, mennyire állnak ott a gyerek mögött, meny-
nyire ugyanazt képviselik szemléletben, mint mondjuk a pedagógusok. (...)
Van-e szakszerű segítségük, jár-e hozzájuk utazótanár rendszeresen, aki
segít mondjuk, akár a gyereknek, akár a pedagógusnak, hogy ha elakadás
van, hogy ha nem tudják hogyan tovább. Ha nincs ilyen, akkor azért az elég
nehéz. (...) De vannak azért jó példák. Csak az a baj, hogy ahogy így ülünk és
beszélgetünk az utazótanár kollégákkal, mi azért látunk, ha nem is 900 gye-
reket, de jó sok gyereket látunk évről évre: több rosszat látunk, mint jót. (...)
Nagyon gyakran úgy jövünk vissza, hogy: [„Ez katasztrófa!”]

„Ilyenkor az van, hogy nagyon sokszor azt látjuk, hogy nem is ülnek
le megbeszélni időről időre a pedagógusok a szülőkkal, hogy akkor most,
hogy állunk. Akkor most, hogy, jó helyen van itt ez a gyerek vagy azt javasol-
juk tényleg, hogy másfelé kéne nézni? (...) S hát azért jó néhány eset volt, és
évről évre van, tényleg ez egy tendencia, hogy ide érkeznek olyan gyerekek
harmadikba, ötödikbe, sőt hetedikbe. Most volt egy gyerekünk, aki nyolca-
dikban jött ide, de úgy, hogy azt mondtuk, hogy egy évre is megéri, ha ő ed-
dig csak sínylődött, kallódott, mondjuk hetedikig eljutott úgy, hogy nem tud
írni-olvasni (nem tud írni!), akkor még mindig nem késő váltani. (...) S az a
baj például, hogy a szakértői bizottság vizsgálja a gyerekeket, de nem lát a
gyerek mögé. Mert ugye ők beviszik a gyereket, odateszik, megvizsgálja, de
azt, hogy mi van vele a mindennapokban, mi történik vele az iskolában, tud-e
haladni a többiekkel azt maximum olvassa egy ilyen jellemzésből, amit lead-
nak. De az, hogy fed-e a valóságot vagy nem, hogy oda mindent leírnak-e
vagy nem az azért már más kérdés.”

A ma hazánkban fennálló helyzetről, az integráció típusairól a követ-
kezőképpen vélekedik: „Hát mindenféle integráció van ma Magyarországon.
Van is olyan, amit nem is nevezhetnénk integrációnak, csak úgy ott van a

gyerek. Hideg integrációnak nevezik, hogy tulajdonképpen ott nem történik vele semmi. Ott el van a többiek között. Hogy ott jó-e neki vagy nem azzal aztán senki nem törődik... (...) mi is csak azokat a gyerekeket látjuk, akiknek van szakértői papírja. De biztos, hogy van olyan, akinek nincs. Tehát, hogy aki odáig sem jut el, vagy a család nem viszi el vagy az iskola sem jelzi, hogy őt kellene vinni a látásvizsgáló bizottságba, mert ő addig semmilyen speciális ellátást nem kap. Senki nem fog az ő ügyével foglalkozni, senki nem fogja őt 3 főnek számítani az osztályban, amíg neki papírja nincsen. Ez egy csúnya szó, de most már szokták azt mondani, hogy a „papíros gyerekek”. Utálom ezt a szót! De valójában nagy igazság van benne. (...) Magyarországon még mindig sok olyan gyerek, akiknek nincs pedagógiai értelemben diagnosztizálva a gyengénlátása. Mert lehet, hogy őt szemészetre elhordják, meg szemüveget kap, vagy nem kap - ugye sok olyan szembetegség van, amihez nem is kell szemüveg-, de hogy valójában, mint az iskola tanulója ő SNI-nek számít-e vagy sem, az kizárólag azon múlik, hogy járt-e ő a szakértői bizottságban. (...) Tehát számtalanszor találkozunk olyanokkal, hogy iskolába kimegyünk egy gyerekhez és aztán kiderül, hogy: [„Ja, hát az osztálytársa ettől sokkal rosszabbul lát!”] Vannak ilyen felfedezetlen gyerekek. Még 2018-ban is meggyőződésem, hogy nem kevés van Magyarországon. Szóval van szerintem még mindig sok olyan hely, ahol vannak gyengénlátó gyerekek, akik nincsenek még benne a rendszerben. Semmilyen rendszerben.”

A helyzet viszont az, hogy azok a gyermekek, akik bekerülnek a rendszerbe és a körülmények úgy adják, hogy a többségi iskola nem megfelelő számára különböző okokból kifolyólag, akkor nekik valamelyik speciális intézménybe kell tanulniuk. Ez sokaknak azzal egyenlő, hogy mondjuk már 6 évesen, elválasztva a családjuktól, kollégiumba kell lakniuk. Az intézményvezető az ő kollégiumi részüket így írta le nekem: „Maga a kollégiumunk úgy van, hogy 90 férőhelyes. Elméletileg annyi a maximum. De gyakorlatban 55-en vannak. Ez azt jelenti, hogy elméletileg 4 fősek a szobák, de gyakorlatban pedig 2-3 gyerek lakja egy-egy szobát. Tehát nyilván tágasak, hogy jobban elférjenek. (...) Ha nem lenne rá szükség, akkor ez már bezárt volna. (...) Minden osztályfokon vannak változóan. Teljesen változó. Ugye 2 emeleten vannak itt a gyerekek: az egyik a fiú emelet, a másik a lány emelet. És hát, mint minden kollégiumban itt is van napirend. (...) Feljánlanak nekik mindenfélét a kézműves foglalkozástól a sportig, sőt vannak olyanok, hogy ilyen külső. Úgyhogy ebben az időszámban meg így összekeverednek a csoportok. (...) S akkor megvacsoráznak a nevelő tanárokkal és utána mennek tulajdonképpen a kollégiumba, ahol gyerekfelügyelők veszik át a gyerekeket onnantól kezdve, és hát persze ezek az esti rituálék, hogy fürdés, fogmosás ezek vannak. S akkor éjszaka is végig gyerekfelügyelők vannak velük. Ami még

ugye érdekes ilyen speciális iskolában, hogy nekünk folyamatosan van, ha nem is orvosi felügyeletünk, de nővérünk az mindig van, sőt szemészeti asszisztensünk is van, mert, hogy a gyerekeknek egy csomónak van, akiknek szemcseppet kell, meg szemnyomást mérni. Tehát, hogy folyamatosan van felügyelet meg betegszobánk is van természetesen. (...) Főleg, hogy ha valami olyan betegség van, ami fertőző, akkor ne legyen a többiekkel. Mi tulajdonképpen a kollégium csak a nagy szünetekben, hosszú szünetekben zárunk be. Van sok gyerek, akit nem visznek haza minden hétvégén, úgyhogy itt hétvégén is van ügyelet meg felügyelet, programok a gyerekeknek. (...)Azért ez itt más, mint egy középiskolai kollégium. De a gyerekek meg nagyon ügyesek. Természetesen mindenkinek van zárható szekrénye, de tényleg hát nem azt mondom, hogy teljesen önállóak –mert, hogy egy 7 éves gyerek nem feltétlenül – hanem sok segítséggel, de azért megbirkóznak vele szerintem. Ez egy szükséges rossz én mindig azt mondom.

Szülőkkel készített interjúk

Azt, hogy a szülők miként élik meg a gyermekükkel történő dolgokat, adott esetben azt például, hogy nem fogadják el őket az emberek, vagy az iskolában több gondot okoznak, hogy hogyan viszonyulnak hozzájuk. Esetlegesen, hogy fogadják azt, ha kollégiumba kell vinni hétről-hétre gyermekét. Ez mind-mind olyan, ami nehéz egy családanyának és családapának, hiszen minden szülőnek a saját gyermeke jelenti a világot.

5 anya volt az alanyom. 1. számú interjúalanyom 37 éves, dabasi hölgy, és 3 gyermek édesanyja. Védőnőként dolgozik. 2. számú interjúalany budapesti, jelenleg főállású anya, 3 gyereket nevel. Korábban HR vezetőként dolgozott. 3. számú interjúalany 42 éves édesanya, akinek két kislánya van. A férje külföldön dolgozik, hogy megteremtse családjának az anyagiakat. 4. alany szintén budapesti és irodai asszisztensként dolgozik 4 órában, mivel többet nem tudott vállalni, 1 gyermek anyukája. 5. alany pécsi, jelenleg GYED-en van otthon 4 gyermekével. Hatodik interjúalanyként édesanyám vett részt a kutatásban. Az ő válaszait a végén kívánom részletezni.

1. számú interjúalanyomnak két gyermeke is látássérült. Egyikük vak, másik gyermek gyengénlátó. Úgy derült ki, hogy a vak kislány születése után nem nyitotta ki a szemét. Gyengénlátó esetében vizsgálat folyamán jöttek rá. A kislánynak szükséges speciális intézményben tanulnia, így a Vakok és Gyengénlátók Iskolájába jár jelenleg. A gyengénlátó gyermek Dabason integrációban tud tanulni. Arra a kérdésre, hogy milyen támogatást kaptak attól az intézménytől, amelybe gyermeke jár az alany csak röviden ennyit

válaszolt: „Igazán semmit.” Továbbá, amit elmesélt még, mint negatív tapasztalást, személyes történetet: „A vak kislányunkat próbáltuk integrálni, de teljesen alkalmatlan volt a személyzet az óvodában ehhez, még a gyógypedagógiai asszisztens is. Önállóan evett már, az óvodában ölben etették, mint egy babát.”

2. számú interjúalanyom beszámolója az alábbiak szerint épül fel. Aliglátó gyermeke van, akinek születésekor fedezték fel betegségét. Gyengénlátók általános iskolájának diákja. Innen mindenféle segítséget megkapnak. „A tanulmányok elvégzéséhez teljeskörű támogatást (eszközök, rehabilitációs órák, magántanulói státusz). A továbbtanuláshoz szintén igyekeznek minden segítséget megadni.” Személyes élményként ezt a situációt osztotta meg velem: „Ez egy szegregált iskola kis létszámú osztályokkal. Zömében tudnak és akarnak együttműködni. Volt, hogy ültetés során hátrébb került az iskolapadban, így nem látott. Azonnal változtattak, amikor kértem.”

3. alany 10 éves gyermekének már az inkubátorban, egy MRI-vizsgálat során kimutatták eredményei a betegségét (II-III Rop. Agyi sérülés a látóidegnél). Budapesten a Vakok Állami Intézetében végzi jelenlegi tanulmányait. A szülő arra a kérdésemre, hogy milyen segítséget kapnak a befogadó intézménytől, lehangolóan ennyit válaszolt: „Hát! Járhat legalább valahová! A súlyos értelmi sérült gyermekek nehezen tudnak kommunikálni. Sajnos a simulékonyság érdekében számunkra nem a legjobb megoldást választották. De az élet és évek bebizonyították, hogy egy édesanya ismeri legjobban gyermekét.”

4. alanyom 6 éves gyermeke teljes vakságban szenved. Náluk ez úgy derült ki, hogy nem követte a mozgást, és nem reagált a fényre. Neki is szükséges a Vakok Állami Intézetébe járnia. Azt mondta, hogy a legnagyobb segítséget a budapesti VGYKE (Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesülete) nyújtotta számukra. Hátrányban nem érezte magát, negatív személyes élményt nem tudott felhozni. „Az intézetben nem ért ilyen. Utcán sem emlékszem ilyenre, bár lehet volt olyan, ami csak nekem nem tűnt fel mivel teljes figyelmet igényel egy vak gyermek és nincs idő foglalkozni másokkal.”

5. alanynak 2 gyermekénél is retina leválás okozta a vakságát, mely egy egyszerű orvosi vizsgálatnál derült ki. Nagylánya már 22 éves egyetemista, pénz és számvitel szakon. Fia, 20 éves, adatrögzítő szakmunkás képzőben tanul. Véleménye szerint azoktól az intézményektől semmilyen külön segítséget nem kaptak, mely könnyítés lett volna, viszont negatív élményről sem számolt be.

6. alany, aki a jelen esetben édesanyám, így mutatkozott be: „Gábor Szabóné Kovács Andrea vagyok. Törökszentmiklóson élek férjemmel és há-

rom gyermekemmel.” Jelenleg GYES-en van. A gyermekének, az én kisebbik testvéremnek látássérülése: „Veleszületett látássérülés, éjszakai rossz látás, melyek szemüveggel sem korrigálhatók.” Ez a fajta sérülés fokozatosan derült ki. „2,5 éves volt, amikor felkerestem a helyi pedagógiai szakszolgálatot, mert nem beszélt a gyermekem, lassabban fejlődött a kettőnél. 3-4 éves kora közt Szolnokon, heti 2 alkalommal 2-2 óra fejlesztést kapott, majd 4 évesen kezdte meg az óvodát. Évente a megyei pedagógiai szakszolgálatnál vizsgálták. Nagycsoportos korában nézték, nem autista-e. Ott mondta a vizsgálatot végző hölgy, hogy kérjünk időpontot a látásvizsgáló központba Budapestre. Mindemellett jártunk szemészetre, Szolnokon, Budapesten és helyben egy magánrendelésen, próbáltunk szemüveget, többféléit is, de nem volt jobb, ő pedig hordta rendszeresen. Végül a látásvizsgáló központban mondták ki, hogy látássérült.” A fiú jelenleg 10 éves. A gyermek tanulmányával a helyzet a következő: „1. és 2. osztályt a helyi önkormányzati iskolában kezdte, de a harmadik évet már a budapesti gyengénlátók iskolájában kezdte meg.” A segítségadásról így nyilatkozott édesanyukám: „Első osztály második félévétől a budapesti iskolától olvasógépet kapott és a saját iskolától pedig dönthető padot. Elsőben pedagógiai asszisztens segítette, tanította.” Kellemetlen történet, hátráltató tényező: „Ami normál gyereket is megvisel: első osztályban két osztályfőnök, majd másodikban megint osztályfőnökváltás történt. A napközis tanító másodikban mindig más volt. Második osztályban nem vitték el kirándulni. Szülőként elmentem volna gyermekemmel, de meg sem kérdeztek, mert más szülő sem ment/mehetett. Nem intéztek neki tiflopedagógust, azt mondták, hogy az nem az ő dolguk. Volt olyan, amikor hátraültették a gyermekem az utolsó padba, mert zavarta a tanórát ő, illetve a neki segítő pedagógia asszisztens magyarázása, gyermekem segítése. Jeleztem nem tetszésemet, és visszaülhetett az első padba. Volt még egy olyan eset is, amikor férjemmel felajánlottunk egy nagyobb teljesítményű égit, azaz amelynek fénye világosabb volt, mint az iskolai. Szívesen fogadták.”

Összegzés

A jelen munka a 6-14 éves magyarországi látássérült fiatalok integrációjának esélyeit és lehetőségeit kívánta bemutatni az oktatási rendszerben. A dolgozat kiindulópontja Illyés Sándor: Gyógypedagógiai alapismeretek című műve volt, mely mű a gyógypedagógia szak alapköve. Nem csak a fogyatékossgal élő személyekre tértem ki, hanem céljaim között szerepelt az is, hogy azokat a szakembereket is bemutassam, akik velük foglalkoznak. Látássérültek esetén a tiflopedagógusok, vagy, ahogy szakmai berkeken belül hívják magukat:

„tíflósok”. Hétköznapi ember számára ez a szó lehet, hogy még „hírből sem ismerős”, viszont látássérült gyerekek – jobb esetben – már egészen kicsi koruk óta kapcsolatban állnak egy „tíflóssal”. Azért csak jobb esetben, mert országunkban kevés ezen személyek száma, akik látási fogyatékossgal élőkkel foglalkoznak. Második fejezetben számokkal kifejezve írtam le, hogy mekkora a fogyatékossgal élők csoportja, és természetesen ezen belül a látássérülteké. Bemutatásra kerültek hazai speciális intézmények, mely leírás jól szemlélteti, hogy számuk manapság is csekély, illetve többnyire a fővárosban és körzetében élők vannak szerencsés helyzetben ebből a szempontból, hiszen itt található a legtöbb ilyen iskola. Ebből következtethetünk arra, hogy milyen nehéz helyzetbe kerülnek azok a vidéken élő családok, akiknek gyermeke viszont igényli a speciális iskolát. Esetleg integrációban is megállná helyét, de nem megfelelő a befogadó környezet és a helyzet megkívánja, hogy mindenképp látássérültekre specializálódott intézményben folytassa tanulmányát. Ugyanis egy érzékszervi fogyatékossgal élő gyermeket 2 főnek kell tekinteni. Ez azt jelenti leginkább, hogy több figyelmet, odafigyelést, türelmet és felkészülést igényel az ő taníttatása. Azonban nem kizáró ok betegsége, hiszen egy ép értelmű látássérült gyermeknek vélhetően van helye integrációban. Harmadik fejezetben ennek alapján az ő számukra törvényekben biztosított kötelező szociális ellátásokról, és a gyermekek napközbeni ellátásáról esett szó. Negyedik nagyobb egységben helyeztem hangsúlyt arra, hogy olyan személyek szemszögéből lássuk a problémát, akik érintettek ebben az ügyben.

A dolgozatban helyet kapott vizsgálat 5 óvónő, 6 tanítónő, 4 gyógypedagógus, és 6 szülő meginterjúvolása feldolgozása alapján készült el. A vizsgálatban minden csoportnak más-más körkérdéseket tettem fel, az ő tevékenységi körükhöz alkalmazkodva. A vizsgálatról nem jelenthetjük ki, hogy reprezentatív, hiszen nem tudjuk biztosítani, hogy az összes Magyarországon élő és óvónőként, tanítónőként, gyógypedagógusként dolgozó szakember, illetve minden látássérült gyermek szülője az általam leírt helyzetet erősítette volna. Ugyanakkor reális képet adott abból a nézőpontból, hogy az általam megkérdezettek személyek közül sokan nem ismerik egymást, különböző városokban laknak, illetve különböző intézményekkel kapcsolatban vannak tapasztalataik, és ennek ellenére jellemzően hasonló véleményen voltak.

Irodalom

Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat Látásvizsgáló Gyógypedagógiai Tanácsadó, Korai Fejlesztő, Oktató és Gondozó Tagintézménye;

- <http://www.latasvizsgalo.hu/jelek.html> Letöltés helye és ideje: Törökszentmiklós, 2018. augusztus 29. 13:23
- Fővárosi Pedagógiai Szakszolgálat Látásvizsgáló Gyógypedagógiai Tanácsadó, Korai Fejlesztő, Oktató és Gondozó Tagintézménye; <http://www.latasvizsgalo.hu/kik.html> Letöltés helye és ideje: Törökszentmiklós, 2018. augusztus 29. 13:20
- Gordosné Szabó Anna: Bevezető általános gyógypedagógiai ismeretek, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2004.
- Gyengénlátók Általános Iskolája, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye, és Kollégiuma, EGYMI, <http://www.gyengenalatok.hu/hu/egymi01.php> Letöltés helye és ideje: 2018. augusztus 30. 13:57
- Hoffmann Judit: Gyógypedagógiai szöveggyűjtemény – Szemléletformáló szemelvények gyógypedagógiai asszisztens hallgatók számára, Comenius Bt., Pécs, 2003. IV. fejezet: Fogyatékoság. Attitűd. Elfogadás. Illyés Sándor: A fogyatékoság jelentésváltozatai (Gyógypedagógiai alapismeretek ELTE 2000.
- Illyés Sándor: Gyógypedagógiai alapismeretek, Budapest, 2000.
- Mesterházi Zsuzsa (2001): Lexikonszócikkek. In: (Szerk.: Mesterházi Zsuzsa.) ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest: tiflopedagógus, 163.p.
- Mikrocenzus 2016. KSH., Budapest, 2018. 7.p.
- Vakok Óvodája, Általános Iskolája, Szakiskolája, Készségfejlesztő Iskolája, Egységes Gyógypedagógiai Módszertani Intézménye, Kollégiuma és Gyermekotthona weboldala, <https://www.vakisk.hu/#> Letöltés helye és ideje: 2018. augusztus 29. 15:44
- Népszámlálás 2011. Budapest, KSH. 25.p, 27. p., 31.p. 32.p.
- Pajor Emese: Látássérülés-Sérült látás? Budapest.2017.

Janó Evelin

Középiskolai osztályok csoportkohéziójának szerepe a személyes társadalmi tőke gyarapításában

Bevezetés

A társadalmi tőke központi szerepet játszik a munkaerőpiacra való belépés és az ott történő boldogulás szempontjából is mind a többségi társadalom mind az alacsony társadalmi státusszal rendelkező rétegek körében. Jelen munkámban rávilágítok, hogy a társadalmi tőke megteremtésének első lehetőségei – kiemelten a gyenge kötések – az óvodában és a közoktatási rendszerbe belépve adódnak a hátrányos helyzetű és roma társadalmi csoport tagjai számára és hogy ezek meghatározó szerepet játszanak a további életút alakulásában. Emiatt kerül a tanulmány fókuszba a szegregált és integrált oktatás és a kapcsolatháló kérdéseire. A szegregált oktatás legtöbb formája teljesen elzárja a többségi társadalommal való kapcsolatok kialakításának lehetőségét a roma gyerekek elől, egy kapcsolati vákuum felé sodorva őket, amely hosszú távon növeli az esélyét a társadalom peremére való sodródásuknak. A felelősségtudatos, integrációt támogató iskolai közeg ezzel szemben kedvezően megalapozza, hogy az alacsony szocioökonómiai státuszú szülők gyerekei is szert tegyenek olyan gyenge kötésekre, amelyek segíthetik őket későbbi életükben. A kapcsolati tőke ezen összetett szerepe indokolja, hogy egy elvileg integráció mellett álló iskola osztályaiban tényleges és ne csak látszólagos integráció működjön.

Elméleti áttekintés: az oktatási szegregáció-integráció és társadalmi tőke összefüggései

A szegregált oktatás okozta különbségtétel a gyerekek között, az elkülönítések sokféle formája és a szelekciós mechanizmusok negatívan befolyásolhatják a hátrányos helyzetű és roma gyerekek kapcsolatépítési lehetőségeit. A gyenge kötések és a gazdag kapcsolathálózat kialakítása a többségi társada-

lom tagjai irányában nagyban befolyásolják ezeket, s egyben elősegítik a társadalmi szintű integrációjukat is.

Erőss Gábor szerint az iskolai szegregáció felfogható a társadalmi dezintegráció egyik tüneteként is. Az oktatási expanzió ezzel ellentétes folyamat, mobilitást serkentő hatást fejt ki, egyre korábban tereli be, és egyre tovább tartja bent a gyermeknevelési intézményekben a diákokat. Úgy véli, az iskola küldetése a társadalom szükséges és elégséges homogenizálása az alsó rétegek reszocializálása, átnevelése révén a társadalmi integráció érdekében.¹⁶⁴ Az integráció és expanzió egymást erősítő folyamatok. Ha a hozzáférés demokratizálódása nem vezet automatikusan a társadalmi egyenlőtlenségek csökkenéséhez, a hozzáférés szűkítése szinte biztos, hogy egyenlőtlenségek növeléséhez vezet.¹⁶⁵ *Radó Péter* hangsúlyozza, nincs olyan oktatási rendszer, amelyben valamilyen mértékű szelekció ne érvényesülne. Azonban szelektív oktatási rendszerről akkor beszélhetünk, ha a tanulók oktatási rendszeren belüli előrehaladása esélyeiben szerepet játszik családi hátterük. Ez esetben a családból hozott hátrányokat ugyanis a gyermeknevelési intézmény nevelési stratégiáinak kell(ene) ellensúlyoznia. A 2015-ös PISA eredmények sajnos azt mutatják, hogy bennünket a szelektivitás erősségében csak Hollandia előz meg. Ez az extrém erős szelektivitás középfokon intézményesült szelekciót okoz. Az iskolák alkalmazkodnak társadalmi környezetükhöz, emellett az iskolát a tanárok működtetik, elvárásaik erős szeparációs nyomást generálnak. A tanárok minél magasabb státuszú, homogén összetételű tanulócsoportok kialakításában érdekeltek. 2011-től az iskolák száma, és ellátandó tanulók között egyre nagyobbra nyílt olló a növekvő szelektivitás egyik legfontosabb oka.¹⁶⁶ De a szelektív iskolaválasztás lehetőségével csak a magasabb státuszú szülők tudnak élni.¹⁶⁷ Ehhez a gondolathoz kapcsolódva *Erőss Gábornál és Gárdos Juditnál* olvasható, hogy sok intézmény és tanár alkalmaz olyan eszközöket, melyek szándékaik ellenére sem vezetnek a cigány tanulók hátrányainak felszámolásához, sőt olykor növelik, vagy tartósítják azokat (pl.: leszállítják a követelményeket, amivel beindul az iskolai lemaradási- tovább nem tanulási spirál). A tanárok nem megfelelő hozzáállása pygmalion-effektust is előidéz, vagyis a gyerekek hosszú távon elhiszik és tudatosan azt is gondolják, hogy csak olyan színvonalú teljesítményre képesek, amit a környezetük sugall feléjük és hangoztatva feltételez róluk. Sokan érvelnek amellett, hogy a roma diákokat frontális módon nem

¹⁶⁴ Erőss 2012, 262-263.

¹⁶⁵ Erőss 2012, 272.

¹⁶⁶ Radó 2018, 31-40, 50.

¹⁶⁷ Radó 2018, 42-49.

lehet oktatni, csak innovatív módszerekkel. A két szerző úgy véli az intézményi diszkrimináció a felelős a roma diákok lemaradásáért.¹⁶⁸ Ezek segítik, hogy a társadalmi devianciák iskolai devianciákká alakuljanak, tehát már gyerekkorban eldőlt az, hogy kinek milyen lehetőségek, inter- vagy intragenerációs mobilitási, kitörési esélyek adatnak meg. Ha a szülők kevésbé iskolaorientáltak, vagy együttműködőek, a tanárok a gyermek fejleszthetőségét, a várható iskolai életutat eleve nehezebbnek, reménytelenebbnek ítélik meg.¹⁶⁹ Ezzel szemben az integrált oktatásnak számtalan pozitív hatása van. Gyermekkorban még öntudatlanul játszunk együtt, vagy barátkozunk főleg az óvodában és általános iskolában. Középiskolába azonban már okosabb, értelmileg magasabb szinten álló gyerekek járnak, akik tudatosan alakíthatják kapcsolataikat az adott csoportban, ahol már fontos lehet mind az etnikai mind a társadalmi származás és státusz a barátkozás szempontjából. Természetesen vannak kivételesen jól és viszonylag jól működő középiskolák is ebből a szempontból, mint az, ahol én végeztem kutatásomat. De úgy vélem, a későbbi társadalmi beilleszkedés alapjait és a boldoguláshoz szükséges kapcsolatok kialakításának lehetőségét minél fiatalabb korban érdemes már biztosítani. Hiszen jellemzően egy többségi társadalomhoz tartozó személynek nincs szüksége gyenge kötések ápolására egy hátrányos helyzetű, vagy roma ember felé, de fordítva bizony igen. Megfogalmazódhat egy kérdés, hogy ezeket a viszonyokat esetleg korunk kapcsolatainak megbetegítője az érdek is táplálhatja? Az érdek persze nem feltétlen csak anyagi értelemben definiálható. Úgy vélem, ha már gyerekkortól meg van a lehetőség egy integrált környezetben a kapcsolatok kialakítására, akkor azok még lehetnek őszinte, érdekmentes kapcsolatok. De ha ez már serdülőkorra, fiatal felnőttkorra helyeződik át, akkor már egyre kevésbé. Az iskolai nevelés egyik célja a társadalmi szolidaritás, mint mindannyiunk érdekének tudatosítása. Ennek fejlesztéséhez az iskolai és közösségi nevelés nagy lehetőségeket nyújt. Nézzük, hogyan vélekednek erről a kérdésről a szakemberek! *Berényi Eszter* és társai úgy vélik a családok pozíciói eleve egyenlőtlenek, fel kell tenni a kérdést, hogy ezeket az egyenlőtlenségeket az iskolarendszer csökkenti, újratermeli vagy növeli. Első osztályba, általános iskolába tilos felvételiztetni, mégis vannak álfelvételik. Ezzel máris csorbulhat bizonyos rétegek számára a szabad iskolaválasztás joga. A szociális hátrány pedig könnyen képességbeli lemaradásként kódolódik. Ha a szülő/gyerek elvben meglévő lehetősége ellenére nem választhat, jogosan kerül hátrányba, így a sikertelenséget jogosnak fogják fel. A szülők nem ismerik fel egyenlő mér-

¹⁶⁸ Erőss-Gárdos 2008, 61-72, 74.

¹⁶⁹ Domokos 2008, 279,284, 287-288, 290.

tékben az iskolaválasztás fontosságát, mert nincsenek meg a döntéshez szükséges információik. Itt ismét fontos lehet a kapcsolataik száma és minősége. Megindul az önkiválasztás mechanizmusa. Iskolabezárásoktól féltre pedig gyakran speciális osztályok létrehozásával próbálkoznak, ami egy „jó-indulatú szegregáció”, az intézményrendszer érdekeit szolgálja. A jó iskolák örülnek a speciális intézményeknek, osztályoknak, mert a nem kívánatos tanulókat át tudják irányítani. Berényiek is úgy látják nem a rosszul működő iskolákat szokták ráadásul bezárni, hanem ami kellő gyerekszám nélkül működik.¹⁷⁰

Kertesi Gábor és Kézdi Gábor a 2006-os kompetenciamérés eredményei fényében úgy vélik, a szegregált oktatási körülmények között a különböző társadalmi csoportokhoz tartozó diákok között kevesebb kontaktusra nyílik lehetőség, mint integrált körülmények között. Tehát ez a körülmény befolyásolja azt, hogy milyen társadalmi körből lesznek barátai, ismerősei, kapcsolatai a gyerekeknek, amelyek, mint láttuk a felnőttkori kapcsolatokat is meghatározzák. Ha lehetőség sincs, hogy a többségi gyerekekkel kapcsolatba lépjenek, kapcsolati vákuumba sodródhatnak, illetve nem tudnak sikeresen boldogulni a munkaerőpiacon sem a későbbiekben. A személyes tapasztalat hiánya táplálja az előítéleteket, sztereotípiákat is, alapot adnak a csoportközi konfliktusokra. A kutatók szerint a hátrányos helyzetű tanulók iskolai elkülönítési formáinak kialakításában kisebb szerepet játszik a középosztályi tanulók szelektív elvándorlása, míg az etnikai elkülönülés esetében nagyobb szerepe van e tényezőnek. A rendszerváltás előtti 80-as, 90-es években *Kerckhoff, Hoffer, Argys* és társai angol és amerikai példákra kimutatták, hogy a heterogén osztályok létesítése segíti a gyengébb teljesítményű tanulók fejlődését, de visszaveti a jobb teljesítményű tanulókat.¹⁷¹ A legutóbbi évek tanulmányaiban ez az állítás azonban már hitelét veszítette.

Elekes Györgyi 2011-es kutatásában kísérletet tesz annak szemléltetésére milyen fontos mobilitási csatorna lehet az iskola. A kutatásban részt vett romákat nem érte hátrányos helyzetű megkülönböztetés az iskolában, tanáraik is támogatták őket. Az alanyok nagyrészt szegregált környezetben éltek, csak óvodában, iskolában találkoztak többségekkel. Gyenge kötésekkel inkább tanáraikhoz kapcsolódtak, kevésbé a kortárscsoporthoz, ez segítette a továbbtanulásukat. Akiknek viszont sikerült a kortársaikkal is gyenge kötések kialakítani, azok végül is sikeresebb életutat jártak be, mint pusztán tanáraikhoz kapcsolódó továbbtanuló társaik. Amennyiben az a szocio-kulturális háttér, ahonnan jöttek, jobban igazodott a többségi normákhoz,

¹⁷⁰ Berényi-Berkovits-Eröss 2008, 15-24, 26.

¹⁷¹ Kertesi-Kézdi 2009, 959-991.

több volt a kortárs csoporthoz fűződő gyenge kötések száma is. Ha az életvilág jelentősen eltér a többségiekétől, az iskola, mint mobilitási csatorna fontosabbá válik.¹⁷²

A bemutatott kutatások megerősíteni látszanak a tanulmány bevezetésében lefektetett gondolataimat, miszerint az oktatási szegregáció minden formája elzárja a társadalmi tőke gyarapításának lehetőségeitől a fiatalokat, míg az integrált oktatás ezt a folyamatot elősegíti, továbbá, hogy a gyenge kötések kialakítása hosszú távon a sikeres társadalmi integrációhoz is hozzájárulnak. Berényi Eszter ezt kiegészíti azzal, hogy az illegális felvételi rendszere általános iskolában kiemelten befolyásolja az iskolai pályafutást, mivel a szociális hátrány képességbeli hátránnyá kódolódik, de meg is alapozza a gyerekek elkülönítését ezzel elzárva a kapcsolati tőke érdemi kiépítésének lehetőségétől is. Szót emel a „jóindulatú szegregáció” felszámolása ellen is, úgy látja, hogy a speciális iskolák körét is szűkíteni kellene. Kertesi és Kézdi Gábor kutatása alátámasztotta érdemben az alfejezet elején felvetett gondolataimat. Végül Elekes a nem romákkal való kapcsolatok jelentőségét nyomatékossítja.

A kapcsolatháló kutatásaim célja

Saját kutatásom során, melynek eredményeit a következőkben fogom bemutatni arra fókuszáltam, hogy a kapcsolatháló bővítésének és azon belül a kiemelten fontos gyenge kötések kialakításának meghatározó lehetőségei a közoktatási rendszerbe lépve adódhatnak a vizsgált társadalmi csoport számára. Kiemelendő, hogy míg a legtöbb szakirodalom a gazdasági és kulturális tőke felől közelíti meg a hátrányos helyzetű gyerekek iskolai nehézségeit és a témában megjelent társadalmi kapcsolatháló-elemzések is legtöbbször csak ego-hálózatokat figyelnek meg, addig én a kutatásom segítségével teljes osztályközösségek kapcsolathálózatait vizsgálom és a szociometrián túlmutató mélységben tárok fel viszonyrendszereket. Kutatásom relevanciáját számos friss adat támasztja alá. 2000-2009 között a gettóiskolák aránya megduplázódott.¹⁷³

	Integráltan tanult SNI-	BTMN-es tanuló	Hátrányos helyzetű tanulók	Halmozottan hátrányos helyzetű tanu-	Összes tanulói
--	-------------------------	----------------	----------------------------	--------------------------------------	----------------

¹⁷² Elekes 2011,253-257.

¹⁷³ Papp 2011, 238.

	sek száma	száma	száma	lók száma	létszám
Szakiskola	6947	4065	8783	8159	90.178
Szakközépiskola	5514	6138	9373	4587	213.771
Gimnázium	2437	3696	4739	1979	213.069

A 2015/2016-os tanévben a fenti táblázat adatai arra engednek következtetni, hogy a legtöbb problémával küzdő gyerek a szakiskolákban tanul, legkevesebb hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű pedig mai napig a gimnáziumokban van. Az oktatási szegregációt táplálja, a korai szelekció is.¹⁷⁴

A kutatási terep bemutatása

A Szegedi Szakképzési Centrum Móravárosi Szakgimnáziumot és Szakközépiskolát, ahol közoktatási szakmai gyakorlatomat is töltöttem 1884-ben alapították, több átszervezésen esett át, mire elérte mai működési formáját és profilját. Az igazgatóhelyettes asszony friss adatai szerint a 2017/2018-as tanév végén 71 osztállyal, 1159 fővel működött a középiskola. Szakközépiskolai osztályba 651-en, szakgimnáziumi formába 508 tanuló járt. Nappali tagozaton 825-en, estin 334-en folytattak tanulmányokat. A nappali tagozatosok közül 153-an voltak SNI-sek, BTMN-esek 65-en, hátrányos helyzetűek voltak 72-en, halmozottan hátrányos helyzetűek 25-en. Ha ezeket a számokat összeadjuk, akkor látjuk, hogy 315 tanuló rendelkezik tanulási eredményt, iskolai pályafutást esetlegesen negatívan befolyásoló jellemzőkkel, vagyis a nappalis tanulók 38%-át érintve van ebben.

A kutatási módszer és a minta bemutatása

Két kilencedikes osztályban végeztem kapcsolatháló-elemzést, melyhez papír alapú kérdőívet töltöttek ki számomra a gyerekek 2018 májusában. Figyelembe vettem a csoportalakulás fázisait, ami akár egy teljes tanévet is igénybe vehet, így mindenképpen csak az első tanév vége jöhetett számításba a kutatás lebonyolításában. A kiválasztott osztályok létszáma hasonló volt. Az egyikben 25 fős létszám ellenére 23 kitöltőre számíthattam, mert volt két magántanuló az osztályban, ők nem vettek részt ebben, a másik osztály 28 fős teljes osztálylét-

¹⁷⁴Köznevelési Statisztikai Évkönyv 2015/2016 127, 129-130.

http://www.kormany.hu/download/0/83/f0000/Koznevelesi_statistikai_evkonyv_2015_2016.pdf Letöltés, 2018.10.27.

számmal szerepelhetett alapvetően a kutatásban. Az egyik osztályban 1 a másikban 5 hátrányos helyzetű tanulóval tudtam előzetesen. A kutatás eredményeiből szemmel látható különbségek kimutatását vártam a két osztály szerkezetében a hátrányos helyzetűek osztályban elfoglalt helye, osztálytársakhoz való kapcsolódás tekintetében.

A kapcsolatháló-elemzés egy kvantitatív vizsgálati módszer. Végezhettem volna szociometriai felmérést is, de a kapcsolatháló-elemzés a szociológia egyik nagyon fiatal területe és ezzel a módszerrel még kevesen végeztek a témában kutatást, ezért az utóbbira esett a választásom. A terület természetesen az 1930-as években a szociometriából nőtte ki magát, azonban bonyolultabb, tágabb elemzési keretet ad, mint a szociometria. Nem csak rokonszenv-ellenszenv kapcsolatokon nyugszik, mint a szociometria, hanem szövetségi, rokonsági, kölcsönzési stb. kapcsolatokat is vizsgálhat. A program, amely segítette a munkámat a Ucinet volt. Kvalitatív kutatási módszerem strukturált interjúk készítése volt a két osztály osztályfőnökeivel, amelyek eredményeinek részletes bemutatásától ebben a munkámban eltekintek.

A kutatási kérdéseim ismertetése

1. A hátrányos helyzetű és roma gyerekek osztályban elfoglalt helye, társaikkal való kapcsolatuk mutat-e elkülönült csoportalkotást vagy diszkriminációt az osztályon belül?
2. Jelen vannak-e rejtett szegregációs mechanizmusok az osztályokban az integráció mellett?
3. A kutatásomban részt vevő két osztály az oktatási integráció mintapéldáinak tekinthető-e?

A kutatási eredmények bemutatása és értelmezése

A kutatásban részt vevő mindkét osztályról az előzetesen ismert központi nyilvántartásban meglévő mutatók az osztályfőnökök pontos adatai mentén felülíródtak, így a pedagógusoktól szerzett információk alapján dolgoztam. A 9/3 osztályba 28 fiú tanuló jár, ipari gépészeknek (9 fő) és villanyszerelőknek (19 fő) tanulnak.¹⁷⁵ A teljes osztályba 7 fő SNI-s jár, közülük egy tanuló van, aki hivatalosan halmozottan hátrányos helyzetű is. 11 tanuló idősebb a korosztályánál egy évvel. Ez itt zömében osztályismétlés miatt fordul elő.¹⁷⁶ Az osztály

¹⁷⁵ Egy fiú nem töltötte ki a kérdőívet, ugyanis nem szándékozott szeptembertől folytatni a tanulmányait, így a tanév utolsó három hetében már nem látták tanárai.

¹⁷⁶ Egy tanuló azonban már a második szakma megszerzésén dolgozik, ő amiatt idősebb a társainál.

2017/2018-as tanév év végi tanulmányi átlaga 3,12 volt. Ebben természetesen benne vannak a 4 egészes átlag feletti tanulók is. A kutatásomban részt vevő másik 9/5 osztály az előző osztály ellentéte. 25 fős az osztály, melyből 22 kitöltés meg is valósult.¹⁷⁷ A 23 főből itt két lány is van, míg az előzőleg tárgyalt osztályt csak fiúk alkotják. Az osztályban festők (10 fő) és rendészeti örök (13 fő) tanulnak. Hat tanulót tartanak nyilván mint hátrányos helyzetű, vagy mint valamilyen tanulási zavarral küzdő. Közülük három tanuló hátrányos helyzetű (2H, 3H). A túlkorosak száma viszonylag sok, az osztályfőnök mindössze négy olyan tanulót említett, akik az ideális korosztályhoz tartoznak (14-15 évesek). Az osztályátlag 3,24, tehát nincsenek lejjebb tanulmányi eredményükben, mint a többségében magas szocioökónómiai státuszú családból származó diákokból álló osztály.

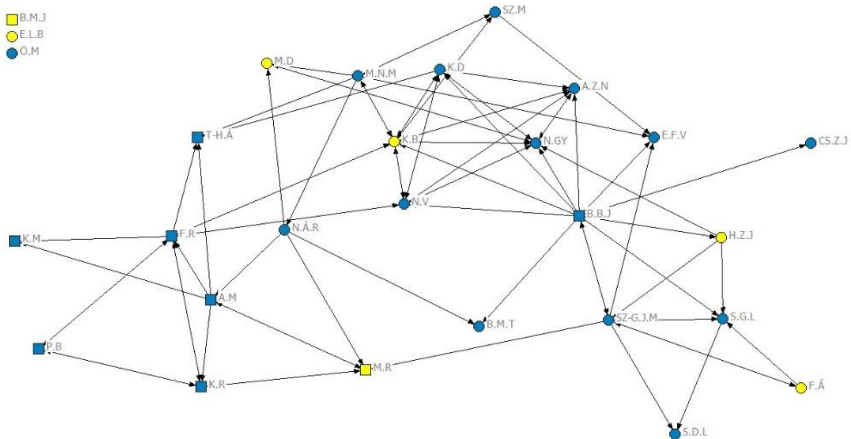
Ahol nem működik elég jól az integráció

Elsőként a 9/3 osztályban végzett kapcsolatháló kutatásom eredményei alapján vizsgáljuk meg hogyan alakultak a személyközi kapcsolatok ebben a közösségben. Egy iskolai osztály formális közösségnek tekinthető, vagyis nem feltételezzük azt, hogy a tagok egyben barátok is. A kérdőív egyik kérdése ezt vizsgálja abban a tekintetben, hogy az osztályközösség tagjai találkoznak-e egymással iskolán kívül (1. ábra). A mellékelt (1.) ábra azt mutatja, hogy a tagok többsége találkozik egymással. Az iskolában töltött gyakorlataim alatt tapasztaltam, hogy sok iskolán kívüli program teremt lehetőséget az informális kapcsolatok kialakítására. De az is jól látható, hogy vannak olyan diákok, akik „kedveltebbek” ebből a szempontból. Viszont ezt is árnyaltan kell kezelni, mivel ha a kimenő és a bemenő éleket vesszük figyelembe látható, hogy vannak olyan diákok, akikkel a többi diák szívesen találkozna, de ő ezt nem feltétlenül viszonozná. Az is látható, hogy vannak olyan tanulók, akik nem szeretnének találkozni egyik osztálytársukkal sem, és ez fordítva is igaz. A három tanuló közül kettő SNI-s. Egy pedig idősebb a többiekénél, mivel már a második szakmáját szerzi, így elképzelhető, hogy a korkülönbség jelent akadályt.¹⁷⁸

¹⁷⁷ A 25 tanulóból 2 fő magántanuló, 1 tanuló pedig rendszeres hiányzó, nem tudtuk utolérni a kitöltés végett se.

¹⁷⁸ A sárgával jelölt tanulók a hivatalos iskolai bejegyzések mentén (2H, 3H, SNI) tartoznak az adott kategóriába. A kapcsolatháló ábrák csak segítenek alátámasztani, vagy éppen cáfolni az ő permhelyzetüket.

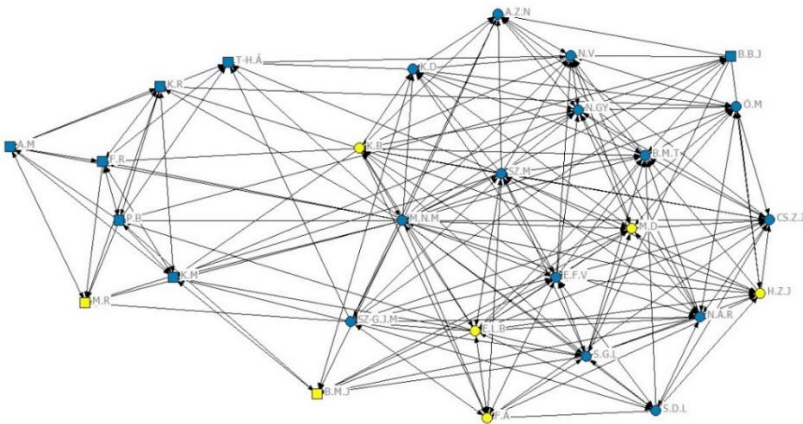
18. ábra Szoktál-e osztálytársaidal iskolán kívül is találkozni? Ha igen kivel? 9/3

Jelmagyarázat: kör: villanyszerelő, négyzet: ipari gépész, sárga: hátrányos helyzet

Azt nem tudjuk, hogy az iskolán kívüli találkozás érdekből történik-e vagy sem, viszont össze tudjuk hasonlítani a szimpátia mentén kialakított kapcsolataikkal, amit a következő ábra szemléltet.

2. ábra Kit tartasz szimpatikusnak az osztálytársaid közül? 9/3

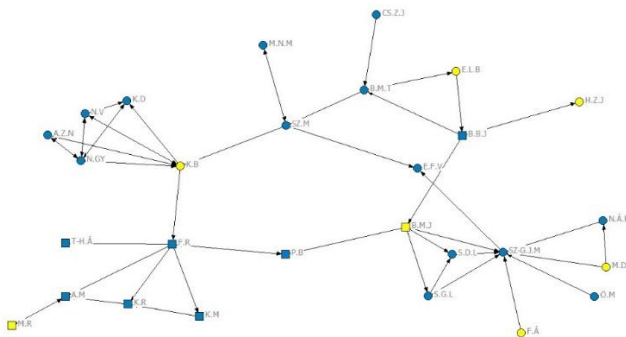

Jelmagyarázat: kör:villanyszerelő, négyzet: ipari gépész, sárga: hátrányos helyzet

Az látható továbbra is (2.ábra), hogy nem zárkóznak el az osztály tagjai egymástól. Viszont ebben az esetben is megfigyelhető, hogy vannak olyanok, akiket szimpatikusabbnak találnak. Érdekes módon míg korábban kimaradt olyan is, aki túlkoros, a szimpátia esetében úgy tűnik ez a jellemző teszi őket népszerűvé. Ez azzal is magyarázható, hogy minél több időt töltünk el egy

helyzetbe. Egyikük SNI-s, és az eddig vizsgált kérdésekben is mindig peremhelyzetben volt, míg a másik halmozottan hátrányos, SNI-s és túlkoros is egyben. Rászorultság esetében már az mondható, hogy a gépész és villanyszerelő szakos tanulók inkább számítanak egymásra. Az előző kérdéshez szorosan kapcsolódik az az elképzelt szituáció, hogy kitől kérhetnének kölcsön, ha uzsonnázni szeretnének (4. ábra).

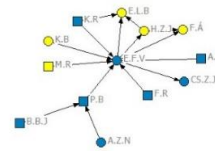
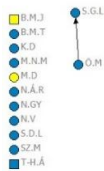
4. ábra Nincs elég zsebpénzed, de éhes vagy, egy szendvicstre valóval kisegítene... 8/b kérdés 9/3

Jelmagyarázat: kör: villanyszerelő, négyzet: ipari gépész, sárga: hátrányos helyzet

A klikkesedés ebben az esetben is megmutatkozik, valamint az, hogy a központi emberek, akiktől kölcsön tudnának kérni jellemzően idősebbek a többieknél. Itt is megmutatkozik a szakmák szerinti elkülönülés is. A hátrányos helyzetben lévő tanulók itt is kilógnak a sorból, és ebben az esetben is jellemzően kiszolgáltatott helyzetben vannak (4. ábra). A vizsgált témakörhöz szorosan kapcsolódik az a kérdés amely azt vizsgálta, hogy a szegénység hogyan hat a kapcsolatok feltételezett alakulására. A feltett kérdés így hangzott: „Nincs menő ruhája, telefonja, így nem szívesen barátkoznak vele...” (5. ábra).

5. ábra Nincs menő ruhája, telefonja, így nem szívesen barátkoznak vele... 8/d kérdés
9/3

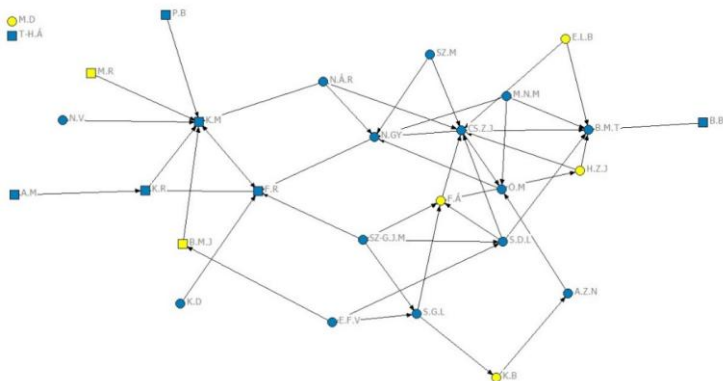

Jelmagyarázat: kör: villanszerelő, négyzet: ipari gépész, sárga: hátrányos helyzet

Az említett ábra ellentmond annak, hogy a hivatalosan halmozott hátrányos helyzetűnek bejegyzett tanulóra irányulna ebben a kérdésben a figyelem. Ugyanis egy olyan tanulót tartanak kevésbé „menő”-nek, szegénynek, aki az iskolai nyilvántartás szerint hivatalosan nem is az. Viszont érdekes módon a szimpátia, és a többi vizsgált kérdésben nincs diszkriminálva vélhető szegénysége miatt.

A csoportdinamika fontos részét alkotja a vezető kiválasztása. A kérdőív kilencedik kérdése és az alábbi ábra ezzel foglalkozik (6. ábra).

6. ábra Ha az osztályközösség képviselőt/vezetőt választhatna magának, kit javasolnál erre a pozícióra? 9/3

Jelmagyarázat: kör: villanszerelő, négyzet: ipari gépész, sárga: hátrányos helyzet

A gráfon látható, hogy választás tekintetében két nagyobb csoport alakult ki ismét szakmák szerint (6. ábra). A villanyszerelőknél választás esetén verseny alakulna ki. Ez azért is lehetséges, mert a gépészek kevesebben vannak. Az is kiderült továbbá, hogy a hátrányos helyzetben lévők nem, vagy sokkal kisebb valószínűséggel választanák meg elnöknek a többiek. A kérdőív 11-es kérdésére, hogy összességében szeretnek-e a tanulók a 9/3-ba járni az az eredmény született, hogy egy tanulón kívül dominánsan szeretnek az osztály tagjai lenni a gyerekek, bár két tanuló tartózkodó állásponton maradt a kérdés megválaszolásakor. Az az egy tanuló, aki nem szeret az osztályba járni SNI-s és a kérdések nagy részében mindig azon tanulókhöz tartozott, aki kevés társára tud számítani a mindennapokban, továbbá a második helyen állt abban, hogy társai szegényebbnek vélik, emiatt nem barátkoznak vele. Tehát elképzelhető, hogy kiközösítve ugyan nincs, de mindneképpen az osztály peremén helyezkedik el.

A bemutatott kérdések többségében a granovetteri gyenge kapcsolatokat vizsgáltam, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy a gyenge kötések elősegítik a társadalmi mobilitást, a magasabb társadalmi státusz megszerzését a társadalom bármely tagja számára. Ezek a kötések tehát „hidakat” képeznek a különböző társadalmi rétegek között.

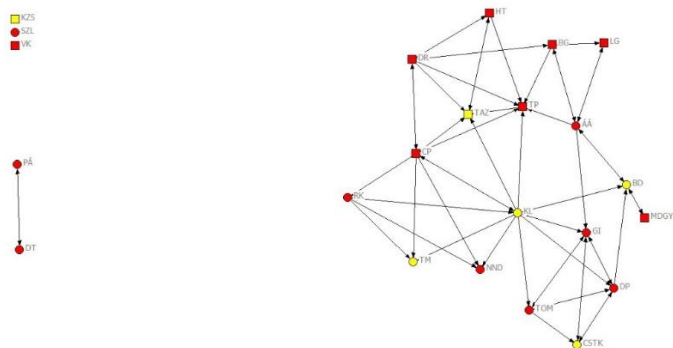
A 9/3 osztály eredményeiről elmondható, hogy mind az informális kapcsolatok erősítése, mind a szimpátia, mind a legszorosabb kapcsolatokat figyelembe véve vannak népszerű, központi emberek és vannak peremhelyezeten lévő személyek is továbbá a kapcsolatok nagy része nem kölcsönös. A valamilyen okból való hátrányos helyzet néhány helyzetben előny (pl. szimpatikusak az osztálytársakank), de fontos helyzetekben általában hátrányként (osztályközösség vezetőjének megválasztása) szolgál a tanulók boldogulásában. Ez utóbbit figyelhettük meg, hogy ők kevés (1-2) emberre számíthatnak, ha bajban vannak. Volt olyan tanuló, aki 3H-s és SNI-s is egyben, ő mindössze egy osztálytársától kérhetne kölcsön egy jelképes összeget uzsonnára. Azonban szegénységét feltételezhetően jól leplezi, mert nem órá terelődik a figyelem, abban, hogy azért nincsenek barátai, mert nincs menő ruhája, cipője, telefonja (5. ábra). Az egymásrautaltság tekintetében mivel addig nem középpontba kerülő emberek lettek a népszerűek, feltételezhetjük, hogy vannak az osztályban érdek kapcsolatok. E kérdés és a vezető választás (6. ábra) mentén kirajzolódott a szakmák szerinti két tömb, akik csak abban a 19 vagy csak abban a 9 főben gondolkodnak és nem osztályszinten. Egy tanulót fedeztem fel, aki a kérdések nagy részében folyamatosan peremhelyezeten volt és ezt ő is érzi, mert azt nyilatkozta, hogy nem szeret az osztályba járni. Összességében

elmondható, hogy komoly csoportműködési zavarok nem fedezhetőek fel az osztályban, azonban hasznos lenne néhány csapatépítő program, ami növelhetné a kölcsönös kapcsolatok számát és esélyt teremtene a beilleszkedésre a peremhelyezeten lévő tanulóknak is.

Ahol jobban működik az integráció

A 9/5 osztálynak az iskolán kívüli találkozásai a másik osztályhoz hasonlóan alakultak (7. ábra). Itt is vannak olyanok, akik peremhelyezeten vannak, mivel nem találkoznak senkivel, továbbá látható, hogy van két tanuló, akik csak egymással tartják a kapcsolatot. Ebben az osztályban is vannak olyan központi emberek, akikkel többen találkoznak, vagy szeretnének találkozni. Továbbá itt is az látható, hogy a kapcsolatok többsége viszonzatlan, és hogy a legkedveltebb személyek azok, akik nem viszonzják a közeledést. Itt viszont egyelőre úgy tűnik, hogy a valamilyen okból hátrányos helyzet nem befolyásolja ezt.

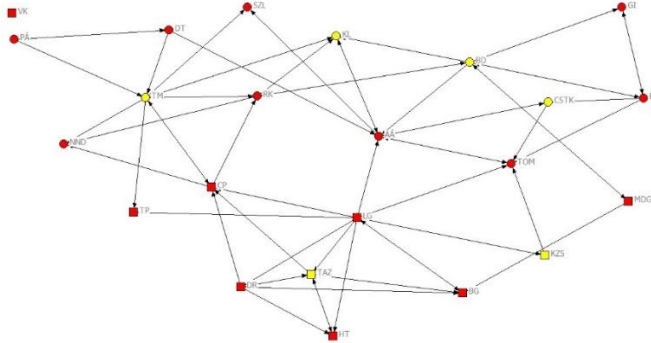
7. ábra Szoktál-e osztálytársaiddal iskolán kívül is találkozni? Ha igen kivel? 9/5

Jelmagyarázat: kör: rendőr, négyzet: festő, sárga: hátrányos helyzet

Szimpátia tekintetében egy sűrűbb gráfot látunk, amelyből azt lehet kiolvasni, hogy az egymás iránti szimpátia is az esetek nagy részében viszonzatlan (8. ábra).

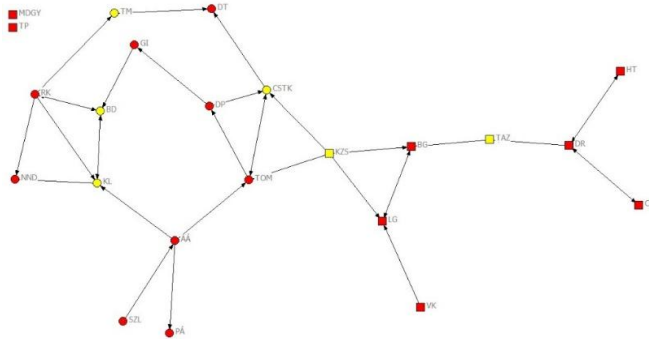
9. ábra Kiról mondhatod el az osztályban, hogy: Biztosan számíthatsz rá, ha gondod vagy, bajban vagy? 9/5.

Jelmagyarázat: kör: rendőr, négyzet: festő, sárga: hátrányos helyzet

Az uzsonnára való kölcsönkérés esetében is azt tapasztaltam, hogy a kapcsolatok viszonzása alacsony szintű. (10. ábra). Az azonban kiderült számomra, hogy a hátrányos helyzetben lévők nincsenek kiszorított helyzetben, ráadásul jóindulatúak lehetnek a többiekhez, mert több befutó élük is van, valamint egymást is kölcsönösen segítenék ebben a kellemetlen helyzetben.

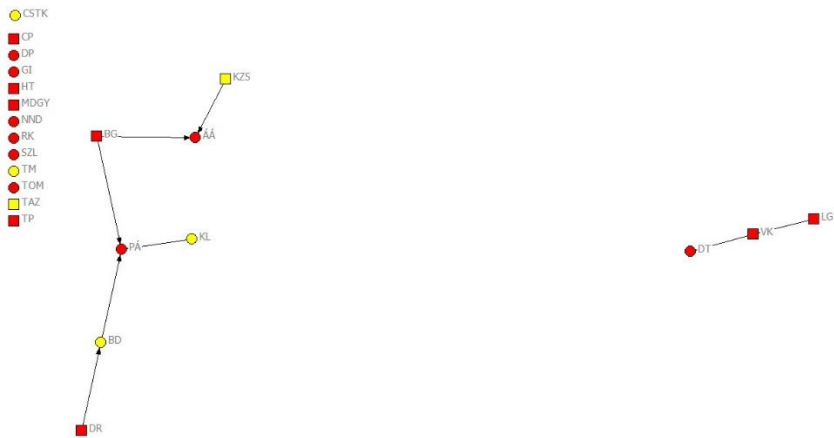
10. ábra Nincs elég zsebpénzed, de éhes vagy, egy szendvicstre valóval kisegítene... 8/b kérdés 9/5

Jelmagyarázat: kör: rendőr, négyzet: festő, sárga: hátrányos helyzet

Miután megvizsgáltam a kérdőívem 8.d. kérdését („Nincs menő ruhája, telefonja, így nem szívesen barátkoznak vele...”) azt az eredményt kaptam (11. ábra), hogy az osztály a 9/3-hoz képest kevésbé kiközösítő hozzáállást mutat, mivel többen az adott kérdés vonatkozásában nem nyilvánítottak véleményt.

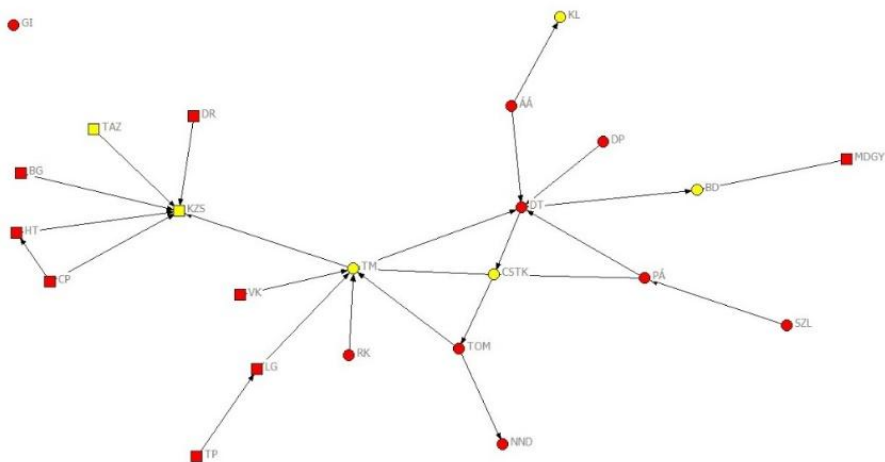
11. ábra Nincs menő ruhája, telefonja, így nem szívesen barátkoznak vele...8/d kérdés
9/5

Jelmagyarázat: kör: rendőr, négyzet: festő, sárga: hátrányos helyzet

A gyenge kapcsolatok vizsgálata során a vezető személyének megválasztásában megoszlanak a vélemények három emberre vonatkozóan (12. ábra).

12. ábra Ha az osztályközösség képviselőt/vezetőt választhatna magának, kit javasolnál erre a pozícióra? 9/5

Jelmagyarázat: kör: rendőr, négyzet: festő, sárga: hátrányos helyzet

Először azt érdemes megemlíteni, hogy a hátrányos helyzet nem befolyásolja azt, hogy az osztály ne tartana valakit megfelelő vezetőnek. Ebből a szempontból a 9/3 osztályhoz képest itt egy sokkal demokratikusabb hozzáállásról tanúskodnak a diákok. Itt is összeszámoltam, hogy a kitöltőim közül hányan és kik szeretnek, vagy nem szeretnek az adott osztályba járni (kérdőív 11. kérdés). A 22 kitöltő közül ketten itt sem válaszolták meg a kérdést, egy tanuló pedig egyértelműen jelölte, hogy nem szeret az osztályba járni. Az ő válaszait megfigyelve hasonlóan, mint a másik osztályban ekkor kiemelkedő tanulóról elmondható, hogy iskolán kívül nem tartja a kapcsolatot senkivel és nem számíthat senkire, ha probléma adódik, kölcsönkérni is úgy vélte, csak egy társától tudna. Rajta kívül még egy fiút figyeltem meg, aki több kérdésben is peremhelyzetre szorult, de ő ettől függetlenül jól érzi magát az osztályban.

Az osztály eredményeinek összegzéseként elmondható, hogy a három hátrányos helyzetű tanuló nem kiközösített, ugyanígy a tanulási zavarral való küzdés nem jelent stigmát a gyerekeknek, ami miatt peremhelyzetre szorulnának. A túlkorosság pedig – mivel itt általános jellemzőnek tekinthető – szintén nem befolyásolta az eredményeket. Láthatóan egy összetartó, egymás iránt szolidaritást vállaló, segítőkész és nyitott gyerekek az osztály tagjai, még a szakmák szerinti széthúzás sem mutatkozott meg olyan mértékben, mint a másik osztálynál. Ami az egymás iránt való segítségnyújtás szép példája, hogy két hátrányos helyzetű lány a közös szakmán felül is összetart és segítenek egymásnak. Az egymásra való számítás tekintetében elképzelhető, hogy vannak ismét érdek kapcsolatok is, de ez a diákélettel egyébként is együtt jár. Ahogy korábban említettem kisgyerekkor utáni fiatalok életében majd felnőttkorban egyre több érdekkapcsolat, érdekbarátság van jelen, amit az internetes kapcsolattartás lehetőségeinek szerteágazó formái tovább erősítenek. Ebben az osztályban sincsenek beavatkozást igénylő csoportműködési problémák, azonban vannak peremhelyzeten lévő tanulók és itt is nagyon sok az egyirányú kapcsolat a gyerekek között, tehát a csapatépítés lehetőségeit meg kell még ragadni továbbra is, attól, hogy ennek az osztálynak a működésén már az első tanév végén szemmel látható eredményeket hozott az osztályfőnök tudatos közösségépítése.

Összegzés

A kapcsolatháló-elemzéshez megfogalmazott két kutatási kérdésem megválaszolásaként elmondható, hogy a többségi társadalom, „jól szituált” családjaiból származó gyerekek osztályközösségében hamarabb előfordul, hogy ha diszkri-

minálni nem is fogják, de peremhelyzetre szorítják a tőlük valamilyen okból eltérő társaikat. Velük szemben egy olyan osztályban, ahol több hátrányos helyzetű és tanulási zavarral küzdő gyerek is van, egy jó csapatépítésnek köszönhetően még szakmák szerinti éles elkülönülés sem jellemző, nemhogy a csoportból való kiszorítás. A problémákkal küszködő csoporttársak kiszorítását sem mutatja a kapcsolatháló elemzés. Az e szempontból kevésbé kívánatos eredményt mutató 9/3 osztályban sem tapasztaltam etnikai törésvonalat, de itt fellelhetők a rejtett szegregációs mechanizmusok. Ugyanis a tanulási problémákkal küzdő és/vagy hátrányos helyzetű tanulókkal jellemzően nem szeretnének társaik iskolán kívüli barátságot kiépíteni, közülük van, aki senkire nem számíthat, ha bajban van, vagy ha nincs pénze uzsonnára. Az osztály „elnöki” pozíciójáról pedig nem is álmodhatnak. Ugyanakkor szimpátia tekintetében nincsenek diszkriminálva, ahogy abban a kérdésben sem, hogy az iskola elvégzése után azért szívesen találkozónának velük. Úgy vélem, hogy ebben az osztályban az első év végén még csak látszólagosan működött integráció az osztályközösség kapcsolati viszonyai tekintetében, míg a másik osztály ebben a tekintetben egy előrehaladt, de még nem tökéletes állapotban volt. Érdemes elgondolkozni zárásként az alábbi kérdésen: A kutatásban részt vevő két osztály az oktatási integráció sikeres példáinak tekinthető-e? A válasz egyértelműen az, hogy egyik osztály sem tekinthető még az oktatási integráció sikeres példájának, de a 9/5 osztály jó úton halad, hogy azzá váljon egy hiteles, karakteres, saját elvei mentén haladó osztályfőnök koordinálása alatt.

Összességében látható, hogy az integrált oktatás sok előnnyel jár a hátrányos helyzetű és roma gyerekek, de a későbbi békés társadalmi együttélés szempontjából is. Sajnálatos módon, az oktatási integráció megvalósulása kisebb lépésekben halad, 2010 óta ráadásul egy visszalépésnek is tanúi lehetünk, pedig a szegregált oktatás, nem csak rosszabb minőségű oktatást, így tartalmatlan bizonyítványokat termel ki és a gyenge kötések kialakítási lehetősége ellen hat, de szinte egyenes utat nyit a társadalmi kirekesztődés felé. Az oktatási integráció nagyobb volumenű megvalósulása egyúttal társadalmi érdek is. Nem csak a társadalmi kapcsolatok alakulása szempontjából, hanem a sikeresebb iskolai pályafutás miatt is, hiszen a magasabb iskolai végzettség több és jobb munkaerő-piaci lehetőséggel kecsegtet, ezzel pedig csökkenne a segélyezetttek és eltartottak nagy száma, több lenne a társadalomba sikeresen beilleszkedők aránya. Mivel a kapcsolatháló sűrűsége, a kapcsolatok minősége befolyásolja az egyéni boldogság és elégedettség érzését, de az életminőségre is hatással van, ezért nem elhanyagolható a kapcsolatháló elemzés, mint vizsgálati módszer sem a felnőttek, sem a gyerekek körében.

Mindezekon kívül gyerekek körében a kapcsolathálózatok feltárása segíti az osztály részéről izolált tizenévesek felfedezését, ezzel a komoly problé-

mák korai felfedezését. Különös figyelmet érdemelnek ebben a nem megfelelő családi háttérrel rendelkező hátrányos helyzetű és roma tanulók, akiknél nem zárhatjuk ki a talajvesztés érzés bekövetkezését, ezzel korai depresszióba sodródást, a kirekesztett helyzetből származó kevés vagy teljes kapcsolati vákuum miatt a problémáival való egyedül maradást, így deviáns viselkedések akár öngyilkosságba való menekülés bekövetkezését sem. A szakma fontos jövőbeni feladatának tartom, hogy minél kevesebb krízishelyzetet éljenek meg a hátrányos helyzetű és roma gyerekek és ehhez az esélyegyenlőséget és méltányos oktatást ténylegesen biztosító integrált oktatás minél jobb formában való megvalósítása nyújthat megoldást.

Irodalom

Berényi Eszter- Berkovits Balázs - Erőss Gábor: Iskolarendszer és szabad választás. A jóindulatú szegregációról. In: Berényi Eszter, Berkovits Balázs és Erőss Gábor (szerk.): *Iskolarend. Kiváltság és különbségtétel a közoktatásban*. Gondolat, Bp., 2008. 15–26.

Domokos Veronika: Képességzavarok s családi körülmények: halmozottan hátrányos helyzet és romaság a tanítói narratívákban. In.: Erőss Gábor–Kende Anna: *Túl a szegregáción. Kategóriák burjánzása a magyar közoktatásban*. L'Harmattan, Bp., 2008. 279-297.

Elekes Györgyi: Romaintegráció és iskolai mobilitás. In.: *Educatio* 2011/2. 253-257.

Erőss Gábor: Iskolai (dez) integrációs paradoxonok – Expanzió, integráció, szegregáció a magyar közoktatásban a rendszerváltás óta. In.: Kovach Imre - Dupcsik Csaba - P. Tóth Tamás - Takács Judit (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Argumentum Kiadó, Bp., 2012. 262-275.

Erőss Gábor – Gárdos Judit: Előítéletes társadalom vagy diszkriminatív iskola? A cigányellenesség és a hátrányos megkülönböztetés közötti különbségről. In: Erőss Gábor–Kende Anna: *Túl a szegregáción. Kategóriák burjánzása a magyar közoktatásban*. L'Harmattan, Bp., 2008. 49–82.

Janó Evelin: Kint vagy bent? Hátrányos helyzetű tanulók az osztályban c. szakdolgozat. Szeged, 2018.

Kertesi Gábor – Kézdi Gábor: Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. In.: *Közgazdasági Szemle* 2009/11. 959–1000.

Köznevelési Statisztikai Évkönyv 2015/2016 127, 129-130.

http://www.kormany.hu/download/0/83/f0000/Koznevelesi_statistikai_evkonyv_2015_2016.pdf Letöltés, 2018.10.27.

Papp Z. Attila: A roma tanulók aránya Magyarországon és a tanulói teljesítmények az általános iskolai oktatásban. In: Bárdi Nándor - Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció,*

integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban. Argumentum Kiadó, Bp., 2011. 224–267.

Radó Péter: A közoktatás szelektivitása mint a roma szegregáció általános kontextusa. In.: Fejes József Balázs- Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem. Helyzetkép az oktatási szegregációról.* Motiváció Oktatási Egyesület, Szeged, 2018. 31-55.

Nagy Ilona

Városfejlesztési elképzelések társadalmi megítélésének vizsgálata¹⁸⁰

Bevezetés

A társadalom mindennapi életéhez alapvető térbeli keretet a települések adnak. Ezeken belül további településrészeket, körzeteket azonosíthatunk, melyek a bennük élők életmódjára, életvitelére, valamint lakókörnyezetként a saját életminőséggel való elégedettségére is kihatnak. A települési körzetek figyelembevétele azért is fontos, mert túl azon, hogy a települések többdimenziós rendszerként foghatók fel, a funkcionális és strukturális szerkezetük nem állandó, folyamatosan alakul a települést alkotó környezeti, műszaki, gazdasági-társadalmi szférákból érkező változásoknak és igényeknek megfelelően. Ezzel összefüggésben a települések, a lakókörnyezet alakítása társadalmi tevékenység, akár a fejlesztés feladatainak végrehajtását, akár az eredmények végső felhasználását értjük alatta. A településfejlesztési elképzelések bár alulról jövő kezdeményezésként valósulnak meg ideális esetben, ez általában csak részben teljesül. Azonban minden fejlesztési szakasz során érdemes lenne tájékozódni a lakossági véleményekről az adott projektekkel kapcsolatban.

A legtöbb esetben viszont ezek a vélemények nem fejeződnek ki, aminek következtében a fejlesztés gyakorlati haszna megkérdőjelezhetővé válik, hiszen akiknek az érdekét szolgálná, azok nem tudják kihasználni a fejlesztések eredményét. Gyakran csak utólag látható a tervezett és a gyakorlati haszon eltérése, és a lakossági véleményeknek is csak utólag adhatnak hangot, ha érvényre már nem is juttathatják azokat.

A téma aktualitását a lakossági megítélések figyelembevételének gyakran tapasztalható hiányán kívül az adja, hogy a településfejlesztési folyamatokba mint általában a lakókörnyezetért vagy a közösségért történő fejlesztésekbe a közösség bevonása egyre inkább indokolttá válik, mivel a közös részvétellel hozott döntések a szerves részeit képezik a társadalmi

¹⁸⁰ A dolgozatot a XXXIV. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Társadalomtudományi Szekció Szociológia I. tagozatában különdíjjal jutalmazták.

jóllétnek és a mikrokörzetek, közösségek fejlődésére is multiplikatív hatással bírnak.

A jelen kutatás célja olyan fejlesztésekről alkotott lakossági vélemények feltárása és vizsgálata volt, amik még a megkérdezés idejében tervezési fázisban, vagy a megvalósítás kezdeti szakaszában jártak.

A kutatási kérdéseink a projektek társadalmi megítélésével kapcsolatban a következők voltak:

- Van-e különbség az egyes fejlesztési projektek fontosságának megítélésében?
- Összekapcsolódnak-e az egyes projektek a lakosság véleménye alapján?
- Milyen szociodemográfiai tényezők játszanak szerepet az egyes projektek megítélésének különbségeiben?
- Vannak-e azonosítható térbeli hatások, melyek befolyásolják a lakossági megítélést?
- Térben elkülöníthető-k-e jól definiálható társadalmi hozzáállás típusok?
- Lehetőség van-e az azonosított csoportokat figyelembe véve specifikus párbeszédet folytatni a jövőbeli fejlesztési elképzelésekről?

Feltételezhetjük, hogy vannak különbségek az egyes fejlesztési projektek fontosságának megítélésében, hiszen vannak olyan fejlesztések, amelyeket szívesen fogad a lakosság, és vannak olyanok, amelyeket kevésbé, és természetesen nem is mindenki egyformán érintett a fejlesztések eredményében. Ennek hátterében szocioökonómiai és térbeli hatások is jelen vannak, melyek befolyásolják a megítéléseket. Feltételeztük továbbá, hogy a térbeli hatások kimutatásán túl feltárhatók területi különbségek is a városon belül, vagyis azonosíthatók olyan körzetek, amelyek földrajzi helyzetükből, lakosságuk összetételéből adódóan különbözőképpen viszonyulnak az egyes fejlesztésekhez.

A települések térbelisége

A tér fogalma központi helyet foglal el a földrajztudományban. A tér elméleti megközelítésével foglalkozó szakirodalmak száma az elmúlt évtizedekben igencsak növekedett (NEMES NAGY 1998; BENEDEK 2000; MÉSZÁROS 2000; DUSEK 2000; FARAGÓ 2005), de a geográfián kívül a társadalomtudományok is egyre erőteljesebben foglalkoztak a tér szerepének vizsgálatával, hiszen a különböző gondolati irányok egyre inkább a tér-idő, a szociális dimenzió, valamint a társadalom térformáló szerepe felé fordultak (DÜLL-IZSÁK 2014).

A térbeliség egyik legfontosabb kérdésköre maga a népesség térbeli eloszlása. Ennek a területileg differenciált elhelyezkedésnek pedig a konkrét megnyilvánulási formája maga a település. Ha definiálni szeretnénk a települést, akkor úgy fogalmazhatunk, hogy a település egy embercsoportnak, az embercsoport lakó- és munkahelyének térbeli együttese (MENDÖL 1963). E definíció a településkutatás mint a tudományterület kialakulásának korai szakaszában született meghatározás után azonban szükségessé vált a település funkcionális oldalról történő megragadása is. Miszerint a település egy embercsoportnak a bővített társadalmi újratermelés céljait szolgáló, az embercsoport által igénybe vett létesítmények – lakó-, munka- és pihenőhelyek, szolgáltatási intézmények – a lakosság mindennapos, rendszeres mozgástere által kijelölt funkcionális egység (BELUSZKY 1973). A funkcionális megközelítés mellett a településekkel kapcsolatban struktúrák rendszeréről is beszélhetünk, ha a települést egy adott földrajzi környezetben, annak elemeivel intenzív kölcsönhatásban élő gazdasági, társadalmi és műszaki struktúrák rendszerének tekintjük (TÓTH 1988). Azonban a település meghatározásában óvatosságra int az, hogy különböző térbeli és statisztikai módszerek szükségesek ahhoz, hogy a település határait, mibenlétét strukturálisan és funkcionálisan is meghatározhassuk (HAGGETT 2006). Akármelyik oldalról is közelítjük meg a település fogalmát, a definíciókban közös az embercsoport, a társadalom, amely nélkül nem határozható meg egyetlen település sem.

A település mint térbeli konstrukció állandóan változik, dinamikus újratermeli magát a térben, megújult vagy új funkciójú tereket létrehozva. Ez a téralkotás fakadhat a természeti, gazdasági-társadalmi és műszaki szférák változásából, de okozhatja azt a település mentális képzete és az ezzel is összefüggő térhasználat változása (CSÉFALVAY 1990). De a legfőbb tértermelő az adott település társadalmá (BENEDEK 2006; HAGGETT 2006). Ezek a megálapítások különösen igazak a városi térben. A város mint tér a társadalomtudományok sajátos témája már a városkutatás kialakulása, a chicagói városzociológiai iskolájának 1920-as kialakulása óta (WILHELM 2005). Éppen ezért a térhasználat, annak változásaival, a térbeli konfliktusokkal főként a városi kutatásokban találkozunk (CSÉFALVAY 1994; HAGGETT 2006). Az urbanus terekben éppen a térhasználati igények és belőlük fakadó konfliktusok eredményeként maguk a lakosok alakíthatják a település térbeliségét (ANDORKA 2006; GIDDENS 2008).

A városi tér alakítása, a településfejlesztés alapvetései

A települések alakításának összetett folyamata a településfejlesztés. A terület- és településfejlesztés olyan társadalmi tevékenység, amely a társadalom és a gazdaság területi rendszerét igyekszik – az elérendő célok megvalósításával – a kívánatosnak tekintett szintre fejleszteni. A területfejlesztés tehát a földrajzi tér, az emberiséget körülvevő természeti, társadalmi, gazdasági és művi környezet tudatos alakítását és fejlesztését, a térbeli folyamatok tervszerű irányítását jelenti (SÜLI-ZAKAR 2003). Tehát mindenképpen egy társadalmi cselekvésről van szó.

A regionális szakirodalomban szintén társadalmi tevékenységként jelenik meg a terület- és településfejlesztés folyamata (SÜLI-ZAKAR 2003). Többen adtak feladatot és missziót a területi fejlesztésnek, ezek szerint olyan társadalmi tevékenységről van szó, amely a gazdaság területi szerkezetének alakulását kívánja ellenőrizni, a spontán (regionális) gazdasági-társadalmi folyamatokat igyekszik a kisebb-nagyobb emberi közösségek befolyása alá vonni (BARTKE 1995).

Ha magát a településfejlesztést szeretnénk definiálni, azt mondhatjuk, hogy az nem más, mint a településre kiterjedő olyan társadalmi, gazdasági, térbeli-fizikai tervezési és operatív tevékenység, amelynek célja a települési lakosság életminőségének, ellátási és környezet-egészségügyi viszonyainak a javítása, a település fenntartható fejlesztésének biztosítása (KŐSZEGFALVI – LOYDL 2001).

A fejlesztési meghatározások a településfejlesztés egy fontos aspektusára is kitérnek, a térhasználatra. Hiszen a településfejlesztés a térhasználat tudatos irányítását jelenti, amelyben az egyes alrendszerek, így a területpolitika, a szabályozás, az eszközök, illetve a szervezeti és intézményi rendszer konzisztenciája alkotja a rendszer hatékony működését (FARAGÓ 2005; LÁSZLÓ-PAP 2007). Azonban a térhasználat kérdésével kapcsolatban is azt kell szem előtt tartani, hogy a teret a társadalom használja, ezért fontos megismerni az adott település lakosságának a véleményét is ezzel kapcsolatban.

Társadalmi érintettség

A városfejlesztésben ismert a top down és a bottom-up fejlesztési irány. Bár indokolt lehet az előbbi irány olyan fejlesztéseknél, ahol a magánszféra fi-

nanszírozása elégtelen működést eredményezne, azonban ez esetben is fontos ismerni az érintett lakosság nézetét az adott projekttel kapcsolatban, és nem szabad elfelejtkezni a településfejlesztés alapelveiről sem. A lakosság participációját egyértelműen megvalósító irány a második, vagyis az alulról jövő fejlesztési irány, méghozzá arról a szintről, ahol az eredmények tényleges használói, haszonélvezői helyezkednek el. Ezért is fontos a társadalmi részvétel kérdése.

A társadalmi részvétel jelentőségét számos szakirodalom tárgyalja (CSANÁDI ET AL. 2010; SÓS 2002; FÖLDI 2009; FEJES 2013). A participáció mint fogalom, a társadalom részvételét jelenti, vagyis egy közösségi részvételen alapuló tervezési folyamatot. Az IVS-ek 2008-tól kötelező elemként írják elő a társadalmi részvételt, amely az európai uniós támogatások elnyerésének formális feltétele lett (BARTA 2009). Megjegyzésként elmondható, hogy a 2014-2020. évi programozási időszakban a korábbi IVS-eket már az Integrált Településfejlesztési Stratégia váltja fel, melynek szintén fajsúlyos része a participáció biztosítása.

A közösségi tervezés a szubszidiaritásra, nyilvánosságra, participációra és partnerségre épül. A szubszidiaritás vertikális, hierarchikus szemléletet mutat a döntési szintek között. Ettől eltérően a nyilvánosság, participáció és a partnerség elve horizontális szemléletű, a közösségi tervezés különböző lépcsőfokain nyilvánulnak meg (SÓS 2002). Egy projekt megvalósítása esetén, a nyilvánosság biztosítása során a lakosságot csupán tájékoztatás szintjén vonják be. Ha a társadalmi részvétel felerősödik, a participáció elve érvényesül, ekkor egyfajta együttműködés alakul ki a résztvevő stakeholderok között. Ez a partnerség elvének alkalmazásával teljeseedik ki. Ekkor beszélhetünk a közösségi tervezésről, ami a szubszidiaritás megvalósulása. Napjainkban több országban, köztük hazánkban is, a városi környezet tervezése és átalakítása során a demokrácia részvételi formája csupán formailag jelenik meg (FÖLDI 2009; PATAKI 2007, FÜZÉR 2017).

Az önkormányzati kommunikáció szerepére hívja fel a figyelmet a hazai szakirodalom. Maga a stratégiaalkotás folyamata is csak akkor lehet sikeres, ha az a helyi vállalkozói, civil érdekcsoportok és a lakosok tudására, támogatására és elkötelezettségére támaszkodik (LETENYEI 2004; Z. KARVALICS 2002; 2005). A bevonás történhet nyilvános gyűlésekkel, oktatással, rendezvényekkel, illetve a média segítségével. Azonban ismert a faluértékelés is, mely egy gazdasági-társadalmi-környezeti témákat átfogó felmérési folyamat, melyből cselekvési terv születhet (LETENYEI 2004). A közösségi irányok és ajánlások számos eszközt hoznak, melyekkel a társadalom részvétele egy-egy fejlesztési szinten megvalósítható (LETENYEI 2010).

A magyarországi példák azonban sajnálatosan még azt a gyakorlatot követik, mely szerint a részvétel a fejlesztési elképzelésekben szinte semmilyen formában nem hozzáférhető az érintett lakosok jelentős hányada számára. Éppen ezért a fejlesztések általában nem járulnak hozzá a saját jóllétük, lakókörnyezetük minőségéhez (BAJMÓCY ET AL 2016, 2017).

Azonban a lakosság tervezési fázisokba való bevonásán és az ő részvételi aktivitásuk mellett az is kardinális kérdés, hogy milyen az egyes projektek társadalmi megítélése. Tehát ha már megfelelő szintű és megszervezett a lakosok aktivitása a fejlesztési folyamatok egyes szakaszaiban, fontos pont, hogy vajon az aktivitásban milyen társadalmi vélemények fejeződnek ki a különböző fejlesztési elképzelésekkel szemben.

A vizsgálat módszertana

Az elemzés alapja a Szeged Studies survey kutatás-sorozat, melyet a Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke 2000 óta évente lefolytat, melynek eredményeképpen évente rendelkezésre állnak információk a szegediek életével és a lakosok városfejlesztésről alkotott véleményével kapcsolatban. A felmérések során valószínűségi mintavételt alkalmazunk. A központi nyilvántartásból megkért, a szegedi felnőtt lakosság 10000 fős mintájából szisztematikus mintavétellel egy 1000 fős főcímlistát veszünk, amely a kérdőíves vizsgálat elemzési egységeit jelenti. A felmérés kérdezőbiztosok segítségével történik, melynek során személyes adatfelvételt végzünk. A személyes adatfelvétel előnyeit használjuk ki, mivel így sokkal nagyobb a válaszadási hajlandóság a lakosok részéről, elkerülhető a nem megfelelő értelmezésből adódó adatvesztési hibák, kiküszöbölhető a környezeti befolyásoló hatás (ERANUS ET AL. 2004).

A felmérés során kapott adatokkal dolgoztunk a jelen munkában arra a feltett kérdésblokkra vonatkozóan, hogy a megkérdezettek mennyire tartják fontosnak az egyes aktuális városfejlesztési elképzeléseket. Kvantitatív módszereket alkalmazva a városfejlesztési projektek megítélésének értékeit magas mérési szintű változóként elemeztük sokváltozós statisztikai módszerek segítségével, melyek a szociológiai vizsgálat szempontjából és a területi kutatás szempontjából is felhasználhatók (NEMES NAGY 2005, SIKOS 1984).

Először is szerettük volna felmérni, hogy az egyes fejlesztési projektek társadalmi megítélése kapcsán van-e valamilyen együttjárás az egyes fejlesztési elképzelések értékelésében. Ehhez főkomponens-elemzést végeztünk SPSS program segítségével. A célunk, hogy jól definiálható főkompo-

nensekbe rendezhessük a lakosok fejlesztési elképzeléseit, így azok társadalmi megítélésének összefüggéseire is fény derülhet. A keletkezett főkomponenseket szocioökonómiai háttérváltozók szerint jellemeztük.

Majd az egyes fejlesztéseket vizsgáltuk a lakossági megítélésük átlagai alapján, amelyhez vektorosan digitalizáltuk Szeged város térképét a legfrissebb választóközvet-határokkal QGIS program segítségével és térképen is ábrázoltuk az átlagokat, majd kategóriákba soroltuk az egyes fejlesztéseket a térbeliség hatása kapcsán.

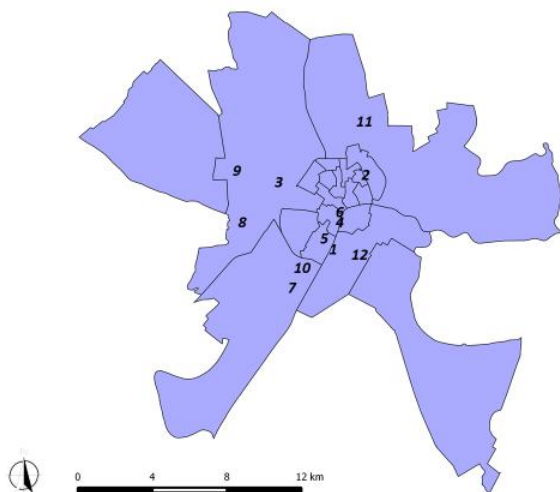
Végül klaszterelemzéssel a teljes mintát, majd a választóközveteket csoportosítottuk aszerint, hogy a lakosok hogyan értékelik az egyes fejlesztéseket. Az eredményeket szintén QGIS programban ábrázoltuk és eredményeinket összevetettük várakozásainkkal.

Az aktuális szegedi fejlesztések társadalmi megítélése

A jelen kutatásban olyan városfejlesztési projekteket választottunk ki az Integrált Városfejlesztési Stratégia alapján, amelyek nemcsak lokálisan, azaz egy-egy önkormányzati választókerületben fontosak, hanem a város teljes lakossága számára nagy jelentőségű és ismert lehet.

1. ábra

A kiválasztott szegedi településfejlesztési projektek

Forrás: Saját szerkesztés, QGIS digitalizálással

A kiválasztott szegedi aktuális településfejlesztési projektek a következők (1. ábra):

1. Az új (harmadik) híd építése
2. Új fedett uszoda építése
3. Új labdarúgó stadion építése
4. A Tisza belvárosi szakaszának felújítása
5. Új buszpályaudvar építése
6. A Széchenyi tér felújítása
7. A gyálaréti Holt-Tisza rendbetétele
8. A szegedi reptér kereskedelmi célú fejlesztése
9. A dorozsmai vasúti felüljáró építése
10. Kerékpár út létesítése Gyálarét és Alsóváros között
11. Tramtrain Szeged és Hódmezővásárhely között
12. Tramtrain Szeged és Makó között

Az ábrán látható, hogy az önkormányzati választóközetek nem mindegyike érintett közvetlenül a projekt megvalósulásában, illetve a térképi ábrázolással még inkább látható, hogy a fejlesztések közül vannak inkább a belső választóközeteket, és inkább a külső választóközeteket érintő fejlesztések is. Viszont feltételezhető, hogy a térbeli távolságok nem arányosak a fejlesztések hatásának távolságával.

A városfejlesztési projektek főkomponens-elemzése

A kutatási eredmények vizsgálatában először azt elemeztük, hogy kimutatható-e a fejlesztési elképzelések között együttjárás a társadalmi értékelések alapján. Tehát a megkérdezett lakosok számára valamilyen szempontól azonosíthatók-e a fejlesztések főkomponensei. Az elemzéshez előzetesen a fejlesztési elképzelések társadalmi megítélésének átlagát vizsgáltuk egyenlő osztásközt feltételezve a fontossági értékek között.

1. táblázat
A fejlesztési projektek fontosságának megítélése
(1-egyáltalán nem fontos, 4 kifejezetten fontos)

	Átlag	Szórás	N
Új buszpályaudvar építése	3,17	0,862	670
Új (harmadik) híd építése	3,11	0,906	670
A kerékpárút létesítése Alsóváros és Gyálárét között	3,03	0,823	670
Új fedett uszoda építése	3,02	0,941	670
A szegedi reptér kereskedelmi célú fejlesztése	2,93	0,880	670
A Tisza belvárosi szakaszának felújítása	2,92	0,820	670
A dorozsmai vasúti felüljáró építése	2,89	0,867	670
A gyáláréti Holt-Tisza rendbetétele	2,88	0,861	670
A Széchenyi tér felújítása	2,58	0,838	670
Tramtrain Szeged és Hódmezővásárhely között	2,39	0,950	670
Tramtrain Szeged és Makó között	2,33	0,954	670
Új labdarúgó stadion építése	1,75	0,914	670

Forrás: Saját elemzés, SPSS

A válaszok átlagai alapján, a legkevésbé fontosnak a labdarúgó stadion építését és a villamos-vonat (tramtrain) vonalak építését, leginkább fontosnak a buszpályaudvar és a harmadik híd építését tartják a megkérdezettek (1. táblázat).

2. táblázat
A főkomponensek kialakulása

Komponens	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	3,858	32,152	32,152	3,858	32,152	32,152	2,948	24,563	24,563
2	1,590	13,252	45,404	1,590	13,252	45,404	1,889	15,745	40,309
3	1,179	9,826	55,230	1,179	9,826	55,230	1,791	14,921	55,230
4	0,927	7,727	62,957						
5	0,824	6,863	69,820						
6	0,768	6,398	76,218						
7	0,704	5,870	82,087						
8	0,602	5,013	87,100						
9	0,515	4,293	91,393						
10	0,468	3,898	95,291						
11	0,423	3,525	98,816						
12	0,142	1,184	100,000						

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Lefuttatva a főkomponens-elemzést látható, hogy a főkomponensek minden változó heterogenitásából nagyobb, mint 25%-ot őriznek meg. A legkisebb százalékot, 39%-ot a Széchenyi tér megújításával kapcsolatos változók heterogenitásából, legtöbbet, 91%-ot a villamos-vonattal (tramtrain) kapcsolatos változók heterogenitásából őriznek meg (2. táblázat).

Három főkomponens keletkezik. A három főkomponens együtt a teljes információtartalom 55,23%-át tömöríti. Rotálást alkalmazva az első fő-

komponens a teljes információtartalom 24,563%-át, a második 15,745%-át, a harmadik 14,921%-át tartalmazza.

A Varimax rotálást elvégezve a fejlesztések főkomponensei és a hozzájuk tartozó projektek láthatóvá váltak, melyek alapján a képződött főkomponenseket definiálhatjuk.

3. táblázat
A fejlesztések főkomponensei

	Főkomponensek		
	gazdasági-turisztikai vonzóhatás	tramtrain	sport, regionális vonzóhatás
A kerékpárút létesítése Alsóváros és Gyálarét között	0,713		
A gyálaréti Holt-Tisza rendbetétele	0,667		
A dorozsmai vasúti felüljáró építése	0,649		
A Tisza belvárosi szakaszának felújítása	0,618		
A szegedi reptér kereskedelmi célú fejlesztése	0,600		
A Széchenyi tér felújítása	0,588		
Új buszpályaudvar építése	0,504		
Tramtrain Szeged és Hódmezővásárhely között		0,937	
Tramtrain Szeged és Makó között		0,934	
Új labdarúgó stadion építése			0,723
Új fedett uszoda építése			0,697
Új (harmadik) híd építése			0,632

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Az első főkomponensbe belső és külső városkörzetek gazdasági növekedési és turisztikai vonzó hatással bíró fejlesztései tartoznak, mint a gyálaréti fejlesztések, a dorozsmai vasúti felüljáró, a Tisza-part rekonstrukció, a reptér, a Széchenyi tér és a buszpályaudvar fejlesztése. A belvárosi köztérfelújítás és vízpart rekonstrukció térben is koncentrálnak fejlesztések, ezek kiegészülve a közlekedésfejlesztéssel Szeged turisztikai és gazdasági értékét is növelhetik. Hasonló rekreációs és közlekedési potenciálokat jelentenek a külső városrészek fejlesztései is, ezért is kerülhettek egy főkomponensbe. A második főkomponenshez tartozik a tramtrainnel kapcsolatos két vonal fejlesztése mint Szegedhez kapcsolódó térségfejlesztési projektek. Mindkét fejlesztés

fontos a térségi közlekedés szempontjából, de kiemelkedően fontos a temesvári vasútvonal kiépítése szempontjából is, ezért kerülhettek egy főkomponensbe. A harmadik főkomponenshez a vonzó hatású sportlétesítmények tartoznak mint a labdarúgó stadion, a fedett uszoda, valamint a regionális vonzóhatást képviselve a harmadik híd építése (3. táblázat).

A főkomponensek jellemzése szocioökonómiai háttérváltozók szerint

A főkomponensek és a háttérváltozók kapcsolatát vizsgálva a főkomponensek értékeit a jobb értelmezhetőség miatt átkonvertáltuk egy 0-100-ig terjedő skálára.

4. táblázat

A fejlesztések fontosságának megítélése főkomponensenként nemek szerint

	A kérdezett neme	N	Átlag	Szórás
gazdasági-turisztikai vonzóhatás_0_100	férfi	342	57,9	19,8
	nő	326	61,2	17,5
tramtrain_0_100	férfi	342	43,6	21,0
	nő	326	45,3	22,4
sport, regionális vonzóhatás_0_100	férfi	342	50,7	18,0
	nő	326	47,8	18,1

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Elemezve, hogy a nemek között van-e különbség a főkomponensek mentén, az első és a harmadik főkomponens esetén kimutatható szignifikáns eltérés a nemek között (első főkomponens: $t=-2,323$, $p=0,02$, második főkomponens: $t=-0,995$, $p=0,32$, harmadik főkomponens: $t=2,125$, $p=0,034$). A férfiak és a nők fejlesztési kérdésekre vonatkozó megítéléseik átlaga az első főkomponens esetében a nőknél mutat nagyobb, 61,2 átlagos értéket, míg a férfiak átlaga ez alatt marad, 57,9 értékkel. Vagyis a nők válaszaik szerint fontosabbnak tartják a gyálaréti fejlesztéseket, a dorozsmai vasúti felüljáró, a Tisza-part rekonstrukció, a reptér, a Széchenyi tér és a buszpályaudvar fejlesztését, mint a férfiak. A harmadik főkomponens esetében viszont a férfiak

mutatnak magasabb átlagot, 50,7 értékkel, vagyis ők fontosabbnak ítélik meg a labdarúgó stadion, a fedett uszoda és a harmadik híd építését, mint a nők, akik átlagosan 47,8 értékkel rendelkeznek ezekkel a fejlesztésekkel kapcsolatban (4. táblázat).

*5. táblázat
A fejlesztések fontosságának megítélése főkomponensenként korcsoportok szerint*

		N	Átlag	Szórás
gazdasági-turisztikai vonzóhatás_0_100	35 éves és fiatalabb	197	57,9	18,7
	36 – 48 éves	185	59,1	19,3
	49 – 61 éves	146	59,3	19,7
	62 éves és fiatalabb	134	63,5	17,2
	Összesen	663	59,7	18,9
tramtrain_0_100	35 éves és fiatalabb	197	48,4	20,9
	36 – 48 éves	185	42,8	21,1
	49 – 61 éves	146	41,2	23,6
	62 éves és fiatalabb	134	44,4	21,1
	Összesen	663	44,4	21,7
sport, regionális vonzóhatás_0_100	35 éves és fiatalabb	197	40,6	16,2
	36 – 48 éves	185	52,1	16,8
	49 – 61 éves	146	50,5	17,7
	62 éves és fiatalabb	134	56,5	18,5
	Összesen	663	49,2	18,2

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Korcsoportok szerinti különbségeket vizsgálva a második és a harmadik főkomponens esetén mutathatók ki szignifikáns különbségek (első főkomponens: $F=2,445$, $p=0,063$, második főkomponens: $F=3,622$, $p=0,013$, harmadik főkomponens: $F=26,373$, $p<0,0001$). Post hoc tesztek lefuttatva szignifikáns különbség mutatható ki a legtöbb korcsoport között. Az átlagokat tekintve a második főkomponens esetén a 35 éves vagy az alatti korcsoportba tartozók számára a legfontosabb a tramtrain vonalak kiépítése, 48,4 átlagos értékkel. Ezt követi a 62 éven felüliek átlagos megítélése 44,4 érték-

kel. A középkorúak kevésbé tartják fontosnak ezeket a fejlesztéseket. A harmadik főkomponens esetén a legfontosabbnak a 62 éven felüliek tartják a labdarúgó stadion, a fedett uszoda és a harmadik híd megépítését, 56,5 átlagos értékkel. A középkorú korcsoportok átlagosan kevésbé ítélik fontosnak ezeket a fejlesztéseket. A legkevésbé fontosnak pedig a 35 éves és az alatti korcsoportba tartozók tartják ezeket a fejlesztéseket, 40,6 átlagos értékkel (5. táblázat).

6. táblázat
A fejlesztések fontosságának megítélése főkomponensenként iskolai végzettség szerint

		N	Átlag	Szórás
gazdasági-turisztikai vonzóhatás_0_100	Általános iskola vagy alacsonyabb végzettség	35	59,1	23,4
	Középfokú végzettség érettségi nélkül	124	61,8	17,1
	Érettségi	208	59,3	18,9
	Felsőfok (diploma)	300	59,2	18,6
	Összesen	668	59,7	18,7
tramtrain_0_100	Általános iskola vagy alacsonyabb végzettség	35	44,5	20,1
	Középfokú végzettség érettségi nélkül	124	43,9	22,0
	Érettségi	208	44,4	22,3
	Felsőfok (diploma)	300	44,7	21,5
	Összesen	668	44,5	21,7
sport, regionális vonzóhatás_0_100	Általános iskola vagy alacsonyabb végzettség	35	38,1	20,4
	Középfokú végzettség érettségi nélkül	124	49,5	19,5
	Érettségi	208	46,3	17,7
	Felsőfok (diploma)	300	52,7	16,6
	Összesen	668	49,3	18,1

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Az iskolai végzettség kategóriák közötti eltéréseket vizsgálva az tapasztalható, hogy szignifikáns eltérés csak a harmadik főkomponens esetén mutatható ki (első főkomponens: $F=0,645$, $p=0,586$, második főkomponens: $F=0,035$, $p=0,991$, harmadik főkomponens: $F=10,386$, $p<0,0001$). Post hoc tesztek lefuttatva szignifikáns különbség mutatkoznak majdnem minden iskolai

végzettség kategória között az átlagokat tekintve. Az általános iskolai vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők számára a legkevésbé fontos a labdarúgó stadion, a fedett uszoda és a harmadik híd építése, mivel csak 38,1 átlagos értéket mutatnak. Fontosabbak ezek a fejlesztések a középszintű végzettséggel rendelkezőknek, 49,5 és 46,3 átlagos értékekkel, és a legfontosabbnak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők látják ezeket a fejlesztéseket, 52,7 átlagos értékkel (6. táblázat).

7. táblázat

A fejlesztések fontosságának megítélése főkomponensenként egy főre jutó jövedelem szerint

		N	Átlag	Szórás
gazdasági-turisztikai vonzóhatás_0_100	60000,00 Ft és az alatti	78	63,6	19,8
	60000,01 - 90000,00 Ft	96	60,0	20,8
	90000,01 - 125000,00 Ft	83	65,4	14,9
	125000,01 Ft és feletti	74	62,8	15,6
	Összesen	332	62,8	18,1
tramtrain_0_100	60000,00 Ft és az alatti	78	46,3	23,3
	60000,01 - 90000,00 Ft	96	42,5	23,2
	90000,01 - 125000,00 Ft	83	45,1	23,8
	125000,01 Ft és feletti	74	44,5	21,9
	Összesen	332	44,5	23,0
sport, regionális vonzóhatás_0_100	60000,00 Ft és az alatti	78	50,9	19,6
	60000,01 - 90000,00 Ft	96	47,8	17,6
	90000,01 - 125000,00 Ft	83	44,6	15,3
	125000,01 Ft és feletti	74	53,3	17,0
	Összesen	332	49,0	17,6

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Az egy főre eső jövedelemkategóriák közötti különbségeket vizsgálva szintén az tapasztalható, hogy csak a harmadik főkomponens esetén mutatható ki szignifikáns eltérés e kategóriák között (első főkomponens: $F=1,389$, $p=0,246$, második főkomponens: $F=0,414$, $p=0,743$, harmadik főkomponens: $F=3,7$, $p=0,012$). Post hoc teszteket futtatva a harmadik és a negyedik jövedelemkategória esetén mutatható ki szignifikáns különbség az átlagokat tekintve. A legalacsonyabb és a legmagasabb jövedelmi kategóriába tartozók számára fontosabbak ezek a fejlesztések, 50,9 és 53,3 átlagos értékekkel, míg a középső jövedelmi kategóriákba tartozók kevésbé tartják fontosnak ezeket a fejlesztéseket, 47,8 és 44,6 átlagos értékekkel (7. táblázat).

Mint látható, a szocioökonómiai változók szerint a főkomponensek átlagai csak a nemeknél mutatnak szignifikáns különbségeket az 1. főkomponens esetén is, a többi háttérváltozó esetében csak a 2. és 3. főkomponensek mentén találunk szignifikáns különbségeket.

A főkomponensek jellemzése területi szempont szerint

Mivel a háttérváltozók alapján szinte csak a második és harmadik főkomponensek esetén mutatható ki differencia, az első és egyben legtöbb projektet magába foglaló főkomponens esetén ilyen különbségeket nem találtunk, feltételeztük, hogy más differenciáló tényező játszhat szerepet az ide tartozó projektek megítélésének különbségében. Feltételezve, hogy ez a térbeliség hatása, a főkomponensek adatait lefuttattuk önkormányzati választókerületek szerint is.

8. táblázat

A fejlesztések fontosságának megítélése főkomponensenként választókerületek szerint

Választó- körzet	gazdasági-turisztikai vonzóhatás_0_100			tramtrain_0_100			sport, regionális von- zóhatás_0_100		
	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás	N	Átlag	Szórás
1	27	40,19	29,31	27	34,33	19,64	27	39,87	16,99
2	26	69,98	15,27	26	36,20	19,87	26	51,42	14,63
3	40	63,55	16,12	40	49,18	20,92	40	53,64	17,75
4	39	67,91	12,23	39	42,82	21,24	39	48,62	19,74
5	42	61,70	13,94	42	43,37	20,98	42	51,60	17,13
6	32	58,92	22,60	32	49,15	19,45	32	54,84	16,07
7	34	63,20	18,80	34	46,31	23,17	34	53,54	19,73
8	39	55,32	19,62	39	38,52	18,10	39	43,77	17,11
9	30	56,73	14,68	30	40,73	14,34	30	45,69	15,61

10	32	68,56	15,93	32	45,81	26,17	32	48,17	17,30
11	30	63,60	14,81	30	39,06	24,93	30	48,10	12,95
12	39	56,18	16,89	39	45,27	20,42	39	51,45	17,24
13	35	52,72	19,23	35	45,48	19,28	35	49,36	15,71
14	37	63,10	16,17	37	48,54	23,84	37	43,23	16,62
15	33	52,35	22,32	33	49,24	25,47	33	47,69	20,99
16	18	48,70	21,83	18	36,57	19,55	18	51,51	19,54
17	28	63,31	17,89	28	47,49	24,62	28	47,75	17,62
18	33	62,09	17,78	33	45,37	19,08	33	48,62	19,14
19	43	56,92	16,23	43	46,75	22,79	43	53,56	22,58
20	27	60,36	14,21	27	51,33	22,59	27	50,85	20,25
Összesen	670	59,60	18,81	670	44,43	21,68	670	49,26	18,10

Forrás: Saját elemzés, SPSS

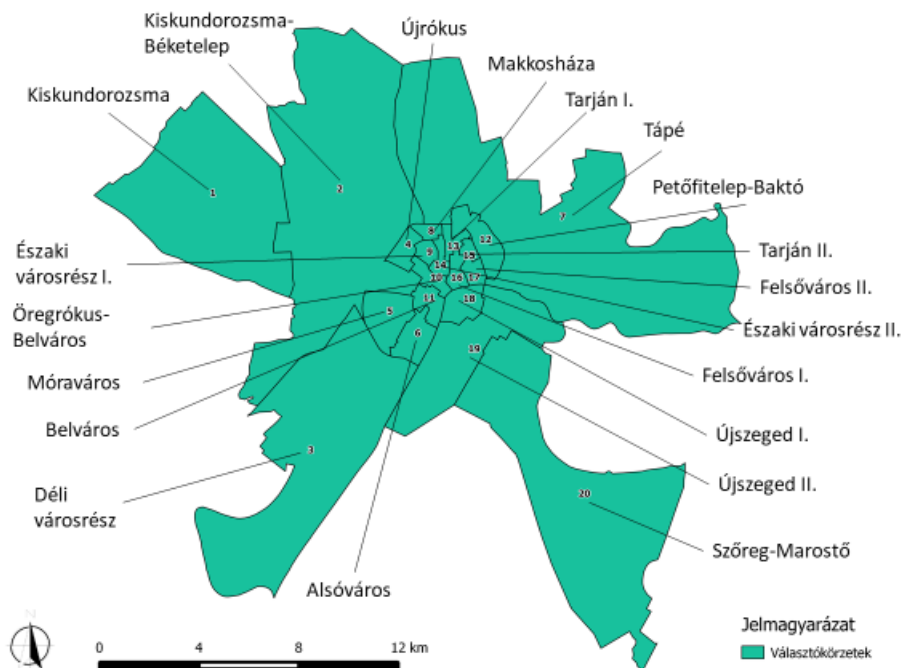
Ez esetben viszont éppen azt tapasztaltuk, hogy a döntési szintet 0,05-nak választva csak az első főkomponens mentén adódott szignifikáns különbség az átlagok alapján. Tehát itt jelenik meg igazán a térbeli hatások szerepe (8. táblázat). Varianciaanalízist lefuttatva szignifikáns különbségek csak az első főkomponens esetén jelentkeztek ($F=4,657$, $p<0,001$), a második főkomponens esetében ($F=1,533$, $p=0,68$) és a harmadik főkomponens esetén ($F=1,538$, $p=0,67$) nincs kimutatható eltérés a választóközrzetek szerint.

Természetesen a post hoc tesztek lefuttatva nem minden választóközrzet között mutatkozott szignifikáns különbség, így kíváncsiak voltunk, hogy minek a hatására alakulhat éppen ez az eltérés a választóközrzetek között a lakossági megítélések kérdését vizsgálva. Érdekes tehát tovább bontani, különösen az első főkomponens fejlesztéseit aszerint, hogy milyen térbeli hatások differenciálhatják az egyes fejlesztések fontosságának megítélését.

A fejlesztések megítélésének térbeli különbségei

A térbeli különbségek vizsgálatához a szegedi 2014-ben módosított önkormányzati választókerületi beosztását használtuk fel (2. ábra). Megjegyzendő, hogy az önkormányzati választókerületek mint városigazgatási határok nem veszik teljesen figyelembe a tényleges lakókönyvetek, közösségek határait, Szeged esetében elfogadható mértékben követik a tényleges társadalmi tér-folyamatok határait.

2. ábra
Szeged önkormányzati választókerületei

Forrás: Saját szerkesztés, QGIS digitalizálás

Az egyes fejlesztések fontosságának átlagait ábrázoltuk az önkormányzati választókerületek szerint, és ehhez megpróbáltunk definiálni térbeli hozzáállás kategóriákat.

Helytől függő:

Olyan fejlesztések, melyek a megvalósulás helyén fontosak a lakosoknak. Ez a pozitív irány. Létezik ugyanakkor egy negatív irány is, hogy még a megvalósulás helyén sem fontos az adott fejlesztés.

Csak ne a szomszédomban

A fejlesztéseket a lakosok fontosnak ítélik meg általában, de a megvalósulás helyén már nem, feltehetően annak velejáróival, következményeivel, mint például forgalomnövekedés, zaj, stb.

Reménykedők

Külső városrészeket érintő fejlesztések esetén előfordul, hogy más külső városrész is fontosnak tartja az adott projektet annak reményében, hogy a jövőben sor kerül az ő területükön is a hasonló típusú fejlesztésre.

Lakosoktól függő

A fejlesztések fontossága nem csak a fejlesztés helyén emelkedik ki, hanem olyan városrészben is, ahol a lakosság érdekelt az adott fejlesztés eredményében, például vállalkozások révén egy magas státuszúak által lakott városrészben.

A megítélések átlagainál egységes színskálát használtunk, vagyis az egyáltalán nem fontosnak ítélt fejlesztések a skála sötétpiros oldalán, a kifejezetten fontosnak ítélt fejlesztések a skála sötétkék oldalán helyezkednek el. Így összehasonlíthatóvá válnak az egyes fejlesztések megítélési térképei. Minden esetben megnéztük, hogy hogyan alakul a legmagasabb és a legalacsonyabb értékek százalékos megoszlása is, és ezt összevetettük az átlagokat ábrázoló térképpel.

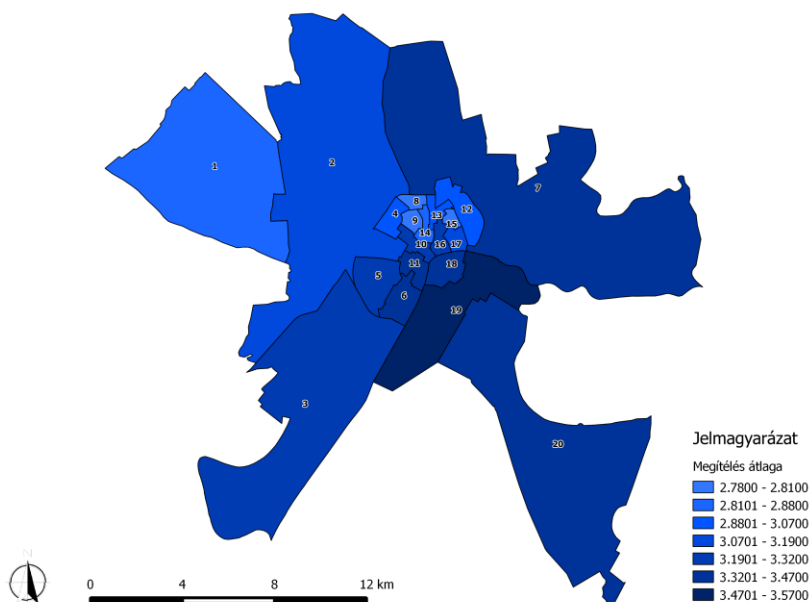
Helytől függő fejlesztések

Az új harmadik híd fontosságának megítélése

Átlagosan minden körzetben inkább fontos vagy nagy fontos az új harmadik híd megépítése a megkérdezettek válaszai alapján. De a harmadik híd tervezett helyén, valamint az új közlekedési útvonalban érintett városrészekben kapott magas értékeket a fejlesztés (3. ábra).

A legmagasabb fontossági pontérték százalékos megoszlása alapján lényegében a fent elmondottak mutatkoznak meg. A legkisebb fontossági pontérték százalékos megoszlása viszont azt mutatja, hogy a belső városrészek egy részében nemcsak a legmagasabb fontossági érték, hanem a legalacsonyabb is viszonylag kiemelkedik, így ezek a körzetek megosztottabbak a fejlesztés tekintetében. Valamint megfigyelhető Kiskundorozsma relatív magas százalékos értéke az utóbbi esetben.

3. ábra
Az új harmadik híd fontosságának megítélése

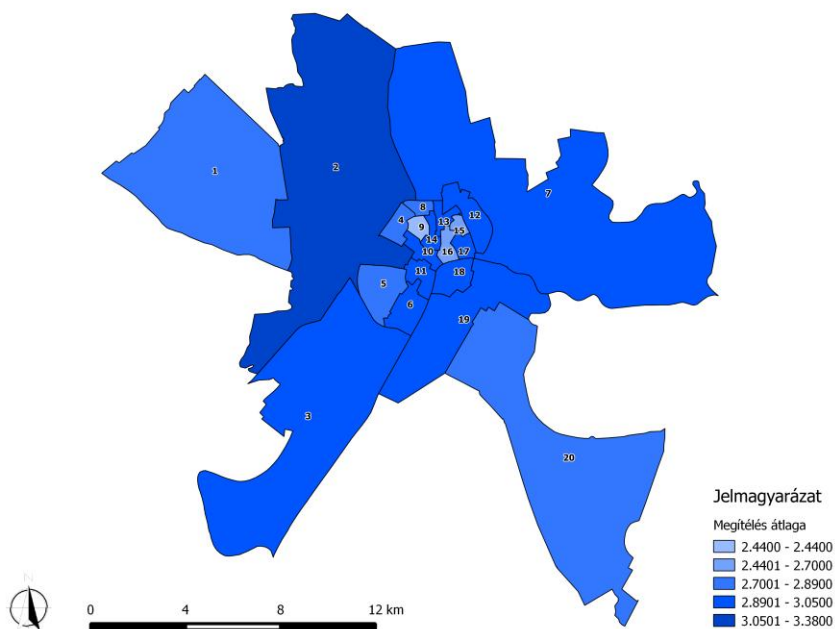

Forrás: Saját szerkesztés

A dorozsmai vasúti felüljáró fontossága

Közepesen, illetve inkább fontos a körzetek válaszadói szerint. Magas átlagos értéket az érintett városrészben ér el, de a közlekedés miatt a belső városrészek átmenő forgalma szempontjából is fontos fejlesztést jelent (4. ábra). Több körzet esetében is megfigyelhető némi megosztottság, és ennél a fejlesztésnél ismét megjelenik Kiskundorozsma relatíve magas százaléka az építés elutasításában.

4. ábra
A dorozsmai vasúti felüljáró fontosságának megítélése

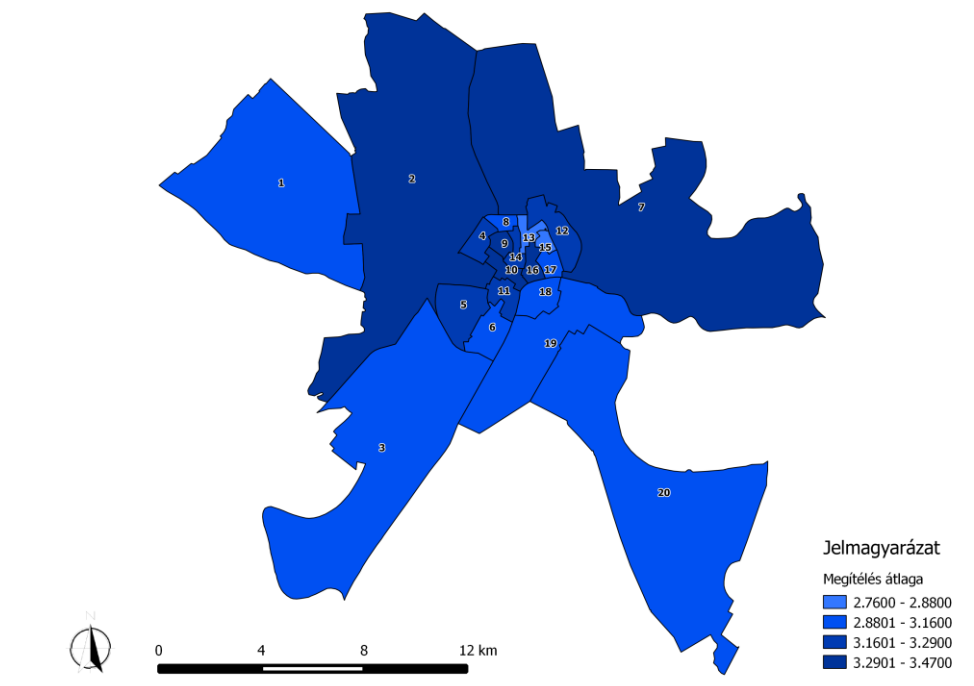

Forrás: Sajtó szerkesztés

Az új buszpályaudvar fontossága

Minden szegedi körzet fontosnak, kifejezetten fontosnak tartotta az új buszpályaudvar megépítését az átlagos értékeket tekintve. Különösen azok a körzetek adták a magasabb pontértékeket, amelyek közvetlenül érintettek a jelenlegi pályaudvar forgalmi torlódásaiban (5. ábra). A százalékos megoszlásokat tekintve ismét felfedezhető némi megosztottság, de alapvetően az átlagok eloszlása által kirajzolt differenciákon nem módosít.

5. ábra
Az új buszpályaudvar fontosságának megítélése

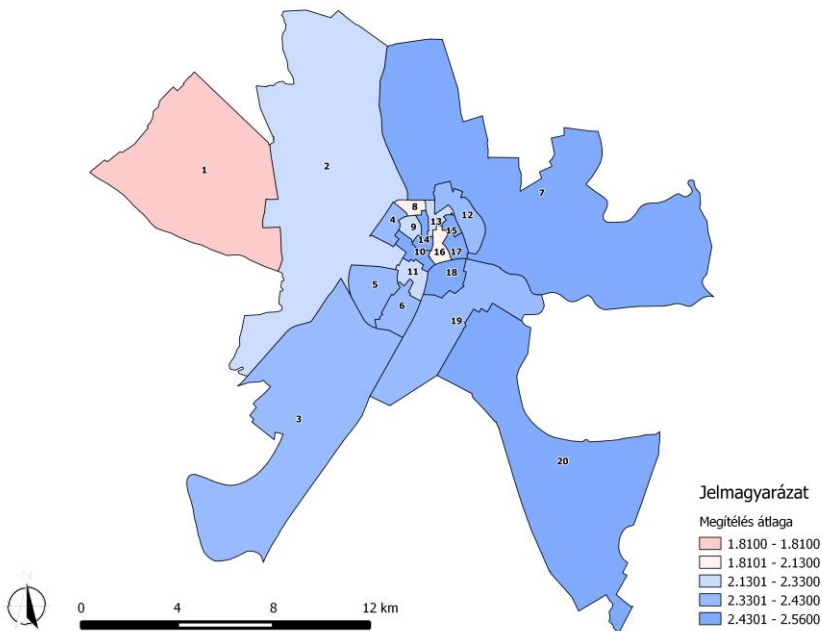
Forrás: Saját szerkesztés

A tramtrain fontossága Hódmezővásárhely és Szeged között

A tramtrain Hódmezővásárhelyig közlekedő ágát inkább nem, illetve közepesen tartják csak fontosnak. Magasabb átlagos értékeket a közlekedésben vélhetően jobban érintett válaszadók adták, így kiemelkedik a belső városrészek mellett az új közlekedési vonalba eső délkeleti külső körzet, valamint az északkeleti külső körzet (6. ábra). Van megosztottság több körzet esetén is, de mint azt már az átlagok is mutatják, Kiskundorozsma elutasítása itt sem marad el.

6. ábra

A tramtrain fontosságának megítélése Hódmezővásárhely és Szeged között

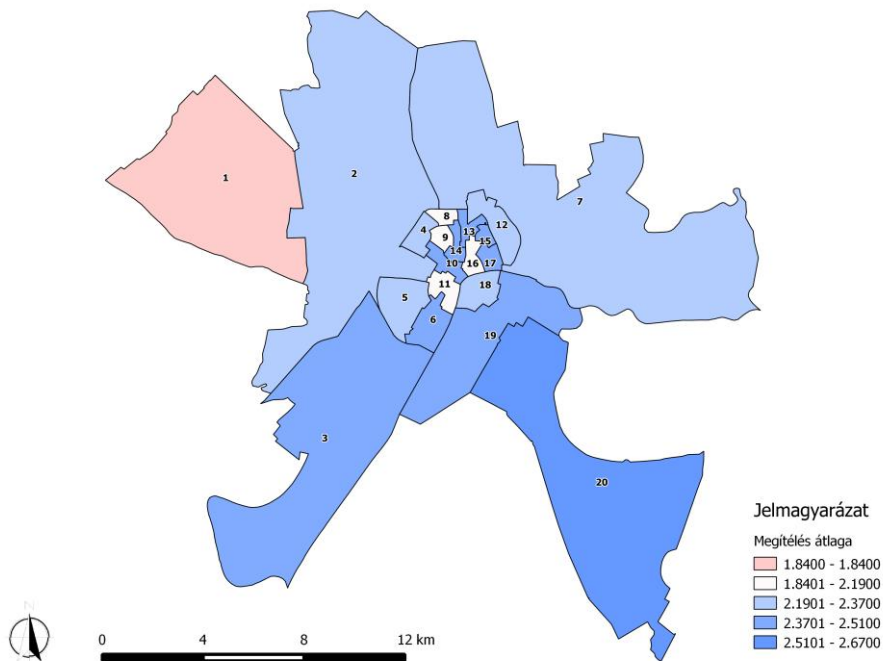
Forrás: Saját szerkesztés

A tramtrain fontossága Makó és Szeged között

Hasonló átlagos értékek tapasztalhatók az egyes körzetekben. Azonban egyértelmű a makói vonalban érintett körzetek kiemelkedése (7. ábra). Megosztottság a külső körzetekben van, de Kiskundorozsma egyértelmű elutasítása nem változik a százalékok ábrázolásával sem.

7. ábra

A tramtrain fontosságának megítélése Makó és Szeged között

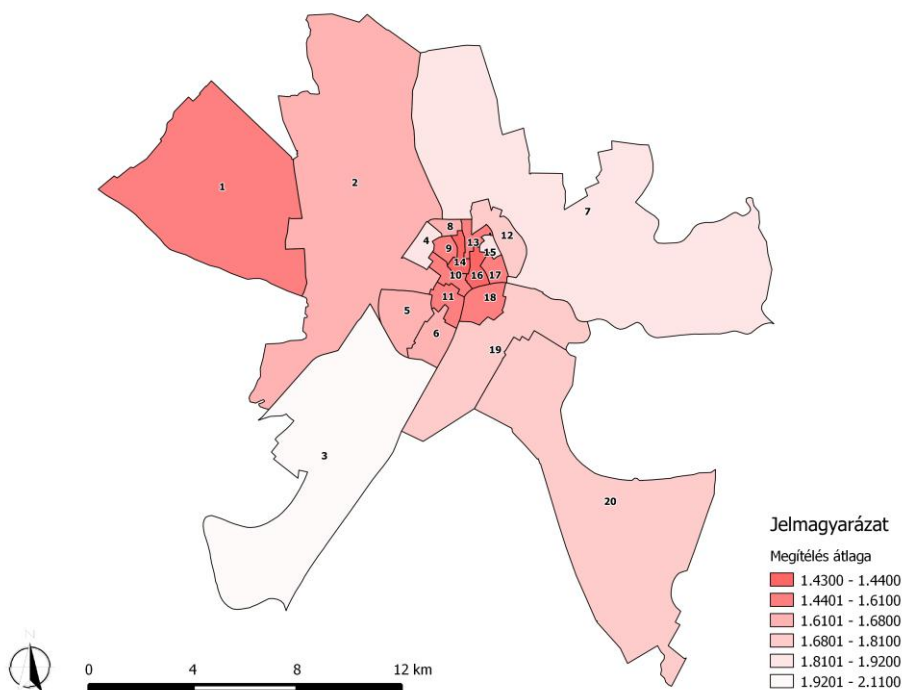

Forrás: Saját szerkesztés

Az új labdarúgóstadion fontossága

A labdarúgóstadion építése viszont szinte minden körzetben egyértelmű elutasításra talált. Minden városrészben átlagosan inkább nem fontosnak ítélték meg a létesítését. Az előző fejlesztésnél megfigyelhető jelenség itt is megmutatkozik, miszerint a megépítésének helyén sem tartják fontosnak a stadiont (8. ábra). A legmagasabb és legalacsonyabb fontossági értékek százalékos megoszlásánál az tapasztalható, hogy több körzet is megosztott a fejlesztés tekintetében, azonban az arányok általában követik az átlagok eloszlását.

8. ábra
Az új labdarúgóstadion fontosságának megítélése

Forrás: Saját szerkesztés

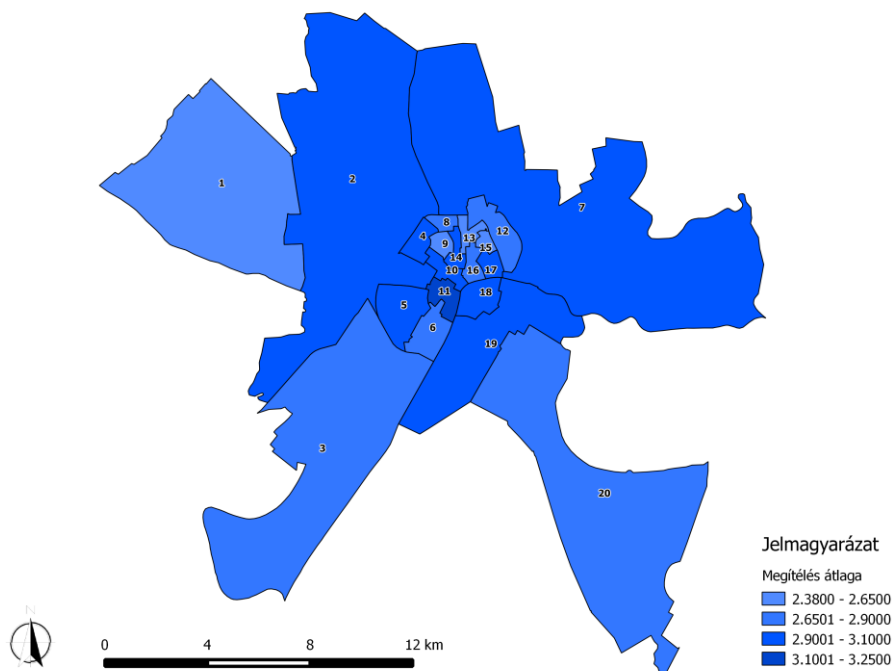
Csak ne a szomszédomban

A Tisza belvárosi szakasza felújításának fontossága

A belső városrészekben kapta a magasabb fontossági értékeket, átlagosan minden körzetben közepesen vagy nagyon fontos fejlesztés. Azonban a Tisza partvonala mentén nem minden körzet adott magas értéket. Lakossági vélemények alapján nem örülnek a rekonstrukciónak, mivel az zajjal, forgalmi akadállyal jár (9. ábra). A legmagasabb és a legalacsonyabb pontértékek százalékos megoszlása kisebb megosztottság mellett ugyanezt mutatja.

9. ábra

A Tisza belvárosi szakasza felújításának megítélése

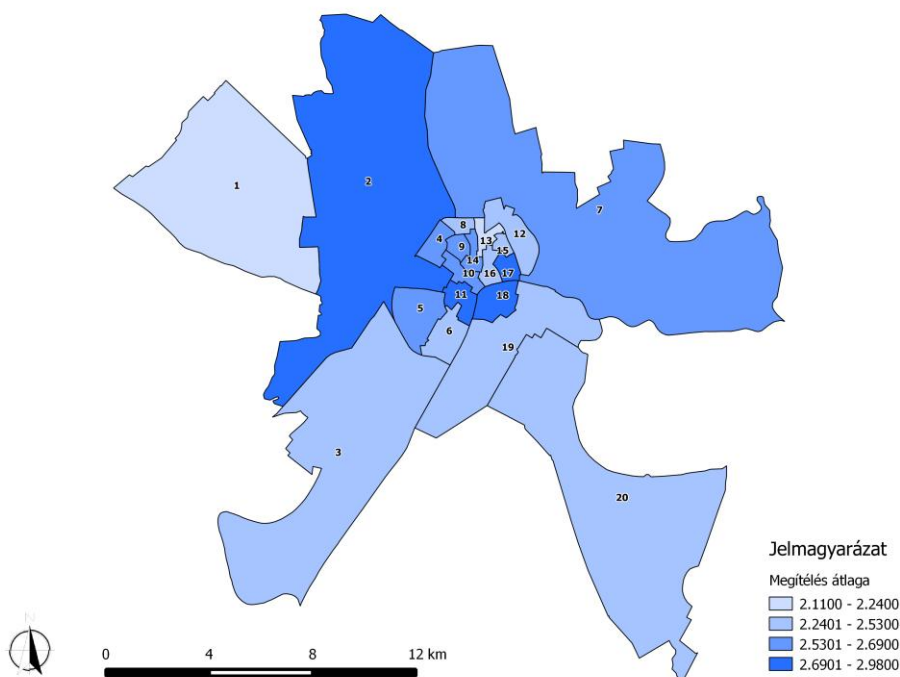

Forrás: Saját szerkesztés

A Széchenyi tér felújításának fontossága

A szegedi körzetek lakosságának véleménye alapján a Széchenyi tér felújítása gyengén-közepesen fontos. Főként azokból a városrészekből érkeztek magasabb pontokértékek, amelyek térben is közelebb esnek a központi fekvésű térhez. Azonban ezek nem minden esetben érintettek a felújítás velejáróiban is. Azok a körzetek, amelyek viszont igen, alacsonyabb értéket is adtak a fejlesztési elképzelésre (10. ábra). A százalékos megoszlást tekintve az elutasítás terén van némi differencia az átlagok eloszlásához képest, de összességében elmondható, hogy nem tartják kiemelkedően fontosnak a szegediek a tér felújítását.

*10. ábra
A Széchenyi tér felújításának megítélése*

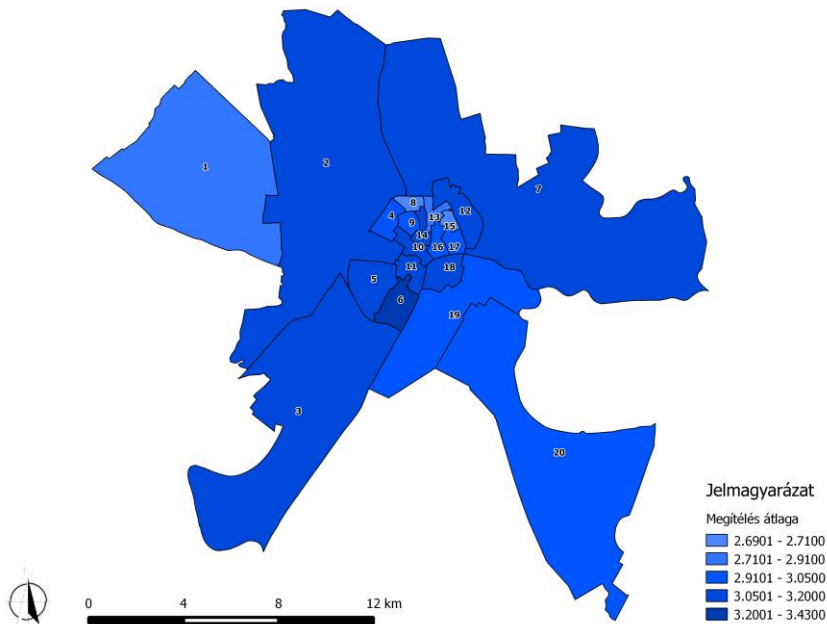

Forrás: Saját szerkesztés

Az új fedett uszoda fontossága

Szintén fontos tervezett fejlesztésről van szó a lakosság véleménye alapján is. Magasabb átlagos értékeket a belső körzetekben kapott. Azonban éppen az uszoda tervezett helyén kevésbé tartják fontosnak az emberek annak megépítését (11. ábra). A legmagasabb és legalacsonyabb fontossági értékek százalékos megoszlása az átlagok eloszlását követi.

*11. ábra
Az új fedett uszoda fontosságának megítélése*

Forrás: Saját szerkesztés

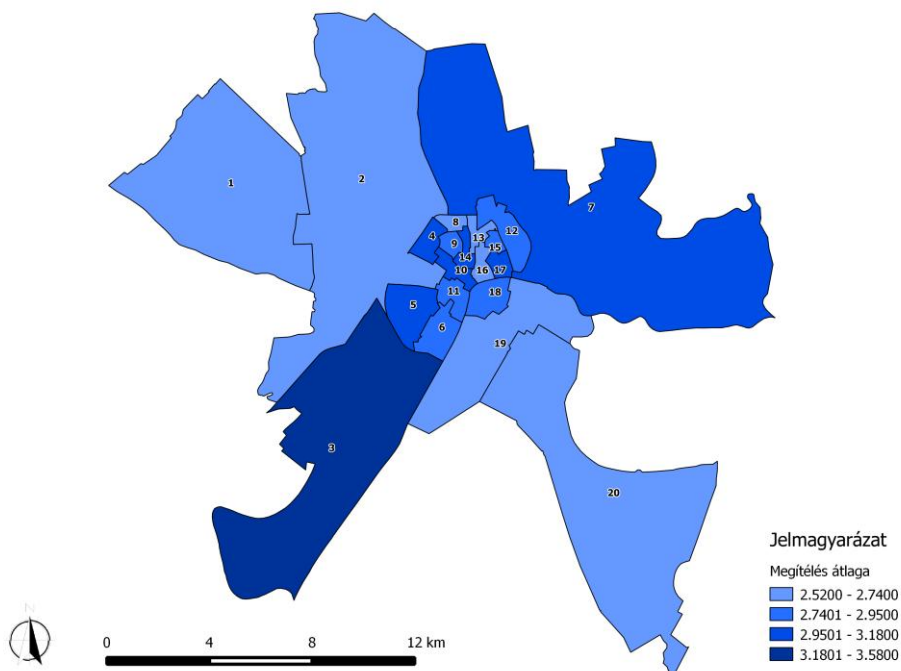
Reménykedők

A gyálaréti Holt-Tisza rendbetételének fontossága

Minden körzetben fontosnak tartott, hogy a Holt-Tisza rehabilitációját elvégezzék. Nagyon fontosnak az érintett körzetben tartják, de megfigyelhető, hogy az északi külső városrészek is magas átlagértéket adtak a fejlesztésnek, feltételezhetően azért, mert ezeken a városrészekeken is vannak fejlesztésre váró objektumok, s remélhetőleg ezekre is figyelmet fognak fordítani a következőkben, más külső városrészek fejlesztései során (12. ábra). Néma megosztottság itt is található a legmagasabb és legalacsonyabb fontossági értékek esetében, azonban egyértelmű az érintett és a vélhetően figyelemre számító városrészek dominanciája a fejlesztés támogatásában.

12. ábra

A gyálaréti Holt-Tisza rendbetétele fontosságának megítélése

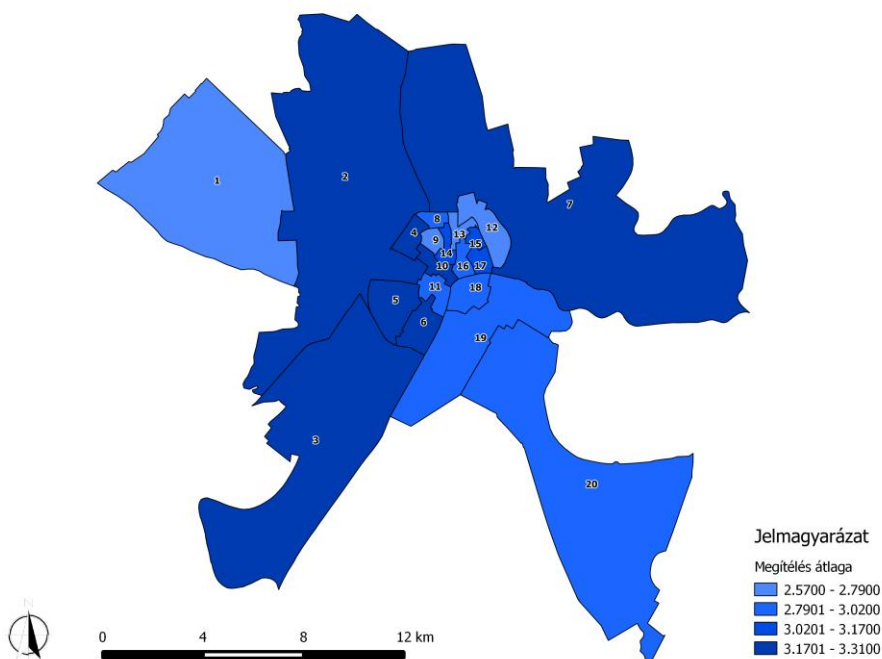
Forrás: Saját szerkesztés

A kerékpárút építésének fontossága Gyálarét és Alsóváros között

Inkább fontosnak ítélik meg átlagosan a válaszadók minden körzetben a kerékpárút kiépítését. Az érdekesség az, hogy nemcsak az érintett városrészek tartják különösen fontosnak, hanem feltételezhetően az útvonalban érintett lakosok is más körzetekből. Valamint ismét megjelenik az északi külső körzet, mely már a tárgyalt feltételezett figyelem miatt is fontosnak tarthatja ezt a külső körzeti fejlesztést (13. ábra). A százalékos megoszlásokat tekintve nem ott jelennek meg a legmagasabb értékek, ahol azt az átlagok alapján várnánk, hiszen éppen az északkeleti körzetben jelentenek magasabb százalékot, mint az érintett városrészben. Kiskundorozsma elutasítása pedig ismét kitűnik.

13. ábra

A kerékpárút fontosságának megítélése Gyálarét és Alsóváros között

Forrás: Saját szerkesztés

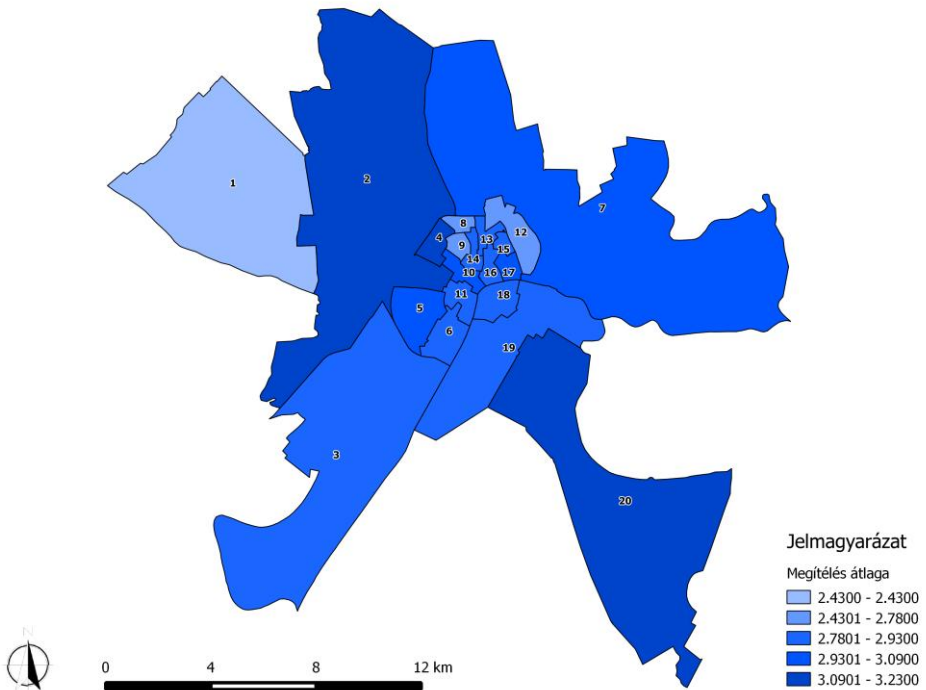
Lakosoktól függő

A szegedi reptér kereskedelmi célú fejlesztése

A közepesen fontostól kezdve magasabb fontossági értékeket is felvesz, de az érintett városrészekben tartják átlagosan a legfontosabbnak, ugyanakkor Szeged délnyugati külső körzete is magasabb értéket adott a fejlesztés szükségességének, elképzelhetően az itt élő válaszadók személyes érintettsége miatt a kereskedelemben és reptéri szolgáltatásokban, ami magyarázható a magas státuszúak magas arányával a városrészben (14. ábra). Érdekesség, hogy Kiskundorozsma viszonylag magas százalékos értéke a legalacsonyabb fontossági pont esetén ennél a fejlesztésnél is kiemelkedik.

14. ábra

A szegedi reptér kereskedelmi célú fejlesztésének megítélése

Forrás: Saját szerkesztés

Tehát definiálhatók a szakirodalomból már ismert kategóriák és újakat is azonosítottunk. Azonban az átlagok alapján csak egyesével látjuk a fejlesztések megítélését. Ahhoz, hogy képet kapjunk egyben a társadalmi megítélések különbségeiről és típusairól, klaszterelemzést végeztünk, mely alapján klaszterterképeket készítettünk.

A lakosok értékelései alapján készült klaszterelemzés

Nem hierarchikus klaszterelemzés

A vizsgálathoz K-Means cluster-elemzést alkalmaztunk. Az 5 klaszteres megoldás a 14. iterációs lépésre stabilizálódott. Látható, hogy az F-statisztika értéke minden változó esetében szignifikáns (9. táblázat).

9. táblázat

A fejlesztések megítélése alapján végzett varianciaanalízis a K-Means cluster-elemzéshez

	Cluster		Error		F	Sig.
	Mean Square	df	Mean Square	df		
Az új (harmadik) híd építése	46,931	4	0,544	664	86,216	0,000
Új fedett uszoda építése	47,242	4	0,606	664	77,932	0,000
Új labdarúgó stadion építése	24,972	4	0,690	664	36,218	0,000
A Tisza belvárosi szakaszának felújítása	25,986	4	0,521	664	49,915	0,000
Új buszpályaudvar építése	35,693	4	0,533	664	67,007	0,000
A Széchenyi tér felújítása	31,857	4	0,515	664	61,878	0,000
A gyálaréti Holt-Tisza rendbetétele	40,532	4	0,502	664	80,684	0,000
A szegedi reptér kereskedelmi célú fejlesztése	50,270	4	0,476	664	105,635	0,000
A dorozsmai vasúti felüljáró építése	46,826	4	0,475	664	98,618	0,000
Kerékpár út létesítése Gyálarét és Alsóváros között	31,809	4	0,490	664	64,958	0,000
Tramtrain Szeged és Hódmezővásárhely között	90,969	4	0,360	664	252,613	0,000
Tramtrain Szeged és Makó között	97,823	4	0,328	664	298,652	0,000

Forrás: Saját elemzés, SPSS

A klaszterek elemszámai rendben vannak, és az egyes klaszterek viszonylag egyenletes elemszám-eloszlást mutatnak (10. táblázat).

10. táblázat
A klaszterek elemszáma

		Súlyozatlan	Súlyozott
Cluster	1	58,000	60,000
	2	109,000	117,920
	3	152,000	155,880
	4	175,000	189,680
	5	139,000	146,400
Érvényes		633,000	669,880
Hiányzó		349,000	375,950

Forrás: Saját elemzés, SPSS

A létrejött klasztereket az átlagok alapján jellemeztük, és meghatároztuk főbb sajátosságait.

Cluster_1: A legtöbb fejlesztés átlagértékeket tekintve inkább nem fontos. Alacsony értéket kapott a labdarúgó stadion fontossága. Inkább fontosabb a Tisza belvárosi szakaszának, a buszpályaudvarnak és a kerékpárútnak a fejlesztése. Általában nem támogatja a fejlesztéseket, mely a fejlesztésektől való távolsággal magyarázható. A *Kívülesők* nevet adtuk a klaszternek.

Cluster_2: Fontos a harmadik híd, az uszoda, a buszpályaudvar, valamint inkább fontos a Holt-Tisza, a dorozsmai felüljáró és a kerékpárút. Inkább nem fontos a tramtrain egyik irányban sem. Főként belső városövezeteket érintő fejlesztésekről van szó, a külső fejlesztések inkább az esetleges személyes érintettségekkel magyarázhatók. A klaszternek az *Inkább belvárosi* nevet adtuk.

Cluster_3: Fontos minden fejlesztés, különösen a harmadik híd, az uszoda és a buszpályaudvar. Magas értékeket kaptak a külső fejlesztések is és a tramtrain vonalak is. Az *Inkább külvárosi* nevet adtuk a klaszternek.

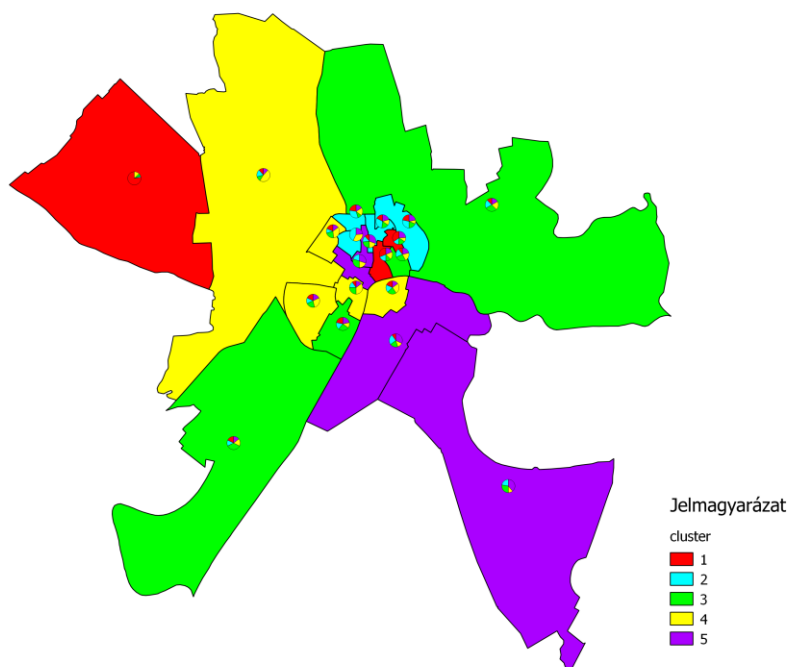
Cluster_4: A fejlesztések többsége inkább fontos, a belső fejlesztések mellett jelentősek a külső városövezeti fejlesztések, de nem tartják fontosnak a labdarúgó stadiont és a tramtraint. *Belvárosi-külvárosinak* neveztük a klasztert.

Cluster_5: Fontos majdnem minden fejlesztés, a labdarúgó stadion nem fontos. Fontos a híd, valamint a külső fejlesztések. A klaszternek a *Külvárosi* nevet adtuk.

Az eltérések vizsgálatára a varinacia-analízist lefuttatva szignifikáns eltérések tapasztalhatók minden csoportban. Tehát eredményes volt a klaszterképzésünk.

Elkészítettünk egy olyan térképet, amelyen fel vannak tüntetve a klaszter megoszlásai választóközetenként. Az alapszint minden esetben a domináns klaszter adja. Látható, hogy a térképi ábrázolással is jól vissza lehet kapni a klaszterek átlagértékei alapján az előzőekben definiált, jól jellemezhető választóközeteket (15. ábra).

15. ábra
A teljes minta klasztertérképe

Forrás: Saját szerkesztés

A főkomponensek szocioökonómiai háttérváltozók szerinti elemzési eredményeivel összevetve, a klaszterek lakossága a következőképp jellemezhető. Kívülesők (Cluster_1): Nagyrészt elutasítók a fejlesztésekkel, mely főként a projektek megvalósulásának helyétől való távolsággal magyarázható. Inkább belvárosi (Cluster_2): Főként a belvárosi fejlesztéseket tartják fontosnak, és náluk szignifikáns különbségek adódtak az iskolai végzettség és jövedelem terén a fejlesztések megítélésének átlagaiban.

Inkább külvárosi (Cluster_3): Inkább a külső városi övezetek fejlesztését tartják fontosnak. Csak nemek szerinti különbségek adódtak a megítélésekben, inkább a térbeli hatásokat kell figyelembe venni, mint a például a reménykedők esetében.

Belvárosi-külvárosi (Cluster_4): Mind a belvárosi, mind a külvárosi fejlesztéseket fontosnak tartják. Érdemes figyelembe venni a szocioökonómiai különbségeket is és a térbeli hozzáállástípusokat is.

Külvárosi (Cluster_5): Elsősorban a külvárosi fejlesztéseket támogatják. Érdemes figyelembe venni, főleg a tramtrain, a harmadik híd és a sportlétesítmények megítélése esetén az életkor, a végzettség és a jövedelem menti differenciákat.

Mindez azért fontos, hogy az egyes önkormányzati választókerületek tisztában legyenek azzal, hogy a lakosok véleménykülönbsége milyen dimenziók mentén alakul ki, illetve milyen térbeli tényezők játszanak ezekben szerepet. Hogy tisztább képet kapjunk a választókerületekről, elvégeztük a klaszterelemzést választókerületekre is.

Ward's method cluster-elemzés

11. táblázat

A Ward's method cluster-elemzésben a fejlesztések megítélésének átlagai

CLU6_15 Ward Method	hid	tisza	palya	szechenyi	holt	repter	kerekpar	tthv	ttmako
1	2,8700	2,3800	3,1300	2,1100	2,5200	2,4300	2,5700	1,8100	1,8400
2	3,3025	3,1075	3,2425	2,8725	2,8850	2,9975	3,1050	2,3825	2,3175
3	3,1967	2,9850	3,2900	2,6250	3,1933	2,9967	3,2383	2,4733	2,3933
4	3,4800	2,8833	3,1300	2,5067	2,7833	2,9767	3,0567	2,4367	2,5233
5	2,9625	2,8075	3,2775	2,4425	2,7700	2,7725	2,8625	2,2175	2,1750
6	2,9000	2,6150	2,8200	2,3800	2,7450	2,8850	2,9100	2,4250	2,4500
Total	3,1675	2,8915	3,1990	2,5700	2,9070	2,9095	3,0430	2,3605	2,3320

Forrás: Saját elemzés, SPSS

Az átlagok alapján (11. táblázat) az előzőekhez hasonló címkézést alkalmaztunk és ábrázoltuk a térképen (16. ábra):

Cluster_1: Kívüleső

Cluster_2: Inkább belvárosi

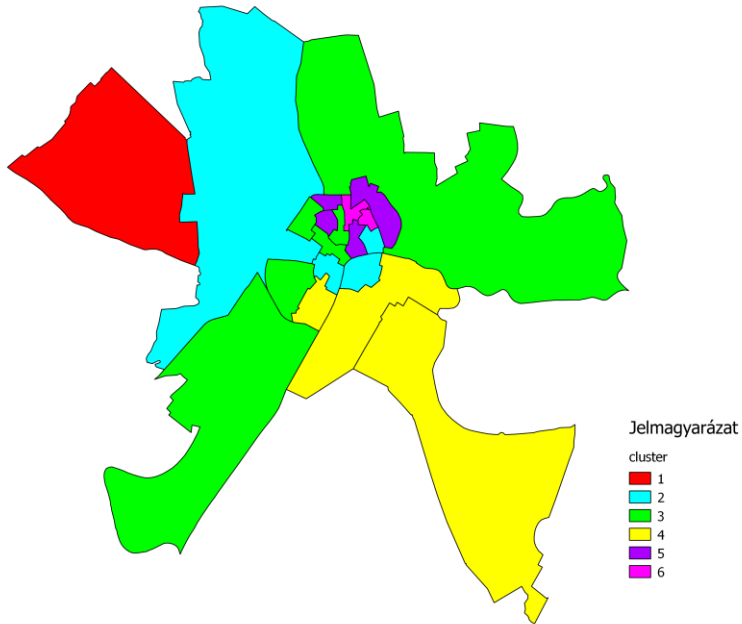
Cluster_3: Belvárosi-külvárosi

Cluster_4: Inkább külvárosi

Cluster_5: Belvárosi

Cluster_6: Belvárosi távoleső

16. ábra
Az önkormányzati választókörizetek szerinti clustertérkép

Forrás: Saját szerkesztés

Ezeknél a klasztereknél szintén az előző elemzési eredményeket lehet felhasználni, és ez alapján meghatározni a fejlesztésekben érintett lakosság csoportjait és azok véleményalkotási differenciáit. Tehát a belvárosi jellegűeknél fontos, hogy a lakosság szocioökonómiai háttérét fokozottabban is figyelembe vegyék, míg a külvárosi jellegűeknél a térbeli hatások játszanak fontos szerepet a vélemények differenciáltságában.

Összegzés

A kutatás során sikerült egy komplex elemzéssel vizsgálni a városfejlesztési projektek lakossági megítélését. A dolgozat elején tett feltételezések igazolást nyertek. Az egyes fejlesztések társadalmi megítélésében vannak különbségek. Az egyes fejlesztési projektek megítélései együttjárásuk alapján csoportosíthatók, amelyek mentén differenciák mutathatók ki egyrészt

szocioökonómiai háttérváltozók szerint, ám nem ugyanazok a háttérváltozók eredményeznek eltéréseket az egyes csoportok esetében. Másrészt a megítélések differenciái a térbeli tényezőkből erednek, eszerint pedig még térbeli hatástípusokat is elkülöníthettünk. Sikerült definiálni az önkormányzati választókerületek klasztertípusait is, melyeket együttesen vizsgálva a főkomponens-elemzés eredményeivel egy összetett képet kaptunk az egyes városrészek településfejlesztési hozzáállásáról.

Az egyértelműen láthatóvá vált, hogy az egyes választókerületek és azok lakossága különböző összetételű, és különböző igényeket támaszt a városfejlesztés aktuális feladataival kapcsolatban. Az elemzés alapján megállapítható, hogy általában a belvárosi jellegű fejlesztéseknél fontos, hogy a lakosság szocioökonómiai hátterét fokozottabban is figyelembe vegyék, míg általában a külvárosi jellegűeknél a térbeli hatások játszanak fontos szerepet a vélemények differenciáltságában. Az is feltételezhető, hogy az azonos jellegű városrészben élő, hasonló összetételű lakosság, hasonló típusú projekteket hasonlóképpen fog támogatni a jövő tervezési elképzelései közül is.

A dolgozat jelentősége, hogy olyan fejlesztések vizsgálatával foglalkozott, amelyek még a tervezés fázisában vagy a megvalósítás kezdeti szakaszában vannak. Így a lakossági vélemények még esetlegesen figyelembe vehetők, de az eredmények mindenképpen hasznosíthatók a továbbiakban a körzeti vagy akár a városi önkormányzati kommunikáció során. Az elemzés tapasztalataiból feltehető, hogy ezek az eredmények nemcsak az aktuális fejlesztési feladatokra érvényesek. Így már a tervezés legelső fázisától kezdve figyelembe lehet venni azok társadalmi elfogadását és célzottan a megfelelő csoportokhoz lehet igazítani a tervezés különböző fázisaiba való bekapcsolódás kommunikációját.

Irodalom

- Andorka R. 2006: Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest. p. 785.
- Anthony G. 2008: Szociológia. Osiris Kiadó, Budapest. p. 774.
- Bajmócy Z. et al. 2017: Részvétel vagy kizárás? A hazai városfejlesztés értékelése a folyamatok aspektusából. In: Bajmócy Z. – Gébert J. – Málóvics Gy. (szerk.): Helyi gazdaságfejlesztés a képességszemlélet alapján. JATEPress, Szeged, pp. 97-134.
- Bajmócy Z. et al. 2016: Beszélünk a részvételről... Megyei jogú városok fejlesztési dokumentumainak elemzése az érintettek részvételének aspektusából. Tér és Társadalom 30. évf. 2. sz. pp. 45-63.

- Barta Gy. 2009: Integrált Városfejlesztési Stratégia: A városfejlesztés megújítása. Tér és Társadalom 23. évf. 3. sz. pp. 1-12.
- Bartke I. 1995: Területfejlesztés. ELTE, Eötvös Kiadó, Budapest. p. 276.
- Beluszky P. 1973: A településosztályozás néhány elvi-módszertani szempontja. Földrajzi Értesítő XXII. évfolyam, 4. füzet. pp. 453-466.
- Benedek J. 2006: Területfejlesztés és regionális fejlődés. Presa Universitara Clujeana. p. 299.
- Csanádi G. et al. 2010: Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban. Tér és Társadalom 24. évf. 1. sz. pp. 15-36.
- Cséfalvy Z. 1990: Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cséfalvy Z. 1994: A modern társadalomföldrajz kézikönyve. IKVA Kiadó, Budapest.
- Düll A. – Izsák É. 2014: Tér-rétegek. Tanulmányok a XXI. század térfordulatairól. L'Harmattan. Budapest. p. 184.
- Eranus E. et al. 2004: A kérdőíves adatfelvétel újabb módszerei. In: Letenyei L. (szerk.) Településkutatás. L'Harmattan – Ráció Kiadó, Budapest. pp. 545-590.
- Faragó L. 1987: A területfejlesztés fogalmáról. Tér és Társadalom. 1. évfolyam, 1. szám. pp. 5-16.
- Fejes Zs. 2013: Európaizáció és a kormányzás új formái az Európai Unióban. Jog- és Politikatudományi Folyóirat 7. évf. 3. sz. pp. 43-56.
- Földi Zs. 2009: A társadalmi részvétel szerepe a városfejlesztés gyakorlatában. Európai és hazai tapasztalatok. Tér és Társadalom 23. évf. 3. sz. pp. 27-43.
- Futó P. – Szeszler Zs. 2004: A településfejlesztési koncepció készítésének módszerei az EU-ban és Magyarországon. In: Letenyei L. (szerk.) Településkutatás. L'Harmattan – Ráció Kiadó, Budapest. pp. 341-355.
- Füzér K. 2017: A projektessé tett város. Részvételi városfejlesztés az ezredfordulós Pécsen. Pécs, Magyarország : Publikon Kiadó, 120 p.
- Hagget, P. 2006: Geográfia. Globális szintézis. Typotex, Budapest.
- Kőszegfalvi Gy. – Loydl T. 2001: Település-fejlesztés. ELTE Eötvös Kiadó. p. 196.
- László M. – Pap N. 2007: Bevezetés a terület- és településfejlesztésbe. Lomart, Pécs. p. 160.
- Letenyei L. 2010: TeTT társadalmi egyeztetés módszertan. In: Letenyei L. - László Cs. (szerk.) Kortárs városfejlesztési modellek, Budapest, Magyarország : TeTT könyvek, pp. 93-120.
- Letenyei L. (szerk.) 2004: Településkutatás. L'Harmattan – Ráció Kiadó, Budapest. p. 728.
- Mendöl T. 1963: Általános településföldrajz. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 567.
- Nemes Nagy J. 2005: Regionális elemzési módszerek. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék. MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest.

- Pataki Gy. 2007: Bölcs „laikusok”. *Közösségek és Civil Társadalom*, 4. évf. 4. sz. pp. 144-156.
- Sikos T. T. 1984: Matematikai és statisztikai módszerek alkalmazási lehetőségei a területi kutatásokban. *Földrajzi Tanulmányok* 19. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Sós E. 2002: Regionalizmus Európában. *Jog- és Politikatudományi Folyóirat* 6. évf. 3. sz. pp. 129-139.
- Süli-Zakar I. 2003: A terület- és településfejlesztés alapjai. *Dialóg Campus Kiadó*. p. 471.
- Tóth J. 1988: Urbanizáció az Alföldön. *Területi és Települési Kutatások* 3. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 200.
- Wilhelm G. 2005: Kognitív térképek és városrepresentáció. In: N. Kovács Tímea et al (szerk.): *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban*. Kijárat Kiadó, Budapest. pp. 29-46.
- Z. Karvalics L. 2002: Az információs társadalom keresése. *Aula Infonia Alapítvány*, Budapest. p. 145.
- Z. Karvalics L. 2005: *Információs társadalom – civil társadalom*. Infonia Alapítvány, Gondolat, Budapest. p. 119.
- Szeged Megyei Jogú Város Integrált Településfejlesztési Stratégiája (2014-2020)

Szítás Péter

Paradigmaváltás a tömegmédiá manipulációban: a post-truth korszak eszközei és stratégiái

Bevezetés

Niklas Luhmann korábbi felvetése, miszerint közéleti, gazdasági, társadalmi, technológiai ismereteinket, tudásunk java részét a körülöttünk lévő világról a tömegmédiá különböző csatornáin keresztül szerezzük, a mai mediatisált világban nyer igazi relevanciát. Mindenki fogyaszt híreket, legyenek azok kemények vagy puhák, gazdasági vagy bulvár jellegűek. A tömegmédiá behálózza életünket, megkerülhetetlenné és elementárisává vált, hogy valamilyen médium fogyasztói legyünk. Az egyre szélesedő spektrumban bárki megtalálhatja a számára megfelelő, identitást, hiedelmeket, saját világképét igazoló médiaterméket. A klasszikus nyomtatott sajtó és a konvencionális rádiós, televíziós híradások mellett napjainkban már éjjel-nappali hírcsatornák, infotainment műsorok, podcastek, videómegosztó portálok és a mindent behálózó közösségi média platformjai számítanak mérvadónak. Azonban a túlszorduló információmennyiség, amellyel szemben találjuk magunkat, alapjaiban transzformálja hírfogyasztási szokásainkat, ezt pedig a közösségi média – prioritást élvezve a Facebook – előszeretettel szupportál. Ugyanakkor nem csak a kontribútor, hanem a konzumer is adekvátan hibás. A fogyasztó egy saját vélemény- és médiabuborékban ül, ezáltal nem mutat hajlandóságot, szándékot arra, hogy a számára nem szimpatikus médiaterméket konzumálja, túlon túl befogadóvá válik azon hírekkel szemben, melyek a szubjektív politikai, kulturális, gazdasági, technológiai nézeteit támasztják alá. A szkepszis és a kritikus gondolkodás, a racionalitás a perifériára szorul és teret nyer a post-truth korszak impulzív, emocionális, agitáló retorikája és kommunikációja, ami a korábbiaktól merőben eltérő kihívásokkal állítja szembe a nyilvánosságot. Hipotézisem: a „webkettes” folyamatoknak köszönhetően a technológiai determinációra épülő társadalmi változások, elsősorban a hírfogyasztás és a tartalomelőállítás terén az igazság utáni korszakban teljesednek ki.

Fogalmi meghatározás

Vizsgálódásaim során gyakran tapasztaltam, hogy a médiamanipuláció témakörében a legtöbbször használt és hangoztatott kifejezések eltérő értelmezésben jelennek meg. Ezért első lépésben fontosnak tartottam, hogy egy koherens, egzakt definíciót találjak a terminus technicusoknak, ami az aktuális kontextusnak és kommunikációs környezetnek is megfelel.

- **A tömegmédiá** meghatározásánál van a legegyszerűbb dolgunk: *Tömegtájékoztató média. Elsődlegesen a nagy létszámú befogadói csoportoknak szóló, ám azok peremtömbjeit is kiszolgáló szórakoztató és informáló rendszer (Médiabefolyásolás – Az új kislexikon, 2015, p. 221-222.)*
- **A közösségi média fogalma** alatt mindazon internetalapú a web 2.0 ideológiai és technológiai alapjaira épülő szolgáltatások csoportját értjük, amelyek lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy virtuális közösségekben és hálózatokban tartalmakat hozzanak létre és osszanak meg egymással. *(Médiabefolyásolás – Az új kislexikon, 2015, p. 142.)*. Nem csak kizárólag a Facebookra szűkíthető le a meghatározás, hanem minden olyan platformot ide sorolunk, ahol a felhasználók/fogyasztók, vagyis maga a közösség gyárt tartalmat: így a mára már klasszikus értelemben vett közösségi oldalak mellett beletartoznak a különböző kép- és videomegosztó portálok, streaming oldalak, csevegőalkalmazások, tartalomgyártó oldalak, ismerkedőtárskereső oldalak, értékelő/ajánló/adok-vesztek oldalak, blogoszféra és mikroblogok, valamint mainstream és szubkulturális tudásbázisok. Témánk szempontjából ez azt jelenti, hogy a tájékozódásra használt források tudományos validálhatósága a korábbiakhoz képest radikálisan megváltozott.
- **Mainstream média** alatt klasszikus vagy hagyományosnak tekinthető hírközlő-híradó konglomerátumokat értjük: újságokat, rádióadókat és televíziós csatornákat, amelyeket a társadalom ismer, megbízhatónak tart(ott). Ezen orgánumok jelentős múltra tekintenek vissza (tíz, de akár száz évre visszamenőleg), valamint jó presztízzsel bírnak (későbbi fejezetekben látni fogjuk, hogy a post-truth korszakban miért lett kegyvesztett és hiteltelen a fősodratú média a fogyasztók szemében).
- **Alternatív média** sorait gazdagítja minden olyan egyéb forrás, amely nem a konvencionális médiumok tárházában szerepel, ami tartalmilag és/vagy formailag megkülönböztethető a kialakított fősodratú médiától, annak dominanciáját hivatott megtörni. Kiemelt szerepet kap a közösségi média, a megszokott, főleg a web 2.0 előtti hírterjesztési sémáktól való elrugaszkodás: podcast műsorok, videostreamek, civil újságírás, blogoszféra. Tematikájukat tekintve minden olyan topikot felkarolnak, amit a

mainstream tömegmédiá vélt vagy valós indokok alapján elhallgat a társadalom és a fogyasztók elől.

- **Post-truth:** az igazság/valóság utáni kifejezés olyan helyzetre utal, amelyben a racionalitás és az objektív tájékoztatás háttérbe szorul, az érzelmek, szubjektív álláspontok viszont dominánssá válnak, a vélemények nagyobb hatással bírnak, mint a tények.
- **Dezinformáció** alatt a Marriam-Webster megfogalmazásában olyan szándékosan hamisan közölt információt értünk, amivel az igazságot akarják elrejtteni, az Oxford Dictionary további értelmezésében ez gyakran kormányzati félrevezetés más hatalmak vagy a média megtévesztésére, Krekó Péter kifejtésében pedig: „A szándékosan megvezető, manipulatív technikákat pedig átfogóan dezinformációnak.” (Krekó, 2018. 18. o.) nevezzük.
- **Bias** lehet ferdtítés, torzítás, amikor egy végeredményt, kimenetelt előnyben részesítünk egy másik felett vagy eleve előítéletekkel hozunk döntést, véleményezünk valamit; tendencia arra, hogy befolyásoljuk (milyen formában prezentáljuk, személyes indíttatásból mennyit hallgatunk el az eredményekből) a végkimenetelt, akár egy kutatás, akár egy hír hatásáról legyen szó. A ferdtítés, torzítás mindig szándékolt és kivétel nélkül az a célja, hogy pozitív megítélésben tüntessük fel a saját csoportunkat, vagy negatívan a velünk ellentétes csoportot.
- **Fake news:** kreált információ, amely tudatos megtévesztésre épít, dezinformáció vagy hoax. A post-truth politikában kiemelt szerepet kap az álhír. Virális, a tömeg- és közösségi média fontos szereplő a terjesztésében.
- **Hoax:** lehet hamis történet, álhír, csalás, átverés, szándékosan megtévesztő események. Az ente/hírlapi kacsa központi lényege a publicitás. A hoax – szemben a városi legendával – addig nem fajsúlyos, amíg be nem kerül a széles köztudatba és nem kap nagy nyilvánosságot.
- **Urban legend:** a városi legenda egyfajta modern kori folklór, szóbeszéd, szándéka szerint legtöbbször nem ártó, nem igényel tömeges elérést, egy kis közösségben is fent tud maradni.

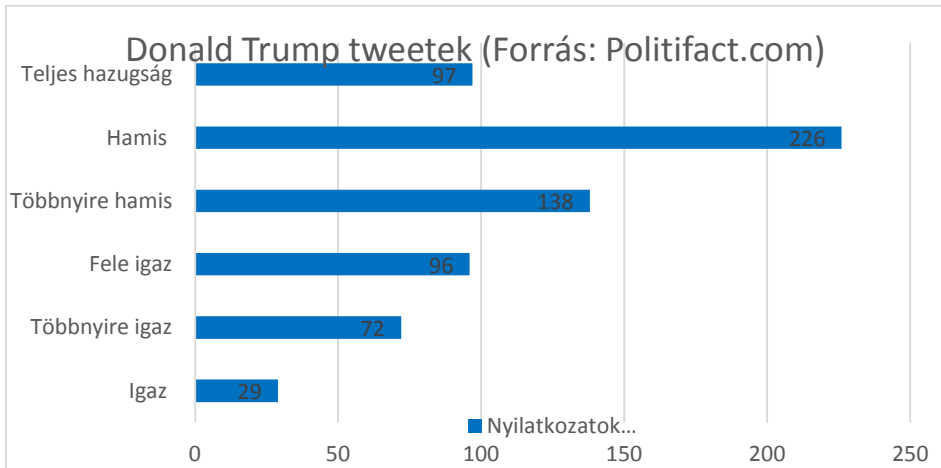
Post-truth, post-lie, post-factual

A **post-truth**, vagyis az igazság/valóság utáni korszak. Meghatározása szerint a melléknév olyan körülményeket jelöl, ahol a tények és az értelem kevésbé vagy egyáltalán nem formálja a közvéleményt és a nyilvánosságot, helyét átveszi az érzelmekre alapozott, és a személyes meggyőződésekbe vetett hit, a Cambridge Dictionary pedig mindezt kiegészíti a tárgyilagosság hiányával, ahol a vita inkább emocionális pilléreken nyugszik, mintsem té-

nyeken, mindez egy erősen agitatív és tautológiára építő érvrendszert támasztja alá. Krekó Péter megfogalmazásában akkor beszélhetünk post-truth korszakról, ha „(...) az érzelmek és a személyes hiedelmek nagyobb szerepet játszanak a közvélemény formálásában, mint maguk a tények.” (Krekó, 2018, p. 15.). Steve Tesich amerikai drámaíró (aki elsőnek használta a fogalmat) így határozta meg azt a környezetet, amit az Öbölháborúval kapcsolatos elhallgatott események és le nem közölt hírek okoztak „*Mi, mint szabad emberek, szabadon döntöttünk úgy, hogy valamiféle igazság utáni világban akarunk élni*” (Krekó, 2018, p. 15.) – utalva ezzel a kormányzat, a média és az állampolgárok cinkosságára. Peter Zusi (University College London adjunktusa, irodalmár) viszont egyenesen post-lie korszakról beszél, túllépve a post-truthon, amiben nem az igazság, hanem a hazugság fogalma értékelődött fel. A „post-lie”-ban a ráhatás és a meggyőzés minden formájával szemben rezisztensekké válnak a fogyasztók, nem lépi át a befogadó ingerküszöböt. A fogalom origója, hogy a politikusok és a vezetők mindig is hazudtak, a „hazugság-utáni” korszakban pedig az átláthatóság vagy a lelepleződés éppen ezért nem mérvadó.¹⁸¹ A jelenség tehát nem újkeletű, a politika világában azonban 2016-ra datálható: egyfelől Donald Trump választási kampányához, másfelől Nigel Farage és a UKIP Brexit kampányához szokás kötni.¹⁸² Azonban, ha csak egyetlen ábrával vagy diagrammal lehetne felvázolni, mit is értünk igazság utáni politika alatt, akkor az alábbi lenne a tökéletes választás. A PolitiFact tényellenőrző oldalon rendszeren gyűjtést és elemzést végeznek az Amerikai Egyesült Államok elnökének tweetjeiről. Jól látható, hogy többségben vannak a dezinformatív, hamis vagy tényleges hazugságokat tartalmazó üzenetek. Feltehetjük tehát a kérdést, hogy a szabad világ első számú vezetője miért hazugságokkal operáló tweetekkel árasztja el a közösségi médiát, milyen politikai tőkét tud ebből kovácsolni és van-e erre igény, a befogadói oldalon?

¹⁸¹Zusi, P: Post-truth? No: post-lie <https://www.ucl.ac.uk/european-institute/news/2018/feb/post-truth-no-post-lie> (Utolsó megtekintés: 2018.03.29.)

¹⁸²McCann, K: Nigel Farage: £350 million pledge to fund the NHS was 'a mistake' <https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/nigel-farage-350-million-pledge-to-fund-the-nhs-was-a-mistake/> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

1. ábra: A PolitiFact tényellenőrző oldal gyűjtése Donald Trump tweetjeiről: igaz, többnyire igaz, fele igaz, többnyire hamis, hamis, teljes hazugság – 2019.03.29-ig. Forrás: Politifact.com

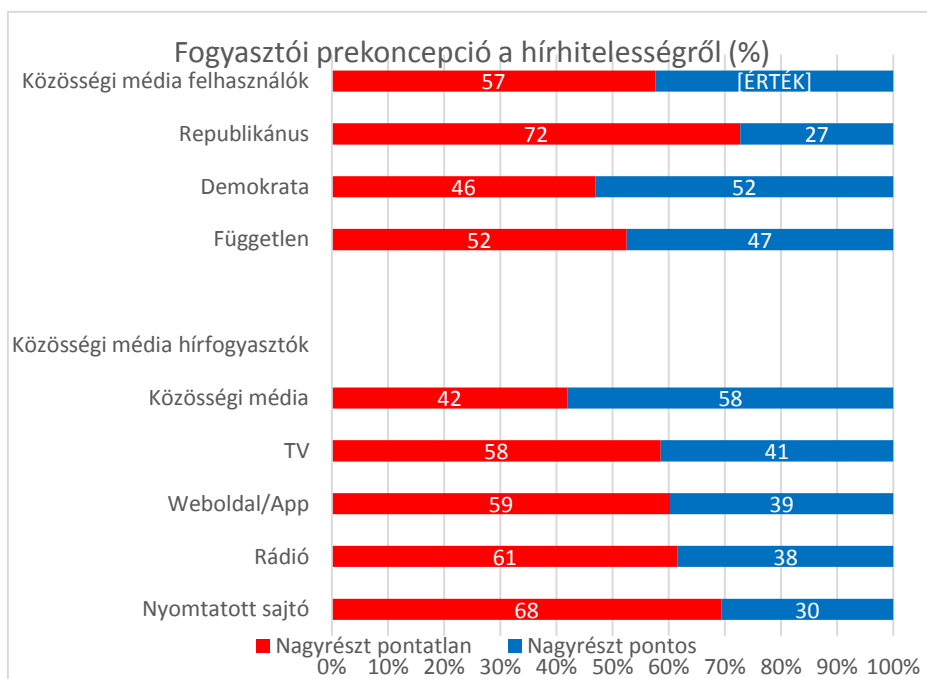
<https://www.politifact.com/personalities/donald-trump/> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

A hírkonzumeri habitus metamorfózisa

A minőségi tartalomszolgáltatás napjainkban mennyiségibe csap át, a kompetitív hírközlésben az online, virtuális térben első hely minden korábrinál fontosabb lett, ezért sokszor a médiamunkások, újságírók sem látják el a feladatukat magas színvonalon. A profitorientáltság és kattintásvadászat, az olvasók elérése mellett a politikai-világnézeti elfogultság is jelentős. Ám ez a bias politikai oldaltól függetlenül, jobb- és baloldalon is egyaránt megjelenik a hírek nagyarányú torzítása.. A túlzott szkepszis és a médiumokba vetett bizalmatlanság miatt fogyasztói részről megjelenik egy prekonceptió a hírekről, ami láthatóan a „Pontatlan/nem hiteles” tartományba esik. Ha tovább bontjuk ezt a prekonceptiót a hírhitelességről, akkor láthatjuk, hogy a republikánus szavazók inkább fogalmazznak meg pontatlanságot egy hírrel kapcsolatban még annak elolvasása előtt. További érdekesség, hogy a konvencionális médiumokon túl a weboldalak és applikációk hitelességi faktora is alacsony azok körében, akik valamilyen közösségi médiumot használnak elsődleges hírforrásként. A médiaértelmiség tehát elvesztette Jürgen Habermas által megfogalmazott szerepét, vagyis „*hogyan vizsgálja, mennyire érvényesülnek a polgári eszmények a gyakorlatban, és rámutasson azokra a*

*politikai és strukturális akadályokra, amelyek a társadalmi nyilvánosság ideális működését akadályozzák a kapitalista körülmények között (Habermas, [1961] 1971; Habermas, 1992)."*¹⁸³

Az alternatív hírforrások kezdetben a profitorientált, sikerhajhász fősodratú hírforrásokot opponálták, azonban a post-truth korszakban szerepük jelentősen megváltozott. Ezt a trendet pedig a különböző álhírgyártó oldalak előszeretettel ki is használják. A web 2.0 technológiai revolúciójának köszönhetően bárki gyárthat tartalmat és megoszthatja a széles online nyilvánossággal azokat. A közösségi médiumoknak köszönhetően az álhírek könnyebben és gyorsabban megtalálják célközönségüket, nyitottabbá válik a befogadói oldal. A következőkben azt mutatom be mi a szerepük az álhíreknek az igazság-utáni korszakban, hogy váltak központi elemmé a post-truth kommunikációban, illetve mi az oka a nagyfokú viralitásnak, ami ezeket a dezinformatív üzeneteket jellemzi.

¹⁸³ Császi Lajos: Médiakutatás a kulturális forradalom után https://mediakutato.hu/cikk/2008_03_osz/07_mediakutatas_forradalom (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

2. ábra: A közösségi média hírfogyasztóinak több mint fele már a hír elolvasása előtt pontatlanságra, dezinformációra számít – az Egyesült Államok lakosságának körében. A republikánus szavazók/hírfogyasztók körében különösen magas ez az arány. További érdekesség, hogy azok körében, akik elsődlegesen valamilyen közösségi médiumból informálódnak, számukra a konvencionális médiumok, de még a weboldalak, applikációk hitelessége is rendkívül alacsony. Forrás: Pew Research Center <http://www.journalism.org/2018/09/10/news-use-across-social-media-platforms-2018/> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Álhírek az igazság utáni korszakban

A fake news – mely 2017-ben került az év szavainak listájára¹⁸⁴ – esetében egy komplex entitással találjuk szemben magunkat. Kreálók tudatosan valótlan állításokat közölnek, melyekre számos példát találunk a fake-news óceánban. Közös attribútumok az ártó szándék és az emberi hiszékenység, tájékozatlanság, a digitális analfabetizmus, valamint a naivitás kihasználása. Ezek együttese a közösségi média mindent behálózó és átívelő rendszerének köszönhetően az erőszak egy új formáját alkotta meg. „[...] az álhírek terjesztői között egyszerre lehetnek jelen a cinikus propagandisták és a lelkes hívők [...]”- írja Krekó Péter a már idézett művében. (Krekó, 2018, p. 17.). Fontos kiemelni, hogy a különböző nézőpontok és eltérő értelmezések nem képezik és az álhírek alapjait. Politikai-gazdasági-társadalmi kérdésekben a klasszikus bal-jobb oldali dichotómia más-más perspektívából vizsgálja a problémákat és keres, illetve kínál azokra válaszokat. Saját elképzeléseinknek, tapasztalatainknak ellentmondó hírek nem minősülnek álhíreknek. Nem szabad elfelejtenünk, hogy ismereteink jelentős részét nem direkt, empirikus úton tapasztaljuk meg, hanem indirekt módon források útján jutunk hozzájuk, ez pedig a pletykák, álhírek, majd pedig az összeesküvés-elméletek széles spektrumához vezet. A személyes tapasztalat mindig erősebb, mint a szekunder források, ezért is lehetséges olyan konteók popularitása, mint a lapos Föld elmélet.¹⁸⁵ A hírdömpingben különösen fontos a jó cím, ezért a

¹⁸⁴Flood, Alison: Fake news is 'very real' word of the year for 2017

<https://www.theguardian.com/books/2017/nov/02/fake-news-is-very-real-word-of-the-year-for-2017> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

¹⁸⁵ Nace, T.: NASA Astronauts Provide A Perfect Response To B.o.B's GoFundMe To Prove The Earth Is Flat

<https://www.forbes.com/sites/trevornace/2017/10/05/nasa-astronauts-perfect-response-to-b-o-bs-gofundme-to-prove-the-earth-is-flat/#37a6f7f41ce3> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

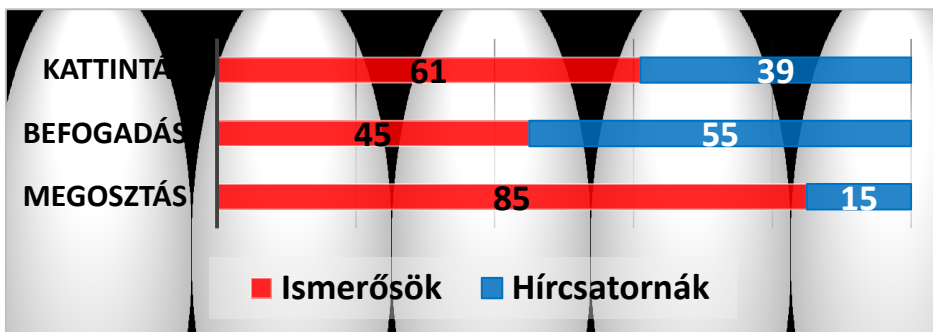
médiumok minél szenzáció hajhászbabb, figyelemfelkeltőbb, extrém címekkel bombázzák a fogyasztókat. Ezt nem csak az álhíriportálok, konteó oldalak használják előszeretettel, hanem a mainstream, magas presztízzsel funkcionáló médiumok is átvették a bulváros metódust. A kattintásszám-vadászat miatt az online térben így sokszor a minőség háttérbe szorul. Persze, egy magas nívóval rendelkező médium nem engedheti meg magának az álhírek terjesztését, ám ne legyenek illúzióink, a dezinformáció és bias, az információk eltérő interpretációja itt is szabatos. Azonban mielőtt minden bias origójának a híriportálokat, szerkesztőségeket és az újságírókat határoznánk meg, érdemes kitekintést tenni az olvasói magatartásra is. „Az álhírek könnyű terjedését, viralitását 3 fő tényssel lehet magyarázni:

- az információfeldolgozás felszínességével,
- az elfogultságok szerepével,
- a társak információhitelesítő szerepével” (Krekó, 2018, p. 67.)

A figyelemfelkeltő, hatásvadász címekhez és ezáltal az álhírek terjedéséhez az új fogyasztói habitus is hozzájárul, miszerint a szalagcímen túl már nem olvassuk el az adott hírt. Az Amerikai Egyesült Államok egyik közszolgálati rádiója, a National Public Radio, bolondok napja alkalmából megjelentetett egy hírt „Miért nem olvas már Amerika?” címmel, melyet egyszerű tréfának szántak.¹⁸⁶ A valóság azonban ennél ridegebb, ahogy a Columbia Egyetem 2016-os Twitter felhasználók hírfogyasztási szokásaira irányuló kutatásából is kiderül, a közösségi médiában megjelent hírek 80%-a nem kap semmilyen kattintást, csupán újbóli megosztást. Az ismerősök által megosztott tartalmak nagyobb olvasottságot kapnak, mintegy 60%-ot a hivatalos hírforrások elérésével szemben. Több faktort is figyelembe vehetünk, hogy miért lett annyira elterjedt az olvasás nélkülözése és szűkült az informálódási igény pusztán a címekre. Az egyik ilyen tényező a megnövekedett információs dőmping, az igény, hogy up-to-date-nek érezzük magunkat, még ha nem is igazán érdekel minket az adott téma. Így egy fals, pseudo-tudás birtokába kerülünk: vagyis azt hisszük, hogy rendelkezünk bizonyos kompetenciával egy-egy témakörben, ezzel relációban, a közösségi média nyújtotta lehetőségekkel karöltve megmutathatjuk ismerőseinknek, hogy jártasak és jól informáltak vagyunk. Másrészt megerősíthetjük prekoncepcióinkat: ha már minimális jártasságunk van, akkor megerősítést kapunk afelől, hogy mi is hasonlóképpen vagy ugyanúgy gondolkodunk, kiműveltek vagyunk és nincs szükségünk további tájékozódásra.

¹⁸⁶ Why doesn't America read anymore?

<https://www.npr.org/2014/04/01/297690717/why-doesnt-america-read-anymore?t=1542028883757> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

3. ábra: Hírek népszerűsége és megosztása Twitteren: megosztás – befogadás – kattintás. Az ismerősök által megosztott URL linkeket előbb osztják meg és előbb kattintanak azokra, mint a hírcsatornák által megosztott linkekre, viszont utóbbinak nagyobb a befogadási hatása. Forrás: Data Science Institute of Columbia University – 2016 <https://datascience.columbia.edu/new-study-highlights-power-crowd-transmit-news-twitter> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Csak egy példa az információfeldolgozás felszíniességére: az IFLScience populáris tudományos-ismeretterjesztő blog posztolt egy hírt, amelyben a NASA megerősítette, hogy a marihuána földönkívüli DNS-t tartalmaz – természetesen a cikknek semmi köze nem volt sem idegenekhez, sem a kannabiszhoz, mégis közel 170.000 megosztást produkált.¹⁸⁷

Második pont az elfogultság szerepe. Az olvasók, fogyasztók az általuk kedvelt, meghatározónak és hitelesnek tartott hírforrásokon, médiumokon kívül nem hajlandók tájékozódni, más információkat nem vesznek figyelembe, hiszen jelentős kognitív energiával járna a saját világkép újbóli, akár napi szinten történő felépítése. Ez az értelmezés szorosan kapcsolódik Joseph Klapper szelektív észlelés elméletéhez. Azonban nem csupán egy vélemény-buborékban vagy a tribalizmushoz köthető visszhangkamrában ül a felhasználó¹⁸⁸, hanem egy filter buborékban (Pariser, 2011) is.¹⁸⁹ A platformok al-

¹⁸⁷ Hale, T.: Marijuana Contains "Alien DNA" From Outside Of Our Solar System, NASA Confirms <https://www.iflscience.com/editors-blog/marijuana-contains-alien-dna-from-outside-of-our-solar-system-nasa-confirms/all/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

¹⁸⁸Grimes, D. R.: Echo chambers are dangerous – we must try to break free <https://www.theguardian.com/science/blog/2017/dec/04/echo-chambers-are->

goritmusainak és a fogyasztói szokások folyamatos vizsgálatának köszönhetően egyre nagyobb perszonalizáció alakul ki nemcsak a megvásárolható termékek marketingjében és targetációjában, hanem a különböző politikai üzenetek és hírek terjesztésében is. A közösségi médiumok ajánlásai olyan hírportálokat fognak találatként megjeleníteni számunkra, amelyek meggyeznek a már általunk követett oldalak profiljával vagy olyan személyeket ajánl fel követésre, akikkel hasonló érdeklődési körünk van.

Harmadik pont alatt a társak információhitelesítő szerepét figyelhetjük meg. Vagyis azt, hogy a családtagjainknak, közeli hozzátartozóinknak, barátainknak, az általunk respektált véleményformálóknak hajlamosabbak vagyunk hinni, mint egy ismeretlen, távoli médiamunkásnak és az ő kommentárjuk, véleményük sokkal erősebben hat a ránk. Ez a hatáselmélet szorosan köthető Paul Lazarsfeld és munkatársa kétlépcsős hatás modelljéhez.

Az álhírgyártó oldalak címadása stilisztikai szempontból természetesen a legnagyobb kattintásszám elérésére irányul, amely mögött jellegzetes sémák figyelhetők meg (Krekó, 2018. p. 70.):

- „túlzó kifejezések használata (...)”
- *a befogadó érzelmi reakcióinak előrevetítése, előzetes tényként rögzítése (...)*
- *rémisztő, apokaliptikus forgatókönyvek tényként kezelése (...)*
- *a felkiáltójel kötelező használata”*

Az áhíroldalak többsége nem elsősorban politikai identitásból, hithű meggyőződésből, esetleg oktatási céllal vagy a morális felsőbbrendűség miatt terjesztik a kreálmányaikat: mindennek egyszerű pénzügyi oka van. Ennek ellenére a politikai témák meglehetősen felkapottak vagy párttal kapcsolatban meg kell, hogy jelenjenek, hiszen foglalkoztatja az állampolgárokat a hír és keresik azokat az információmorzsákat, melyek nem kerültek a nyilvánosság elé. A politikai álhírgyártó oldalak száma és szerepe különösen a különböző kampányidőszakokban, egy-egy választás alkalmával növekszik meg, és amilyen hirtelen jelentek meg, ugyanolyan gyorsasággal is tűnnek el a világháló berkeiről. Az álhírek monetizálása viszont minden esetben kiemelt jelentőségű: a mindent behálózó közösségi médiában a különböző platformok konnektivitása okán, minimális tudással és ráfordítással márkás bevételre tehetünk szert – ha megfelelő látogatottságot generálunk – a

dangerous-we-must-try-to-break-free-of-our-online-bubbles (Utolsó megtekintés 2019.03.29)

¹⁸⁹Leetaru, K.: Why 2017 was the year of the filter bubble?

<https://www.forbes.com/sites/kalevleetaru/2017/12/18/why-was-2017-the-year-of-the-filter-bubble/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Google AdSense és a Facebook hirdetési szolgáltatásai által.¹⁹⁰ Terjesztésben viszont nem csak a „humántókére” hagyatkoznak az ötletadók. Magasabb szinten a politikai álhírgyártás nem pusztán a könnyű pénzkereseti lehetőséget szolgálja, itt már szignifikáns külpolitikai érdekek jelennek meg: íme, az információs politikai hadviselés új korszaka. Kiemelt szerepet először a 2016-os amerikai elnökválasztásban kaptak az automatizált fake news terjesztő botok és azóta is jelent vannak elsősorban Twitteren, de más platformokon is egyre jelentősebb számban fordulnak elő botfiókok.¹⁹¹ Ezek szerepét és hatásait az orosz befolyásolási modell részben fogom részletesen taglalni.

Geopolitika, populizmus és az álhírek

Hogyan használja fel a politika az álhíreket az állampolgárok és a szavazók megtévesztésére, milyen szerepe van az álhíreknek a post-truth korszak politikai kommunikációjában? A politikusok (itt ismét Donald Trump kampányától eredeztethetjük a problémát) már nem egy-egy hírre alkalmazzák a „fake news” meghatározást, hanem konkrét médiumokra: az amerikai elnök esetében az őt opponáló, ellenzéki – demokrata – szálakkal rendelkező vagy független médiumokat stigmatizálja vagy bármit, ami személyét dehonesztálja és a nép ellenségének tekinti azokat.¹⁹² A politikusok és a politikai kommunikáció tehát erodálta a fake news fogalmát. Jól felfogott érdekből járultak hozzá ahhoz, hogy tovább erodálódjon a fake news fogalma és ezzel kiépüljön post truth korszak. Ezért a különböző tudományos kutatásokban már megkülönböztetik a politikusok által használt „fake news” fogalmát, a valóban dezinformatív, hamis információkat vagy féligazságokat tartalmazó

¹⁹⁰Fowler, G.: I fell for Facebook fake news. Here’s why millions of you did, too. https://www.washingtonpost.com/technology/2018/10/18/i-fell-facebook-fake-news-heres-why-millions-you-did-too/?utm_term=.27e957f5ae9a (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

¹⁹¹Dizikes, P.: Study: On Twitter, false news travels faster than true stories <http://news.mit.edu/2018/study-twitter-false-news-travels-faster-true-stories-0308> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

¹⁹²Morrice, C.: Trump Calls Out CNN, NBC, ABC, and CBS in Wake of Sinclair’s ‘Fake News’ Promos <https://finance.yahoo.com/news/trump-calls-cnn-nbc-abc-132605495.html?guccounter=1> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

„false news”-tól.¹⁹³ A politikusok által nem kedvelt médiumok felcímkezése a „fake news” terminológiával leegyszerűsített politikai kommunikációs panel lett, olyan attribútumokkal, amelyek jól rímelnék a populista retorikával: ki kell állni a népért, a nép nevében le kell taszítani az álhírterjesztő médiumokat és az elitet Pantheonjukból. Más szavakkal: el kell lehetetleníteni, diszkreditálni kell az ellenzéki médiumokat, a nekünk nem tetsző hangokat, mert csakis mi tudjuk képviselni a népet, vagyis a szavazóinkat. A populizmus logikájára építve a post-truth korszakban az álhírek gyártói és a befogadó közösség tökéletes szimbiózisban tudnak létezni. A populizmus egy fiktív ellenséget állít szembe az erkölcsileg tiszta néppel, egy bűnös elitet, amely idegen érdekeket akar kiszolgálni, elhallgatni az értékes információt, eladni/eladósítani az országot vagy a háttérhatalmak kezére játszani azt, kicserélni/elüldözni a lakosságot. A populista vezető tudja a megoldást, szerepfelfogása szerint ő egy a népből (vagyis a potenciális szavazók) közül. Az álhírek és összeesküvés-elméletek ugyanezt a sablont követik: a tudósok, bankárok, politikusok, a korrump elit „elhallgatja” az igazságot, „elnyomják és ellehetetlenítik” a hétköznapi, egyszerű embereket, akik más, olcsóbb, hatásosabb opciókat kínálnak. A populizmus írmagja egyre erősebben burjánzik a lakosság körében, a hírekben való általános kételkedés megnő és a nyugati-demokráciák hosszú évtizedekre visszatekintő szabad sajtó-és médiakörnyezete a bizalmatlanság és kételkedés helyszíne lesz a populista nézetekkel bíró állampolgároknak.

Azonban a nyugati mediatizált demokráciák berendezkedését merőben el kell különíteni a keleti, autokrata rezsimektől, így Törökországtól, Kínától és Oroszországtól, valamint a totalitárius berendezkedésű, abszolút állami propagandát és teljes cenzúrát használó Észak-Koreától, hiszen az előbbi államok vezetői messze állnak a technofób állásponttól, addig utóbbi diktátora déli szomszédjával ellentétben nem áll közös platformon a technikai/technológiai innovációk terén. Gondolatmenetünkben ezért – nem zárva a további cizellálás lehetőségét – két álhírmodellt különböztetünk meg különböztethetünk meg egymástól az álhírgyártás perspektívájában: egy nyugati (amerikai) és egy keleti (orosz) struktúrát.

¹⁹³A legnagyobb hatalom a világon: megszabni a valóságot
https://index.hu/gazdasag/2018/06/26/sinan_aral_interju/ (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Orosz modell

2017 szeptemberében Vladimir Putin, az orosz tanév első napján nyilvánosan is kifejtette gondolatait, hogy ki és hogyan uralhatja a világot a 21. században. Abból indult ki, hogy a mesterséges intelligencia fogja meghatározni a világ jövőjét és az a nemzet fogja uralni Földünket, amely dominanciával bír a szféra felett. Az orosz elnök jól látja az AI előnyét a kiberhadviselés területén: nem csupán a robotikát, az automatizációt és az „anyaországból” vívott háborút jelenti, hanem a megtévesztés, összezavarás digitális világban történő lefolytatását a szuperhatalmak között. A (dez)információs háborúban az álhírek szolgáltatják a virtuális muníciót, míg a fegyvert a hackerek és internetes trollok adják a kreálók számára. Így nem meglepő, hogy Elon Musk tech-guru és innovátor véleménye szerint a harmadik világháborút – Putin szavaira reflektálva – a mesterséges intelligencia birtoklásáért vívott harc fogja kirobbantani és a front a virtuális térben, az állampolgárok számára láthatatlanul fog lezajlani, a következmények azonban mindenki számára érzékelhetőek lesznek.¹⁹⁴ Az expanzív dezinformációs törekvésekben tehát Oroszország élen jár. *„Az aktív intézkedések egy jellegzetes példája, amelynek során jellegzetesen a féligazságok vagy inkább álhírek és fabrikált összeesküvés-elméletek válnak a más ország belügyeibe való beavatkozás alapjává és ürügyévé.”* (Krekó, 2018. 187. o.) A nemzetközi invazív külpolitikai érdekek megvalósításában a szisztematikusan kiépített orosz kormánypropaganda, az álhírek és összeesküvés-elméletek terjesztése, valamint emberi trollhadsereg és a botok (emberi felügyelet nélkül is működni képes, automatizált programok) bírnak jelentős asszisztenciával. A demokratikus választások befolyásolása érdekében egyre szívesebben nyúlnak az álhírekhez. A nyugati-liberális vélemény és információs dominanciát megtörve igyekszik a Kreml destabilizálni elsősorban az európai államokat, de legkiemelkedőbb példa erre a 2016-os amerikai elnökválasztás lehetne. Az orosz beavatkozással kapcsolatban Robert Muller jogász vezette a vizsgálatokat és bár William Barr legfőbb ügyész 4 oldalas összefoglalója szerint nincs bizonyíték arra, hogy Donald Trump és Oroszország összejátszott volna,¹⁹⁵ ér-

¹⁹⁴ Fiegerman, S.: Elon Musk predicts World War III

<https://money.cnn.com/2017/09/04/technology/culture/elon-musk-ai-world-war/index.html> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

¹⁹⁵ Pramuk, J., Kimball, S.: Trump did not collude with Russia, says Mueller, and is cleared of obstruction by the attorney general

demés megvárni a teljes 300 oldalas jelentés nyilvánosságra hozatalát, ami ez év áprilisára várható.¹⁹⁶

Az államosított dezinformáció terjesztésének egyik fő eszköze a Russian Today (későbbiekben módosult szimplán RT névre), mely alapkoncepciója szerint angol nyelvű orosz hírtelevízió és a nyugati intézményrendszer és társadalmi berendezkedés fekete foltjaira, hiányosságaira mutat rá. A televízió 2005-ben indult és a 2008-as gazdasági válság idején kiemelt stratégiai fontosságúnak nyilvánította az orosz vezetés, később pedig megjelentek a csatorna arab, francia, spanyol és német nevű változatai is. Több bírálatot is kapott, így az Ofcom brit kommunikációs kormányügynökség is megerősítette, hogy félrevezető híreket sugároznak az egyes platformok, tartalmuk az orosz propagandát hivatottak reprezentálni.¹⁹⁷ Liz Wahl, az RT egykori tudósítója elmondása szerint pályafutása kezdetén, 2011-ben még nem látott a csatorna propaganda szerepe, csupán a nyugati országok hibái, antidemokratikus és a jogállamiságot nélkülöző cselekvései kerültek fókuszba.¹⁹⁸ Egy alternatív médium szerepét töltötte be, amely megmutatta, hogy a társadalmi problémák a nyugati társadalmakban – így az Amerikai Egyesült Államokban is – szintén jelen vannak, csak a fősodratú média torzításai révén nem kerülnek be a nyilvánosságba. Munkássága során viszont egyre szembetűnőbb lett számára a csatorna öncenzúrája, a szélsőséges hangok térnyerése és a nagyipari konteó gyártás, amely igazolja, hogy az RT nem a nyugati hiányosságokra mutat rá, hanem mesterségesen kreálja, majd implementálja azokat. Az állami propaganda másik fontos, nemzetközi forrása a Sputnik hírügynökség, amelyet 2014-ben indítottak, emelve a tétet a dezinformációs háborúban, még inkább megosztva a nyugati társadalmak lakos-

<https://www.nytimes.com/2019/03/29/us/politics/barr-mueller-report.html>
(Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

¹⁹⁶ Benner, K.: Barr says Mueller report will be redacted and made public by mid-April <https://www.nytimes.com/2019/03/29/us/politics/barr-mueller-report.html> (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

¹⁹⁷ UK regulator Ofcom backs BBC in Russian TV case <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-34316047> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

¹⁹⁸ Carroll, R.: Russia Today news anchor Liz Wahl resigns live on air over Ukraine crisis <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/06/russia-today-anchor-liz-wahl-resigns-on-air-ukraine> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

ságát, növelve a bizalmatlanságot az ország kormányában és intézményrendszerében, felerősítve a szélsőséges hangokat.¹⁹⁹

Az Internet Research Agency profilja az orosz perspektívát képviselő politikai-gazdasági befolyásolás-szerzés amihez Szentpétervárott képzik a hadseregüket. Munkájuk fő részét Alexei Navalny orosz ellenzéki politikus kritizálása, anti-ukrán és anti-amerikai propaganda, közéleti személyek és hírességek lejáratása, valamint az orosz politika, Vladimir Putin és Bashar al-Assad dicsérete jelentette 2015-ben.²⁰⁰ Tehát ne legyenek kétségeink, a külföldi oldalak esetében ezek a behatolók ugyanazzal a mechanizmussal folytatják külpolitikai érdekeket kiszolgáló destabilizációs tevékenységüket, mintha a belpolitikai stabilizációt kellene megerősíteniük, fenntartaniuk. Legjelentősebb beavatkozás a Donald Trump megválasztása előtti időszakban zajlott, ahol fizetett hirdetésekkel, mémekkel, álhírekkel álltak ki Trump mellett, és igyekeztek átfogó lejárató kampányt kialakítani Hillary Clinton, Barack Obama és Bernie Sanders ellen. A becsmélő és ócsárló hadjáratban éles hangot használtak az LMBTQ és a fekete közösségekkel szemben, megjelent a migráció ellenesség, az iszlamofóbia, szóba került a fegyverek támogatása, lényegében minden olyan téma, ami egy pro-Trump kampányban kézenfekvőnek bizonyult. A 2018. novemberi időközi választások előtt a Facebook több mint 800 gyanúsának vélelmezett, beavatkozni próbáló oldalt vagy profilt kapcsolt le.²⁰¹ Bár ez a mennyiség nem tűnik jelentősnek és feltételezhetően a 2020-as elnökválasztás sokkal nagyobb mozgósítást fog eredményezni, érdemes belegondolni, hogy a megnövekedett biztonsági behatolások és kiszivárgott profil adatok milyen új lehetőségekhez juttatják hozzá a trollhadsereget.

Az orosz álhírek nem csak arra alkalmasak, hogy Nyugaton egy erkölcsstelen világot, züllött életvitelt és szélsőségesen hedonista attitűdöt mutassanak be elferdítve. A satirikus-humoros áhír oldalak komoly segítséget nyújthatnak az orosz álhírgyártóknak, amelyek fő üzenete, hogy a nyugati világ már elbukott, morális csődöt mondott vagy pusztulásra van ítélve a

¹⁹⁹ Halliday, J.: BBC World Service fears losing information war as Russia Today ramps up pressure <https://www.theguardian.com/media/2014/dec/21/bbc-world-service-information-war-russia-today> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²⁰⁰ Parfitt, T.: My life as a pro-Putin propagandist in Russia's secret 'troll factory' <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11656043/My-life-as-a-pro-Putin-propagandist-in-Russias-secret-troll-factory.html> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²⁰¹Gold, A.: Facebook boots U.S. accounts spreading questionable political content <https://www.politico.com/story/2018/10/11/facebook-removed-accounts-894731> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

nyugati magatartás miatt. Az Európai Unió dezinformáció és álhír-ellenes különítménye (East StratCom Team) erre a célra lett felállítva: a Kelet-Európai és Közel-Keleti térségben vizsgálja a hasonló jellegű álhírek terjedését, abban az aspektusban, hogy mennyire romlik az EU megítélése például Ukrajnában vagy a balkáni országokban.²⁰² A dezinformációs hadviselés nem csupán a külpolitikai célokban segíti a hatalmat, hanem a moszkvai vezetésre nézve kényelmetlen politikai témákról is elterelhetik a figyelmet. Ilyen például a Szkripal-ügy is, amelyben a mérgezéssel gyanúsított orosz titkoszolgálat ügynökeit az orosz állami propaganda először lelkes, amatőr gótikus építészet kedvelőknek mutatta be, majd egy interjú alkalmával vélhetően homoszexuális pár szerepét húzták rájuk (ez különösen érdekes az orosz társadalmi megítélés fényében, ugyanis a közvélemény igencsak elutasító minden nem heteroszexuális kapcsolattal szemben).²⁰³ Miután a sikertelen propaganda és több orosz kém lebukása is nem várt negatív nemzetközi és belpolitikai visszhangot kapott, a szervezett álhírgyártás egy régi, de bevált témához nyúlt: még a hidegháború időszakából fennmaradt amerikai biológiai fegyverekről szóló ellenpropagandát tűzték napirendre. Oroszország jelenleg prototípusa az álhírgyártási folyamatoknak, ennek okán a dezinformációs folyamatoknak a közfigyelmet fenntartva és a médiát tematizálva újabb magasságokat kell elérni, ahol a fake news szorososan fuzionál a politikával. Ettől kezdve pedig nem lesz klasszikus értelemben vett újságírókra, „örkutyákra” szükség. Az orosz megtévesztés tökéletesnek látszik működni, amelynek lényege, hogy a nyugati vezetés úgy érezze kiismerték Oroszországot és Vladimir Putint. A gyakorlat viszont nem őket igazolja: az orosz álhírterjesztés mindig egy lépéssel előrébb jár.

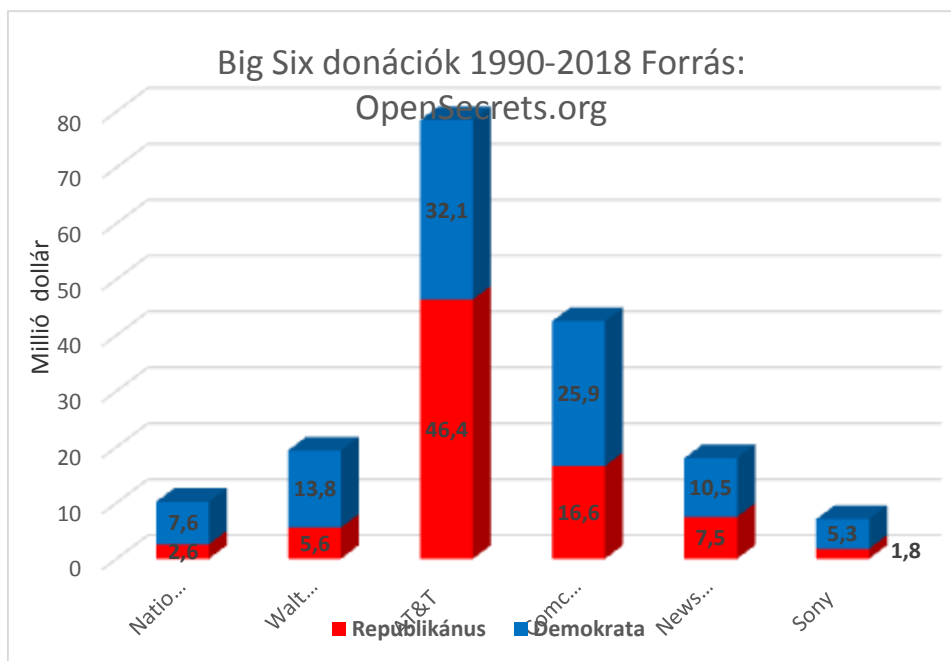
Amerikai modell

Az amerikai modell elsődleges és leglényegesebb szembetűnő különbsége, hogy a média pluralizáltsága miatt nem beszélhetünk szervezett kormánypropagandáról, a rendszer kielégítő információs szabadságot és a tájékozódás lehetőségét biztosítja az állampolgárok számára. A jobboldali kánon alapállása viszont az (főleg az alt-right mozgalmak), hogy a fősodratú, to-

²⁰²Migrant raped a goat in Bulgaria <https://euvsdisinfo.eu/report/migrant-raped-a-goat-in-bulgaria/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²⁰³Rainsford, S.: Mission implausible: Russians mock improbable spy duo <https://www.bbc.com/news/world-europe-45591103> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

vább a közösségi média is jelentős baloldali-liberális túlsúllyal bír és a konzervatív üzenetek cenzúrázva vannak, kevesebb megjelenést biztosítanak ezeknek, szűkebb megjelenési területük van. Erre a felvetésre kerestem adatsorokat, amelyet az alábbi ábrán összesítettem. Jól látható, hogy a „Big Six”, vagyis a hat nagy médiakonglomerátum donációból több jut a Demokrata Pártnak, tehát az anyacégek és a leányvállalatok is demokrata értékrendszerrel vagy politikai orientációval rendelkeznek.

4. ábra: Big Six Donációk megoszlása a Republikánus és Demokrata Párt arányában. Forrás: OpenSecrets.org (saját szerkesztés)

A közösségi média elfogultságával kapcsolatban a Stanford Egyetem 2017-ben végzett vizsgálódást a Szilícium-völgy tech óriásaival kapcsolatban. A kutatásba mintegy 600 cégvezetőt vontak be, ahol a politikai-gazdasági-szociális értékrendszerükről, kérdezték meg őket. A kutatás eredményeiből kiderült, hogy támogatják a kozmopolita attitűdöt, az egyenlőséget, anti-rasszisták, pozitívak a bevándorlás kérdéskörében, szabad piac és szabad kereskedelem pártiak, de ellenzik az állami szabályzásokat a munka világában, szakszervezet ellenesek, viszont szorgalmazzák az mindenkire kiterjedő

szociális hálót és egészségügyi ellátást is – tehát sokkal liberálisabb és radikálisabb nézeteket képviselnek, mint a Demokrata párt szavazói vagy politikusai. Ráadásul a cégek vezetői jelentős donációval támogatják a Demokrata pártot vagy ahhoz köthető mozgalmakat, szervezeteket, így nem nehéz megjósolni, hogy merre tolódhat el a párt a politikai spektrumon az elkövetkezendő években. (Broockman, et al, 2017).

Ahogy a hírfogyasztói habitusokból is kirajzolódott, a Facebook domináns lett a felhasználók körében. Ma már több mint 2,3 milliárd felhasználót tudhat magáénak a közösségi médiaóriás, azonban az oldal presztízse és megítélése folyamatosan romlik. A Facebook lett az információs társadalom modern cenzora. A már említett filter buborék jelenség, a perszonalizáció és az algoritmusok használata mind segítik a legnagyobb közösségi médiumot abban, hogy szelektálja, cenzúrázza, törölje a számára nem kívánatos üzeneteket. Jelentős botrányt váltott ki például a Trending Stories nevű funkció bevezetése, amely kapcsán kiszivárgott, hogy a fejlesztők nem algoritmusokra hagyatkoznak, hanem egy kis létszámú szerkesztősegre, akik saját kezűleg dönthettek bizonyos topicok kiemeléséről, mások háttérbe szorításáról, vagy eltávolításáról, ha az nem felelt a valóságos eseménynek. További kritérium volt, hogy a szerkesztő csapat által követett tíz híroldalból (BBC News, CNN, Fox News, The Guardian, NBC News, The New York Times, USA Today, The Wall Street Journal, Washington Post, Yahoo News) közül legalább 5-ben vezető hírnek kell lennie. Ez a szelekciós metódus nagyban hasonlít a hírügynökségek szerkesztői tevékenységére és a Facebook annak ellenére alkalmazta ezt az etikátlan beavatkozást (ráadásul a 2016-os amerikai elnökválasztás előtt), hogy valamilyen sajtó- vagy hírorgánum szerepét töltené be. Az emberi beavatkozást a vállalat egyik vezetője azzal magyarázta, hogy szükség volt rá a kiegyensúlyozott tájékoztatás érdekében.²⁰⁴

A különböző adatbotrányok sem segítették a Facebook megítélését. Donald Trump választási kampányába besegített a Cambridge Analytica, amely azt állította, hogy a big data elemzési módszereik segítségével segítettek győzelemhez az elnököt. A Channel 4 oknyomozó újságírói, rejtett kamerás felvételek segítségével lebuktatták és napvilágra hozták a CA etikátlan és a jogi határokat feszegető módszereit. A „megszokott” politikai zsarolásokon és sárdobáláson túl, még 2015-ben, harmadik fél szerepében a „Thisisyourdigitallife” alkalmazáson keresztül jutottak hozzá 87 millió fel-

²⁰⁴ Thielman, Sam: Facebook news selection is in hands of editors not algorithms, documents show
<https://www.theguardian.com/technology/2016/may/12/facebook-trending-news-leaked-documents-editor-guidelines> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

használó adataihoz, a Facebook hanyag adatkezelési módszereinek köszönhetően.²⁰⁵ Mark Zuckerberg ezután közleményt adott ki, amelyben szabadkozott, hogy megerősítik az adatbiztonsági rendszerüket, szigorítják a hozzáférési feltételeket a felhasználók adataihoz. Hogy ezt az alapító-CEO menyire vette komolyan jól mutatja, hogy a Cambridge Analytica botrány utáni hetekben egy újabb adatlopási botrány került elő: 120 millió felhasználó adatai kerülhettek harmadik fél kezébe a NameTest alkalmazás által.²⁰⁶ Ezt követően viszont egy újabb hackertámadás miatt 50 millió olyan felhasználó adataihoz férhettek hozzá illetéktelenek, akik használták a „View As” (Megtekintés, mint) lehetőséget adatlapjukon.²⁰⁷

A Facebook fennállása óta jelenleg a legnagyobb adatbotrányát éli át és a felhasználók ennek a folyamatnak szerves, kiszolgáltatott és tehetetlen részesei. Több mint 2 milliárd aktív felhasználóval a Facebook egyben a világ egyik legnagyobb adatbázisa is. Összességében mégsem lehet elbagatellizálni az adatlopásokat, mert itt a 10% 200 millió embert jelent. Érdeemes számolni azzal is, hogy a tech óriások hány adatlopást hallgathatnak el a közvélemény elől a jobb megítélés érdekében (így tett a Google is, amikor nem jelezte a felhasználóknak, hogy közel 500.000 érintett lehet a Google+ biztonsági rése miatt kialakult kibertámadásoknak)²⁰⁸ és a krízist meglovagolva, hány további adatlopási hullám fog rázúdulni a vállalatokra. A felhasználók még inkább vulnerábilissá válnak a célzott politikai üzenetekkel és álhírekkel szemben, manipulálhatják a keresőszolgáltatásokban a találatokhoz való hozzáféréseinket, a saját idővonalunkon nem jelennek meg bizonyos médiumok posztjai, egy újabb buborékba helyezik a gyanútlan felhasználókat.

Az egyre vehemensebb szélsőjobbaldali, gyűlölködő valamint ezekkel együtt az álhírgyártó és kattintásvadász oldalak szisztematikus törlése, tiltása lett a következő napirendi pont a Facebooknál. A hate-speech és a

²⁰⁵ Kang, C., Frenkel, S.: Facebook Says Cambridge Analytica Harvested Data of Up to 87 Million Users <https://www.nytimes.com/2018/04/04/technology/mark-zuckerberg-testify-congress.html> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²⁰⁶ Lomas, Natasha: Yet another massive Facebook fail: Quiz app leaked data on ~120M users for years <https://techcrunch.com/2018/06/28/facepalm-2/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²⁰⁷ Isaac, M., Frenkel, S.: Facebook Security Breach Exposes Accounts of 50 Million Users <https://www.nytimes.com/2018/09/28/technology/facebook-hack-data-breach.html?login=email&auth=login-email> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²⁰⁸ Macmillan, D., McMillan, R.: Google Exposed User Data, Feared Repercussions of Disclosing to Public <https://www.wsj.com/articles/google-exposed-user-data-feared-repercussions-of-disclosing-to-public-1539017194> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

fake news visszaszorítása érdekében a vállalat valóságos cenzori hadsereget állítottatott fel, mintegy 7.500 ember ellenőrzi a lejárató és hamis tartalmakat. Lépett a Cloudflare tárhely-szolgáltató vállalat vezérigazgatója is és pillanatok alatt betiltotta a Daily Stormer szélsőséges csoport hozzáférhetőségét, ezt követte a több streaming szolgáltató is (a sor végén a Youtube lassú és nehézkes reakciója, amihez hozzájárult az új üzletpolitikai irány, családbarát – family friendly – tartalmak szorgalmazása is).²⁰⁹

Az első tömegmészárlás, ami az Internet és a közösségi média segítségével élő betekintést nyújtott az online extrémizmus manifesztációjába, offline térben a Christchurch-i terrortámadás lett²¹⁰ A Facebook által használt AI rosszul azonosította, nem tudta felismerni a lövöldözést, mert az nem az öngyilkosság kategóriájába esett (további megkérdőjelezhető morális adalék, hogy az első felhasználói bejelentés 12 perccel az élő videoközvetítés után érkezett be a Facebookhoz).²¹¹ A közvetítés azonban a Youtubeon, Twitteren és Redditen is megtalálható volt, tulajdonképpen. A több mint 50 áldozattal járó tragédia után a Facebook bejelentette komolyabb szigorítást vezetnek be és változtatnak a vállalat közösségi irányelvein valamint, a felhasználás feltételein. A szélsőséges, fehér felsőbbrendűséget hirdető tartalmakat korábban már tiltás alá helyezték, azonban a Charlottesville-i és Christchurch-i események hatására a fehér nacionalista és szeparatista, gyűlöletmozgalmakra és üzenetekre is kiterjesztették ezt a rendelkezést.²¹² Felmerülhet azonban az újabb kérdés a legnagyobb cenzorral²¹³ kapcsolatban, hogy akár a mesterséges intelligencia – ami minden szempontból csődöt mondott a tartalom kiszűrésénél -, akár az emberi moderátorok képesek lesznek-e különbséget tenni a szélsőségek, a gyűlöletbeszéddek (és most már

²⁰⁹ Sajó Dávid: Az internet elkezdte kiirtani a nációkat

https://index.hu/kultur/zene/2017/09/02/nacik_youtube_spotify_google_music_apple/ (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

²¹⁰ Roose, Kevin: A mass murder of, and for, the Internet:

<https://www.nytimes.com/2019/03/15/technology/facebook-youtube-christchurch-shooting.html?module=inline> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

²¹¹ Hern, Alex: Facebook reviews live stream policy after Christchurch attack

<https://www.theguardian.com/world/2019/mar/21/facebook-could-have-moved-faster-on-christchurch-video-if-it-were-suicide> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

²¹² Stack, Liaam: Facebook announces new policy to ban white nationalist content

<https://www.nytimes.com/2019/03/27/business/facebook-white-nationalist-supremacist.html> (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

²¹³ A Facebook bekeményít Németországban:

https://index.hu/tech/2017/08/09/a_facebook_bekemenyit_nemetorszagban/ (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

a fehér nacionalizmust is ide vehetjük), valamint az amerikai patriotizmus között, illetve hogy a fekete nacionalizmus a mérleg melyik oldalára fog kerülni? A szakértők által szorgalmazott új irányelv szükséges és elengedhetetlen, azonban újabb támadási felületet jelent a különböző alt-right mozgalmaknak, a kettős mérce ismét jelen van a legnagyobb közösségi média óriás politikájában.

A probléma alfája és ómegája: a technológia és az ember viszonya

Lehetséges, hogy a nem túl távoli jövőben mesterséges intelligencia segítségével determinálják az alkalmazások, hogy milyen híreket szánnak nekünk. Van-e lehetőség arra, hogy a fejlesztők nem csak kártékony álhír terjesztésben használják fel az AI adta opciókat? Az AdVerif.ai lehet egy jó példa a pozitív eredmények elérésében. A szoftver hamis cikkeket, pornográf tartalmakat, más beható, kártékony programokat detektál és olyan árulkodó jelekre fókuszál a hírek tartalmának vizsgálatakor, mint a túl sok nagybetű, a cím és a szövegtest jelentős arányú eltérése. Az álhírek elleni harcban a program felismeri a hetente frissített adatbázisból, ha egy weblapon megjelenik valamilyen hír, amit egyszer már hamisnak jelöltek, szétválasztja a szatirikus álhírportálokat a fake news siteoktól, valamint megkülönbözteti a politikai beállítottságot, irányultságot is.²¹⁴ Hasonló kezdeményezés látott napvilágot a mexikói választások idején is, amikor több mint 90 független civil szervezet kooperációjából megszületett a Verificado újságírói és tényellenőrzői társulás. Feladatuk az álhírek és dezinformációk kiszűrése volt a Krzana nevű hírgyűjtő applikáció és mesterséges intelligencia segítségével.²¹⁵ De nem csak az újságírók és informatikusok küzdhetnek az álhírek ellen. Magyarországi kezdeményezés a Magyar Kétfarkú Kutya Párt²¹⁶ inter-

²¹⁴ Snow, J.: Can AI Win the War Against Fake News?

<https://www.technologyreview.com/s/609717/can-ai-win-the-war-against-fake-news/> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

²¹⁵ AI to help tackle fake news in Mexican election

<https://www.bbc.com/news/technology-44655770> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

²¹⁶ Az MKKP-ről ld még. Jancsák 2009

netes böngésző bővítménye, amely a Google Chromehoz telepítve segít kiszűrni a kétes tartalmú weboldalakat, álhíroldalakat.²¹⁷

Mielőtt azonban fellélegezhetnénk, és úgy gondolhatnánk, hogy az álhírek terjedésének elejét sikerül venni, felüti a fejét egy újabb manipulációs technológia, a deepfake. Míg az álhírek elsősorban textuálisan manipuláltak, addig a deepfake eszközei már a régóta bevált vizuális manipulációt tökéletesítik. A nagy teljesítményű számítógépek megjelenésének és a különböző videószerkesztő szoftvereknek és a csevegőprogramok filtereinek, kiterjesztett valóságainak köszönhetően a videomanipuláció már nem egy hollywoodi blockbuster film témája, hanem a mindennapi valóság része. A deepfake technológiának köszönhetően egyre nehezebben tudunk különbséget tenni valódi videók és képek, valamint a manipulált, megszerkesztett audiovizuális tartalmak között.²¹⁸ A mesterséges intelligencia fejlődésével és megfelelő adatmennyiséggel olyan képeket és videókat készíthetnek a hackerek/trollok/álhírgyártók akár politikusokról, akár közéleti személyiségekről, amelyekre korábban egyik profi áhír tartalomgyártó sem lett volna képes. A post-truth korszak talán legveszélyesebb fegyverével kell szembenéznie a tech cégeknek, és ha időben nem tesznek megfelelő lépéseket, akkor a kár sokkal nagyobb és akár visszafordíthatatlan is lehet. Gondoljunk csak bele, ha egy szöveges áhír több ezer megosztást kap, akkor egy digitálisan manipulált videófelvétel vajon mekkora megosztásra számíthat?

Összegzés

A digitális és médiaműveltség fontos, preventív tényező az álhírek elleni küzdelemben. A médiaműveltség magába foglalja az összes kognitív és szociális, valamint technikai készséget, amelyek birtokában az állampolgárok kritikus álláspontot képesek megfogalmazni az olvasott hírekkel kapcsolatban. Ehhez a média nagyfokú szabadsága és pluralizáltsága elengedhetetlen feltétel, továbbá az embertársainkba vetett bizalom és hit, amely egyben a társadalom működésében is fundamentum. A technikai-technológiai változások, a „webkettes” forradalom eredményeként a közösségi média alapjai

²¹⁷ Töltse le: a Kétfarkúak csináltak egy bővítményt, amellyel kiszűrhetők az átverős weboldalak

https://hvg.hu/tudomany/20180718_magyar_ketfarku_kutya_part_google_chrome_bovitmeny_alhir_kamuhir_hoax (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

²¹⁸ Bodnár Zsolt: 2018: A deepfake éve, a valóság vége

<https://qubit.hu/2018/06/06/2018-a-deepfake-eve-a-valosag-vege> (Utolsó megtekintés 2019.03.29)

ban formálta át az említett folyamatokat. Az álhírek térnyerése a felgyorsult technológiai környezetnek, megváltozott felhasználói és tartalom előállítói szokásoknak köszönhető. Ezen folyamatok összessége a post-truth korszakban kulminálódik, kialakítva egy másik nyilvánosságot, amely egyaránt táplálkozik a fősodratú és az alternatív médiából, reprezentálódási területe pedig a közösségi média valamely platformja.

Mindig nehéz egy olyan témával és korszakkal kapcsolatban kutatást végezni, amelyben élünk. Az információs társadalomban egyik pillanatról a másikra felértékelődhetnek és eltűnhetnek ötletek, tudástárak, megszokottak és „trendinek” hitt folyamatok. Ezért kutatásom fő célja volt, hogy széles spektrumon összefoglaljam a post-truth korszak jellemzőit a megváltozott médiakörnyezetet és fogyasztói igényeket, technológiai újdonságokat. Nem foglalkoztam külön a jogi szabályozások lehetőségeivel, hiszen ez az egyes államokban eltérő lehet, de úgy vélem, egy közös minimum deklarációja minden olyan ország számára létfontosságú, amely felveszi a harcot az álhírek terjedésével és a dezinformációval szemben. Továbbá fontosnak tartom országonként független szakértő testületek felállítását, akik a politikai identitástól független, semleges álláspontot tudnak képviselni és a korrekt tájékoztatást tartják elsődlegesnek. A fentebbi példákából jól látszik, hogy ez nem csak egy idealista megközelítés, hanem relevanciát nyert, pragmatikus álláspont a hatalom kontrolálásában. Azonban az álhírekkel szembeni harc immáron a jövőben új dimenziókat ölt, ahogyan a fake news jelenség is egyre radikálisabb formákban prezentálódik a különböző technikai újításoknak, technológiai eljárásoknak köszönhetően.

A fejlődésre azonban sosem szabad kártékony módon gondolni, ami disztópiába dönthet mindent. Ne feledkezzünk meg róla, hogy a technika önmagától értetődően neutrális, nem jó és nem rossz. Egy instrumentum, ami csak az alkotókon, az emberiségen múlik, hogy milyen célokra használja fel.

Irodalom

Aczél Petra et al. (2017) *Álhírek. Századvég*. Budapest, Századvég Kiadó. 84. p. 156. ISSN: 0237 5206 Elérhető: https://issuu.com/szazadvég/docs/szv_84_alhirek (Utolsó megtekintés: 2018.11.08.)

Antal Zsolt et al. (2015) *Médiabefolyásolás: Az új kislexikon*. Budapest, Századvég; MTA BTK Médiatudományi Kutatócsoport. 244 p. ISBN 978 615 5164 25 5

Bajomi-Lázár Péter (2006) *Média és társadalom*. Budapest, PrintX-Budavár; Média-kutató Alapítvány. 191 p. ISBN 963 86759 8 5

Broockman, David et al. (2017) *The Political Behavior of Wealthy Americans: Evidence from Technology Entrepreneurs* Elérhető:
<https://www.gsb.stanford.edu/faculty-research/working-papers/political-behavior-wealthy-americans-evidence-technology> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Charles, Sterin, J. (2018) *Mass media revolution*. New York, N.Y, Routledge. 540 p. ISBN 978 1 138 23265 5

Data Science Institute of Columbia University: New Study Highlights Power of Crowd to Transmit News on Twitter <https://datascience.columbia.edu/new-study-highlights-power-crowd-transmit-news-twitter> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

Jancsák Csaba (2009): Miért jó a rossz a jóban?: A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In: Biró István (szerk.): *Csatlakozás az Európai Ifjúsági Térséghez 3.0*. Szeged: Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ (EIKKA), 2009. pp. 29-63. ISBN:9789638708465

Krekó Péter (2018) *Tömegparanoia. Az összeesküvés-elméletek és álhírek szociálpszichológiája*. Budapest, Athenaeum. 264 p. ISBN 978 963 293 759 5

Luhmann, Niklas (2008) *A tömegmédiá valósága*. Budapest, Gondolat Kiadó, Alkalmazott Kommunikációtudományi Intézet. 133 p. ISBN 978 963 693 087 5

Turk, Žiga (2018) *Technology as Enabler of Fake News and a Potential Tool to Combat It* Elérhető:
[http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_IDA\(2018\)619008](http://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_IDA(2018)619008) (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

Internetes hivatkozások:

Zusi, P: Post-truth? No: post-lie <https://www.ucl.ac.uk/european-institute/news/2018/feb/post-truth-no-post-lie> (Utolsó megtekintés: 2018.03.29.)

McCann, K: Nigel Farage: £350 million pledge to fund the NHS was 'a mistake'
<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/24/nigel-farage-350-million-pledge-to-fund-the-nhs-was-a-mistake/> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Császi Lajos: Médiakutatás a kulturális forradalom után
https://mediakutato.hu/cikk/2008_03_osz/07_mediakutatas_forradalom (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

Flood, Alison: Fake news is 'very real' word of the year for 2017
<https://www.theguardian.com/books/2017/nov/02/fake-news-is-very-real-word-of-the-year-for-2017> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Nace, T.: NASA Astronauts Provide A Perfect Response To B.o.B's GoFundMe To Prove The Earth Is Flat
<https://www.forbes.com/sites/trevornace/2017/10/05/nasa-astronauts-perfect-response-to-b-o-bs-gofundme-to-prove-the-earth-is-flat/#37a6f7f41ce3> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Why doesn't America read anymore?

<https://www.npr.org/2014/04/01/297690717/why-doesnt-america-read-anymore?t=1542028883757> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Hale, T.: Marijuana Contains "Alien DNA" From Outside Of Our Solar System, NASA Confirms <https://www.iflscience.com/editors-blog/marijuana-contains-alien-dna-from-outside-of-our-solar-system-nasa-confirms/all/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Grimes, D. R.: Echo chambers are dangerous – we must try to break free <https://www.theguardian.com/science/blog/2017/dec/04/echo-chambers-are-dangerous-we-must-try-to-break-free-of-our-online-bubbles> (Utolsó megtekintés 2019.03.29)

Leetaru, K.: Why 2017 was the year of the filter bubble? <https://www.forbes.com/sites/kalevleetaru/2017/12/18/why-was-2017-the-year-of-the-filter-bubble/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Fowler, G.: I fell for Facebook fake news. Here's why millions of you did, too. https://www.washingtonpost.com/technology/2018/10/18/i-fell-facebook-fake-news-heres-why-millions-you-did-too/?utm_term=.27e957f5ae9a (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Dizikes, P.: Study: On Twitter, false news travels faster than true stories <http://news.mit.edu/2018/study-twitter-false-news-travels-faster-true-stories-0308> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Morrice, C.: Trump Calls Out CNN, NBC, ABC, and CBS in Wake of Sinclair's 'Fake News' Promos <https://finance.yahoo.com/news/trump-calls-cnn-nbc-abc-132605495.html?guccounter=1> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

A legnagyobb hatalom a világon: megszabni a valóságot https://index.hu/gazdasag/2018/06/26/sinan_aral_interju/ (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Fiegerman, S.: Elon Musk predicts World War III <https://money.cnn.com/2017/09/04/technology/culture/elon-musk-ai-world-war/index.html> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Pramuk, J., Kimball, S.: Trump did not collude with Russia, says Mueller, and is cleared of obstruction by the attorney general <https://www.nytimes.com/2019/03/29/us/politics/barr-mueller-report.html> (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

Benner, K.: Barr says Mueller report will be redacted and made public by mid-April <https://www.nytimes.com/2019/03/29/us/politics/barr-mueller-report.html> (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

UK regulator Ofcom backs BBC in Russian TV case <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-34316047> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Carroll, R.: Russia Today news anchor Liz Wahl resigns live on air over Ukraine crisis <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/06/russia-today-anchor-liz-wahl-resigns-on-air-ukraine> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Halliday, J.: BBC World Service fears losing information war as Russia Today ramps up pressure <https://www.theguardian.com/media/2014/dec/21/bbc-world-service-information-war-russia-today> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Parfitt, T.: My life as a pro-Putin propagandist in Russia's secret 'troll factory' <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/russia/11656043/My-life-as-a-pro-Putin-propagandist-in-Russias-secret-troll-factory.html> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Gold, A.: Facebook boots U.S. accounts spreading questionable political content <https://www.politico.com/story/2018/10/11/facebook-removed-accounts-894731> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Migrant raped a goat in Bulgaria <https://euvsdisinfo.eu/report/migrant-raped-a-goat-in-bulgaria/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Rainsford, S.: Mission implausible: Russians mock improbable spy duo <https://www.bbc.com/news/world-europe-45591103> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Thielman, Sam: Facebook news selection is in hands of editors not algorithms, documents show <https://www.theguardian.com/technology/2016/may/12/facebook-trending-news-leaked-documents-editor-guidelines> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Kang, C., Frenkel, S.: Facebook Says Cambridge Analytica Harvested Data of Up to 87 Million Users <https://www.nytimes.com/2018/04/04/technology/mark-zuckerberg-testify-congress.html> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Lomas, Natasha: Yet another massive Facebook fail: Quiz app leaked data on ~120M users for years <https://techcrunch.com/2018/06/28/facepalm-2/> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Isaac, M., Frenkel, S.: Facebook Security Breach Exposes Accounts of 50 Million Users <https://www.nytimes.com/2018/09/28/technology/facebook-hack-databreach.html?login=email&auth=login-email> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Macmillan, D., McMillan, R.: Google Exposed User Data, Feared Repercussions of Disclosing to Public <https://www.wsj.com/articles/google-exposed-user-data-feared-repercussions-of-disclosing-to-public-1539017194> (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Sajó Dávid: Az internet elkezdte kiirtani a nációkat https://index.hu/kultur/zene/2017/09/02/nacik_youtube_spotify_google_music_a_pple/ (Utolsó megtekintés: 2019. 03. 29.)

Roose, Kevin: A mass murder of, and for, the Internet: <https://www.nytimes.com/2019/03/15/technology/facebook-youtube-christchurchshooting.html?module=inline> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

Hern, Alex: Facebook reviews live stream policy after Christchurch attack
<https://www.theguardian.com/world/2019/mar/21/facebook-could-have-moved-faster-on-christchurch-video-if-it-were-suicide> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

Stack, Liaam: Facebook announces new policy to ban white nationalist content
<https://www.nytimes.com/2019/03/27/business/facebook-white-nationalist-supremacist.html> (Utolsó megtekintés 2019.03.29.)

A Facebook bekeményít Németországban:
https://index.hu/tech/2017/08/09/a_facebook_bekemenyit_nemetorszagban/
(Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

Snow, J.: Can AI Win the War Against Fake News?
<https://www.technologyreview.com/s/609717/can-ai-win-the-war-against-fake-news/> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

AI to help tackle fake news in Mexican election
<https://www.bbc.com/news/technology-44655770> (Utolsó megtekintés: 2019.03.29)

Töltse le: a Kétfarkúak csináltak egy bővítményt, amellyel kiszűrhetők az átverős weboldalak
https://hvg.hu/tudomany/20180718_magyar_ketfarku_kutya_part_google_chrome_bovitmeny_alhir_kamuhir_hoax (Utolsó megtekintés: 2019.03.29.)

Bodnár Zsolt: 2018: A deepfake éve, a valóság vége
<https://qubit.hu/2018/06/06/2018-a-deepfake-eve-a-valosag-vege> (Utolsó megtekintés 2019.03.29)

Abstracts

Author: Annus Szabolcs

E-mail: szabi9022@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Arts and Social Sciences, Sociology

The title of the study: Clickbait – the authenticity of online news

Supervisor: Marianna Fekete PhD (SZTE BTK)

Abstract

The subject of my research is the authenticity and trustworthiness of online news, especially the clickbait sites. The key elements of the topic are the clickbait sites, which have escalated in the past few years, with a particular attention for 'fake news'. The research for this topic became popular in the social sciences, however its complexity, mechanisms, as well as the dynamics of its progression and change have become a topic of research in many fields today.

In this phase of my research I am searching for the answer for these questions. How can readers recognize clickbait sites, are they able to filter through the information, and are they familiar with the methods of authenticity-inspection? For my research, I used an online survey among some students of the University of Szeged. My hypothesis states that students, due to their studies, can read online news more consciously. They identify the reliable source, know some methods to monitor the information. They are mostly aware of the danger of clickbait sites and they typically ignore them.

Author: Roxana Banka

E-mail: bankaroxana@gmail.com

Education institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Health Sciences and Social Studies, Health visitor BA

The title of the study: Family planning

Supervisor: Ildikó Laki PhD (SZTE ETSZK)

Abstract

This study focuses on young adults' family planning attitudes. Nowadays our rushing, advanced world requires us to manage our time and plan our future. This consciousness is becoming more and more visible in the context of a healthy lifestyle with regard to family planning. A social change has begun, and science reflected with the development of various procedures and programs, thus ensuring conscious childbearing.

There is also a growing emphasis on informing the students in the education system, both in terms of family planning and birth control, within health education class. The government help couples who decide to have a child with support, discounts, counselling, and care. Family planning is the most important aspect of having children, with the goal of providing a healthy, welcoming children with the right social and family conditions.

Family planning can be defined in a narrower and broader sense. In a broader sense, there are four conditions for having a child. The first is the social background, like appropriate housing and material conditions. The second is to provide family background, marriage or cohabitation. The third is proper awareness of childbirth, and the fourth is to conduct related studies. In a narrower sense, we are talking about determining the number and date of birth of the children. If all the conditions are met, the couple's preparation begins.

The process begins with pre-conception counselling and care, which takes place in Family and Female Protection Advisors, as well as in the Family Protection Service. Family planning counselling is worth attending to future parents, because the task of the service is to minimize the general risk factors associated with pregnancy, with the involvement of professionals and the protection of parents' health, which is in the interest of every couple wishing to have children. After successful fertilization, family planning is completed and pregnant care is started, which helps to preserve the health of the pregnant woman and the fetus until the moment of birth.

Author: Dóra Botos

E-mail: dorabotos@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education Institute of Applied Social Studies and Minority Policy, Ethnic and Minority Policy MA

The title of the study: Arab women in the eye of society

Supervisor: Ildikó Laki PhD (SZTE ETSZK)

Abstract

My work is about the situation of arab women, especially in their role in the media and in majority societies. The image of muslims and muslim women today is very different and extreme, largely due to the media and prejudices. In my work, we can read about the phenomenon of "reverse globalization" as it is an important element of migration. I place great emphasis on the role of the veil as a symbol, both in the Islamic world and in the Korán, because the veil is an important determinant of muslim women in European societies. In my work, I also mention the proportion of muslim women in the labor market. I would like the reader to get an insight into the muslim women who are in the media. In the media representation of arab women, you can read about a number of noteworthy events that see the arab women in the media. In the 21st century, more and more feminist arab women's movements are coming forward. In my work, I mention the most famous feminist arab women who have become famous in the media and worldwide through their unconventional actions.

Author: József Dakó

E-mail: dakojozsef95@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Health Sciences and Social Studies, Department of Social Work and Social Policy, Social Policy MSc

Title of the study: The General Practitioners' opinions also matter - a survey with Hungarian GPs

Supervisor: Péter Szabó (SZTE ETSZK)

Abstract

In this article I would like to expound the results of a survey made among Hungarian General Practitioners, whom are probably the most important actors of the primary care. I am not going to examine any other sub-system of the country's health care system. This article basically focuses on two topics: the opinion of the GPs regarding the Hungarian primary care and the presence of unofficial financial benefit given to the GPs in hope of getting a better medical service. The survey was online, the responder sample is not representative, nevertheless consists of GPs only. The list of questions was standard and structured. As a result of the research, we can say that the present situation of the Hungarian basic health care system is unsatisfactory. The patients and the GPs share this experience. The system faces many structural challenges that are need to be solved as soon as possible. Furthermore, unofficial allowances given to GPs is quite frequent in Hungary.

Author: Erika Darvasi

E-mail: erika.darvasi86@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social policy MA

The title of the study: Well-being amongst model-serving pedagogues, a study on coping strategies, health behaviour and state of health

Supervisor: Márta Piczil PhD

Abstract

Among the biological, environmental factors and the health care system parameters which influence human health, it is of most importance to emphasize the role of lifestyle as the fourth influencing pillar of health. Throughout lifetime, the organism has to face positive and negative stressors, however, the quality of adaptation determines the consequence that stress evokes. Chronic stress might lead to morbidities that affect several organ systems, therefore the use of highly efficacious coping strategies is essential. Preventive lifestyle elements decrease the development of morbidities, and also possess the benefit of health care system expenditure reduction. Health maintenance habits are mostly evolved by early adulthood, and typically only modified by occurrence of serious illnesses (e.g. heart disease, cancer). By transmitting values and serving as models, pedagogues contribute to socialisation significantly. In my research, I aimed to investigate the extent of stress a pedagogue has to face as well as characterize their coping strategies. In 5 secondary schools 79 individuals were enrolled into the study using a personally asked or self-completed questionnaire. My results show that preventive health behaviour is not only accompanied by a higher level of general satisfaction and happiness, but also by a better subjective health status. Physically passive teachers reported lower rates of satisfaction and happiness. More than half of the respondents go in for sports regularly, and a majority aspires to keep a healthy diet. In terms of coping strategies, problem-focused methods are characteristic. It is a cause for concern that the incidence of morbidities was higher in the group of teachers reporting higher stress-levels.

Author: Benjámín Dávid

E-mail: d.ben0269@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Arts and Social Sciences, Sociology

The title of the study: Loss and demography – World War I in Gyoma and Endrőd

Supervisor: Gábor Ferenc Kiss PhD (SZTE JGYPK)

Abstract

When researching the First World War we can find unprocessed issues. Therefore, I have decided to examine the 20th century history of my home town, Gyomaendrőd in detail. For my research I used documents found in the Békés County Archives of Békés Branch Archives, and National Archives of the Hungarian National Archives. It can be said Gyoma and Endrőd vil-lages that besides military losses, World War I was a serious backdrop for the examined society. The period of war it can be stated that the number of births and marriages has drastically decreased, while the number of deaths has increased significantly. At the end of the war, a woman had a surplus in there was a female majority in the population. The 18-50 age group of men was most affected by war losses.

Author: Vivien Gábor-Szabó

E-mail: gszvivien@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education, Institute of Applied Social Sciences and Minority Politics, Department of Advanced Studies in Social Theory

The title of the study: Chances and opportunities for social integration of young people with visual impairments in Hungary aged 6-14 in the education system

Supervisor: Ildikó Laki PhD (SZTE ETSZK)

Abstract

In this essay I analysed young people with visual impairments in Hungary aged 6-14. I asked people who are close to these children. For instance, I made interviews with kindergarten teachers, schoolmistresses, special education teachers and with parents (who has got a child with this disability). My hypothesis were correct. The were my sentences before I started the survey. In Hungary there are children who don't get lectures from special education teacher. This problem has a lot of reason. Furthermore, these students aren't get the materials which are necessary to learn with because there are children whose won't diagnosed yet. In our country there aren't enough special school for these children and in he normal schools the integration is also very difficult. It would be good if the college students who became kindergarten teachers and schoolmistresses had lessons to how can they teach these children. And the other teachers who are working now they should go to in-service trainings to get these information. I think my essay positivity is that I focused on the integration-segregation dichotomy only one group of the disabled people.

Author: Evelin Janó

E-mail: evelin.jano@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Arts and Social Sciences, History- Man and society education teacher, MA

The title of the study: The role of group cohesion in high school classes in increasing personal social capital

Supervisor: Rita Mária Kiss, Ernő Kállai PhD (SZTE JGYPK)

Abstract

Pierre Bourdieu distinguishes three types of capital: economic, cultural and social capital. To succeed in life, all three need the majority and minority society. In my study, I examine the importance of social capital for the integration of members of disadvantaged and roma society among these three types of capital. I try to highlight that the first opportunities for social capital, especially the weak ties, are entering the kindergarten and the public education system for the examined social group.

For this reason, the study focuses on the impact of segregated and integrated education on the relationships between children. Most forms of segregated education completely exclude the possibility of establishing relations with the majority society from Roma children, which in the long run also causes them to drift to the margins of society. A responsible school environment that supports integration is a good basis for children in low-socio-economic parents to acquire weak ties that can help them in their later lives. The complex role of relationship capital justifies the fact that a school that is, in principle, integrating with integration, should have real and not only apparent integration.

With my own developed questionnaire I carried out a network analysis in two ninth communities of a secondary vocational school in Szeged in the spring of 2018, presenting the results of this study. It should be emphasized that while most literature approaches economic difficulties of disadvantaged children from economic and cultural capital, and social network analysis on the subject mostly observes ego-networks, I use my research to investigate the networks of communicative communities and sociometry going beyond the depths of relations.

Author: Ilona Nagy

E-mail: nagyilona4918@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Faculty of Arts and Social Sciences, Sociology

The title of the study: Research of public opinions on urban planning ideas

Supervisor: Gyula Lencsés (SZTE BTK)

Abstract

Following the principles, involving inhabitants is important in the period of conception in urban planning. The presented research is interesting because public opinions on actual planning ideas were also surveyed. The paper uses multivariate statistical methods on data from the Szeged Studies surveys, and researches the rating means, relations of projects, and the reasons for the differences in judgements, focusing on influences of social variables and spatiality, presented QGIS software.

The principal components of ideas can be marked according to association of residential ratings. Main groups of projects can be described by the opinions of inhabitants. Differences can be researched using cluster variables and social variables. In sight of the spatiality of projects, the means of public ratings can be presented in space too, and the main types of clusters in the city can be calculated.

Author: Péter Szitás

E-mail: petke1991@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Faculty of Education, Social Studies BA

The title of the study: Paradigm shift in mass media manipulation: instruments and strategies of the post-truth era

Supervisor: Rita Mária Kiss (SZTE JGYPK)

Abstract

The post-truth era marks a new paradigm in mass media manipulation which operates with different fake news and conspiracy theories. The rise of scepticism in the mainstream and conventional media led to the rise of alternative media and culminated in the so called post-truth/post-lie/post-factual world. In the other hand the rapid revolution of technology and technique started the web 2.0 created the perfect environment for fake news to be effective and go viral like never seen before. In social media fake news and conspiracy theories spread in extreme measures and volume and consumers are more willingly accept and share these messages simple because they can get easily understandable answers and reduced solutions to the complex questions of our world. The biggest social media and tech companies (with Facebook on the lead) gives enough spaces for the fake news phenomenon (both in a direct and indirect way) because either they do not have a right policy nor can recognize the threat in time. Global politics takes advantage of this gap along with the transformed consumer habits and try to increase or extend their political capital and influence on other countries and it's citizens. In the defensive war against mass media manipulation and fake news we have to understand technology is neither good nor evil. It is and instrument made by humans and in the end it is only a matter of perspective of cause if you use it because of right motives or we have a maleficent goal to achieve with it.

Professori Salutem!

E kötetet a kiadó Pászka Imrének a Szegedi Tudományegyetem nyugalmazott szociológiai professzorának ajánlja.

Pászka Imre 1949-ben született Kézdivásárhelyen. 1964-től a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium növendéke volt, majd 1969-től 1973-ig a *Babeş–Bolyai Tudományegyetem* történelem–régészet szakának hallgatója. Ezen időben több ásatáson is részt vett (erdélyi római limesek – Kurt Horedt; Csernáton, Bálványos – Székely Zoltán továbbá Rákoscscaba – László Gyula vezetésével. 1992–1994 között az *Université Catholique de Louvaine* (Leuven-i Katolikus Egyetem) ösztöndíjasa volt.

Első munkahelye (1973–1975) a korondi általános iskola volt. 1975-ben, Pál Antal fazekasmesterrel létrehozták a (napjainkban is működő) *Korondi Falumúzeumot*. 1975-ben néhány hónapig a csíkszeredai múzeum régésze volt, majd a Hargita megyei KISZ munkatársa lett. Kulturális titkárként a nevéhez kapcsolódik a *parajdi képzőművész tábor* (1976–1979), az *székelyudvarhelyi táncház fesztivál* (Katona Ádámmal, 1977), a *csíkszeredai könnyűzene fesztivál* (1976–1979), a *Hargita megyei fiatal képzőművészek évi tárlatai*, és a *gyergyószentmiklósi történész ülészek* (Garda Dezsővel, 1977–1979) létrehozása és megszervezése. 1980–1988 között a temesvári Szabad Szó című napilap munkatársa volt. Ezen korszakban született tudományos munkái a bukaresti Kriterion könyvkiadónál (*Struktúrák és közösségek*, 1984; *Bölcsesség útja*, 1988), valamint a Korunk című folyóiratban és A Hét című hetilapban jelentek meg. 1989-ben áttelepült Magyarországra ahol 1991-ig a JATE vendégoktatója volt. 1991-ben szerezte meg a kandidátusi fokozatot (CSc). 1995-ig a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola társadalomelméleti tanszékének főiskolai tanára, majd a JATE Szociológia Tanszékének docense. 2001-ben a Pécsi tudományegyetemen habilitált. 2012-ben az MTA doktorává

avatták. 2012-ben egyetemi tanári kinevezést kapott a Szegedi Tudományegyetemre.

*Pászka Imre kutatási érdeklődése igen színes palettát rajzol elénk! A közösségi struktúrák, az elitek a kistérségi társadalomban, valamint a narratív történetformák történet- és tudásszociológiai megközelítései álltak érdeklődésének homlokterében. Jelenleg a Társas csoportok a természet és a történelem műhelyében (14-19. század) című készülő kötetén dolgozik. Professzor Úr publikációs listája a kutatói megismerés, a megértő szociológia szempontjából árnyalt és aktív személyiségre utal. Számtalan tanulmánya mellett legfontosabb, a tudományos életben sokat hivatkozott művei: *Román eszmétörténet* (1994, Budapest. Aetas-Századvég), *Román hivatáselit* (1999. Budapest. Osiris), *A fordított folyamatok struktúrái* (2006, Szeged. Belvedere Meridionale), *Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából* (2007, 2009. Szeged. Belvedere Meridionale – Szegedi Egyetem Kiadó), *Teme de sociologia roamneasca a modernitatii* (2008. Cluj. Editura UBB), *Elit, elitek a lokális kistérségi társadalomban* (2010. Szeged. Szegedi Egyetem Kiadó), *Sociology of narrative story forms* (2010. Cluj. Pressa Universitara Clujeana), *A társas világ környezetei* (2016. Szeged. Belvedere Meridionale).*

A Tanár Úr főiskolai és egyetemi kurzusait a történetpszichológia, a tudásszociológia, a társadalomtörténet, a szociológiatörténet, az elitek szociológiája, és a kulturális antropológia tárgyköréből hirdette. 2010-ben az egyetem Kongresszusi termében tartott nagyszerű szabadegyetemi előadását (*A narratív történetformák – a mindennapi élet konstrukciói*) közel ötszáz fő hallgatta a helyszínen és élőben közvetítette a szegedi televízió.

Pászka professzor kutatói énje mellett mindig nagy figyelmet szentelt a hallgatók mentorálására, támogatására. Első szegedi tanítványaival még a székelyföldről hozott témát (Udvarhelyszék adótabellái, 1880–1948) dolgozták fel. E munkából több szakdolgozat és PhD disszertáció is született. A következő hallgatói generációk a kisebbségkutatások, a közösségi struktúrák, majd a személyes narratívák és a narratív történetformák témáiban kutattak a tanár úr mentorálása mellett. Diákköri tanítványaival 2003-ban *Kisebbségpszicholo-*

lógia címmel, majd 2004-ben *A látóhatár mögött* címmel jelentettek meg tanulmánykötetet a Belvedere Meridionale kiadónál.

A Tudományos Diákköri mozgalomban aktív mentori szerepet vállalt oktatót 2007-ben az OTDT mestertanár *diplomával és aranyéremmel* díjazta. 2009-ben Rektori Elismerő Oklevelet kapott. Tanítványai 2009-ben tiszteleti kötetet szerkesztettek (*Céhem vándorkönyvei – Tanulmányok a 60 éves Pászka Imre tiszteletére.*)

Tudományos kutatások mellett komoly tudományszervező tevékenységet is folytatott, a szervezésében létrejött *MTA SZAB Szociológiai Munkabizottság* kereteiben, melynek 2017-ig elnöke volt. E testületben számos konferenciát, tudományos felolvasóülést, könyvbemutatót, műhelybeszélgetést és szociológia társasági vándorgyűlést szervezett. Noha 2017-ben a munkabizottság vezetését átadta a fiatalabb generációnak (egykori tanítványainak), de továbbra is szervezi és szerkeszti a Belvedere Meridionale folyóirat évente megjelenő angol nyelvű szociológiai tematikus számait (*Viewpoints and Perspectives*, 2014; *Systems and Structures*, 2015; *Patterns of Socioregion of Carpathian Basin* 2016; *Spaces and Ideas* 2017; *Perspectives*, 2018). A Belvedere Meridionale Történelem és társadalomtudományok című szaklap szerkesztőbizottságának tagjaként nemcsak szerkesztői, de lektori/bírálati tevékenységgel is támogatja a tudományos közösséget.

Pászka professzor iskolateremtő személyiség. E tényre utal az is, hogy 2016-ban az ő tudományos elméletére alapozva jött létre az MTA–SZTE Elbeszélte Történelem és Történelemtanítás Kutatócsoport. Pászka Tanár Úr tanítványai sokszínű közösséget alkotnak a társadalomtudományok, a bölcsészettudományok, a neveléstudományok, a történettudomány és a vallástudomány két nemzedékéből (a középgeneráció és az ifjú nemzedék). Magyarországon és Európában megbecsült intézményi, kari, tanszéki vezetők, habilitált illetve PhD minősítésű oktatók és kutatók tucatja vallja Pászka Imrét atyai tanítómesterének.

Közösségépítő személyiségéből fakad azon események híre-neve is, melyen a Makovecz Imre tervezte algyői ház kertjében álló hosszú asztal körül ülve, a fenti sorokból is kirajzolódó életút adta bölcsességéből fakadó atyai határozottságú iránymutatást kapnak a tanítvány-kollégák, a székelly módra elkészített korhely leves vagy báránypaprikás mellé.

Isten éltesen Professzor Úr!

A tanítványok nevében

Jancsák Csaba